

alternatif politika

Aralık 2017 – İklim Değişikliği ve Enerji Özel Sayısı

Misafir Editör: Yrd.Doç.Dr. İlhan SAĞSEN

MAKALELER

İklim Güvenliği Kavramının Türkiye İklim Politikasındaki Yeri
Defne GÖNENÇ & Ayşegül KİBAROĞLU

The Interconnection between Sustainable Development Goals and the Climate Change
Negotiations: The Paris Agreement Case
İzzet ARI

Uluslararası İklim Değişikliği Müzakereleri: Çevre Duyarlılığı mı Yoksa Yeni Bir
Uluslararası Rekabet Alanı mı?
İlhan SAĞSEN

İngiliz Okulu Kuramı Perspektifinden Uluslararası Çevre Sorunları
Ali Onur TEPECİKLİOĞLU & Murat DEMİREL

Ekolojik ve Ekonomik Krizlere Alternatif Çözüm Olarak Yeşil Ekonomi Politikaları
Işıl DEMİRTAŞ

BIST Sınai, BIST Kimya Endeksi ile Doğal Gaz ve Petrol Fiyatları Arasındaki Nedensellik İlişkisi:
Toda-Yamamoto Yaklaşımı
İlhan EGE & Serkan ŞAHİN

Rusya-Türkiye Enerji İlişkilerinde Akkuyu'nun Rolü: Bağımlılık Mı, Karşılıklı Bağımlılık Mı?
Azime TELLİ

KİTAP İNCELEMESİ

Climate Change, Forced Migration and International Law
Caner KALAYCI

alternatif politika

Aralık 2017

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE ENERJİ ÖZEL SAYISI

alternative politics

December 2017

SPECIAL ISSUE ON CLIMATE CHANGE AND ENERGY

alternatif politika

EDİTÖRYAL KADRO

Yayıncı:

Rasim Özgür DÖNMEZ

Editörler:

Rasim Özgür DÖNMEZ

Gülçin Erdi LELANDAİS

Yardımcı Editör:

Kasım TİMUR

İngilizce Dil Editörü:

İshak TURAN

YAYIN KURULU (Alfabetik Sıraya Göre)

Prof.Dr. Aksu Bora (Abant İzzet Baysal Üniv.)
Prof.Dr. Edward L. Zammit (Malta Univ.)
Prof.Dr. Kamer Kasım (Abant İzzet Baysal Üniv.)
Prof.Dr. M. Kemal Öke (Abant İzzet Baysal Üniv.)
Prof.Dr. Berna Turam (Northeastern University)
Prof.Dr. Esra Hatipoğlu (Nişantaşı Üniv.)
Prof.Dr. Filiz Başkan (İzmir Ekonomi Üniv.)
Prof.Dr. Hamit Coşkun (Abant İzzet Baysal Üniv.)
Prof.Dr. Pınar Enneli (Abant İzzet Baysal Üniv.)
Prof.Dr. Veysel Ayhan (Abant İzzet Baysal Üniv.)
Doç.Dr. Fatih Konur (Abant İzzet Baysal Üniv.)
Doç.Dr. İpek Eren (Orta Doğu Teknik Üniv.)
Doç.Dr. Nilay Ulusoy Onbayrak (Bahçeşehir Üniv.)
Doç.Dr. Eugenia Kermeli (Hacettepe Üniv.)
Doç.Dr. Şener Aktürk (Koç Üniv.)
Yrd.Doç.Dr. Defne Karaosmanoğlu (Kadir Has Üniv.)
Yrd.Doç.Dr. Efe Baştürk (Recep Tayyip Erdoğan Üniv.)
Avukat Ebru Sargıcı

DANIŞMA KURULU (Alfabetik Sıraya Göre)

Prof.Dr. Aylin Özman (TED Üniv.)
Prof.Dr. Ayşe Kadioğlu (Sabancı Üniv.)
Prof.Dr. Bogdan Szajkowski (The Maria Curie-Skłodowska Univ., Lublin)
Prof.Dr. Bruno S. Sergi (Messina Üniv.)
Prof.Dr. Darko Marinkovic (Megatrend University of Applied Sciences)
Prof.Dr. Füsün Arsava (Atılım Üniv.)
Prof.Dr. Mithat Sancar (Ankara Üniv.)
Prof.Dr. Tayyar Arı (Uludağ Üniv.)
Prof.Dr. Tim Niblock (University of Exeter)
Prof.Dr. Ümit Cizre (İstanbul Şehir Üniv.)
Prof.Dr. Sibel Kalaycıoğlu (Orta Doğu Teknik Üniv.)
Dr. Ruba Salih (University of Exeter)

alternatif politika

Alternatif Politika Dergisi, bir grup akademisyen tarafından disiplinler arası çalışmalara ilişkin süreli yayınların azlığı nedeniyle doğan ihtiyacı karşılamak üzere oluşturulmuş, dört ayda bir yayınlanan hakemli bir dergidir. Siyaset bilimini merkez alarak, kültürel çalışmalar, medya, uluslararası ilişkiler, sosyoloji, sosyal psikoloji, ekonomi politik ve antropoloji gibi disiplinleri de kapsayan yayınlar yapmayı amaçlayan dergi, adı geçen alanların her boyutuyla ilgili kuramsal ve analitik çalışmaların yanı sıra, kitap incelemelerine de yer vermektedir.

Alternatif Politika Dergisi'nin amacı, yayınladığı konularda hem bilimsel çalışmalar için akademik zemin hazırlamak, hem de söz konusu görüşlerin paylaşılmasını sağlayarak yeni açılımlar yaratmaktır. Bu bağlamda, teorik çalışmalara olduğu kadar, alan çalışmalarına da yer vermek amacındadır. Çalışmalarınızı Alternatif Politika'ya bekliyoruz.

Dergiye yazı göndermek isteyenler için e-posta adresi: alternatifpolitika@gmail.com

Alternatif Politika, aşağıdaki veri tabanları tarafından taranmaktadır:

Worldwide Political Science Abstracts, Scientific Publications Index, Scientific Resources Database, Recent Science Index, Scholarly Journals Index, Directory of Academic Resources, Elite Scientific Journals Archive, Current Index to Scholarly Journals, Digital Journals Database, Academic Papers Database, Contemporary Research Index, EBSCOhost, ProQuest, Index Copernicus, ERIH PLUS, CEEOL (Central and Eastern European Online Library), ULAKBİM TR Dizin, SOBİAD (Sosyal Bilimler Atıf Dizini), ASOS Index, ACAR Index, İdeal Online, Gesis Sowiport – Portal für Sozialwissenschaften, ResearchBib (Academic Resource Index), DRJI (Directory of Research Journals Indexing), SIS (Scientific Indexing Services), Eurasian Scientific Journal Index (ESJI), Scientific World Index, MIAR (Information Matrix for the Analysis of Journals) ve Cosmos Impact Factor.

alternatif politika

Aralık 2017 – İklim Değişikliği ve Enerji Özel Sayısı

Misafir Editörden, İlhan SAĞSEN, i-iv.

MAKALELER

İklim Güvenliği Kavramının Türkiye İklim Politikasındaki Yeri, Defne GÖNENÇ & Ayşegül KİBAROĞLU, 1-26.

The Interconnection Between Sustainable Development Goals and the Climate Change Negotiations: The Paris Agreement Case, İzzet ARI, 27-45.

Uluslararası İklim Değişikliği Müzakereleri: Çevre Duyarlılığı Mı Yoksa Yeni Bir Uluslararası Rekabet Alanı Mı?, İlhan SAĞSEN, 46-69.

İngiliz Okulu Kuramı Perspektifinden Uluslararası Çevre Sorunları, Ali Onur TEPECİKLİOĞLU & Murat DEMİREL, 70-106.

Ekolojik ve Ekonomik Krizlere Alternatif Çözüm Olarak Yeşil Ekonomi Politikaları, Işıl DEMİRTAŞ, 107-132.

BIST Sınai, BIST Kimya Endeksi ile Doğal Gaz ve Petrol Fiyatları Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Toda-Yamamoto Yaklaşımı, İlhan EGE & Serkan ŞAHİN, 133-155.

Rusya-Türkiye Enerji İlişkilerinde Akkuyu'nun Rolü: Bağımlılık Mı, Karşılıklı Bağımlılık Mı?, Azime TELLİ, 156-181.

KİTAP İNCELEMESİ

Climate Change, Forced Migration and International Law, Caner KALAYCI, 182-186.

alternatif politika

December 2017 – Special Issue on Climate Change and Energy

Misafir Editörden, İlhan SAĞSEN, i-iv.

ARTICLES

İklim Güvenliği Kavramının Türkiye İklim Politikasındaki Yeri, Defne GÖNENÇ & Ayşegül KİBAROĞLU, 1-26.

The Interconnection Between Sustainable Development Goals and the Climate Change Negotiations: The Paris Agreement Case, İzzet ARI, 27-45.

Uluslararası İklim Değişikliği Müzakereleri: Çevre Duyarlılığı Mı Yoksa Yeni Bir Uluslararası Rekabet Alanı Mı?, İlhan SAĞSEN, 46-69.

İngiliz Okulu Kuramı Perspektifinden Uluslararası Çevre Sorunları, Ali Onur TEPECİKLİOĞLU & Murat DEMİREL, 70-106.

Ekolojik ve Ekonomik Krizlere Alternatif Çözüm Olarak Yeşil Ekonomi Politikaları, Işıl DEMİRTAŞ, 107-132.

BIST Sınai, BIST Kimya Endeksi ile Doğal Gaz ve Petrol Fiyatları Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Toda-Yamamoto Yaklaşımı, İlhan EGE & Serkan ŞAHİN, 133-155.

Rusya-Türkiye Enerji İlişkilerinde Akkuyu'nun Rolü: Bağımlılık Mı, Karşılıklı Bağımlılık Mı?, Azime TELLİ, 156-181.

BOOK REVIEW

Climate Change, Forced Migration and International Law, Caner KALAYCI, 182-186.

Misafir Editörden

“KÜRESEL DÜŞÜN, YEREL DAVRAN...”

Genel itibariyle çevre konuları uluslararası gündeme 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sıklıkla girmeye başlamıştır. Çevrenin uluslararası nitelik kazanmasında ve çevre konusunda uluslararası farkındalık oluşmasında, çevre sorunlarının önce ulusları aşan sonra da küresel boyut kazanmasının etkisi olmuştur. Daha önceleri teknik uzmanların çalışma alanı olarak tanımlanabilecek çevre sorunları, çölleşme, hava, su ve toprak kirliliği, ormansızlaşma, asit yağmurları, ozon tabakasındaki delik ve biyolojik çeşitliliğin kaybı gibi bölgesel ve küresel etkileri olan problemlerin yaşanmasıyla gündemin ön sıralarını işgal etmeye başlamıştır. Bu bölgesel ve küresel nitelikteki problemlerin olumsuz etkilerinin ve sıklığının artması zaten baskı altındaki doğal kaynakların ve çevrenin daha da bozulmasına neden olmuştur. Bu çerçevede, çevre, güvenlik ve küresel ekonomi ardından uluslararası politikanın üçüncü temel konusu haline gelmiştir.

Birleşmiş Milletler Çerçeve Sözleşmesi’nde, küresel atmosferin yapısını direk ya da dolaylı olarak bozan insan eylemleriyle ve benzer zaman dönemlerinde gözlemlenen doğal iklim değişikliğine ek olarak gerçekleşen iklimdeki değişim şeklinde tanımlanan (UNFCCC, 1992:7) iklim değişikliği, küresel etkileri olan çevre sorunları içinde en önemli konu haline gelmiştir. İklim değişikliği tek bir iklim sistemi içinde yaşanmasından dolayı tüm aktörleri farklı düzeylerde de olsa mutlak şekilde etkileyecek bir konudur. Bunun yanında, iklim değişikliği etkisi sadece sıcaklık ile sınırlı kalan bir sorun değildir. Aynı zamanda su kaynakları, tarım, ekonomi ve ekolojik sistem, kısaca yaşama dair her alanda olumsuz etkiler yaratan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle 21. yüzyılın başından itibaren, dünyanın çeşitli bölgelerinde gerçekleşen kuraklıklar, seller, kıtlık ve yangınlar gibi birçok felaket ve bunun sonucunda öngörülen iklim temelli yatay ve dikey göçler hem konunun hukuki bir bağlantısı olduğunu gösterirken, aynı zamanda da iklim değişikliğinin uluslararası güvenliğinin pratikleri ve algılamaları üzerindeki etkisini arttırmıştır. Buna paralel bir şekilde, devletler de ulusal güvenlikleri ve iklim değişikliği arasında bir köprü kurmaya başlamışlar ve konuyu ulusal gündemlerine almaya başlamışlardır. Bir konunun güvenlik boyutunun ortaya çıkması o konuyu alçak politikadan (*low politics*) yüksek politikaya (*high politics*) çıkartarak uluslararası gündemdeki yerini

sağlamlaştırmaktadır. Bu çerçevede, 1980'lerin sonu 1990'ların başında, iklim değişikliği ve etkilerine karşı önlemler alabilmek için uluslararası müzakerelere başlanmıştır.

Günümüzde geneli batıda olmak üzere birçok kesim, iklim değişikliğinin temel nedeni olarak insanlığın ekonomik ve sosyal eylemlerini, üretim tipini ve kullandığı enerji tipi/miktarını görmektedir. Dolayısıyla iklim değişikliği konusu ele alındığında, bunun enerji ile olan bağlantısı da mutlak şekilde tartışılmalıdır. Enerjinin zaten bizatihi kendisini değerlendirdiğimiz zaman, kıt bir kaynak olması, her yerde eşit şekilde bulunmaması, bir jeopolitik ve güvenlik konusu olması nedeniyle ülkelerin dış politikalarında önemli bir belirleyici olarak durduğunu görmekteyiz. Daniel Yergin'in deyiimiyle tüm 20. yüzyıl boyunca enerji üstünlüğün simgesi olmuştur ve aktörler bu üstünlük için mücadele içindedir. Dolayısıyla Yergin, I. Dünya Savaşı'ndan günümüze yaşanan savaşların temel motivasyonunun enerji ve enerji üzerine gerçekleşen üstünlük mücadelesi olduğunu ifade etmektedir (Yergin, 2014: 10-13). Üstünlük mücadelesinin temel motivasyonlarından ve dış politikayı şekillendiren unsurlardan birisi olması haricinde, enerji meselesi iklim değişikliği ile mücadele konusunda da küresel öncelikleri yerine getirebilmek için hesaba katılan temel bir tartışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla iklim değişikliği müzakerelerinin de temel taşlarından birini enerji ve enerji dönüşümü meselesi oluşturmaktadır.

Bu bağlamda, günümüzde hem kamuoyu hem de uluslararası camia açısından farkındalığı artış gösteren bu konuya **Alternatif Politika** dergisi özel bir sayı ayırarak bu farkındalığa katkı yapmaktadır. "İklim Değişikliği ve Enerji Özel Sayısı" iç içe geçmiş iklim değişikliği ve enerji konularına çeşitli perspektiflerden odaklanmakta ve konuyu disiplinlerarası bir bakış açısı ile değerlendirmektedir.

Bu sayıda, Defne Gönenç ve Ayşegül Kibaroglu, "**İklim Güvenliği Kavramının Türkiye İklim Politikasındaki Yeri**" başlıklı çalışmalarında, iklim güvenliği kavramı ve bu kavram çerçevesinde Türkiye'nin iklim politikasındaki yeri incelenmektedir. Bu çerçevede, iklim güvenliği kavramı ve bazı aktör ve örgütlerin kavram konusundaki tutum ve söylemleri analiz edilmektedir. Makalenin devamında da, iklim güvenliği kavramının Türkiye'nin iklim politikasındaki yeri irdelenmektedir.

İzzet Arı, **“The Interconnection between Sustainable Development Goals and the Climate Change Negotiations: The Paris Agreement Case”** başlıklı çalışmasında, 2015 yılında dönüm noktası niteliğindeki iki gelişme olarak kabul edilen Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) ve Paris İklim Değişikliği anlaşmasına odaklanmaktadır. Bu çerçevede, makalede, Paris İklim Anlaşması ile SKH arasındaki bağlantı ve kopukluklar analiz edilmektedir. Bu analizin sonucunda, SHK ile Anlaşma arasında kısmi ve zımni bir bağlantının olduğu gösterilmiştir.

İlhan Sağsen, **“Uluslararası İklim Değişikliği Müzakereleri: Çevre Duyarlılığı mı yoksa Yeni Bir Uluslararası Rekabet Alanı mı?”** başlıklı çalışmasında, uluslararası iklim değişikliği müzakereleri ve bu müzakere sürecinde katılımcı aktörlerin politika yürütme tercihleri üzerinde durmaktadır. Bu anlamda, çalışma, tek bir iklim sistemi içinde bulunan tüm aktör ve paydaşların kendilerini de doğrudan birçok açıdan etkileyen/etkileyecek bir gerçeklik olan iklim değişikliği gibi bir konuda bile birbirlerinin adımlarını göz önünde bulundurarak hamle yapmalarını ve süreci öteleme gayretlerini söylem ve politika analizi yaparak ortaya koymaktadır.

Ali Onur Tepeciklioğlu ve Murat Demirel’in **“İngiliz Okulu Kuramı Perspektifinden Uluslararası Çevre Sorunları”** başlıklı çalışmaları, ana akım uluslararası ilişkiler teorilerinden İngiliz Okulu kuramının, günümüzde uluslararası camiada çok daha ciddiyet ve sıklıkla tartışılan çevre sorunlarının yönetimi ve çözümüne yeni bir perspektif getirip getiremeyeceği sorusuna odaklanmaktadır. Bu çerçevede, makale, uluslararası çevre sorunlarının uluslararası toplumun bir parçası olarak görüldüğünü ve sürdürülebilir kalkınma, insani güvenlik ve işbirliği gibi kavramlarla çevre sorunlarının yakından ilişkili olduğunu iddia etmektedir.

Işıl Demirtaş, **“Ekolojik ve Ekonomik Krizlere Alternatif Çözüm Olarak Yeşil Ekonomi Politikaları”** başlıklı çalışmasında, dünya ekonomisinin son dönemde karşı karşıya kaldığı küresel finans krizi, Avrupa’da borç krizi olarak başlayan durgunluk süreci ve iklim değişikliğinin ortaya çıkardığı ekolojik krizlere karşı alternatif bir model olan ‘Yeşil Ekonomi’ üzerinde durmaktadır. Makale, yeşil ekonomi politikalarının durgunluk ve iklim değişikliği gibi çevresel ve ekonomik sorunları çözmedeki rolünü açıklamaktadır.

İlhan Ege ve Serkan Şahin, **“BIST Sınai, BIST Kimya Endeksi ile Doğal Gaz ve Petrol Fiyatları Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Toda-Yamamoto Yaklaşımı”** başlıklı çalışmalarında, doğal gaz ve ham petrol fiyatları ile Borsa İstanbul’da işlem gören sanayi ve kimya sektörü endeks fiyatları arasındaki

nedensellik ilişkisine Toda-Yamamota yöntemi ile odaklanmaktadırlar. Çalışma sonucunda, doğal gaz fiyatlarının hem sınai sektörü piyasa fiyatı endeksi hem de kimya sektörü piyasa fiyatı endeksinin nedeni olduğu yönünde bulgulara ulaşılmışken, petrol fiyatlarının adı geçen aynı sektör endekslerinin nedeni olduğu yönünde bir bulguya ulaşılamamıştır.

Azime Telli, **“Rusya-Türkiye Enerji İlişkilerinde Akkuyu’nun Rolü: Bağımlılık mı, Karşılıklı Bağımlılık mı?”** başlıklı çalışmasında, Türkiye’nin enerji güvenliği ve enerji konusundaki ithale bağımlılık durumunu ele aldıktan sonra, bu konuya çözüm ve çeşitlendirme konusunda nükleer enerjiye yönelindiği üzerinde durmaktadır. Bu çerçevede, makalenin temel varsayımı, Akkuyu’da planlanan nükleer enerji santralinin Rusya tarafından yapılacak olmasının Türkiye’yi Rusya’ya karşı daha savunmasız hale getireceğidir. Bu çerçevede, çalışmada, karşılıklı bağımlılık ilişkisi açısından nükleer açılım sorgulanacaktır.

John McAdam tarafından yazılmış **“Climate Change, Forced Migration and International Law”** başlıklı kitabı inceleyen Caner Kalaycı, kitabın temel konusu olan iklim temelli göç mevzusunu, bunun siyasal ve uluslararası hukuk boyutunun nasıl irdelendiğini ortaya koymaktadır. Kalaycı, kitabın temel varsayımı olarak göç sorununda tek sebebin iklim değişikliği olmadığı ama hızlandırıcı etkisi olduğunu ve uzun vadede olumsuz sonuçlara neden olacağından dolayı uluslararası toplumun işbirliği yapmasının önemini vurgulamaktadır.

Yrd. Doç. Dr. İlhan SAĞSEN,
Abant İzzet Baysal Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Uluslararası İlişkiler Bölümü

AS

KAYNAKÇA

United Nations (2002), “United Nations Framework Convention on Climate Change”.

Yergin, Daniel (2014), “Petrol”, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları).

İKLİM GÜVENLİĞİ KAVRAMININ TÜRKİYE İKLİM POLİTİKASINDAKİ YERİ

THE CONCEPT OF CLIMATE SECURITY IN TURKEY'S CLIMATE POLICIES

Defne GÖNENÇ* & Ayşegül KİBAROĞLU**

ÖZ

Bu makalede, çevresel güvenlik kavramının bir alt araştırma alanı olarak iklim güvenliği kavramı ele alınıp, bu kavramın Türkiye iklim politikasındaki yeri irdelenmektedir. Bu amaçla, makalenin ilk bölümünde “çevresel güvenlik” kavramının literatürdeki gelişimi ele alınmaktadır. Sonrasında, çevresel güvenlik kavramının alt araştırma alanı olan “iklim güvenliği” söylemini değerlendirilmektedir. İklim güvenliği kavramı Birleşmiş Milletler, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği’nin tutum ve söyleminden örneklerle açıklanmaktadır. Makalenin gelişme bölümünde ise iklim güvenliği söyleminin Türkiye’nin iklim politikasındaki yeri araştırılmaktadır. İklim güvenliği söyleminin Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın resmî belgelerinde, Türkiye’nin BM Güvenlik Konseyi’nde yaptığı konuşmalarda ve Türkiye’nin iki önemli gazetesinde çıkan haberlerdeki kullanılışı sözel içerik analizi metodu kullanılarak analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İklim Güvenliği, Çevresel Güvenlik, Türkiye’nin İklim Güvenliği Söylemi, Türkiye İklim Politikası.

* Research and Teaching Assistant, Center for International Environmental Studies, Graduate Institute of International and Development Studies, Geneva, defne.gonenc@graduateinstitute.ch, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7410-3884>

** Prof. Dr., Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İİSBF Fakültesi, MEF Üniversitesi, İstanbul, aysegul.kibaroglu@mef.edu.tr, ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-9648-5975>

* Makale Geliş Tarihi: 03.11.2016
Makale Kabul Tarihi: 08.10.2017

ABSTRACT

This article elaborates on the concept of climate security as a sub-field of environmental security research agenda, and investigates the place of climate security concept in Turkey's climate policies. First, the evolution of the environmental security concept in the literature is elaborated. Subsequently, climate security discourse, as a sub-field of environmental security, is examined. The concept of climate security is explained with examples from the United Nations', United States' and European Union's official statements and discourses. Lastly, the place of climate security discourse in Turkey's climate policies is investigated. By using qualitative content analysis method, the use of climate security discourse in the official documents of the Ministry of Environment and Urban Planning of Turkey, Turkey's official speeches in the Security Council, and two significant newspapers in the country are analyzed.

Keywords: Climate Security, Environmental Security, Turkey's Climate Security Discourse, Turkey's Climate Policy.

GİRİŞ

İklim değişikliği dünyanın birçok köşesinde çölleşme, kuraklık, şiddetli hava olayları, seller, arazi bozulması gibi insani ve ulusal güvenliği etkileyen olaylara sebep olmaktadır. Tropikal bir fırtınaya dönüşen ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarihinin en şiddetlisi sayılan Harvey Kasırgası, ülkede hem can hem mal kaybına sebep olmuştur (NTVHaber, 2017). 2015 yılında Hindistan'ın özellikle güney bölgelerindeki hava sıcaklığı 50 °C dereceye ulaşınca 1000'den fazla kişi hayatını kaybetmiştir (BBCTürkçe, 2015). Türkiye'de ise 2099'a kadar 2-3 °C dereceye varan sıcaklık artışları beklenmekte, yağışların azalacağı, ardı ardına yaşanan kurak günlerin sayısının artacağı düşünülmektedir (İklim Değişikliği Altıncı Ulusal Bildirimi, 2016: 22). Bu durumun Türkiye'deki su ve enerji kaynakları, tarım, turizm, kıyı alanları ve halk sağlığı üstünde etkisi olacağı bilinmektedir. Bu sebeplerle iklim değişikliği ülkedeki insanların güvenliğini de ilgilendiren bir sorun haline dönüşmektedir.

Uluslararası ilişkiler disiplini literatüründe iklim değişikliği ile güvenlik arasındaki bağlantılar tartışma konusu olmuştur (Matthew, 2011). Kimi uzmanlara göre iklim değişikliğini uluslararası güvenlik meselesi olarak değerlendirmek iklim değişikliğine verilen önemi arttırmakta ve de konunun ivedilikle ele alınmasını sağlamaktadır. Zira bir güvenlik sorunu olarak kabul edilmiş iklim değişikliğinin

sonucunda ortaya çıkan istikrarsızlıklarda taraflar iş birliği içinde hareket etmeyi tercih ederlerse sorunlar kökleşmeden çözülebilir (Sağsen, 2011). Öte yandan, iklim değişikliğinin güvenlik meselesi olarak ele alınması çok taraflı iş birliği girişimlerinde ilerleme sağlanmasını güçleştirmektedir. Aynı zamanda bu yaklaşım, Kuzey ve Güney ülkeleri¹ arasındaki karşılıklı güven ve adalet algılamalarını olumsuz yönde etkileyerek iklim değişikliği müzakerelerinin kapsamlı Kuzey-Güney ekonomik ilişkileri içinde değerlendirilmesini engellemektedir.

Bu çalışmada, çevresel güvenlik kavramının bir alt araştırma alanı olarak iklim güvenliği kavramı ele alınmakta ve iklim güvenliği kavramının Türkiye iklim politikasındaki yeri irdelenmektedir. Bu çerçevede, ilk olarak çevresel güvenlik kavramı, Uluslararası İlişkiler disiplini içinde gelişmekte olan bir araştırma konusu olarak analiz edilmektedir. Bunu takiben, iklim güvenliği kavramı çevresel güvenlik kavramının bir alt başlığı olarak ele alınmaktadır. Makalenin son kısmında ise iklim güvenliği söyleminin Türkiye'nin iklim politikasındaki yeri araştırılmaktadır. İklim güvenliği söyleminin Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın resmî belgelerindeki, Türkiye'nin Güvenlik Konseyi'nde yaptığı konuşmalardaki ve ülkenin iki önemli gazetesinde çıkan haberlerdeki yeri sözel içerik analizi metodu kullanılarak analiz edilmektedir.

Bulgularımız iklim değişikliği konusunu ulusal güvenlik boyutuyla ele almanın Türkiye iklim politikasında çok başvurulan bir yöntem olmadığını göstermektedir. Öte yandan politika yapıcılarının Türkiye'nin özellikle su ve gıda güvenliği açısından iklim değişikliğinden ciddi biçimde etkilendiğini sıklıkla vurguladıklarını ve iklim güvenliği kavramını su ve gıda güvenliği ile ilişkilendirdiklerini ortaya koymaktadır.

1. ÇEVRESEL GÜVENLİK KAVRAMI

Soğuk Savaş döneminde güvenlik, çoğunlukla ülkelere siyasi sınırları dışından gelen dış tehditler olarak algılanmıştır. Bu tehditlere karşı cevap genellikle askeri güç kullanmayı da içeren caydırıcılık politikalarıyla belirlenmiştir. Soğuk Savaş sonrasında güvenlik kavramı yalnızca siyasi ve askeri tehditlerin değil, ekonomik, sosyal ve çevresel faktörlerin de değerlendirildiği kapsamlı bir bakış açısıyla ele alınmaya başlanmıştır. Bu bağlamda, güvenlik kavramını Soğuk Savaş'ın son yıllarında yeniden değerlendirdiği makalesinde Ullman, ulusal güvenlik kavramının sadece askerî açıdan ele alınmamasını savlamıştır. Zira sadece askerî açıdan tanımlanmış bir güvenlik algısı, devletlerin belki de daha önemli güvenlik tehditleri göz ardı etmelerine sebep olmaktadır. Aynı zamanda uluslararası ilişkilerin askerî

¹ Kuzey ülkeleri kavramı genel olarak Avrupa, Kuzey Amerika, Uzak Doğu ve Okyanusya'yı içerirken Güney ülkeleri kavramı Güney Asya, Güneydoğu Asya, Afrika ve Güney Amerika ülkelerini içermektedir.

açıdan algılanıp bu algının daha da yayılmasına ve de sonuçta küresel güvensizliğin artmasına sebep olmaktadır (Ullman, 1983).

Çevresel güvenlik söylemi, güvenlik kavramının yeniden değerlendirildiği bu tartışmalar çerçevesinde doğmuştur. Bu söylem temel olarak çevresel bozulmaların insanlara güvenlik açısından risk oluşturmalarını ele almaktadır. Yaşanılan çevreyi tehdit eden her türlü sorun çevresel güvenlik kavramının konusuna girer (Kaypak, 2012: 11). Bu bağlamda, politikalar oluşturulurken, insanlar için çevresel güvenlik riski oluşturan hem insan davranışları hem de doğal süreçler ele alınmalıdır (Detraz ve Betsill, 2009: 307). Örneğin Porter, “çevresel değişimin ABD yurttaşlarının refahı üzerindeki olumsuz etkisinin minimum düzeye indirilmesi”nin ulusal güvenlik politikasının başlıca hedeflerinden olması gerektiğini vurgulamıştır (Porter, 1996).

Bu alanda çok ses getiren yayınlardan biri de Robert Kaplan’ın *The Atlantic* dergisinde yayınlanan “Yaklaşan Anarşi” başlıklı çalışmasıdır. Kaplan, Batı Afrika’da nüfus artışının, hızlı kentleşmenin ve çevresel bozulmanın bölgede çatışmaları tetikleyeceğini ve bu şartlardan kaçan çaresiz kitlelerin hızla Kuzey ülkelerine göç edeceğini savunmuştur (Kaplan, 1994).

Çevresel güvenlik kavramı eleştiriler de almıştır. Örneğin Deudney, çevresel olayların askeri ve güvenlik anlayışıyla ele alınmasının çevresel sorunların çözümünde yanlış araçların kullanılmasına neden olacağını vurgulamıştır (Deudney, 1990). Çatışma içerikli ve gizlilik taşıyan ulusal güvenlik yapıları, iş birliği ve saydamlık gerektiren çevresel tehditlere karşı uygun çözümler geliştiremezler. Çevresel sorunlar ekonomik unsurların ve yerel şartların göz önüne alındığı bir yaklaşımla ele alınmalıdır.

2. İKLİM GÜVENLİĞİ KAVRAMI

Yirminci yüzyılın son çeyreğinden bu yana çevre alanındaki en temel sorunlardan biri iklim değişikliğinin olumsuz etkileridir. Bu açıdan iklim güvenliği kavramı, çevresel güvenlik kavramının bir alt başlığı olarak değerlendirilebilir. Küresel iklim değişikliğinin yol açtığı fiziksel etkilerin su, tarım, sağlık, enerji ve çevre gibi sürdürülebilir kalkınmanın başlıca öğeleri üzerinde yarattığı baskılar, güvenlik kavramının yeniden değerlendirilmesine yol açmaktadır (Matthew, 2012). Bu bağlamda, iklim güvenliği kavramı, kuraklıklar, sıcak dalgalar, seller ve yangınlarla kendisini gösteren iklim değişikliğinin güvenlik algısı, değerlendirmeleri ve uygulamaları üzerinde etkili olmasını içerir.

Literatürde iklim değişikliğinin güvenlik kavramına olan etkisi genellikle iklim değişikliğinin “ulusal güvenlik” ve “insani güvenlik”e olan etkisi olarak farklı biçimlerde ele alınmıştır (Barnett, 2003). İklim değişikliğinin ulusal güvenlik meselesi olarak ele alınması, konunun uluslararası göç, ulus-ıçı ve uluslararası

çatışma, sınır ve toprak anlaşmazlıkları sonuçları açısından değerlendirilmesini ve konunun askeri güvenlik boyutunun ön plana çıkmasını beraberinde getirir (Homer-Dixon, 1994; Theisen vd., 2011/2). Zira uluslararası barış ve güvenlik için mevcut tehditlerin önemli bölümü sınır ve toprak anlaşmazlıklarıdır. Öte yandan, iklim değişikliğinin insani güvenlik meselesi olarak ele alınması, iklim değişikliği sonucunda sıklaşan doğal felaketlerin ve şiddetli hava olaylarının gıda, su ve insanların fiziksel güvenliğine nasıl etki ettiğinin değerlendirilmesidir (Barnett ve Adger, 2007; Adger, 2010; Dalby, 2013). İklim değişikliğinin insani güvenlik meselesi olarak ele alınması, iklim değişikliğinin sosyo-ekonomik boyutu ile ele alınmasını, konunun sürdürülebilir kalkınma ve çevresel adalet kavramları çerçevesinde tartışılabilmesini sağlamaktadır. Aynı zamanda, iklim güvenliği kavramının su ve gıda sektörleri açısından ele alınması, iklim değişikliğinin su ve gıda güvenliğine olan olumsuz etkilerinin öneminin uluslararası müzakerelerde daha iyi anlaşılması ve konunun çok taraflı iş birliği ile ele alınmasını kolaylaştırmaktadır.

BM, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) çerçevesinde her zaman iklim değişikliğinin sosyo-ekonomik boyutunun altını çizmiş, konunun kalkınma sorunsalıyla yakından ilişkili olduğunu kabul etmiş ve de bu sorunla ancak uluslararası iş birliği ile başa çıkılacağını vurgulamıştır. Fakat özellikle 2000’li yılların ikinci yarısından itibaren iklim değişikliğinin uluslararası güvenlik ile ilişkisi BM çatısı altında da vurgulanmaya başlanmıştır. Bu noktada, ilk olarak İngiltere, 2007 yılında iklim değişikliği konusunu Güvenlik Konseyi’ne getirmiştir. İngiliz hükümetinin Güvenlik Konseyi’ne tartışmanın çıkış noktası olarak sunduğu “Enerji, Güvenlik ve İklim” başlıklı kavramsal çalışmaya göre iklim değişikliği, aşağıdaki hususlar çerçevesinde ulusal ve uluslararası güvenliği tehdit etmektedir (İngiltere Hükümeti, 2007):

a. Sınır anlaşmazlıkları: İklim değişikliği sonucu buzulların erimesi ve deniz seviyesinin yükselmesi, kara ve deniz sınırlarının değişimine neden olabilecektir. Öncelikle endişe yaratan meseleler, küçük ada devletlerinin sular altına gömülmesi ve kıyı şeritlerinin ciddi biçimde yok olmasıdır. Bu gelişmeler deniz alanları ve diğer karasal haklar konusunda anlaşmazlıklara neden olacaktır.

b. Göç: İklim değişikliği ile ilgili mevcut varsayımlara göre dünyanın önemli bir bölümünü deniz seviyelerindeki artış, tatlı su kaynaklarının azalması veya tarımsal kapasitenin düşmesi sonucunda yaşanamaz hale gelecektir. Bu durum kırsal alandan kentlere, verimsiz topraklardan verimli olanlara ve uluslararası sınırlar ötesi mevcut göç baskılarını artıracaktır. Göç, doğrudan çatışmalara yol açmaz. Ancak mevcut etnik kompozisyonu ve nüfus dağılımını gerek ülkeler içinde gerek ülkelerarasında değiştirerek istikrarsızlık ve çatışma olasılığını artırabilir.

c. *Enerji kaynakları*: İklim değişikliği, kıt enerji kaynakları üzerindeki rekabet, enerji arz güvenliği ve çatışma riski arasındaki ilişkiyi daha da karmaşıktırarak, “güvenliğimizi korurken enerji ve iklim hedeflerimizi nasıl dengeleyebileceğimiz” konusunda bizi ikileme baş başa bırakacaktır. Tedrici ve yönetilebilir değişimlerin çatışmalara yol açma olasılığı az olmakla beraber ani değişimler sıcak çatışmalara yol açabilecektir.

ç. *Diğer kaynakların kıtlığı*: İklim değişikliği, tatlı su kaynakları, ekilebilir alan, ürün ve balık miktarı gibi yaşamsal kaynakların özellikle kırılgan toplumlarda daha da kitledaşmasına neden olmaktadır. Bu durum istikrarsızlık yaratacaktır.

d. *Toplumsal Baskı*: İklim değişikliğinin kalkınma ve eşitsizlik yoluyla ürettiği gerilimler ülkeler içinde veya ülkeler arasında doğrudan çatışmaya yol açmasa da bazı zayıf devletlerde siyasi şiddet olasılığı artacaktır.

e. *İnsani krizler*: İklim değişikliği insani krizlere yol açan şiddetli hava olaylarının artmasına sebep olacaktır. Bu olayların, siyasi ve güvenlikle ilgili sonuçlar doğuran toplumsal ve sınır ötesi baskılara yol açtığına dair daha şimdiden göstergeler mevcuttur.

İngiltere’nin iklim değişikliği konusunu Güvenlik Konseyi’ne taşıması tartışmalara yol açmıştır (Conca vd., 2017). Güvenlik Konseyi’nde bulunan kimi daimî (Rusya) ve 2011-2012 yılları için seçilmiş Güney Afrika ve 2012-2013 yılları için seçilmiş Pakistan gibi geçici üye ülkeler, bu konunun BM Genel Kurulu yerine Güvenlik Konseyi’ne taşınmasına karşı çıkmıştır.

Öte yandan Güvenlik Konseyi 17 Nisan 2007’de “iklim değişikliği, enerji ve güvenlik” arasındaki ilişkileri anlama ve ortak bir anlayış geliştirme gündemi ile geniş katılımlı bir toplantı düzenlemiştir. Toplantıda BM Genel Sekteri Ban Ki-Moon, iklim değişikliğinin çevresel, ekonomik ve sosyal etkileri yanında barış ve güvenlik üzerinde de ciddi etkileri olduğunu vurgulamıştır (Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 2007). Çin temsilcisi iklim değişikliği konusunun güvenlik boyutları olabileceğini ancak esas olarak konunun sürdürülebilir kalkınma konusu olduğunu vurgulamıştır (ibid). Avrupa Birliği (AB) adına konuşma yapan Almanya temsilcisi ise Güvenlik Konseyi’nin çoğunlukla uluslararası barış ve güvenliğe yakın tehditlerle ilgilendiğini ama bu yaklaşımın daha muğlak ve uzak görünen çatışma nedenlerinin ihmal edilmesine neden olmaması gerektiğini vurgulamıştır. AB temsilcisi, önleyici diplomasinin öneminin altını çizmiş, iklim değişikliğinin açlık, hastalıklar, yoksulluk, su kıtlığı ve göçler ile beraber, bütüncül ve önleyici bir anlayışla ele alınmasının gerektiğini belirtmiştir (ibid).

İklim değişikliğini BM çatısı altında uluslararası askeri güvenlik ile ilişkilendirme süreci bu oturumdan sonra da devam etmiştir. Örneğin, BM Genel Kurulu, BM Genel Sekreteri’nden BM Genel Kurulu’nun 64. oturumu için konuyla

ilgili ayrıntılı bir rapor hazırlanması istemiştir. Ban-ki Moon, hazırladığı 11 Eylül 2009 tarihli raporda iklim değişikliğinin beş ayrı yolla ulusal ve uluslararası güvenliği tehdit edebileceğini belirtmiştir (Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Raporu, 2009):

a. Kırılganlık: İklim değişikliği, gıda güvenliği ve insan sağlığını olumsuz yönde etkilemekte ve insanları doğa felaketlerine karşı daha savunmasız duruma getirmektedir.

b. Kalkınma: İklim değişikliği, kalkınma sürecini yavaşlatabilir veya bu süreçte edinilen kazanımları yok edebilir. Bunun sonucunda kırılganlık artar ve devletlerin istikrarı sağlamaları güçleşir.

c. Alınan önlemler ve güvenlik: İnsanların iklim değişikliği ile mücadele etmek için aldığı önlemler yerel çatışmaları arttırıp uluslararası sonuçlar doğurabilir.

ç. Devletsizlik: İklim değişikliği, toprak kaybı, haklar, güvenlik ve toprak üzerindeki devlet egemenliğinin kaybolması konuları ile ilgili sorunlar doğurabilir.

d. Uluslararası çatışma: İklim değişikliği ortak kullanılan ya da paylaşılmamış doğal kaynaklar üzerindeki uluslararası mücadeleyi tetikleyici bir rol oynayabilir.

Ban-ki Moon, raporda iklim değişikliğinin aynı zamanda birçok ülke tarafından “tehdit arttırıcı” olarak görüldüğünü not etmiş ve buna karşın tehdit azaltıcıların kabul edilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Raporda önerilen “tehdit azaltıcılar” iktisadi kalkınma, demokratik yönetim, yerel ve ulusal düzeyde güçlü kurumlar, uluslararası iş birliği, önleyici diplomasi, arabuluculuk ve de iklim değişikliği ile güvenlik arasındaki bağı açıklayan araştırmalara yapılan yatırımların arttırılmasıdır. Raporda uluslararası toplumun, iklim değişikliği sonucunda çok yakında ortaya çıkacak toprak kayıpları, devletsizleşme, mülteci sayısında artış, uluslararası su kaynaklarının paylaşımında güçlükler ve de Kuzey Kutbu’ndaki buzulların erimesi gibi bazı sorunların uluslararası ilişkilerde doğuracağı olumsuz sonuçlara hazırlıklı olması önerilmiştir (ibid).

İklim değişikliği konusunun Güvenlik Konseyi çerçevesinde ele alınması Ban-ki Moon’un raporu sonrasında da devam etmiştir. Güvenlik Konseyi 2011 yılında da iklim değişikliğinin güvenlik boyutunun tartışıldığı bir oturum düzenlemiştir (Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 2011). Güvenlik Konseyi’nin iklim değişikliğinin ele alınması için uygun olup olmadığı yine üyeler arasında tartışma yaratmış ve görüş ayrılıklarına sebep olmuştur. Çin, Rusya, Arjantin, Mısır ve Hindistan, BM Genel Kurulu’nun iklim değişikliğinin ele alınması için daha uygun bir platform olduğunu düşündüklerini yinelemişlerdir (ibid). Tartışmalara rağmen Konsey üyeleri toplantı sonucunda yapılması için bir “Güvenlik Konseyi Başkanı

Açıklaması”nda uzlaşmışlardır (Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Başkanı Açıklaması, 2011).

Bunu takiben, iklim değişikliğinin güvenlik boyutu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nce Arria formülü ismi verilen ve resmi olmayan oturumlarda 2013 ve 2015 yıllarında iki kez ele alınmıştır².

Konuya devlet politikası düzeyinde yaklaşıldığında, iklim değişikliği sebebiyle yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan küçük ada devletlerinin dışında ABD ve AB’nin iklim değişikliği konusunu güvenlik boyutuyla ele almada başı çekenler olduğunu görmekteyiz.

ABD’de birçok düşünce kuruluşu iklim değişikliğini güvenlik boyutu ile ele alan çok sayıda rapor yayınlamıştır. Örneğin, ABD Savunma Bakanlığı’ndan Schwartz ve Randall’ın 2003 yılında yayınladıkları rapor bunlardan bir tanesidir (2003). Bunu takiben, Center for a New American Security ve Center for Strategic and International Studies tarafından yayınlanan rapor, küresel iklim değişikliğinin ABD dış politikası üzerindeki etkilerini başlıca üç senaryo, beklenen senaryo, kriz senaryosu ve felaket senaryosu, çerçevesinde ele almaktadır (2007).

ABD’de iklim değişikliği ile güvenlik çalışmalarının en sık beraber ele alındığı yıl 2007 yılıdır. İklim değişikliğini ABD’nin ulusal güvenliği boyutuyla ele alan çalışmalarda ve bu çalışmalara verilen finansal desteklerde özellikle 2010 sonrasında bir azalma gözlemlenebilir (Diez vd., 2016). Öte yandan Council on Foreign Relations ve Brookings Institute gibi düşünce kuruluşlarının 2010 sonrasında da iklim güvenliği ile ilgili çalışmaları ve düzenledikleri konferanslar mevcuttur.

İklim değişikliğinin ABD’nin ulusal güvenliği boyutuyla ele alınması özellikle 2015 yılında Paris Anlaşması öncesinde tekrar önem kazanmıştır. Örneğin, ABD Dışişleri Bakanı John Kerry 2015 yılının Kasım ayında Old Dominion Üniversitesi’nde yaptığı konuşmada bu konuyu ele almıştır (Kerry, 2015). Yine 2015 yılının Ekim ayında, milli güvenlik danışmanı Susan Rice Stanford Üniversitesi’nde yaptığı konuşmada iklim değişikliğinin ABD ulusal güvenliğine bir tehdit olabileceğinin altını çizmiştir (Rice, 2015). 2015 yılında yayınlanan ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi de iklim değişikliğini “milli güvenliğe tehdit unsuru” olarak ele almaktadır (Beyaz Saray, 2015). 2016 yılında ise ABD ordusunun deniz seviyesindeki değişiklikler karışışında alması gereken önlemlerin ele alındığı bir rapor hazırlanmıştır (The Centre for Climate and Security, 2016).

AB tarafından iklim değişikliğinin güvenlik sorunsalı içinde değerlendirilmesi ise 2007’nin ilk yarısında, dönem başkanı Almanya’nın önderliğinde hız

² Arria-formülü oturumlar resmi olmayan ve Güvenlik Konseyi usul kurallarının uygulanmadığı oturumlardır.

kazanmıştır. Bu çerçevede, iklim değişikliğinin sebep olduğu güvenlik tehditleri 2007 yılının haziran ayında AB Konseyi'nde devlet başkanlarınca tartışılmıştır. Konsey, AB dış ilişkiler yüksek temsilcisi Javier Solana'dan bu konuda bir rapor hazırlamasını istemiştir. Hazırladığı raporda Solana, iklim değişikliğini "tehdit artırıcı" olarak ele almış ve de iklim değişikliğinin yıkıcı etkileri sonucunda milyonların Avrupa'ya göç edebileceğini vurgulamıştır. Raporda iklim değişikliğinin var olan tehdit ve riskleri katlayacağı, aynı zamanda bu risklerin yalnızca insani boyutlu olmadığı, Avrupa'nın çıkarlarını doğrudan tehdit edebilecek biçimde siyasi ve güvenlik içerikli olduğu savlanmıştır (Avrupa Komisyonu ve Yüksek Temsilcisi, 2008; Vogler, 2013).

AB'nin iklim değişikliğinin güvenlik boyutunu ele alışında ABD'ninkinden farklılıklar gözlemlemek ise mümkündür. Örneğin Hayes ve Hayes'e göre, iklim değişikliği konusu AB politika yapım sürecinin temel taşlarından biri olduğu için iklim değişikliği konusu güvenlik sorunsalından ziyade "liderlik" ve "ekonomik fırsat" söylemleri ile birlikte değerlendirilmektedir (2014). İklim Değişikliği ve Avrupa Güvenliği kitabının yazarı Youngs'a göre ise iklim güvenliği kavramı AB ölçeğinde ciddi politika değişikliklerine ve yeniliklerine yol açmamıştır. Youngs bu yöndeki eğilimlerin özellikle 2011 yılı sonrasında azaldığına dikkati çekmektedir. 2011 yılından sonra da iklim değişikliği ve güvenlik kavramlarını ele alan çalışmalar ve konferanslar düzenlenmeye devam edilse de özellikle 2011 sonrasında Avrupa Birliği'nin başka konulara öncelik vermesi sebebiyle iklim güvenliği stratejileri daha az ele alınmaktadır (Youngs, 2015). Yine de iklim güvenliği konusu ile ilgili çalışmaların 2011 sonrasında da Avrupa Birliği Institute for Security Studies gibi kuruluşlar tarafından yapıldığını da eklemek gerekir (Stang, 2014).

Özetle, ABD ve AB'nin özellikle 2003 ile 2011 yılları arasında iklim değişikliğini güvenlik boyutuyla sıklıkla ele aldığını söylemek mümkündür. Bu süreç tamamıyla sonuçlanmamış olsa da bu yönde yapılan yayınlar ve konuşmalarda azalma gözlemlenmektedir (Diez vd., 2016; Youngs, 2015). Ayrıca, iklim değişikliğinin güvenlik boyutu ile ilgili küresel bir uzlaşma söz konusu değildir. Farklı ülkeler konuyu farklı yönleriyle ele almaktadır. Örneğin, bazı ülkeler iklim değişikliğinin doğrudan vatandaşlarının fiziksel güvenliğini tehdit etmesini, yani sorunun insani güvenlik boyutunu ele alırken bazı ülkeler sorunu ülkeler arası göç artırıcı boyutuyla değerlendirmektedirler.

3. TÜRKİYE İKLİM POLİTİKASINDA İKLİM GÜVENLİĞİ KAVRAMI

Çalışmanın bu bölümünde iklim güvenliği söyleminin Türkiye'nin iklim politikasındaki yeri incelenmektedir. Bu amaçla ilk olarak ülkedeki iklim politikasının tarihsel gelişimi kısaca incelenmektedir. Daha sonra iklim güvenliği söyleminin Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın resmî belgelerindeki, Türkiye'nin

Güvenlik Konseyi'nde yaptığı konuşmalardaki ve de ülkenin iki önemli gazetesinde konu ile ilgili çıkan haberlerdeki yeri sözel içerik yöntemi ile analiz edilmektedir.

Resmî belge olarak ülkenin başlıca ulusal iklim değişikliği strateji belgeleri olan Türkiye İklim Değişikliği Stratejisi 2010-2023, Türkiye Cumhuriyeti İklim Değişikliği Eylem Planı 2011-2023 ve Türkiye'nin İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı 2011-2023 incelenmiştir.

Türkiye'nin Güvenlik Konseyi'nde yaptığı konuşmaların sözel içerik analizi, ABD, Almanya ve Meksika delegelerinin konuşmalarıyla karşılaştırmalı olarak yapılmıştır. Bu üç ülkenin seçilmesinin çeşitli sebepleri vardır. ABD ve Almanya iklim güvenliği söyleminin oluşturulması ve ülke mevzuatlarına girmesinde öncülük eden ülkelerdir. Almanya aynı zamanda AB üyesidir ve de ülkenin iklim değişikliği üzerine benimsediği söylemler AB'nin benimsediklerini yansıtmaktadır. Meksika ise sosyo-ekonomik açıdan Türkiye'ye benzer nitelikler taşımaktadır. Meksika da Türkiye gibi OECD üyesi olmasına rağmen Dünya Bankası tarafından üst-orta gelirli ülkeler arasında değerlendirilmektedir (Dünya Bankası, 2017). Özetle, ülke seçiminde, Türkiye'nin iklim güvenliği kavramını hem bu konuda önderlik eden ülkelere hem de kendi sosyo-ekonomik düzeyine benzer özellikler taşıyan ülkelere kıyasla ne derece benimsediğini analiz etmeyi sağlayacak ülkeler seçilmiştir. Delegelerin konuşmalarına BM'nin veri tabanı UNBISNET aracılığı ile ulaşılmıştır.

Ayrıca Türkiye'nin iki ulusal gazetesi olan Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinde iklim güvenliği ile ilgili çıkan haberler taranmıştır. Bu iki gazetenin seçilmiş olmasının sebebi geniş bir okuyucu kitlesine sahip olmalarıdır. Tarama yapılırken gazetelerin kendi web-sitelerindeki arama butonları kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar iklim güvenliği kavramı ile ilgili olup olmamaları göz önünde bulundurularak ayıklanmıştır.

Türkiye, uluslararası iklim rejiminde herhangi bir liderlik iddiası olmayan bir ülkedir. İklim Değişikliği ile Mücadele Performansı indeksine göre, iklim değişikliği ile mücadelede attığı adımlar açısından 58 ülke içinde 47. durumdadır. Aynı indekse göre iklim değişikliği ile mücadele konusunda ülkenin sarf ettiği çabalar “çok kötü” olarak nitelendirilmektedir. (Germanwatch ve Climate Action Network, 2016). Gerçekten de Türkiye, uluslararası iklim müzakerelerinden bağlayıcı sonuçlar çıkmadığı sürece “özel koşullarını” ileri sürmüş ve de iklim değişikliğine karşı herhangi bir mücadele yürütmeye çok da istekli olmamıştır. Bu durum, Türkiye'nin AB'ye uyum süreci sebebiyle gerçeklemesi beklenen “politika ve norm yayılması” tezine karşıt oluşturmaktadır (Turhan vd., 2016: 449).

Türkiye'de iklim değişikliğine ilişkin çalışmalar dünyadaki gelişmelere kıyaslandığında göreceli olarak geç başlamıştır. Ülkenin ilk çevre sorunları

envanteri 1980 yılında Türkiye Çevre Sorunları Vakfı tarafından hazırlanmıştır. İklim değişikliği ile ilgili kapsamlı ilk çalışmalar ise 1992 Rio Konferansı'na hazırlık için 1991-1992 yıllarında Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü'nce yürütülmüştür (Ediger, 2008).

Türkiye uluslararası iklim rejimine diğer birçok ülkeye nazaran geç katılmıştır. Bunun en önemli göstergesi, ülkenin Birleşmiş Milletler öncülüğünde 1992'de imzalanan BMİDÇS'ye 2004 yılına kadar taraf olmamasıdır. Bunun sebebi, sözleşme metni hazırlandığında Türkiye OECD üyesi olması dolayısıyla sözleşme belgesinin hem ek-1 hem ek-2 ülke listelerinde yer almasıdır. Türkiye bu durumu adil bulmamış ve BMİDÇS'ye, ek-2 ülkesi olmaktan çıkarılacağı 2004 yılına kadar dahil olmamıştır. Bu süreçte Türkiye'nin "özel koşulları" olduğu savlanmıştır. Ülkenin OECD üyesi olmasına rağmen diğer üyelere göre düşük ekonomik ve sosyal göstergelerinin ve tarihsel olarak düşük karbon salınımının olması, "özel koşullar" tezinin temelini oluşturmaktadır (Turhan vd., 2016).

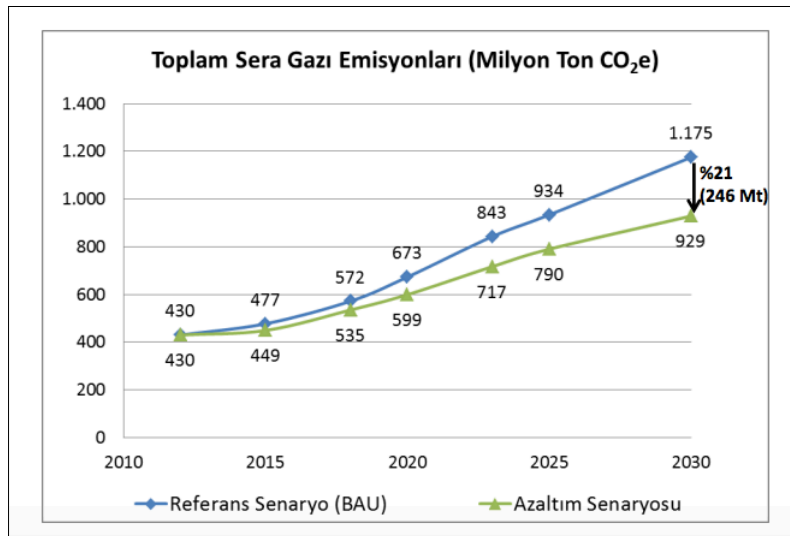
Türkiye'nin ulusal iklim politikası ilk kez Kalkınma Bakanlığı tarafından yayınlanan Beş Yıllık Kalkınma Planlarının sekizincisinde yer almıştır. Planda, Türkiye'nin BMİDÇS'ye üye olmak ve ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar çerçevesinde artan nüfusunu göz önüne alarak üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmeye çalıştığı belirtilmiştir (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2000). 2004 yılında BMİDÇS'ye üye olan Türkiye, ilk ulusal bildirimini 2007 yılında sunmuştur. Bu bildirimde göre Türkiye'nin karbon salınımdaki en büyük pay enerji sektörüne aittir. 1990-2004 yılları arasında, ülkedeki toplam karbon salınımı %74 arttırmıştır (İklim Değişikliği Birinci Ulusal Bildirimi, 2007). Bunu takiben 2009 yılında Kyoto Protokolü'ne de taraf olunmuştur. Fakat Türkiye Kyoto Protokolü'nün salınımlarını azaltmakla yükümlü ek-B ülkeleri arasında yer almamıştır. Bu sebeple Türkiye'nin ne 2008-2012 yıllarını kapsayan birinci ne de 2013-2020 yıllarını kapsayan ikinci dönemde Kyoto Protokolü'ne taraf olması gerekçesiyle herhangi bir salınım azaltma yükümlülüğü bulunmamaktadır.

Türkiye'nin Kyoto Protokolü çerçevesinde herhangi bir salınım azaltma yükümlülüğü olmasa da özellikle BMİDÇS'ye üye olduğu 2004 yılından sonra ulusal düzeyde bazı politika değişikliklerinden bahsedilebilir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yayınlanan Türkiye İklim Değişikliği Stratejisi 2010-2023, Türkiye Cumhuriyeti İklim Değişikliği Eylem Planı 2011-2023 ve Türkiye'nin İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı 2011-2023 bu dönemde yayınlanan iklim değişikliği ile ilgili en önemli ulusal belgelerdir. Ayrıca, 2013 yılında beşinci, 2016 yılında da altıncı Ulusal Bildirim Raporları BMİDÇS'ye sunulmuştur. Türkiye'nin ilk Ulusal Bildirim Raporundan sonra ikinci, üçüncü ve dördüncü raporlarını yayınlamadan yayınladığı ikinci ulusal raporun "Beşinci Ulusal Bildirim Raporu" ismini alması da dikkate değerdir (İklim Değişikliği Birinci Ulusal

Bildirimi, 2007; İklim Değişikliği Beşinci Ulusal Bildirimi, 2013; İklim Değişikliği Altıncı Ulusal Bildirimi, 2016).

Türkiye'nin uluslararası bir antlaşma dolayısıyla sera gazı salınımı azalımı taahhüdü verdiği ilk antlaşma 2015 yılının aralık ayında kabul edilen Paris Antlaşması'dır. Türkiye Paris Antlaşmasını 2016 yılının Nisan ayında imzalanmıştır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2016). Paris Antlaşmasına göre ülkeler sera gazı salınımlarını kendi belirledikleri ulusal katkı beyanları doğrultusunda gerçekleştireceklerdir. Bu çerçevede Türkiye, 2030 yılına kadar sera gazı salınımlarını hiçbir ek tedbir alınmaması durumunda gerçekleşecek artışa oranla %21 azaltacağını beyan etmiştir. Bu demektir ki, normal koşullar altında 2030 yılında 1.175 MtCO₂e salınım öngören Türkiye, Paris Antlaşması'na taraf olduğu için salınımlarını 929 MtCO₂e'ye çıkarmayı planlamaktadır³. Türkiye'nin Paris Antlaşması çerçevesinde iklim değişikliği ile mücadele için kendisine önemli bir hedef koyduğu maalesef söylenemez (Şahin, 2016). Zira 2013 yılında Türkiye'nin toplam sera gazı salınımı 459,1 MtCO₂e'dir. Buna göre, Türkiye Paris Anlaşması çerçevesinde 2030 yılında 2013 yılındaki sera gazı salınımını iki katına çıkabilecektir. Tablo.1'de de görülebileceği gibi Türkiye'nin 2015 yılındaki sera gazı emisyonu 477 MtCO₂e'dir (Türkiye Cumhuriyeti Niyet Edilen Ulusal Olarak Belirlenmiş Katkı, 2015). Bir başka deyişle, Türkiye anlaşmanın onaylandığı 2015 yılından hedef olarak belirlenen 2030 yılına kadar sera gazı emisyonları azaltmayacak, tersine attıracaktır. Eğitimli iş gücü ve çok yüksek alternatif enerji potansiyeli olan Türkiye'nin kalkınma hedeflerine ulaşabilmek için bu kadar yüksek bir emisyon artırımına ihtiyaç duyması kapasite yetersizliği ile değil ancak iklim değişikliği ile mücadele politikaları kapsamındaki yetersizlikle açıklanabilir.

Tablo.1: Türkiye'nin Paris Antlaşması Kapsamında Belirttiği Ulusal Katkı Payı

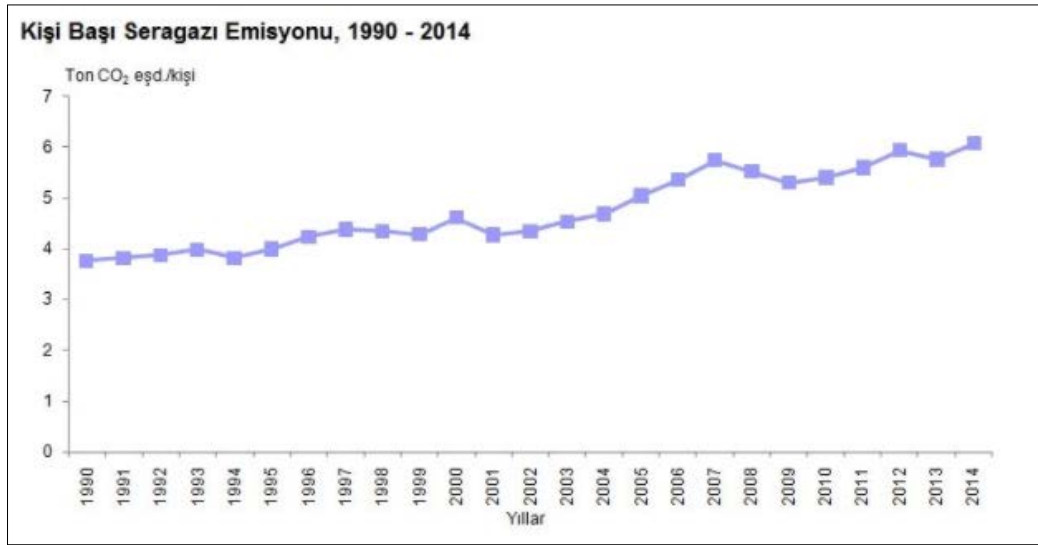

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Niyet Edilen Ulusal Olarak Belirlenmiş Katkı, 2015.

³ MtCO₂e, 1 milyon ton veya 1 megaton karbondioksit salınımına karşılık gelen ölçü birimidir.

Türkiye'nin iklim politikası değerlendirilirken göz önünde bulundurulması gereken en önemli noktalardan biri de sera gazı salınımlarının artışıdır. Türkiye'de 2014 yılı toplam sera gazı emisyonu 1990 yılına göre %125 artış göstermiştir. Türkiye İstatistik Kurumu (TUIK) tarafından 1990 yılında kişi başına düşen CO₂ eşdeğer emisyon 3,77 ton/kişi olarak hesaplanırken, bu değer 2014 yılında 6,08 ton/kişi olarak hesaplanmıştır (2014).

Tablo.2: Türkiye'de Kişi Başı Sera Gazı Emisyonu, 1990-2014

Kaynak: TUIK, 2014.

Ekonomik büyüme amacı, ulusal hedeflerde, iklim değişikliğinden önce gelmektedir. İklim değişikliğinin farklı söylemler çerçevesinde ele alımı bu durumu değiştirmemiştir. Yani, iklim değişikliği ile mücadele ister iklim güvenliği ister çevre adaleti ister insan güvenliği söylemini kullanılsın, Türkiye'de iklim değişikliği ile mücadeleyi ekonomik büyüme amacının ötesine taşımak şimdiye kadar mümkün olmamıştır.

Çevre kavramının genellikle ülkenin doğal kaynaklarının ve ekosistem servislerinin toplamı olarak görüldüğü Türkiye'de iklim güvenliği kavramı da daha çok ulus aşırı boyutu ile ele alınmıştır (İzci, 2012). Bu çerçevede, iklim değişikliğinden olumsuz etkilenen Fırat-Dicle bölgesinde yaşanabilecek su sıkıntılarının yol açabileceği uluslararası sorunlar iklim güvenliği kavramı açısından ele alınan konuların başında gelmektedir (Kibaroglu ve Maden, 2014). Su sıkıntısı ve çölleşmeye bağlı olarak ortaya çıkacak gıda sorunları ve tarımsal problemler de Türkiye'de iklim güvenliği düzleminde tartışılan diğer önemli konulardır.

Türkiye'de iklim güvenliği tartışmaları özellikle 2007-2009 ve de 2014-2017 yılları arasında yoğunlaşmıştır. İlk dönemdeki yoğunluğun sebebi Türkiye'nin BMİDÇS'ye gönderdiği ilk ulusal bildirimini 2007 yılında yayınlamış olması ve bu çerçevede artan değerlendirme ve tartışmalardır. Yine 2007 yılında İstanbul Teknik

Üniversitesi tarafından Türkiye'nin ilk ulusal iklim değişikliği kongresinin düzenlenmesi de iklim değişikliği üzerindeki tartışma ve araştırmaları desteklemiştir (I. Ulusal İklim Değişikliği Kongresi, 2007). 2014-2017 arası ikinci dönemde ise Paris İklim Antlaşması öncesi ve sonrasındaki tartışmalar çerçevesinde, iklim güvenliği söylemi Türkiye'de yeniden gündeme gelmiştir.

Türkiye'de iklim değişikliğinin ulusal güvenlik çerçevesinde ele alınmasının öncülüğünü ilk dönemde genellikle askeri uzmanlar yapmıştır (Diez vd., 2016). Radikal gazetesinde yayınlanan "Küresel Isınma Ciddi Bir Güvenlik Sorunudur" başlıklı yazı buna verilebilecek örneklerdendir. Bu makalede Eslen, Türkiye'nin küresel ısınmanın Ortadoğu'da çıkaracağı istikrarsızlıklara en kısa zamanda hazırlanması gerektiğini savlamıştır (Eslen, 2009). Bunun yanında, 2009 yılında, Genelkurmay Başkanlığı'nın bülteninde iklim değişikliğinin Türkiye'nin güvenlik politikalarına etkileri üstüne makaleler yayınlanmıştır (Aktaş, 2009). Aynı yıl içinde "askeriyenin düşünce kuruluşu" olarak da adlandırılan Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi (SAREM) tarafından "Küresel İklim Değişikliği ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri" başlıklı bir sempozyum düzenlenmiştir (Kıbaroğlu, 2007).

Paris İklim Antlaşması çerçevesinde iklim güvenliği söylemi üstüne tartışmaların yeniden hızlandığı 2014-2017 arası ikinci dönemde ise bu konudaki öncülüğünü genellikle akademik girişimler yapmıştır. 28-29 Mayıs 2015 tarihlerinde Bilkent Üniversitesi, İstanbul Politikalar Merkezi, Stiftung Mercator Girişimi ve Uluslararası Göç Örgütü Türkiye Ofisi'nin ortaklığında Türkiye'de iklim değişikliği ve güvenlik ilişkisini ele alan bir çalıştay düzenlenmiştir. Bunu takiben, 14 Ekim 2015 tarihinde, Bilkent Üniversitesi, İstanbul Politikalar Merkezi, Stiftung Mercator Girişimi ve Almanya Ankara Büyükelçiliği'nin desteğinde, iklim değişikliği ve güvenlik kavramlarının Türkiye-Almanya ölçeğinde değerlendirildiği bir diğer çalıştay Berlin'de organize edilmiştir.

Analiz: Başlıca Ulusal Belgeler

Türkiye'de iklim değişikliğinin ne ölçüde güvenlik meselesi haline getirildiğini saptayabilmek amacı ile başlıca ulusal iklim değişikliği strateji belgeleri olan Türkiye İklim Değişikliği Stratejisi 2010-2023, Türkiye Cumhuriyeti İklim Değişikliği Eylem Planı 2011-2023 ve Türkiye'nin İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı 2011-2023'te sözel içerik analizi gerçekleştirdik. Bu amaçla belgelerde "güvenlik", "güvenli(ği)" ve de "tehdit" sözcüklerinin taramasını yaptık. Vardığımız sonuca göre her üç belge de iklim değişikliğini bir tehdit unsuru olarak göstermektedir. "Tehdit" ve "güvenli(ği)" sözcükleri her üç belgede de kullanılmıştır. Hatta "tehdit" sözcüğü birkaç defa alt başlıklarda da kullanılmıştır. Fakat "iklim değişikliğinin ülke güvenliğini tehdit etmesi" tezinden sadece Türkiye İklim Değişikliği Stratejisi 2010-2023'nde bahsedilmektedir (Tablo.3). Buna karşın "iklim değişikliğinin gıda güvenliğini ve enerji arz güvenliğini tehdit etmesi" tezi

her üç belgede de yer almaktadır. “Güvence” kelimesi ise belgelerde hemen her zaman gıda güvenliği kavramı çerçevesinde kullanıldığı için analize dahil edilmemiştir.

Tablo.3: Türkiye’nin İklim Değişikliği Strateji ve Eylem Planlarında “Güvenlik” Sözcüğünün Kullanımı

	Türkiye İklim Değişikliği Stratejisi 2010-2023	Türkiye Cumhuriyeti İklim Değişikliği Eylem Planı 2011-2023	Türkiye’nin İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı 2011-2023	Toplam
Ülke Güvenliği	1			1
Gelecek Nesillerin Güvenliği	1			1
Enerji Arzı Güvenliği	1	2	2	5
Gıda Güvenliği	1	2	10	13
Altyapı Güvenliği			2	2
Doğal Afetler Karşısında Güvenlik			2	2
Su Güvenliği			6	6
Ekosistem Hizmetleri Güvenliği			1	1
Genel Güvenlik			1	1
Toplam	4	4	24	32

Tablo.3’te de gösterildiği gibi Türkiye’nin Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından hazırlanmış resmi iklim değişikliği strateji belgeleri ve eylem planlarında iklim değişikliği en çok gıda güvenliğini tehdit etmesi açısından ele alınmaktadır. Bunu iklim değişikliğinin su güvenliğini ve enerji arzı güvenliğini tehdit etmesi izlemektedir. İklim Değişikliği Stratejisi 2010-2023 belgesinde iklim değişikliğinin ülke güvenliğini tehdit etmesinden bahsedilmektedir. Fakat yine de söz konusu olanın askeri bir tehdit mi yoksa gıda, su veya enerji ihtiyacından doğan bir tehdit mi olduğu belirtilmemiştir:

“Türkiye; iklim değişikliğinin çok ciddi çevresel ve sosyoekonomik sonuçlara yol açabilecek, hatta *ülkelerin güvenliğini* tehdit edebilecek boyutta, çok yönlü ve karmaşık bir sorun olduğu ve bunların sebep olacağı etkilerin gelecek nesillerin yaşamını tehdit eden en önemli sınamalardan biri haline geldiği bilinciyle, iklim değişikliğine neden olan sera gazı emisyonlarının azaltılması ve iklim değişikliği ile mücadele kapsamında uluslararası işbirliğinin önemini farkındadır (Türkiye İklim Değişikliği Stratejisi 2010-2023, 2010: 1, vurgu eklenmiştir).”

Yukarıdaki tümcede bahsi geçen güvenlik kavramının askeri güvenlik mi yoksa gıda, su veya enerji güvenliği ile (de) mi ilgili olduğu ancak okuyucunun güvenlik algısının genişliği ve darlığı ile belirlenebilir.

Fakat tabi ki Tablo.3'ten çıkarılacak önemli sonuç Türkiye'de iklim değişikliği ile güvenlik kavramlarının beraber ele alındığını kanıtlayan belgelerin varlığıdır. Daha önce belirtildiği gibi Türkiye'de iklim güvenliği kavramı, iklim değişikliğinin daha çok su veya gıda ihtiyaçlarının sağlanmasında doğuracağı sorunlar çerçevesinde ele alınmıştır. Buna göre, iklim ve güvenlik kavramı arasında doğrudan bir bağlantı kurmaktan çok başvurulan yöntem iklim, güvenlik ve su veya gıda kavramları arasında üçlü bir bağlantı kurmaktır.

Analiz: Türkiye'nin Güvenlik Konseyi Konuşmaları

Türkiye'nin Güvenlik Konseyi'nin resmi oturumları çerçevesinde yaptığı konuşmaları analiz ettiğimizde de benzer sonuçlara ulaşmaktayız. Bu amaçla, Türkiye'nin, ABD'nin, Almanya'nın ve Meksika'nın Güvenlik Konseyi'ndeki konuşmalarını iklim ve güvenlik kavramlarını ele alışları açısından karşılaştırmalı olarak sözel içerik analizi ile değerlendirdik.

Tablo.4: Güvenlik Konseyi Oturumlarında Kullanılan Söylemler

	Türkiye	ABD	Almanya	Meksika
2007 Oturumu	Oturuma katılmamıştır	"Enerji" güvenliği	İklim değişikliği ile "çatışma olasılığı" arasındaki bağ	Söz almamıştır
2011 Oturumu	İklim değişikliğinin yol açtığı "riskler"	Söz almamıştır	Oturum başkanlığı yapmıştır	İklim değişikliğinin "uluslararası barış ve güvenlik için doğuracağı sonuçlar"

Güvenlik Konseyi'ne odaklanılmasının sebebi herhangi bir konunun güvenlik boyutunun ele alınabileceği en yetkili uluslararası organ olmasıdır. Buna göre, iklim değişikliğinin Güvenlik Konseyi'nde ele alınması iklim değişikliği ile güvenlik kavramlarını bir araya getirmek, yani iklim güvenliği kavramını ele almaktır. 2007 ve 2011 yıllarındaki iki oturumun seçilmesinin sebebi ise iklim değişikliğinin Güvenlik Konseyi'nde sadece bu iki oturumda resmi biçimde ele alınmış olmasıdır.

2007 yılında düzenlenen Güvenlik Konseyi'nin 5663. oturumunun başkanlığını İngiltere delegesi üstlenmiş, iklim değişikliğinin özellikle göç ve doğal kaynaklar üzerindeki rekabeti arttırıcı etkisi sebebiyle çatışmaları hızlandıracağını vurgulamıştır. ABD delegesi iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinden bahsederken "iklim güvenliği" kavramını kullanmak yerine "enerji güvenliği"nin sağlanamaması durumunda siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkların artacağını belirtmiştir. Ayrıca G-8 ülkelerinin liderlerinin iki yıl önce de enerji güvenliği, iklim değişikliği ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişkinin beraber ele alınması gerektiğini belirttiğini hatırlatmıştır. Almanya delegesi ise AB, Türkiye, Hırvatistan, Makedonya, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Karadağ, Sırbistan, Ukrayna ve Moldova

adına konuşmuştur. Türkiye, AB aday ülkesi olduğu için Almanya delegesi tarafından temsil edilmiştir. Fakat Almanya delegesinin konuşmasının Türkiye'nin resmi tutumunu ne derece yansıttığı tartışmaya açıktır. Almanya delegesi konuşmasında "iklim güvenliği" kavramını doğrudan kullanmasa da Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin bulgularının güvenliğe dolaylı ve dolaysız yoldan etkilerinin olacağını belirtmiştir. Ayrıca iklim değişikliğinin çatışma çıkma olasılığını arttırıcı bir boyutu olduğunun altını çizmiştir. İklim değişikliğinin çatışma çıkarma olasılığının daha uzun sürede etkili olacak olmasına rağmen bu konunun Güvenlik Konseyi tarafından göz ardı edilmemesi gerektiğini savlamıştır. Ayrıca iklim değişikliğinin yaratacağı güvenlik sorunları ile mücadelede iklim değişikliğine adaptasyon yöntemlerinin de kullanılması gerektiğinin altını çizmiştir.

Bu tutuma karşı çıkan ülkeler de olmuştur. Örneğin, Çin delegesi Güvenlik Konseyi'nin iklim değişikliğinin tartışılması için uygun bir çatı olmadığını savlamış, iklim değişikliğinin ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ilkesi çerçevesinde ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Güvenlik Konseyi'nin bu konunun tartışılması için uygun bir çatı sunmamasına sebep olarak ise Konsey'in iklim değişikliği konusunda yeterli uzmanlığa sahip olmadığını göstermiş ayrıca Konsey'in tüm ülkelerin katılımına açık olmadığını hatırlatmıştır. İklim değişikliğinin güvenlikle ilgili bazı sonuçlarının olabileceğini bildiklerini belirten Çin delegesi, iklim değişikliğinin aslen bir sürdürülebilir kalkınma sorunu olduğunu savlamıştır. Çin delegesi bu tutumunda yalnız değildir. Örneğin, Endonezya delegesi de iklim değişikliğinin Güvenlik Konseyi'nde bir daha tartışılmasını istemediklerini belirtmiş, iklim değişikliğiyle etkili mücadele için yapılması gereken şeyin kalkınmış ülkelerin üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirmesi olduğunun altını çizmiştir (Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Oturumu, 2007).

2011 yılında düzenlenen Güvenlik Konseyi'nin 6587 numaralı oturumunda ise Almanya oturumu düzenleyen taraf olarak yer almıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde iklim değişikliği ve güvenlik arasındaki bağın algılanmasında Almanya'nın lider rol üstlenen ülkelerden biri olduğu savlanabilir. Oturumda Türkiye de söz almıştır. Türkiye, iklim değişikliğinin küresel bir sorun olduğunu ve iklim değişikliğiyle ortak bir sorumluluk ruhuyla mücadele edilmesi gerektiğini belirtmiştir. İklim değişikliği ile mücadele için BMİDÇS vasıtasıyla çözüm arandığını hatırlatmıştır. Bu, Türkiye'nin iklim değişikliği ile güvenlik arasında bağ kurarken ABD ve Almanya'dan daha temkinli bir tutum izlediğini göstermektedir. Türkiye, iklim değişikliğini ivedilikle mücadele edilmesi gereken bir güvenlik sorunu olarak ele almaktansa bu sorunun iklim değişikliğinin tarihsel yükümlülükler çerçevesinde tartışıldığı BMİDÇS çatısı altında ele alındığını hatırlatmıştır. Böylece, bu sorunun çözümünde soruna tarihsel olarak daha fazla yol açanların sorun çözümünde daha fazla sorumluluk alması gerektiğini ima

etmiştir. Yine aynı oturumda söz alan Meksika delegesi ise Türkiye gibi BMİDÇS'den bahsetmiş, ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ilkesini hatırlatmıştır. Meksika delegesi ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ilkesi sebebiyle iklim değişikliğinin diğer geleneksel güvenlik sorunlarından daha farklı olduğunu belirtmiştir. Meksika delegesi Türkiye'ye göre konuşmasında iklim değişikliğinin yol açacağı güvenlik sorunlarına daha fazla yer vermiştir. Zira Meksika delegesi gerekli tedbirlerin alınmaması durumunda Güvenlik Konseyi'nin ileride iklim değişikliğinin yol açacağı güvenlik sorunlarıyla başa çıkmak için eyleme geçmesinin gerekebileceğinin bile altını çizmiştir. Ayrıca Meksika delegesi iklim değişikliğinin Güvenlik Konseyi'nde ele alınmasının bu konuyla ilgili eyleme geçmesi gereken diğer BM oturumlarının etkinliğini arttıracaklarını umduklarını belirtmiştir. Türkiye ve Meksika delegelerinin konuşmalarında dikkat edilmesi gereken nokta her ülkenin de iklim değişikliği konusunun Güvenlik Konseyi'nde tartışılmasına açık bir dil kullanarak karşı çıkmamalarıdır. Fakat Türkiye delegesi konuşması esnasında BMİDÇS çatısını açıkça hatırlatmış, Meksika delegesi ise diğer toplantıların varlığına dikkat çekmiştir (Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Oturumu, 2011). Fakat 2007'de düzenlenen oturumda olduğu gibi iklim değişikliğinin Güvenlik Konseyi'nde ele alınmasına çok daha sert tepki veren ülkeler olmuştur. Örneğin Küba delegesi iklim değişikliğinin en büyük kaynağının endüstrileşmiş ülkelerin sürdürülemez üretim ve tüketim davranışları olduğunu savlamış, iklim değişikliği ile mücadele ederken Güney ülkelerinin kalkınma haklarına zarar verilmeyecek şekilde tavır takınılması gerektiğini belirtmiştir. Küba delegesi, iklim değişikliğinin Güvenlik Konseyi yerine bu konunun daha adil bir şekilde tartışılacağı BM Genel Kurulu'nda görüşülmesi gerektiğini kaydetmiştir. Küba delegesi bu tutumunda yalnız değildir. Örneğin Ekvator, İran ve Venezuela delegeleri de bu yönde konuşmalar yapmışlardır.

Kısacası, iklim değişikliğinin Güvenlik Konseyi'nde tartışılması yani iklim değişikliği ile güvenlik kavramının beraber ele alınması uluslararası düzlemde ciddi tartışmalar yaratmıştır. Türkiye ise bu tartışmada iklim politikasında sürekli öne sürdüğü “özel koşullar” argümanı ile uyumlu bir pozisyon izlemiş, bir kamplaşmaya dahil olmamıştır. Buna göre, Türkiye iklim değişikliği konusunun Güvenlik Konseyi'nde ele alınmasına net bir dille karşı çıkmamıştır. Fakat yine de Güvenlik Konseyi'nde yaptığı konuşmalarda BMİDÇS'yi hatırlatmıştır.

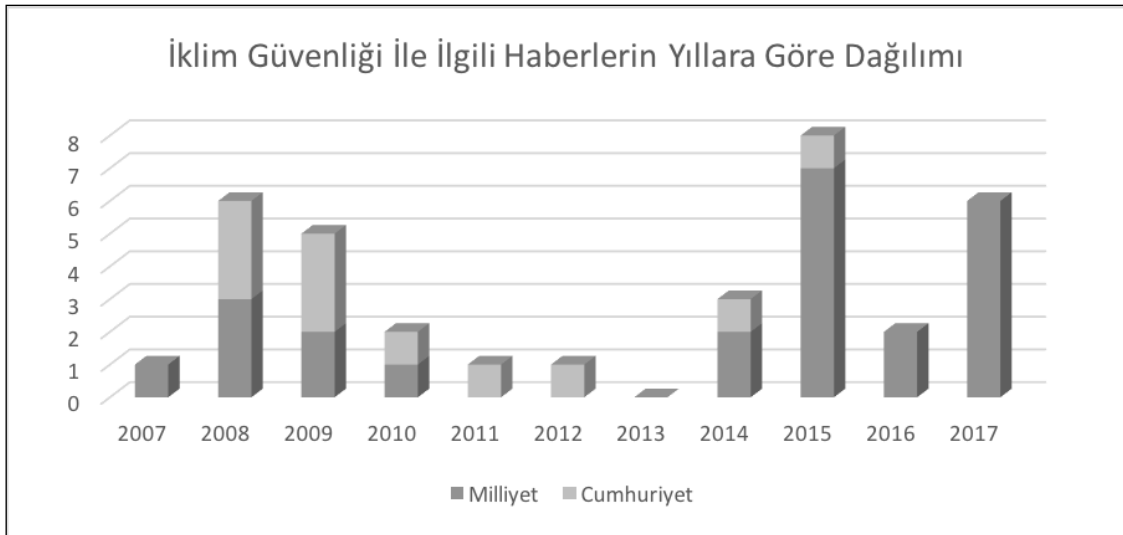
Analiz: Ulusal Gazeteler

Son olarak, Türkiye'nin iki önemli gazetesi, Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinde iklim güvenliği ile ilgili çıkan haberleri taradığımızda da benzer sonuçlara ulaşmaktayız. Her iki gazetenin resmî web-sitelerindeki arama butonlarında “iklim güvenliği” sözcükleri 2007-2017 yılları zaman aralığı temel alınarak beraberce aranmıştır. Aramalarda herhangi bir tarih kısıtlaması yapılmamıştır. Elde edilen sonuçlar iklim güvenliği kavramı ile ilgili olup

olmamalarına göre tek tek incelenip ayıklanmıştır. Bir haberin iklim güvenliği kavramı ile ilgili olup olmadığına ise iki basamaklı bir yöntemle karar verilmiştir. İlk olarak “iklim” ve “güvenliği” sözcükleri yan yana aranmıştır. Haberler tek tek incelenmiş, ilgili olmayan değerlendirmeden haberler çıkarılmıştır. Haber metninde iklim güvenliği sözcükleri yan yana kullanılmamış ise “iklim” ve “güvenlik” sözcüklerinin başka herhangi bir üçüncü kavram aracılığı ile birbirleriyle üçlü ilişki kuracak biçimde kullanılmış olup olmadığına bakılmıştır. “Gıda”, “enerji”, “su” ve “sağlık” bahsedilen üçüncü kavramlara örnek verilebilir.

Milliyet gazetesinde yapılan taramada ilk olarak 403 adet haber, Cumhuriyet gazetesinde ise 178 adet haber elde edilmiştir. Haberler tek tek incelendikten sonra iklim değişikliğini güvenlik ile ilişkilendiren Milliyet gazetesinde 24 adet haber, Cumhuriyet gazetesinde ise 11 adet haber bulunmuştur. Bu 35 haberden sadece Milliyet gazetesindeki üç haber, iklim değişikliğini doğrudan, ek bir kavram ile beraber değerlendirmeden, güvenlik ile ilişkilendirmiştir. Fakat bu üç haberin de doğrudan Türkiye ile ilgili olmayışı dikkati çeken bir unsurdur. Bu üç haberin iki tanesi ABD iklim politikası ile ilgilidir (Milliyet 2008; Milliyet 2009a). Üçüncü haberde ise iklim ve güvenlik ilişkisi, İstanbul’da düzenlenen 5. Dünya Su Kongresi’nde Güney Kore Başkanı’nın yaptığı konuşmada ele alınmıştır (Milliyet, 2009b). Cumhuriyet gazetesinde ise iklim değişikliği ve güvenlik kavramlarını üçüncü bir kavramla ilişkilendirmeden doğrudan birbirleriyle ilişkilendiren bir habere rastlanmamıştır.

Tablo.5: İklim Güvenliği İle İlgili Haberlerin Yıllara Göre Dağılımı, 2007-2017

Kaynak: Milliyet ve Cumhuriyet Gazeteleri Arama Motorları, 2017.

Tablo.5’te gösterilen veriler daha önce varılan sonuçlarla paralellik göstermektedir. Gerçekten de iklim güvenliği kavramı ilk defa 2007-2010 yılları arasında Türkiye gündemine girmiştir. 2010 yılından sonra gazetelerde bu konuda

çıkan haberlerde bir azalma mevcuttur. 2014 yılı itibariyle haber sayısında tekrar bir artış gözlenmektedir. Bunun sebebi olarak Paris İklim Antlaşması öncesinde ve sonrasında iklim değişikliği ile ilgili hem toplumsal farkındalığın hem de bu konuda düzenlenen etkinliklerin sayısındaki artış yatmaktadır diye belirtilebilir.

4. SONUÇ

Bu makalenin amacı çevresel güvenlik kavramının bir alt başlığı olarak iklim güvenliği kavramını değerlendirmek ve iklim güvenliği kavramının Türkiye iklim politikasındaki yerini analiz etmektir. Bu doğrultuda, çevresel güvenlik kavramı, iklim güvenliği kavramı ve bu kavramın Türkiye'nin iklim politikasındaki yeri ele alınmıştır. Bu amaçla, iklim güvenliği kavramının Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın resmî belgelerindeki, Türkiye'nin Güvenlik Konseyi'nde yaptığı konuşmalardaki ve ülkenin iki önemli gazetesinde çıkan haberlerdeki kullanılışı değerlendirilmiştir.

ABD ve AB'ye oranla Türkiye'de iklim güvenliği kavramı çerçevesinde yapılan tartışmaların daha seyrek olduğunu gözlemlemek mümkündür. İklim değişikliğini askeri güvenlik ile bağdaştırmak politika yapımına çok yansımamıştır. Türkiye'de iklim güvenliği çerçevesinde yapılan tartışmaların özellikle 2007-2009 yıllarında ve de 2014 sonrasında kısmen yoğunlaştığını savlamak doğru olacaktır.

Bu sav Türkiye'nin Güvenlik Konseyi konuşmaları analiz edildiğinde de desteklenmektedir. Türkiye, Güvenlik Konseyi konuşması çerçevesinde de ABD, Almanya ve Meksika delegelerine kıyasla farklı noktaları vurgulamayı tercih etmiş, iklim değişikliğinin ulusal güvenlik boyutundan başka açılardan ele alındığı BMİDÇS çatısını hatırlatmıştır.

Vardığımız sonuca göre iklim değişikliği Türkiye'yi kuraklık, enerji arzı, su ve tarımsal üretim gibi birçok açıdan etkiliyor olsa da iklim değişikliği konusunu ulusal güvenlik boyutuyla ele almak Türkiye'nin çok sık başvurduğu bir yöntem değildir. Türkiye, iklim değişikliği ile güvenlik arasındaki ilişkiyi ele alırken konuya üçüncü bir kavram aracılığıyla yaklaşmayı tercih etmektedir. Yani Türkiye'de iklim değişikliği ve ulusal güvenlik arasındaki bağı vurgulanmaktansa iklim değişikliği ile gıda, su ve/veya enerji arzı güvenliği arasındaki ilişkiye vurgu yapmak tercih edilmektedir.

KAYNAKÇA

Adger, W. Neil (2010), "Climate Change, Human Well-Being and Insecurity", New Political Economy, 15 (2): 275-292.

Aktaş, Emel (2009), “Küresel İklim Değişikliğinin Türkiye’nin Güvenlik Politikalarına Etkisi”, Genelkurmay Bülteni, 83 (44).

Avrupa Komisyonu ve Yüksek Temsilcisi (2008), “Report on Climate Change and International Security to the European Council”, 3 Mart.

Barnett, Jon (2003), “Security and Climate Change”, Global Environmental Change, 13 (1): 7-17.

Barnett, Jon ve W. Neil Adger (2007), “Climate Change, Human Security, and Violent Conflict”, Political Geography, 26: 639-655.

BBC Türkçe (2015), “Hindistan’da Sıcaktan Ölen Sayısı 1000’e Yükseldi”, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/05/150526_hindistan_sicak_olum (07.10.2017).

Beyaz Saray (2015), “National Security Strategy”, Washington D.C.

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Raporu (2009), “Climate Change and Its Possible Security Implications”, (A/64/350), http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/64/350 (04.10.2017).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (2007), 5663. Oturum, 17 Nisan 2007, 10:00. New York, <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/CC%20SPV%205663.pdf> (04.10.2017).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (2011), 6587. Oturum, 20 Temmuz 2011, 10:00 New York, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/PRO/N11/423/97/PDF/N1142397.pdf?OpenElement> (04.10.2017).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Başkanı Açıklaması (2011), 6587. Oturum, 20 Temmuz 2011, 10:00 New York, <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/CC%20SPRST%202011%205.pdf> (04.10.2017).

Center for a New American Security ve Center for Strategic and International Studies (2007), “The The Age of Consequences: The Foreign Policy and National Security Implications of Global Climate Change”, <https://www.csis.org/analysis/age-consequences> (04.10.2017).

Conca, Ken, Joe Thwaites, Goueun Lee (2017), “Climate Change and the UN Security Council: Bully Pulpit or Bull in a China Shop?”, Global Environmental Politics, 17 (2):1-20.

Cumhuriyet Arama Motoru (2017), <http://www.cumhuriyet.com.tr/> (04.10.2017).

Dalby, Simon (2013), "Climate Change", The RUSI Journal, 158 (3): 34-43.

Detraz, Nicole ve Michele M. Betsill (2009), "Climate Change and Environmental Security: For Whom the Discourse Shifts", International Studies Perspectives, 10 (3): 303-320.

Deudney, Daniel (1990), "The Case against Linking Environmental Degradation and National Security", Millennium, 19 (3): 461-76.

Diez, Thomas, Franziskus von Lucke ve Zehra Wellmann (2016), "The Securitization of Climate Change" (Oxon: Routledge).

Dünya Bankası (2017), <https://data.worldbank.org/income-level/upper-middle-income?view=chart> (04.10.2017).

Ediger, Volkan Ş. (2008), "Küresel İklim Değişikliğinin Uluslararası İlişkiler Boyutu ve Türkiye'nin Politikaları", Mülkiye, 17 (259): 133-158.

Eslen, Nejat (2009), "Küresel Isınma Ciddi Bir Güvenlik Sorunudur", Radikal, <http://www.radikal.com.tr/yorum/kuresel-isinma-ciddi-bir-guvenlik-sorunudur-951296/> (04.10.2017).

Germanwatch ve Climate Action Network (2016), "Climate Change Performance Index", <https://germanwatch.org/en/download/13626.pdf> (04.10.2017).

Hayes, Jarrod ve Janelle Knox-Hayes (2014), "Security in Climate Change Discourse: Analyzing the Divergence Between US and EU Approaches to Policy", Global Environmental Politics, 14 (2): 82-101.

Homer-Dixon, Thomas (1994), "Environmental Scarcities and Violent Conflict: Evidence from Cases", International Security, 19 (1): 5-40.

İklim Değişikliği Birinci Ulusal Bildirimi (2007), <https://www.mgm.gov.tr/FILES/iklim/ulusalbildirimtr.pdf> (04.10.2017).

İklim Değişikliği Beşinci Ulusal Bildirimi (2013), <http://iklim.cob.gov.tr/iklim/UB/5.UB.pdf> (04.10.2017).

İklim Değişikliği Altıncı Ulusal Bildirimi (2016), https://www.csb.gov.tr/db/destek/editordosya/Turkiye_Iklim_Degisikligi_Altinci_Ulusal_Bildirimi.pdf (04.10.2017).

İngiltere Hükümeti (2007), Energy, Security, and Climate: Security Council Open Debate: UK Concept Paper, https://unfccc.int/files/application/pdf/ukpaper_securitycouncil.pdf (04.10.2017).

İzci, Rana (2012), "Turkey's Approach to Environmental Security: A Case for Soft Security", Ebru Canan-Sokullu (der.) Debating Security in Turkey (United Kingdom: Lexington Books).

Kaplan, Robert D. (1994), "The Coming Anarchy", The Atlantic, Şubat, <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1994/02/the-coming-anarchy/304670/> (04.10.2017).

Kaypak, Şafak (2012), "Güvenlikte Yeni Bir Boyut: Çevresel Güvenlik", Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8 (8), Özel Sayı, 1-22.

Kerry, John (2015), Speech at Old Dominion University, <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2015/11/249332.htm> (04.10.2017).

Kibaroglu, Ayşegül ve Tuğba Evrim Maden (2014), "An Analysis of the Causes of Water Crisis in the Euphrates-Tigris River Basin", Journal of Environmental Studies and Sciences, 4 (4): 347-353.

Kibaroglu, Ayşegül (2007), "Küresel İklim Değişikliklerinin Uluslararası Güvenliğe Etkileri", Dördüncü Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler, Genelkurmay ATASE SAREM, 31 Mayıs-2 Haziran, İstanbul: 211- 23.

Matthew, Richard A. (2011), "The Energy-Climate Complex: Is Climate Change a National Security Issue?" Issues in Science and Technology, 27 (3): 49-60.

Matthew, Richard A. (2012), "Environmental Change, Human Security, and Regional Governance: The Case of the Hindu Kush/Himalaya Region", Global Environmental Politics, 12 (3):100-118.

Milliyet (2008), "Amerikan İstihbarat Raporu: İklim Değişikliği Amerikan Ulusal Güvenliğini Etkileyecek", <http://www.milliyet.com.tr/amerikan-istihbarat-raporu-iklim-degisikligi-amerikan-ulusal-guvenligini-etkileyecek/dunya/dunyadetay/25.06.2008/880863/default.htm> (04.10.2017).

Milliyet (2009a), "ABD İklim Zorluklarıyla Mücadele Edecek", <http://www.milliyet.com.tr/abd-iklim-zorluklariyla-mucadele-edecek-gundem-1173237/> (04.10.2017).

Milliyet (2009b), “Çölleşme Barışa da Tehdit”, <http://www.milliyet.com.tr/collesme-barisa-da-tehdit-gundem-1072454/> (04.10.2017).

Milliyet Arama Motoru (2017), <http://www.milliyet.com.tr/arama/> (04.10.2017).

NTVHaber (2017), “Harvey Kasırgası Etkisini Arttırdı: 5 Kişi Öldü”, <http://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/harvey-kasirgasi-etkisini-artirdi-5-kisi-oldu,muAbA1ir50yJwrXRMQTQQw/bnH3bZwNnkuEf08TH8bukw> (07.10.2017).

Porter, Gareth (1996), “Advancing Environmental Security through Integrated Security Resource Planning”, Environmental Change and Security Project Report, 2.

Rice, Susan R (2015) Speech at University of Stanford, <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2015/10/12/remarks-national-security-advisor-susan-e-rice-climate-change-and> (04.10.2017).

Sağsen, İlhan (2011), “İklim Değişikliğinin Güvenlik Boyutu ve Ortadoğu’ya Etkileri”, Ortadoğu Analiz, 3 (26): 43-52.

Schwartz, Peter ve Doug Randall (2003), “An Abrupt Climate Change Scenario and Its Implications for United States National Security”, Pentagon-sponsored report.

Second Turkish-German Expert Roundtable: Climate Change and Security in Turkish-German Context: Challenges and Opportunities (2015), 14 Ekim, <http://ipc.sabanciuniv.edu/wp-content/uploads/2015/10/Berlin-Expert-Roundtable-Agenda-14-October-2015.pdf> (04.10.2017).

Stang, Gerald (2014), “Climate Change and EU Security – When and how they intersect”, European Union Institute for Security Studies Brief, 32, <http://www.iss.europa.eu/publications/detail/article/climate-change-and-eu-security-when-and-how-they-intersect/> (04.10.2017).

Şahin, Ümit (2016), “Warning A Frozen Policy: Challenges to Turkey’s Climate Politics After Paris”, Turkish Policy Quarterly, 15 (2): 117-129.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (2001), “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005”, Ankara.

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2010), “Türkiye İklim Değişikliği Strateji 2010-2023”, Ankara, <https://www.csb.gov.tr/db/iklim/banner/banner592.pdf> (07.10.2017).

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2012), “Türkiye Cumhuriyeti İklim Değişikliği Eylem Planı 2011-2023”, Ankara, <https://www.csb.gov.tr/db/iklim/banner/banner591.pdf> (07.10.2017).

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2012), “Türkiye’nin İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı 2011-2023”, Ankara, https://www.csb.gov.tr/db/iklim/etordosya/uyum_stratejisi_eylem_plani_TR.pdf (07.10.2017).

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2016), “Paris Antlaşması İmzalandı” 22 Nisan 2016, <https://csb.gov.tr/turkce/index.php?Sayfa=faaliyetdetay&Id=1510> (04.10.2017).

The Center for Climate and Security (2016), “Military Expert Panel Report: Sea Level Rise and the U.S. Military’s Mission”, https://climateandsecurity.files.wordpress.com/2016/09/center-for-climate-and-security_military-expert-panel-report2.pdf (07.10.2017).

Theisen, Ole Magnus, Helge Holtermann ve Halvard Buhaug (2011/2), “Climate Wars?: Assesing the Claim that Drought Breeds Conflict”, *International Security*, 36 (3): 79-106.

Turhan, Ethemcan, Semra Cerit Mazlum, Ümit Şahin, Alevgül H. Şorman ve A. Cem Gündoğan (2016), “Beyond Special Circumstances: Climate Change Policy in Turkey 1992-2015”, *WIREs*, 7 (3): 448-460.

Turkish-German Expert Roundtable on Climate Change and Security: Threats and Opportunities (2015), 28-29 Mayıs, <http://ipc.sabanciuniv.edu/wp-content/uploads/2015/06/basin.pdf> (04.10.2017).

Türkiye Cumhuriyeti Niyet Edilen Ulusal Olarak Belirlenmiş Katkı (2015), https://www.csb.gov.tr/db/turkce/etordosya/The_INDC_of_TURKEY_v_15_19_30-TR.pdf (04.10.2017).

Türkiye İstatistik Kurumu (2014), “Seragazi Emisyon Envanteri 2014”, Haber Bülteni, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21582> (04.10.2017).

Ullman, Richard (1983), “Redefining Security”, *International Security*, 8 (1): 129-53.

Vogler, John (2013), “Changing Conceptions of Climate and Energy Security in Europe”, *Environmental Politics*, 22 (4):627-645.

Youngs, Richard (2015), “European Security and Climate Change” (Oxon: Routledge).

I. Ulusal İklim Değişikliği Kongresi (2007), 11-13 Nisan, İstanbul, <http://www.tikdek.itu.edu.tr/2007/> (04.10.2017).

**THE INTERCONNECTION BETWEEN SUSTAINABLE
DEVELOPMENT GOALS AND THE CLIMATE CHANGE
NEGOTIATIONS: THE PARIS AGREEMENT CASE**

**SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİ İLE İKLİM
DEĞİŞİKLİĞİ MÜZAKERELERİ ARASINDAKİ BAĞ:
PARİS ANLAŞMASI ÖRNEĞİ**

İzzet ARI*

ABSTRACT

The year of 2015 was an important milestone in terms of new progresses in development and climate change areas. Adopted Sustainable Development Goals (SDGs) and the Paris Agreement for climate change were two successful issues because of country-driven and comprehensive processes. SDGs which replaced to Millennium Development Goals (MDGs), includes 17 goals and 169 targets. The Paris Agreement aims to reduce greenhouse gas emissions. There are significant direct and indirect interconnections between SDGs and the Paris Agreement. Due to negotiations of the Paris Agreement under the United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) and SDGs continued in different platforms, both the Agreement and SDGs could not sufficiently provide input for each other. There is still room to ensure alignment between these two processes and outcomes while implementation, monitoring and reporting of the Paris Agreement and SDGs. In this paper, the key elements of the Paris Agreement, namely,

* Ph.D., Head of Dept. of Environment and Sustainable Development of Ministry of Development, iari@dpt.gov.tr; Part-time Lecturer at Middle East Technical University, iari@metu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6117-3605>. The views, findings and conclusions expressed in this article are entirely those of the author and do not represent the views of the institution he is affiliated with.

* Makale Geliş Tarihi: 01.07.2017
Makale Kabul Tarihi: 18.01.2018

adaptation, mitigation, finance, capacity building, technology transfer, cooperation and partnerships are determined, then these elements are tracked under the SDGs in order to analyze the connections and missing parts between SDGs and Paris Agreement. The findings present that the direct linkages between SDGs and Paris Agreement were not strong but, there are substantial and implicit interconnections among the Agreement and SDGs. Countries should nationalize their own SDGs targets and respective indicators in order to integrate climate change issue in their national development agenda.

Keywords: SDGs, Climate Change, Paris Agreement.

ÖZ

2015 yılı kalkınma ve iklim değişikliği alanında yeni gelişmeler bakımından önemli bir dönüm noktasıdır. Kabul edilen Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) ve iklim değişikliği için Paris Anlaşması ülke temelli ve kapsayıcı süreçleri esas alması nedeniyle iki başarılı vakadır. SKH, Binyıl Kalkınma Hedeflerinin (BKH) yerini alan 17 amaç ve 169 hedefi içermektedir. Paris Anlaşması, sera gazı emisyonlarını azaltmasını amaçlamaktadır. SKH ve Paris Anlaşması arasında doğrudan ve dolaylı olarak bağlantılar mevcuttur. SKH'lerin ve Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) altındaki Paris Anlaşmasının müzakerelerinin farklı platformlarda olması nedeniyle iki süreç birbirine yeterince girdi sağlayamamıştır. Paris Anlaşması ve SKH'lerin uygulanması, izlenmesi ve raporlanması sırasında bu iki süreç ve sonuçların uyumlaştırılmasını sağlamak için hala imkân bulunmaktadır. Bu çalışmada Paris Anlaşmasının ana unsurlarından olan azaltım, uyum, teknoloji transferi, finans, kapasite geliştirme ve işbirliği ile ortaklıklar üzerinden SKH'ler izlenerek SKH ile Paris Anlaşması arasındaki bağlantı ve kopukluklar analiz edilmiştir. Bulgular SKH ile Paris Anlaşması arasında doğrudan güçlü bir bağın olmadığını ancak kısmi ve zımni olarak SKH ile Anlaşma arasında bağlantının olduğunu göstermektedir. Ülkeler, iklim değişikliği meselesini ulusal kalkınma gündemine entegre etmek için kendi SKH hedeflerini ve ilgili göstergelerini ulusallaştırmalıdır.

Anahtar Kelimeler: SKH, İklim Değişikliği, Paris Anlaşması.

INTRODUCTION

“The Paris Agreement is a monumental triumph for people and our planet, and it sets the stage for progress in ending poverty, strengthening peace and ensuring a life of dignity and opportunity for all” said United Nations Former General Secretary Ban Ki Moon during adoption of the Paris Agreement in COP-21 in Paris (UN, 2015a). The President of the UN Economic and Social Council (ECOSOC) also emphasizes that the Agreement is a key milestone in collective action for sustainable development (UN, 2015e). Similarly the President of Conference of Parties (COP-21) (Minister Laurent Fabius) said that the Agreement contributes to achieve basic needs such as public health, safe and secure food, well-being and eradicated poverty (UN, 2015e). Stern (2015) stresses that the Agreement, together with the Sustainable Development Goals (SDGs) provide to combat both climate change and poverty in the context of low-carbon development (Stern, 2015). These high-level voices show that the expected outcome of COP-21 resulted in a comprehensive and transformative agreement in line with sustainable development. This paper aims to analyze both SDGs and the Paris Agreement in terms of global development policy coherence, alignments among goals and targets, and missing parts of reciprocal key elements. This analysis is based on tracking of the main elements of climate policy such as adaptation, mitigation, technology transfer, capacity building, finance, cooperation and partnerships in the SDGs including all 17 goals. SDGs and international climate change negotiations under the United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) are briefly presented in the next section, then 17 SDGs and the articles of the Paris Agreement are compared and analyzed in the second section. Finally, conclusion and recommendation are listed at the end of this study.

1. SDGS AND THE PARIS AGREEMENT AS TWO TRANSFORMATIVE MILESTONES

In the beginning of 1990s, the issue of sustainable development contributed to implementation of multilateral environmental agreements in World Environment and Development Summit (Rio Summit in 1992) (UNCED, 1992). Sustainable development has widen its scope covering social environmental and economic pillars of development since early 2000s. In 2000, the Millennium Summit adopted the Millennium Development Goals (MDGs) including global eight goals with social and environmental targets (UN, 2015b). Because, many economic and environmental dimensions in the MDGs were not exist, a new set of goals were tried to be established. In 2012, the United Nations Conference on Sustainable Development (UNCSD, Rio+20) discussed progresses since World Environment and Development Summit in 1992 (UNCSD, 2012). The main outcome document of the Conference was a comprehensive report namely *“The*

Future We Want". The report declared that the MDGs would be completed, SDGs would come to replace them (UNCSD, 2012). International community came to a point that SDGs needed to be more comprehensive and cover what we need from future (Drexhage and Murphy, 2012). Under the guidance of the UN, bottom-up, multilayered consultation and dialogue process for setting SDGs were initiated in 2013. Economic and Social Council of the UN guided all stakeholders including countries, non-governmental organizations and major groups during the preparation of SDGs. As a result of UN negotiations for post-2015 Agenda were concluded with a document namely "*Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*", was adopted in the 2015 Sustainable Development Summit in 2015. Among 17 SDGs and their 169 targets, 13th SDG is directly related to climate change issue. Besides, there is some implicit references to main elements of climate policy within other 16 SDGs and their targets.

A transformative process was also followed in the international climate change policies negotiations. In order to construct a new climate agreement, innovative platform for better negotiation was established in 2011 under the guidance of the UNFCCC (Ari and Sari, 2017a). This new negotiation style provided some opportunities to involve all countries' contributions for emission reduction (Ari and Sari, 2017b). Besides, there were no references to diverging elements of the UNFCCC namely 'Annex-I', 'non-Annex I' (UNFCCC, 2012). Besides, escaping from Annex-I and non-Annex classification of the UNFCCC during preparation of the Paris Agreement, the Agreement has started to a paradigm shift from a closed to an open architecture (Iddri, 2015). During this negotiation, comprehensive, inclusive and applicable legal document namely the Paris Agreement was adopted in 2015. It was expected that developing provided substantial mitigation of GHG in the new agreement (Aldy and Stavins, 2012). According to the principles of the Vienna Convention, the Agreement provides on the degree of political ownership (Day et al., 2015) with historic and important success in climate negotiations (Bodansky, 2015). In regards of changing categorical binary approach (annex-1 and non-annexes), the Agreement widely accepted as an evolution in the negotiation of climate policy (C2ES, 2015).

The Agreement recognizes the main principle of the UNFCCC namely common but differentiated responsibilities (CBDR) and respective capabilities (RC) to cover all parties' contribution for reduction of GHG emissions (Ari and Sari, 2017a). However, the idea of involving all countries' contributions causes some missing parts of the Agreement. The most critical missing part is definitions and classifications of developed and developing countries highlighted in operational articles of the Agreement (Iddri, 2015). Equity based responsibility sharing for mitigation of climate change is differentiated with depending on

countries' development level as the Agreement lists either developed or developing countries. Also, impacts of climate change depend on social, economic and technical capabilities and sustainable development level of countries (Ari, 2015; Kolstad et al., 2014). It is expected that the Agreement will be successfully implemented with high capability and strong policy coherence (Ari and Sari, 2017a; Iddri, 2015).

2. KEY ELEMENTS OF CLIMATE POLICY IN THE SDGS

In the 17 SDGs with 169 targets, there are certain references for combating climate change including mitigation of greenhouse gases (GHG), adaptation to adverse impacts of climate change, finance and technology transfer for developing countries, capacity building for all stakeholders and encouraging cooperation and partnerships among all. Likewise, the Paris Agreement covers some issues which have been highlighted in the SDGs. Table.1 presents matrix including main topics of climate change namely adaptation, mitigation, finance, technology transfer, cooperation-partnership and capacity building under the UNFCCC and related SDGs. As seen from the table, the main elements of climate policy appear in various SDGs.

Table.1: Climate Change Issues in the Sustainable Development Goals (Prepared by the Author)

	Mitigation	Adaptation	Technology Transfer	Finance	Cooperation & Partnership	Capacity Building
SDG-1: No Poverty		✓			✓	
SDG-2: Zero Hunger		✓				
SDG-3: Good health and well-being)	✓	✓				✓
SDG-4: Quality Education						✓
SDG-5: Gender Equality						
SDG-6: Clean Water and Sanitation		✓				
SDG-7: Affordable and Clean Energy	✓		✓	✓	✓	
SDG-8: Decent Work and Economic Growth						
SDG-9:	✓		✓			

Industry, Innovation and Infrastructure						
SDG-10: Reduced Inequalities						
SDG-11: Sustainable Cities and Communities	✓	✓			✓	✓
SDG-12: Responsible Consumption and Production	✓	✓				✓
SDG-13: Climate Action	✓	✓	✓	✓	✓	✓
SDG-14: Life Below Water		✓				
SDG-15: Life on Land	✓	✓		✓		
SDG-16: Peace, Justice and Strong Institutions						
SDG-17: Partnerships for the Goals			✓	✓	✓	✓

First SDG focuses on poverty eradication. The goal mainly aims to eradicate extreme poverty for all people everywhere, and reduce at least by half the proportion of population living in poverty (UN, 2015d). In terms of climate change, SDG-1 aims to increase the resilience of vulnerable population for climate-related extreme events. SDG 1.5¹ is linked to both adaptation and cooperation & partnerships elements. In preamble of the Paris Agreement, there is a reference to poverty eradication which is emphasizing the intrinsic relationship that climate change actions, responses and impacts have with equitable access to sustainable development and eradication of poverty (UNFCCC, 2015). In article 2 of the Agreement, poverty eradication is considered in the context of global responses of threat of climate change particularly on fostering climate resilience. It is known that poverty, as a kind of insufficient income, leads to losses of basic capabilities (Sen, 1999). Poverty might create problems such as insisting on carbon intense development pathway without changing development and climate policies (Ari, 2015; Fleurbaey et al., 2014). For this reason, poverty eradication and climate change should be hand in hand during the implementation period of both SDGs and the Paris Agreement.

¹ “By 2030, build the resilience of the poor and those in vulnerable situations and reduce their exposure and vulnerability to climate-related extreme events and other economic, social and environmental shocks and disasters (UN, 2015c)”

Second SDG is dealing with hunger, food security and sustainable agriculture, and targets under this goal focuses on people in highly vulnerable including infants, adolescent girls, pregnant and lactating women and older persons (UN, 2015d). Among the targets of this goal, SDG 2.4² is directly linked to climate change adaptation. In the preamble of Paris Agreement, food production systems, food security and ending hunger have fundamental priority while combatting adverse effects of climate change. Besides, article 2 of the Agreement tries to operationalize the ability to adapt low carbon development pathway without threatening sustainable food production (UNFCCC, 2015). However, food security and production, sustainable agriculture and maladaptation issues are missing in the adaptation section (Article 7) of the Agreement.

SDG-3 is related to health and promoting of well-being at all ages. This goal aims to reduce the global maternal mortality ratio, end preventable deaths of newborns and children under 5 years of age, end the epidemics of AIDS, tuberculosis, malaria and neglected tropical diseases and combat hepatitis, water-borne diseases and other communicable diseases and ensure access to basic health services (UN, 2015d). SDG 3.9³ is relevant to mitigation and adaptation, and SDG 3.d⁴ is implicitly referencing to adaption and capacity building elements of climate change. Accessing basic health services can show countries' social capabilities in terms of existence and sufficiency of social infrastructures and ability to benefits these infrastructure facilities (Sen, 1999). In the context of mitigation and adaptation to climate change, conditions of the basic health services imply level of resilience of societies and ability to recover after the impacts of climate change related disaster.

Fourth SDG is based on education and lifelong learning. SDG 4.7⁵ and SDG 4.b⁶ may provide capacity building in combating climate change. In the

² “By 2030, ensure sustainable food production systems and implement resilient agricultural practices that increase productivity and production, that help maintain ecosystems, that strengthen capacity for adaptation to climate change, extreme weather, drought, flooding and other disasters and that progressively improve land and soil quality (UN, 2015c)”

³ “By 2030, substantially reduce the number of deaths and illnesses from hazardous chemicals and air, water and soil pollution and contamination (UN, 2015c)”

⁴ “Strengthen the capacity of all countries, in particular developing countries, for early warning, risk reduction and management of national and global health risks (UN, 2015c)”

⁵ “By 2030, ensure that all learners acquire the knowledge and skills needed to promote sustainable development, including, among others, through education for sustainable development and sustainable lifestyles, human rights, gender equality, promotion of a culture of peace and non-violence, global citizenship and appreciation of cultural diversity and of culture's contribution to sustainable development (UN, 2015c)”

⁶ “By 2020, substantially expand globally the number of scholarships available to developing countries, in particular least developed countries, small island developing States and African countries, for enrolment in higher education, including vocational training and information and

Paris Agreement, importance of capacity based on knowledge, skills are slightly affirmed in the article 12, and preambles in order to better implement the Agreement. Even, neither SDGs nor Paris Agreement explicitly set targets on education for climate change, it is known that education level, consumer behavior and basic knowledge are highly essential parameters to follow countries' climate policies (Ari, 2015). Education level can determine the capability level of country for combating climate change.

SDG-5 focuses on gender equality and empowering women and girls. Elimination of all forms of sexual discrimination, violence against women, harmful practices including forced early age marriage, and inclusion of women and girls in social and economic activities within societies are some of the concrete targets of SDG-5 (UN, 2015d). The Paris Agreement highlights gender equality issue in the preambles, and acknowledges gender-responsive adaptation actions in article 7 (adaptation part) in the context of better integration of adaptation into relevant socioeconomic and environmental policies. Similar concern is given in capacity building part of the Agreement (article 11) for effective, participatory, cross-cutting and gender-responsive activities.

Sustainable water and sanitation management issues are listed in SDG-6. Improving water quality by reducing pollution; achieving universal and equitable access to safe and affordable drinking water, sanitation and hygiene; ensuring sustainable withdrawals and supply of freshwater to address water scarcity; increasing water-use efficiency and substantially reducing the number of people suffering from water scarcity are main targets of this goal (UN, 2015d). For this reason, SDG 6.3⁷ is relevant to adaptation of climate change.

Access to affordable, reliable, sustainable and modern energy for all is under the goal of SDG-7. Energy access for all, increasing renewable energy ratio in global energy mix, double the global rate of energy efficiency are three main targets of SDG-7 (UN, 2015d). This goal also provides to reduce GHG emissions through facilitation of access to clean energy, research and technology and promotion of investment of low carbon technologies. Thus, SDG 7.2⁸ and 7.3⁹ is directly linked to mitigation of climate change. Moreover, SDG 7.a¹⁰ is

communications technology, technical, engineering and scientific programmes, in developed countries and other developing countries (UN, 2015c)"

⁷ "By 2030, improve water quality by reducing pollution, eliminating dumping and minimizing release of hazardous chemicals and materials, halving the proportion of untreated wastewater and substantially increasing recycling and safe reuse globally (UN, 2015c)"

⁸ "By 2030, increase substantially the share of renewable energy in the global energy mix (UN, 2015c)"

⁹ "By 2030, double the global rate of improvement in energy efficiency (UN, 2015c)"

¹⁰ "By 2030, enhance international cooperation to facilitate access to clean energy research and technology, including renewable energy, energy efficiency and advanced and cleaner fossil-fuel

interested to transfer of technology, cooperation & partnerships and finance elements of climate policy, and SDG 7.b¹¹ provides capacity building for combatting climate change. Thus, SDG-7 is important as much as climate related goals in SDGs.

SDG-8 is related to sustainable economic growth, full and productive employment and decent work for all. Sustaining per capita economic growth, technological upgrading and innovation, including through a focus on high-value added and labor-intensive sectors, improving global resource efficiency in production and consumption to decouple economic growth from environmental pollution, and decent work for all and achieving full and productive employment are some of targets of this goal (UN, 2015d). This issue is only highlighted in article 10 of Paris Agreement in the context of accelerating, encouraging and enabling innovation to promote economic growth and sustainable development. In terms of employment, decent jobs can be kept in climate change agenda, because while reducing unemployment, misalignments between employment policies and climate policies particularly in developing countries should be avoided.

Infrastructure, sustainable industrialization and innovation issues are covered in SDG-9. In this goal, developing quality, reliable, sustainable and resilient infrastructure; promotion of inclusive and sustainable industrialization; upgrading infrastructure and retrofitting industries with increased resource-use efficiency and greater adoption of clean and environmentally sound technologies and industrial processes and enhancing scientific research, upgrade the technological capabilities of industrial sectors in all countries, in particular developing countries are detail targets (UN, 2015d). For this reason, SDG 9.4¹² is relevant to both mitigation and technology transfer elements of climate policy. There is also a specific section in the Agreement under article 10 on accelerating, encouraging and enabling innovation for an effective, long-term global response to climate change. Besides, collaborative approaches to R&D, and facilitating access to technology, in particular for early stages of the technology cycle particularly in developing countries are emphasized in the Agreement. During

technology, and promote investment in energy infrastructure and clean energy technology (UN, 2015c)”

¹¹ “By 2030, expand infrastructure and upgrade technology for supplying modern and sustainable energy services for all in developing countries, in particular least developed countries, small island developing States, and land-locked developing countries, in accordance with their respective programmes of support (UN, 2015c)”

¹² “By 2030, upgrade infrastructure and retrofit industries to make them sustainable, with increased resource-use efficiency and greater adoption of clean and environmentally sound technologies and industrial processes, with all countries taking action in accordance with their respective capabilities (UN, 2015c)”

the implementation of the Paris Agreement, the development and diffusion of climate friendly technologies in a global level should be encouraged.

Reducing inequality within and among countries is set under SDG-10. Decreasing income inequality, ensuring equal opportunity for all and empowering and promoting the economic, social and political inclusion of all, ethnicity, religion, sex, disability, race, irrespective of age, are some targets in this goal (UN, 2015d). However, there is no commitment or reference to reduce inequality originated from adverse impacts of climate change.

SDG-11 is related to cities and human settlements. It is targeted that adequate, clean, inclusive, safe and affordable housing, basic services and transport systems will be ensured. Besides, the number of cities and human settlements adopting and implementing integrated policies and plans towards inclusion, resilience to disasters, adaptation and mitigation of climate change, resource efficiency, and develop and implement will be increased (UN, 2015d). In this regards, SDG 11.b¹³ is directly aligned to adaptation, mitigation, capacity building and cooperation & partnerships policies.

Sustainable consumption and production patterns are addressed in SDG-12. Due to this goal covers cross-cutting issues including achieving sustainable management and efficient use of natural resources, reducing food losses, achieving the environmentally sound management of chemicals, reducing waste generation through prevention, reduction, recycling and reuse, promote sustainable public procurement practices, developing countries to strengthen their scientific and technological capacity, rationalizing inefficient fossil-fuel subsidies that encourage wasteful consumption by removing market distortions (UN, 2015d). Therefore all SDG 12.4¹⁴, SDG 12.5¹⁵ and SDG 12.c¹⁶ serve to

¹³ “By 2020, substantially increase the number of cities and human settlements adopting and implementing integrated policies and plans towards inclusion, resource efficiency, mitigation and adaptation to climate change, resilience to disasters, and develop and implement, in line with the Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015-2030, holistic disaster risk management at all levels (UN, 2015c)”

¹⁴ “By 2020, achieve the environmentally sound management of chemicals and all wastes throughout their life cycle, in accordance with agreed international frameworks, and significantly reduce their release to air, water and soil in order to minimize their adverse impacts on human health and the environment (UN, 2015c)”

¹⁵ “By 2030, substantially reduce waste generation through prevention, reduction, recycling and reuse (UN, 2015c)”

¹⁶ “Rationalize inefficient fossil-fuel subsidies that encourage wasteful consumption by removing market distortions, in accordance with national circumstances, including by restructuring taxation and phasing out those harmful subsidies, where they exist, to reflect their environmental impacts, taking fully into account the specific needs and conditions of developing countries and minimizing the possible adverse impacts on their development in a manner that protects the poor and the affected communities (UN, 2015c)”

mitigation policies. Besides, SDG 12.a¹⁷ and SDG 12.8¹⁸ are related to capacity building for climate change policies.

SDG-13, namely climate action, is taking urgent action to combat climate change and its impacts. The first target (SDG 13.1) of this goal is about strengthening resilience and adaptive capacity to climate-related hazards and natural disasters in all countries, and adaptation part of Paris Agreement (article 7) set detail adaptation measures covering all countries. Second target (SDG 13.2) aims to integrate climate change measures into national policies, strategies and planning. Both mitigation (article 4) and adaptation (article 7) parts of the Agreement ensure these targets in their paragraphs. According to article 4 paragraph 19 of the Agreement, all parties should strive for formulating and communicating long-term low greenhouse gas emission development strategies. Similarly article 7 paragraph 9 requires from each country to engage in adaptation planning processes and the implementation of actions, including the development or enhancement of relevant plans, policies and/or contributions. SDG 13.3 aims to improve education, awareness-raising and human and institutional capacity on climate change mitigation, adaptation, impact reduction and early warning. Article 11 (capacity building) and article 12 (education and awareness raising) correspond this target. SDG 13.a is focusing on climate finance particularly Green Climate Fund. In the Paris Agreement developed countries provide USD 100 billion per year to developing countries for climate change. SDG 13.b is about promotion of mechanisms for raising capacity for effective climate change-related planning and management in small-island developing States and least developed countries (LDCs). In article 4 paragraph 6 of the Agreement explicitly requires from the LDCs and small-island developing states to prepare and communicate strategies, plans and actions for low carbon development. Under the capacity building section of the Agreement (article 11), needs of least developed countries and small islands developing states in terms of technology development, dissemination and deployment, access to climate finance, adaptation and mitigation actions, training, education, and public awareness are recognized.

Oceans, seas and marine resources are considered in SDG-14. Reducing marine pollution, sustainable protection of marine ecosystems, ending illegal overfishing and minimizing ocean acidifications are main targets of this goal (UN, 2015d). SDG 14.3¹⁹ in terms of focusing on oceans acidification issues is

¹⁷ “Support developing countries to strengthen their scientific and technological capacity to move towards more sustainable patterns of consumption and production (UN, 2015c)”

¹⁸ “By 2030, ensure that people everywhere have the relevant information and awareness for sustainable development and lifestyles in harmony with nature (UN, 2015c)”

¹⁹ “Minimize and address the impacts of ocean acidification, including through enhanced scientific cooperation at all levels (UN, 2015c)”

related to adaptation. However, the Paris Agreement does not give specific article or section to conserve oceans, seas and marine ecosystems and ocean acidification either. In preambles of the Agreement, only importance of ecosystem including oceans and biodiversity is highlighted. Although it is known that one of the drivers of ocean acidification is excess amount of CO₂ emissions in the atmosphere, a measure or an operational article paragraph would have highlighted actions to minimize ocean acidification.

SDG-15 focuses on protection and sustainable usage of terrestrial ecosystems, forests, biodiversity and combating desertification and land degradation. SDG 15.2²⁰ is relevant to mitigation; SDG 15.a²¹ is indirectly linked to both adaptation and finance, and SDG 15.b²² is referring to finance as well. In the Paris Agreement, there is a specific section for forests as sinks. Countries should conserve sinks and reservoirs of GHG (Article 5 paragraphs 1 and 2), and create positive incentives for activities relating to reducing emissions from deforestation and forest degradation.

SDG-16 covers peace, access to justice, accountability and inclusive institutions issues. Ensuring responsive, inclusive, participatory and representative decision-making at all levels; developing effective, accountable and transparent institutions at all levels; and strengthening the participation of developing countries in the institutions of global governance are some of the targets (UN, 2015d). In the Paris Agreement, there is a specific section (Article 13) on transparency. In this article all countries' reports, communication and climate change related actions will be open to be reviewed. This is a significant milestone to review progresses of both developed and developing countries actions including mitigation, adaptation, finance, technology transfer and capacity building. In terms of preparation of adaptation policies, article 7 paragraph 5 highlights gender-responsive, country-driven, participatory and fully transparent approach, taking into consideration vulnerable groups, and similarly in capacity building section (article 11 paragraph 2) the importance of participatory and responsive approaches are emphasized. The Agreement rests heavily on transparency as a means of holding countries accountable. The agreement establishes a new transparency system with common binding commitments and flexible to countries national capacities (C2ES, 2015). It is highly challenging that following and reviewing of countries' commitment

²⁰ "By 2020, promote the implementation of sustainable management of all types of forests, halt deforestation, restore degraded forests and substantially increase afforestation and reforestation globally (UN, 2015c)"

²¹ "Mobilize and significantly increase financial resources from all sources to conserve and sustainably use biodiversity and ecosystems (UN, 2015c)"

²² "Mobilize significant resources from all sources and at all levels to finance sustainable forest management and provide adequate incentives to developing countries to advance such management, including for conservation and reforestation (UN, 2015c)"

depends on transparency, institutional capacity including legislative and policy basis, public and private bodies, public opinion about climate change and historical tracks in the international agreements (Bassi, 2015). These show that the implementation of the agreement will not be easy, but SDG-16 and its' targets can support the implementation of the agreement. In the Agreement, a reference to SDG-16 would have been useful for reviewing and monitoring countries' commitments.

SDG-17 focuses on means of implementation and revitalizes the global partnership for sustainable development. In this goal, finance, technology, capacity-building, trade and systematic issues are pillars of the means of implementation (UN, 2015d). SDG 17.3²³ is related to finance. SDG 17.6²⁴ is linked to both technology transfer and cooperation & partnerships. Target 17.7²⁵ is related to technology transfer. Target 17.9²⁶ is linked to both capacity building and cooperation & partnerships. Target 17.16²⁷ is related to cooperation and partnerships. The Paris Agreement also is referring means of implementation tools including finance (article 9), technology (article 10), capacity-building (article 11) and systematic issues (sub headings: data, monitoring and accountability, article 13). Article 9 paragraph 3 of the Agreement focusses on climate finance. In terms of technology, it is targeted that regional and international cooperation and partnerships should be enhanced, and development, transfer, dissemination and diffusion of environmentally sound technologies should be promoted. In the Agreement, article 10 fully covers technology development and transfer issues. It is known that existing technologies economically and physically might not be sufficient to achieve long terms targets determined in the Agreement (Jacobs, 2015). Besides, regional and international cooperation are emphasized in decision parts of the agreement including paragraphs 45 and 74. The importance of international cooperation is

²³ "Mobilize additional financial resources for developing countries from multiple sources (UN, 2015c)"

²⁴ "Enhance North-South, South-South and triangular regional and international cooperation on and access to science, technology and innovation and enhance knowledge sharing on mutually agreed terms, including through improved coordination among existing mechanisms, in particular at the United Nations level, and through a global technology facilitation mechanism (UN, 2015c)"

²⁵ "Promote the development, transfer, dissemination and diffusion of environmentally sound technologies to developing countries on favourable terms, including on concessional and preferential terms, as mutually agreed (UN, 2015c)"

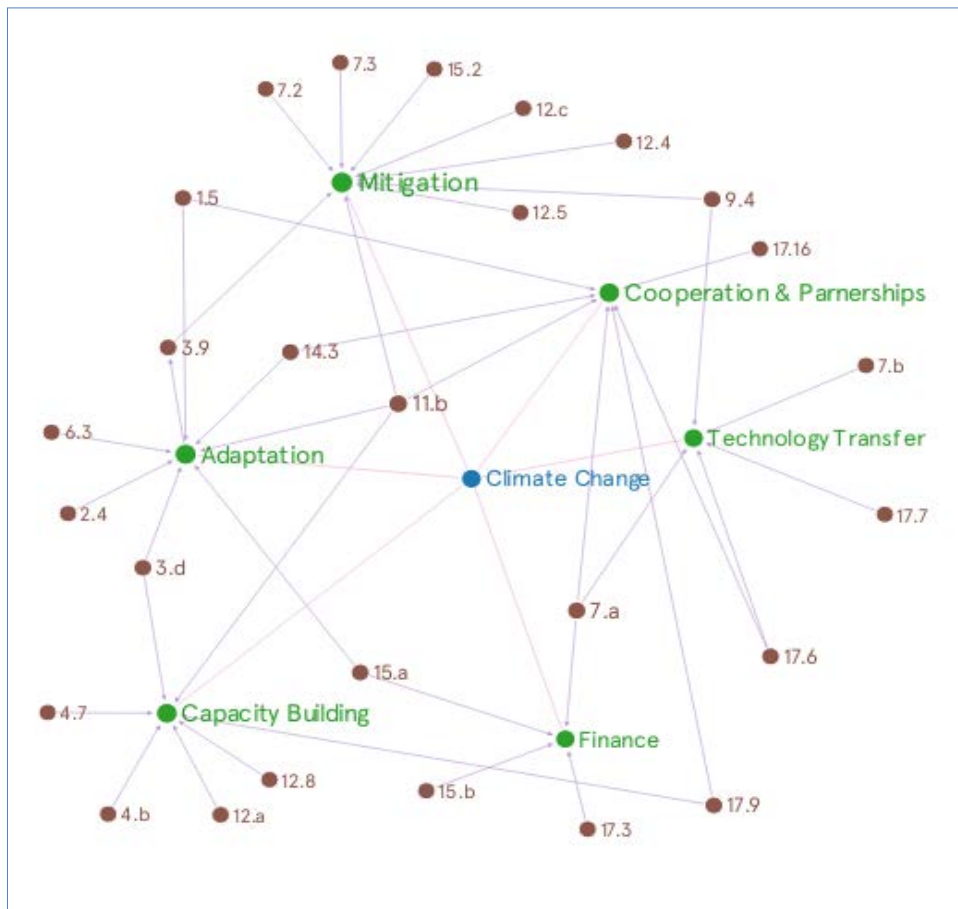
²⁶ "Enhance international support for implementing effective and targeted capacity-building in developing countries to support national plans to implement all the sustainable development goals, including through North-South, South-South and triangular cooperation (UN, 2015c)"

²⁷ "Enhance the global partnership for sustainable development, complemented by multi-stakeholder partnerships that mobilize and share knowledge, expertise, technology and financial resources, to support the achievement of the sustainable development goals in all countries, in particular developing countries (UN, 2015c)"

recognized in Article 7 paragraph 6 (adaptation) and Article 14 paragraph 3 (global stock take).

Therefore, there are number goals and targets interconnecting SDGs with the Paris Agreement. Figure 1 summarizes the main elements of climate change and their connections with respected SDGs. 14 goals and 29 targets directly or indirectly are relevant to climate change policies.

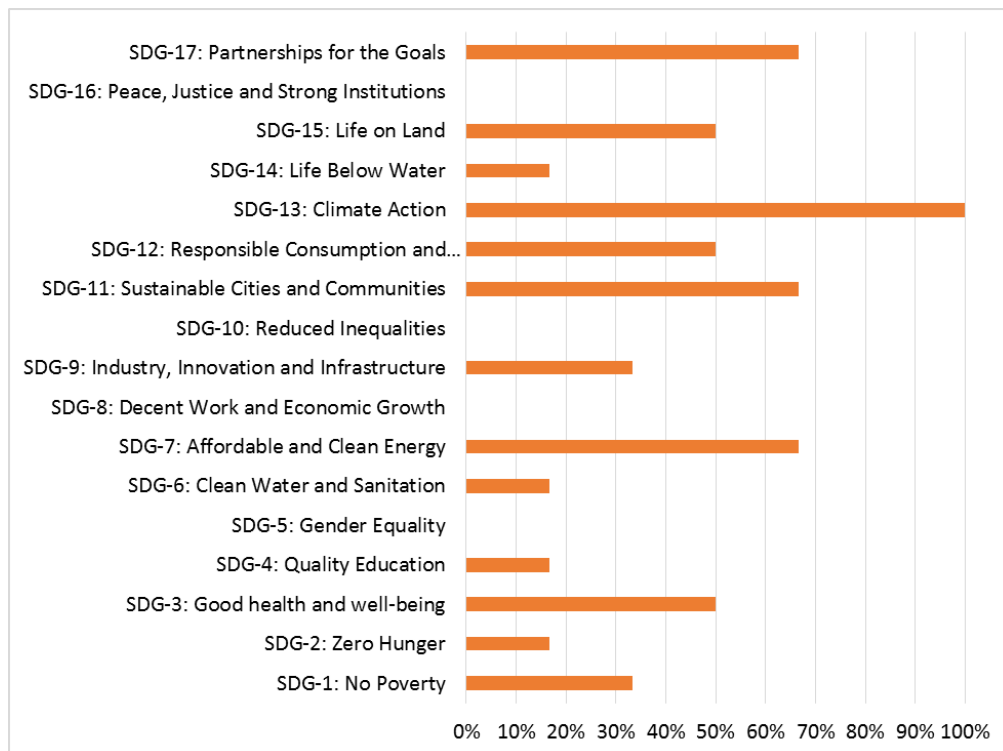
Figure.1: Climate Policy Elements in SDGs (Prepared by the Author)

SDGs provide new opportunities for better climate change policies. In the scope of this study, reciprocal connections between SDGs and the climate change policies are narrowed around key elements of climate change and 17 SDGs. Figure 2 presents degree of interconnections between SDGs and the Paris Agreement. There is no direct, substantial or indirect reference to key elements of climate change policies in SDGs 5, 8, 10 and 16. Rating for degree of interconnections between SDGs and the Paris Agreement is based on giving any reference to six key climate change elements (mitigation, adaptation, finance, technology transfer, capacity building and cooperation-partnerships) in SDGs. For example, SDG-1 namely no poverty gives reference to two key climate change elements (adaptation and cooperation-partnerships), so the degree of

interconnection is around 33% (two out of six elements). Similarly, degree of interconnection between other SDGs and climate change policies is obtained and presented in Figure-2. SDG-7 (Affordable and Clean Energy), SDG-11 (Sustainable Cities and Communities) and SDG-17 (Partnerships for the Goals) are substantially interconnected to climate change policies. However, SDG-2 (Zero Hunger), SDG-4 (Quality Education), SDG-6 (Clean Water and Sanitation) and SDG-14 (Life Below Water) have weak and implicit connections to climate change. These four SDGs should have substantially connected to climate change policies. Therefore, during climate policies might not be comprehensively integrated into monitoring and reporting of these four SDGs. Any interlinkage which has low degree of interconnections (less than 33%), might be missing in the national review reports of countries. In order to overcome this challenge, countries who are active in international climate policy making process and vulnerable to impacts of climate change, should nationalize and integrate SDGs into key climate policy elements. This nationalization process might require new or additional set of target and related indicators.

Figure.2: Degree of Interconnections with Paris Agreement (Prepared by the Author)

3. CONCLUSION

The Sustainable Development Goals and the Paris Agreement two important milestones in terms of achieving sustainable development. Both processes will continue by 2030. Although, the year of 2015 was highly emphasized during post-2015 development and climate change discussions, both processes did not feed each other while setting SDGs and establishing the Paris Agreement. An important chance for creating a holistic framework was missed in 2015. Although, SDG-13 refers to the UNFCCC as main body for international targets for climate change, SDG-13 is not seen even as a reference in the Paris Agreement. Only the COP decision which is adopting the Paris Agreement welcomes “*Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*” document in particular SDG-13.

There are also certain alignments in both SDGs and the Paris Agreement in terms of ensuring inclusiveness, political ownership, some dimensional issues such as poverty, sustainable energy, transparency, technology development and transfer, gender, finance, capacity building, cooperation and partnerships. However, these issues in the Paris Agreement are not fully consistent with SDGs and their targets as listed, but their concerns are close to each other. It is known that the Agreement is related to climate change and its’ causes and effects. Thus, it might be accepted the narrow scope of the agreement is limited by climate change. However, the efforts which are needed to combat climate change, should be comprehensive and include all related sectoral issues. Thus, climate change and sustainable development should be considered in a holistic manner rather than two different tracks as followed in ADP and post-2015 development processes.

Although the starting year of the SDGs and the Paris Agreement is not the same, it is expected that mitigation effect of the Agreement will likely be seen before 2020, in fact countries’ national commitments for emission reduction might start to deviate through investing low carbon technologies (Day et al. 2015). Besides, means of implementation part of the SDGs and its’ targets to enhance global and regional cooperation and partnerships, mobilization of finance and dissemination of new technologies depend on national policies and international agreements such as the Paris Agreement. For this reason, the Agreement would have preferred to use the framework for the means of implementation to achieve sustainable development.

This study tries to analyze gap and interconnections between SDGs and climate change policy. According results, four SDGs (5, 8, 10 and 16) have not any reference to climate change policies. There is implicit interconnections between four SDGs (2, 4, 6 and 14) and key elements of climate policy. SDG-3,

SDG-12 and SDG-15 are substantially connected to climate policy through giving references to climate change in these four goals. Finally, three SDGs (7, 11 and 17) have high connections with climate change. This analysis is conducted at global level. Countries should build strong connections between climate change policy and SDGs. In this regard, countries should nationalize their own SDGs targets and respective indicators in order to integrate climate change issue in their national development agenda.

In conclusion, the linkages between SDGs and the Paris Agreement should be established by 2020 within a new mechanism or guide for monitoring and reporting of progresses before both processes lose in their own agenda.

BIBLIOGRAPHY

Aldy, Joseph E, and Robert N Stavins (2012), "Climate Negotiations Open a Window: Key Implications of the Durban Platform for Enhanced Action", Harvard Kennedy School, http://belfercenter.ksg.harvard.edu/files/durban-brief_digital5.pdf.

Ari, İzzet (2015), A New Approach for the Classification of Country Parties in the UNFCCC (Ankara: METU).

Ari, İzzet, and Ramazan Sari (2017a), "Developing CBDR-RC Indices for Fair Allocation of Emission Reduction Responsibilities and Capabilities across Countries Developing CBDR-RC Indices for Fair Allocation of Emission", Cogent Environmental Science, 3 (1).

Ari, İzzet, and Ramazan Sari (2017b), "Differentiation of Developed and Developing Countries for the Paris Agreement", Energy Strategy Reviews, 18: 175–82.

Bassi, Samuela (2015), "COP21: How Credible Are the INDCs Commitments?" <http://www.lse.ac.uk/GranthamInstitute/news/cop21-how-credible-are-the-indcs-commitments/> (25.12.2015).

Bodansky, Daniel (2015), "Reflections on the Paris Conference", <http://opiniojuris.org/2015/12/15/reflections-on-the-paris-conference/> (23.12.2015).

C2ES. (2015), "Outcomes of the UN Climate Change Conference in Paris", <http://www.c2es.org/international/negotiations/cop21-paris/summary> (20.12.2015).

Day, Thomas et al. (2015), "What the Paris Agreement Means for Global

Climate Change Mitigation”, <http://newclimate.org/2015/12/14/what-the-paris-agreement-means-for-global-climate-change-mitigation/> (22.12.2015).

Drexhage, John, and Deborah Murphy (2012), “Sustainable Development: From Brundtland to Rio 2012”, New York (September 2010): 26. http://www.un.org/wcm/content/site/climatechange/pages/gsp/documents_1 (26.10.2015).

Fleurbaey, Marc et al. (2014), “Sustainable Development and Equity. In: Climate Change 2014: Mitigation of Climate Change. Contribution of Working Group III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change”, In Climate Change 2014: Mitigation of Climate Change (Cambridge: Cambridge University Press): 283–350.

Iddri. (2015), “The Paris Agreement: Historic! What’s Next?”, <http://www.blog-iddri.org/2015/12/14/the-paris-agreement-historic-but-whats-next/> (22.12.2015).

Jacobs, Micheal (2015), “The Paris Agreement Is Highly Ambitious and Very Clever”, <http://www.lse.ac.uk/GranthamInstitute/news/the-paris-agreement-is-highly-ambitious-and-very-clever/> (25.12.2015).

Kolstad, Charles et al. (2014), “Social, Economic and Ethical Concepts and Methods. In: Climate Change 2014: Mitigation of Climate Change. Contribution of Working Group III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change”, In Climate Change 2014: Mitigation of Climate Change (Cambridge: Cambridge University Press): 207–82.

Sen, Amartya (1999), Development as Freedom (Anchor Press).

Stern, Nicholas (2015), “Nicholas Stern Responds to Publication of the Final Draft of the Paris Agreement on Climate Change”, <http://www.lse.ac.uk/GranthamInstitute/news/nicholas-stern-responds-to-publication-of-the-final-draft-of-the-paris-agreement-on-climate-change/> (25.12.2015).

UN. (2015a), “COP21: UN Chief Hails New Climate Change Agreement as ‘Monumental Triumph’”, <https://sustainabledevelopment.un.org/?page=view&nr=1013&type=230&menu=2059> (25.12.2015).

UN. (2015b), United Nations The Millennium Development Goals Report, https://visit.un.org/millenniumgoals/2008highlevel/pdf/MDG_Report_2008_Addendum.pdf.

UN. (2015c), “Towards a Sustainable Development Agenda”,

<http://www.un.org/sustainabledevelopment/development-agenda/>
(21.10.2015).

UN. (2015d), “Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development”, 1–29.
<https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>
(21.12.2015).

UN. (2015e), “UN Sustainable Development Knowledge Platform”,
<https://sustainabledevelopment.un.org/> (16.11.2015).

UNCED. (1992), “Rio Declaration on Environment and Development”,
<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/1709riodeclarationeng.pdf> (23.10.2015).

UNCSD. (2012), “The Future We Want”,
[http://www.uncsd2012.org/content/documents/727The Future We Want 19 June 1230pm.pdf](http://www.uncsd2012.org/content/documents/727The_Future_We_Want_19_June_1230pm.pdf) (27.10.2015).

UNFCCC. (2012), Decisions Adopted by the COP-17, UNFCCC,
<http://unfccc.int/resource/docs/2011/cmp7/eng/10a01.pdf>.

UNFCCC. (2015), “Adoption of the Paris Agreement.”
<http://unfccc.int/resource/docs/2015/cop21/eng/109r01.pdf> (14.12.2015).

**ULUSLARARASI İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ MÜZAKERELERİ:
ÇEVRE DUYARLILIĞI MI YOKSA YENİ BİR
ULUSLARARASI REKABET ALANI MI?***

**INTERNATIONAL CLIMATE CHANGE NEGOTIATIONS:
ENVIRONMENTAL CONCERN OR A NEW
INTERNATIONAL COMPETITIVENESS AREA?**

İlhan SAĞSEN**

ÖZ

Çevre konuları popüler olmadan önce daha çok teknik uzmanların ilgi alanına girmesine rağmen, son 30 yıldan beri sıklıkla uluslararası gündemde yer almaktadır. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, iklim değişikliği çevre konuları içerisindeki tartışmalarda en önemli konu olarak ortaya çıkmış ve uluslararası toplumun gündemini işgal etmeye başlamıştır. Gerçekten de iklim değişikliği, uluslararası aktörlerin müzakerelerinde uzun süreli ve devamlılık arz eden tartışmaların yaşandığı bir konu olmuştur. Bu bağlamda, bu makale, iklim değişikliği müzakerelerinde, aktörlerin, kendilerine en kazançlı pozisyonu getirecek hamleleri yapan birer satranç oyuncusu gibi davrandıklarına iddia etmektedir. Bu anlamda, uluslararası iklim değişikliği politikası ile kilit aktörlerin küresel iklim müzakerelerindeki pozisyonları arasındaki ilişkiye odaklanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İklim Değişikliği, İklim Değişikliği Müzakereleri, Aktörlerin İklim Değişikliği Müzakerelerindeki Politika ve Pozisyonları, Satranç Oyunu.

* Bu çalışma, "The European Union as a Distinctive Actor in Global Climate Change Policy" başlıklı doktora tezinin bir kısmından faydalanılarak hazırlanmış ve güncellenmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ilhansagsen@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6207-7183>

* Makale Geliş Tarihi: 16.12.2017
Makale Kabul Tarihi: 19.01.2018

ABSTRACT

Environmental topics have appeared more and more frequently on the international agenda over the last three decades although this subject has been drawn attention to technical experts working on this issue before being popular. Since the last half of the 20th century, climate change has been known as the most important issue in the environmental topics and this issue occupied the agenda of international community. Indeed, it is an issue of continuous and long-lasting debates in the negotiations of international actors. Within this context, this article argues that in climate change negotiations, countries act like a chess player who is trying to make moves that will bring the most profitable position. In this sense, the relationship with the international climate change policy and key actors' positions on global climate negotiations will be focused.

Keywords: Climate Change, Climate Change Negotiations, Actors' Policies And Positions in Climate Change Negotiations, Chess Game.

GİRİŞ

Uluslararası alanda çevre tartışmalarının ve çevre politikasının 20. yüzyılın başı itibarıyla değerlendirildiğinde sınırlı kaldığı görülmektedir. 1960'lı yıllardan başlayarak, çevre sorunları çerçevesinde nitelendirilen konu önce ulusları aşan daha sonra da küresel boyutta değerlendirilmeye başlanmıştır (Vogler, 2011: 356). Ancak, aslen çevre konuları uluslararası gündemde son 30 yılda daha sıklıkla yer almaya başlamıştır. Bugün, küresel nüfus artışı, artan endüstrileşme, yüksek yaşam standartlarını devam ettirme isteği, insan ihtiyaçlarındaki artış, kaynakların kıtlığı ve bu kıt kaynakların dağılımındaki eşitsizlik çevreyi olumsuz etkileyen öncelikli faktörler olarak gösterilmektedir. Çevre üzerine baskı yapan bu birbirini besleyen genel nitelikli faktörler yanında, artık insanın ekonomik ve sosyal faaliyetleri nedeniyle gerçekleştiği tamamıyla kabul gören iklim değişikliği ve küresel ısınma kaynaklı doğal felaketlerin yaşanması konuyu daha ön plana çıkarmıştır. Buna paralel olarak, hava kirliliği, asit yağmurları, ozon tabakasındaki delik, biyolojik çeşitliliğin kaybı ve iklim değişikliği ana bölgesel ve küresel problemler olarak karşımıza çıkmaktadır (Hoshino, 2010). Bu bölgesel ve küresel nitelikli problemler doğal kaynakların ve çevresel bozulmanın derecesi ve yoğunluğunu büyük ölçüde arttırmıştır. Bu çerçevede, özellikle son 30 yıllık süreç içerisinde, eğer uluslararası güvenlik ve küresel ekonomi dünya

politikasının en önemli iki geleneksel alanını oluşturuyorsa, çevre de üçüncü temel konu olarak ortaya çıkmıştır (Porter ve Brown, 1996).

Yukarıda bahsedilen temel küresel problemler içerisinde iklim değişikliği, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, çevre ile alakalı tartışmalarda en önemli konu haline gelmiştir. İklim değişikliği genel olarak uzun dönemli sıcaklığın istatistiksel dağılımındaki değişiklik olarak tanımlanabilir (Türkeş, 2012: 2). Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nde (BMİDÇS) yine iklim değişikliği tanımı yapılmıştır. Bu tanıma göre, iklim değişikliği, küresel atmosferin yapısını direk ya da dolaylı olarak bozan insan eylemleri ile ve benzer zaman dönemlerinde gözlemlenen doğal iklim değişkenliğine ek olarak gerçekleşen iklimdeki değişimdir (UNFCCC, 1992: 7). Özellikle çevre politikası bağlamında ise iklim değişikliği çoğu zaman dünya yüzeyindeki hava ve okyanusların ortalama sıcaklıklarındaki artışı ifade eden küresel ısınma kavramına işaret etmektedir (IPCC, 2007: 2). Bu ısınmanın da temel nedeni atmosfere salınan karbondioksit nedeniyle ve fosil yakıtlarının kullanılmasıyla ortaya çıkan sera gazları etkisidir (Oberthür ve Ott, 1999: 3). Bilim adamları yaklaşık iki yüz yıldır, iklim değişikliği ve nedenleri hakkında çalışmaktadır. 19 yüzyılın sonlarına doğru insanoğlunun yaktığı fosil yakıtlar iklimi ısıtabilir tespitiyle Svante Arrhenius, iklim değişikliğine insanların sebep olduğunu düşünen ilk bilim insanıdır. 1930'ların sonlarında, Guy Steward Callendar ilk defa insan kaynaklı küresel ısınmanın gerçekleştiğini iddia etmiştir. Artık 1950'lere geldiği zaman, herkes insanoğlunun çevreyi büyük çapta değiştirebilecek güçte olduğu konusunda hem fikir olmuştu. 1962 yılında yayınlanan ve konusunu 2. Dünya Savaşı sonrası sanayileşme sürecinin çevreye verdiği zararların oluşturduğu Sessiz Bahar (Silent Spring) çalışması genelde uluslararası kamuoyunda özelde de batı dünyasında geniş ses getirerek bir farkındalık yaratmıştır (Erdoğan, 2016: 27). Rachel Carson tarafından yapılan bu çalışma yeni çevreciliğin dönüm noktası olarak gösterilmektedir. Bu çevresel uyanış niteliğindeki çalışma, kullanılan kimyasalların insan ve çevreye olan olumsuz etkilerini ortaya koymuş, ardından da toprak ve su kaynaklarını korumaya yönelik bir hukuki çerçevenin hazırlanması gerekliliğine odaklanmıştır (Carson, 2002). 1970'li ve 1980'li yıllarda ise, iklim üzerine yapılan tartışmalar ozon tabakasındaki bozulma ve asit yağmurlarına odaklanmıştır. 1972 yılında, Stokholm'de Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Çevre Konferansı düzenlenmiştir. Bu konferans, çevre meselelerinin aciliyeti ve önemi konusundaki kamuoyu bilinci ve hükümetlerin ilgisi üzerine yoğunlaşmıştır. Ayrıca konferans birçok katılımcı hükümetin çevre bölümleri kurmalarına ve BM Çevre Programının (UNEP) oluşturulmasına neden olmuştur (Dessler, 2012: 213). 1988 yılında da Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) ve Dünya Meteoroloji Örgütü tarafından 'Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli' (IPCC- Intergovernmental Panel on Climate Change), iklim değişikliği ve bunun

potansiyel sosyo-ekonomik ve çevresel etkileri konusunda bilimsel birikim yaratma amacıyla kurulmuştur (IPCC: Organization). Bu gelişmeler ve araştırmalar ışığında son 30 yıldır, iklim üzerindeki insan etkisi yaygın bir şekilde kabul görmeye başlamıştır ve bu görüş IPCC raporlarında da yansımaları bulmuştur (Dessler, 2012: 213).

Aynı zamanda, bu bilimsel gelişmelere paralel olarak 1980'lerin sonundan itibaren konu hem devletlerin hem de uluslararası toplumun gündemine girmiştir. Soğuk Savaş sonrası iki kutuplu sistemin ortadan kalkmasıyla güvenlik kavramı yeniden tanımlanmış ve güvenliğin kapsamının ve tanımlamalarının değişmesi, iklim değişikliğinin de algılanmasını değiştirmiştir. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) başlayarak dünyaya yayılan tartışmalar sonucunda iklim değişikliği, bu süreçte "güvenlikleştirme" (securitization) çabasına girilmiştir. Yani konu, güvenlikleştirilerek alçak politikadan (low politics) yüksek politikaya (high politics) taşınmıştır. Güvenlikleştirme genel anlamda tüm konularda özelde de iklim değişikliği konusunda "var olumsal bir tehdite" işaret eder ve böylelikle istisnai önlemlerin alınabilmesine imkân verir (Brauch, 2008: 6). 21.yüzyılın başlarından beri, dünyanın çeşitli bölgelerinde gerçekleşen kuraklıklar, seller, kıtlık ve yangınlar gibi birçok felaket iklim değişiminin uluslararası güvenliğin pratikleri ve algılamaları üzerindeki etkisini arttırmıştır. Buna paralel bir şekilde, devletler de ulusal güvenlikleri ve iklim değişikliği arasında bir köprü kurmaya ve konuyu ulusal ajandalarına dahil etmeye başlamışlardır (Sağsen, 2011: 11-12). Bu bağlamda da, 1980'lerin sonu 1990'ların başlarına gelindiği zaman, iklim değişikliği ve etkilerine karşı önlemler alabilmek için uluslararası müzakerelere başlanmıştır.

Uluslararası iklim değişikliği müzakereleri ve aktörlerin pozisyonları bu makalenin temel konusunu oluşturmaktadır. Makalenin temel sorusu, müzakere sürecinde, temel önceliği iklim değişikliği ve küresel ısınmanın yarattığı hali hazırda etkileri hissedilen çevresel bozulmalar konusundaki duyarlılık mı oluşturuyor yoksa enerji ve üretim tipi değişimi gibi bir çok alanla ilişkilendirilebilecek bir konu olan iklim değişikliğinin etkilerini hafifletmek konusunda gerçekleştirilen uluslararası müzakereler ulusal çıkar temelinde hareket edilen yeni bir rekabet alanı mı olmaktadır şeklinde formüle edilebilir. Bu soru çerçevesinde, çalışma, genel uluslararası ilişkiler varsayımı olan devletlerin rasyonel davranan aktörler olarak ulusal çıkarlarına göre davranmakta oldukları savının ötesine geçmektedir. Bu anlamda, çalışma, tek bir iklim sistemi içinde bulunan tüm aktör ve paydaşların kendilerini de doğrudan hem ekonomik, hem güvenlik hem de hukuki anlamda etkileyen/etkileyecek bir gerçeklik olan iklim değişikliği konusunda bile birbirlerinin politikalarını göz önünde bulundurarak hamle yapmalarını ve süreci mümkün olduğunca öteleme gayretlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, makalenin temel savı: iklim değişikliği

müzakereleri, aktörlerin küresel öncelik/liderlik mücadelesi yaptıkları ve sürdürüle geldikleri konum ve ekonomik gelişmişlik düzeylerini koruma çabasına girdikleri bir alan halindedir ve bu anlamda, müzakerelerdeki aktörler tıpkı birer satranç oyuncusu gibi kendilerine en çok kazancı getirecek pozisyonu elde edecekleri hamleleri yapmaktadırlar. İklim değişikliği çerçevesinde sıcaklık artışının Paris İklim Anlaşması'nda 2100 yılına kadar 1,5-2 dereceyle sınırlı tutulmaya çalışılacağı hedefi doğrudan konuyu kullanılan enerji tipi ve hatta üretim tipi dönüşümü konusuna bağlamaktadır. Uluslararası ekonomik rekabet altında devletlerin bu tip bir enerji dönüşümü gerçekleştirmesi çok maliyetli, sürdürüle geldikleri konumlarını ve ekonomik refah düzeylerini zedeleyecek bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Enerji kaynaklarının kıt ve asimetric olduğunu düşündüğümüz zaman bu durum kaynaklara erişim ve kullanım konusunda bir güvenlik algısı ortaya çıkarmaktadır. Bunun da ötesinde enerjinin bir dış politika unsuru haline geldiğini ve bu nedenle de kimi zaman bir hakimiyet meselesi kimi zaman da bir yaşam sorunu olduğunu ortaya koyduğumuzda, iklim değişikliği ile alakalı verilecek her türlü bağlayıcı taahhütün sadece çevre duyarlılığı ile alakalı bir durum olmadığını ve temelde müzakerelerdeki aktörlerin diğer aktörlerin pozisyon ve hamlelerine göre bir tutum sergilediği bir süreç olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu bağlamda, bu makale çerçevesinde öncelikle iklim değişikliği müzakerelerindeki gruplaşmalara değinildikten sonra, müzakereler üç dönem halinde ele alınacaktır. Bu dönemler, "UNFCCC dönemi: 1992-1994", "Kyoto Protokolü dönemi: 1995-2011", "Paris İklim Anlaşması Müzakere dönemi: 2011-2015 ve sonrası" şeklinde gruplandırılabilir. Sonuç kısmında ise genel bir değerlendirme yapılarak çalışmanın temel bulguları ortaya konacaktır.

1. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ MÜZAKERELERİNDEKİ GRUPLAŞMALAR VE AKTÖRLER

BM'nin genel geleneği temelinde, aktörler beş bölgesel grup içinde organize olmuşlardır. Bu bölge temelli gruplar 'Afrika devletleri', 'Asya devletleri', 'Doğu Avrupa devletleri', 'Latin Amerika ve Karayip devletleri', 'Batı Avrupa devletleri ve diğer devletler'dir. Bununla beraber, bu bölgesel grupların ötesinde, tarafların somut çıkarları ve diğer çeşitli gruplaşmalar iklim değişikliği müzakerelerinde daha ön plana çıkmıştır. İklim değişikliği müzakerelerindeki ana gruplaşmalar "G-77 ve Çin", "Küçük Ada Devletleri Birliği", "En Az Gelişmiş Ülkeler", "Avrupa Birliği" (AB), "Şemsiye Grup", "Çevresel Bütünlük Grubu", Paris İklim Zirvesi'nde ortaya çıkan "V20 Grubu" ve diğer gruplardır (UNFCCC: Who's who).

Bu gruplaşmalar içinde yer alan 'gelişmekte olan ülkeler' ortak müzakere pozisyonlarını belirlemek için genel olarak G-77 olarak anılırlar. G-77 grubu

1964 yılında, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'ı (UNCTAD-United Nations Conference on Trade and Development) çerçevesinde oluşturuldu ve 2014 Mayıs'ında 134 üyeye ulaştı. Her yıl değişen ve bu grubun başkanlığını yapan ülke iklim değişikliği müzakerelerinde genelde G-77 ve Çin adına konuşmaktadır. Bu grup çok büyük olduğu için ortak bir politika belirlemek çok zor olmasına karşın genel olarak tarihsel sorumluluk ve etik perspektifi üzerinden argümanlarını belirlemişlerdir. Ancak söylenebilir ki, Çin ve diğer gelişmekte olan ülkeler iklim değişikliği hususundaki çıkarlarda farklılaşmalarına rağmen müzakerelerde çok nadiren ayrılmaktadırlar (Lewis, 2007-08: 161-162). Yukarıda belirtilen gruplaşmalardan ikincisi olan 'küçük ada devletleri birliği', çoğu gelişmekte olan ülkeler olarak tanımlanan G-77 grubu üyesi olan yaklaşık 40 tane deniz seviyesi altında ada devletinden oluşan bir koalisyonudur. Bu grup üyesi ülkelerin ortak özelliği deniz seviyesindeki yükselişe karşı savunmasız olmalarıdır. Bu grup ülkeleri, iklim değişikliğinin onların hayatta kalmalarına tehdit oluşturması nedeniyle müzakerelerde ortak tutum sergilemektedirler. 48 üyeden oluşan bir diğer müzakere grubu da 'en az gelişmiş ülkeler grubu'dur. Bu ülkeler, özellikle iklim değişikliğine karşı olan savunmasızlıkları ve uyumları gibi ortak çıkarlarını savunmak için birlikte hareket ederek, müzakere sürecinde aktif rol almaya çalışmaktadırlar. İklim değişikliği müzakereleri içindeki liderlik pozisyonu alma eğiliminde olan ve aktif bir rol üstlenen bir diğer aktör 28 üyeli AB'dir. AB, bir bölgesel ekonomik bütünleşme organizasyonu olarak hem UNFCCC (Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi-United Nations Framework Convention on Climate Change) hem de Kyoto Protokolü'ne taraf olmuştur. Birliğin başkanlığını yapan ülke, müzakerelerde hem AB hem de 28 üye devlet adına görüş bildirmektedir. Bir diğer gruplaşma ise Kyoto Protokolü'nün kabul edilmesinden sonra oluşan AB dışındaki gelişmiş ülkelere ve bazı ortak çıkar sahibi diğer ülkelere oluşan gevşek bir grup olan 'şemsiye grup'tur. Bu grubun resmi bir üye listesi olmamasına rağmen, genellikle Avustralya, Kanada, Japonya, Yeni Zelanda, Kazakistan, Norveç, Rusya Federasyonu, Ukrayna ve ABD gibi ülkelere olduğu görüşü yaygın kabul görmektedir. Bu ülkeleri bir arada tutan motivasyon Kyoto Protokol sistemindeki maliyet verimliliğini (cost-effectiveness) ve esnekliği (flexibility) garanti altına alabilme istekleridir (Yamin ve Depledge, 2004: 45). İklim değişikliği müzakerelerinde ortak tutum sergileyen gruplardan bir diğeri de 'çevresel bütünlük grubu'dur. 2000 yılında şekillenen grubun üyelerini Meksika, Lihtenştayn, Güney Kore ve İsviçre oluşturmaktadır. İsviçre genellikle bu grubu koordine eden konumundadır. Bu grubun temel politikasını iklim değişikliği rejimi kapsamında çevresel bütünlüğü desteklemek oluşturmaktadır (Yamin ve Depledge, 2004: 48). Ayrıca, 2 derecelik sıcaklık artış limitinin yeterli olmayacağı, bu nedenle de sıcaklık artışının 1.5 derecede tutulması görüşü çerçevesinde Paris İklim Zirvesi'nde yeni bir gruplaşma

karşımıza çıkmıştır. Bu gruplaşma, iklim değişikliğinden en çok etkilenecek olan en savunmasız ülkeler grubu olan V20 (Vulnerable-20) olarak tanımlanmaktadır. Bu ülkelerin ortak özellikleri, nüfuslarının alt ve orta gelire sahip olması ki yaklaşık 700 milyonluk bir kitleyi temsil etmektedirler, dağlık, elverişsiz topraklarda ya da kurak iklimde yaşamaları ve deniz seviyesinin yükselmesinden en çok etkilenecek konumda bulunmaları şeklinde sıralanabilir. Bu ülkeler grubu, iklim değişikliği konusuna her zaman normatif, kurumsalcı ve bağlayıcı politikaların oluşturacağı bir iklim rejiminin gerekliliği penceresinden bakan AB'nin de desteğiyle iklim değişikliğinden görülebilecek zararları minimize edebilmek için müzakere edilen yeni anlaşmadaki küresel sıcaklık artış limitinin 1.5 derece olarak belirlenmesini ve bunun için gerekli önlemlerin alınmasını talep etmişlerdir (Sağsen, 2016: 74). Tüm bu belirtilen gruplaşmalar ötesinde, çeşitli diğer gruplardan da söz edilebilir. Bunlara örnek olarak petrol temelli ekonomik yapının devamlılığını isteyerek Kyoto Protokolü'ndeki temiz enerjiye dönüşümü yavaşlatmayı amaçlayan OPEC (the Organization of Petroleum Exporting Countries- Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü), Merkezi Asya Devletleri Grubu, Bağımsız Latin Amerika ve Karayipler İttifakı ve Cartagena Diyaloğu gibi gruplaşmalar gösterilebilir (UNFCCC: Party Groupings).

2. ULUSLARARASI İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ MÜZAKERELERİ VE TARAFLARIN TUTUMLARI

Uluslararası iklim değişikliği müzakere süreci, resmi olarak BM Genel Kurulu'nun 1990 yılında aldığı iklim değişikliği ile ilgili bir çerçeve sözleşme için Hükümetlerarası Müzakere Komitesi oluşturulmasına dair 45/212 sayılı karar ile başlamıştır (BM, 1990). Ancak, gruplaşmalar dikkate alınarak, müzakerelerde grupların ve aktörlerin davranışları ve aldıkları pozisyonlar üç dönemde incelenebilir. Bu dönemler "BMİDÇS (Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi) dönemi: 1992-1994", "Kyoto Protokolü dönemi: 1995-2011", "Paris İklim Anlaşması Müzakere dönemi: 2011-2015" şeklinde gruplandırılabilir.

Müzakerelerdeki ilk dönemin önemli olayları olarak iklim değişikliği görüşmelerinin de başlangıç noktaları olarak Dünya Zirvesi (Earth Summit-UNCED-United Nations Conference on Environment and Development-Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı) ve Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) (UNFCCC-United Nations Framework Convention on Climate Change) gösterilebilir. 1992 Dünya Zirvesi, 1972 yılında Stockholm'da gerçekleştirilen BM İnsan Çevresi Konferansı'nın 20. yıl dönümünde 194 devletin katılımıyla Rio de Janeiro'da gerçekleştirilmiştir. Bu konferansın katılımcılarından beş ülkenin iklim değişikliğine yönelik davranış biçimleri, Kanada için 'yap', ABD için 'ertele', Almanya için 'düzenle', Japonya için 'çözümle' ve Hindistan için 'sat' olarak özetlenebilir (Meakin, 1992). Bu

özet ise aslında genel müzakere sürecindeki aktörler için de söylenebilecek bir değerlendirmedir. 1992 Dünya Zirvesi'nde yukarıda belirtilen ülkelerden Kanada tüm tartışmalara katıldı, üzerinde anlaşılan tüm antlaşmaların kısa sürede onaylanmasını istedi ve zirvenin başarıya ulaşması için samimi bir çaba içindeydi. ABD'nin bu zirvedeki pozisyonu paradoksaldı. Bir yandan son 20 yıl boyunca karbon monoksit, sülfür dioksit emisyonlarını düzenli bir şekilde düşürerek çevre konusunda dünya liderliği konumunda olurken ve aynı zamanda küresel iklim değişikliği araştırması için 2.6 milyar Dolar yatırımda bulunurken, diğer yandan da iklim değişikliğine dair oluşturulması hedeflenen anlaşmayı zayıflatmaya ve imzalanmasını geciktirmeye çalışmaktaydı. Almanya özellikle eski Demokratik Doğu Almanya Cumhuriyeti'nin yoğun endüstrileşmeye dayalı ekonomisinden ötürü ve kirlilik problemleri ile baş edebilmek için çevresel düzenlemeler konusunda dünya liderliği pozisyonuna sahip olmuştur. Bu düzenlemeler özellikle önleyici eylemler ve kirlüten öder prensibi temelli ilkeler içermektedir. Dünya Zirvesi'ne katılan devletlerden bir diğeri olan Japonya ise daha çok çevre problemlerinin çözümüne odaklanmış bir pozisyon takip etmekteydi. Bunu yaparken de, çevre teknolojilerine ve teknoloji transferine önem vermiştir. Zirvedeki gelişmekte olan ülkelerin sesi olarak Hindistan hem kendi hem de diğer gelişmekte olan devletlerin ulusal kaynakları ve çevresel koruma için gerekli olan kaynağı sağlayabilmek için uğraş sağlamıştır (Meakin, 1992). Konferans boyunca yapılan tartışmalarda, ABD, alınacak çevre koruma önlemlerinin ekonomik büyümeyi yavaşlatacağını ve serbest piyasanın işleyişini engelleyebileceğini dile getirerek olası girişimlere karşı direnmeye çalışırken, Avrupa Topluluğu'nun da içinde bulunduğu diğer gelişmiş ülkeler daha girişken bir politika takip etmişlerdir. Bu politikalar çerçevesinde, bu ülkeler, Dünya Zirvesi'nde üzerinde anlaşılan tasarıların uygulanmasında üçüncü dünya ülkelere kaynak sağlamayı amaçlamışlardır. Bunun yanında, Rio Dünya Zirvesi'ndeki konulardan bir tanesi de güney-kuzey tartışması çerçevesinde ilerleyen kalkınma meselesidir. G-77 olarak ortak bir düzlemde müzakerelere katılan Üçüncü Dünya Ülkeleri, kuzey ülkelerinin aşırı tüketimini ve dünya genelindeki sürdürülebilir kalkınmanın önündeki bariyer olarak gördükleri geniş küresel yoksulluğu vurgulamışlardır. Ayrıca gelişmekte olan ülkeler küresel eşitsizliğin artmasıyla oluşan problemlere dikkat çekmişlerdir. Buna karşılık kuzey ülkeleri ise çevre kirlenmesinin ve bozulmasının nedeni olarak aşırı nüfus artışı, enerji verimliliği olmayan kirlletici sanayi ve teknolojik yetersizliği göstermekteydiler (Weissman: Summit Games). Yine aynı konferans çerçevesinde "Gündem 21" hazırlanmıştır. Gündem 21 kaynakların kirlenmesinde devletin sorumluluğu ile ulusal kaynaklar üzerindeki egemenlik arasında ilişki kurar ve bu iki unsuru kombine eder (Vogler, 2011: 349-353).

İklim değişikliği müzakere sürecindeki kilit noktalardan bir tanesi olan BMİDÇS görüşmelerinin de yapıldığı ve bu nedenle BMİDÇS evresi olarak

adlandırılabilir müzakerelerin ilk döneminde, çerçeve sözleşmesinin görüşmeleri sırasında AB, politika ve pozisyonunu kapsamlı bir anlaşmaya ulaşma ve bağlayıcı taahhütler verme gerekliliği temelinde şekillendirmiştir. Buna karşılık, Bush yönetimi de bağlayıcı bir anlaşmaya ulaşmak ve bağlayıcı taahhüt vermekten kaçınma eğiliminde olmuştur. Bu aktörler dışında, küresel emisyonun %21'ini oluşturan ve bu emisyonlarının kaynağı yoğun şekilde kullanılan fosil yakıtlar olan Çin, Hindistan ve Brezilya gibi endüstrileşen ya da gelişmekte olan devletler (G-77 ve Çin grubu) müzakerelerin bu evresinde iklim değişikliğinin temel nedeni olarak gelişmiş ülkelerin tarihsel sorumluluklarını vurgulamışlar ve bu devletler herhangi bir taahhütte bulunmama şartıyla iklim değişikliği müzakerelerine katılma konusunda fikir birliği etmişlerdir. Görüşmeler sırasında gelişmekte olan ülkeler (G-77 ve Çin), endüstrileşmiş ve endüstrileşmekte olan devletler için farklı zorunlulukların olması gerektiğini defaatle vurgularken, gelişmekte olan ülkeler arasındaki kalkınma seviyelerindeki farklılıkların da göz ardı edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Aslında, gelişmekte olan ülkeler arasında kalkınma farklılıklarına karşı güçlü bir direnç gösterme politikası bu grup içerisinde en çok Çin'in çıkarlarına hizmet eden bir eğilimdir. Zira, Çin'in hızla gelişen ekonomisi, var olan yüksek emisyonu ve öngörülebilir gelecekte daha da artacak emisyon oranı, böyle bir kategorileşme yapılması durumunda Çin'in listede hemen fark edilir bir konuma yerleşmesine neden olacaktır (Björkum, 2005: 27). Bu politikalar çerçevesinde gerçekleştirilen müzakereler sonucunda, BMİDÇS 9 Mayıs 1992 tarihinde imzaya açılmış ve Mart 1994'te minimum onay sayısına ulaşarak yürürlüğe girmiştir. Bu gelişme, uluslararası iklim değişikliği müzakerelerindeki ilk evrenin tamamlandığına işaret eder.

Kyoto Protokolü süreci olarak da adlandırabileceğimiz ikinci evrede (1995-2011) ise temel tartışma protokolün yürürlüğe girme süreci etrafında gerçekleşmiştir. Bu süreçte iki temel konu ön plana çıkmıştır. Bunlardan ilki protokol kapsamında verilecek 'taahhüt'ler meselesiydi. Gelişmekte olan ülkeler Kyoto Protokolü'ne gönüllülük esaslı bile olsa kendileri için taahhütlerin eklenmemesi konusunda kendi duruşlarına uygun şekilde başarılı bir politika takip ederken, ABD özellikle Çin ile ekonomik rekabetini göz önünde bulundurarak konunun protokol dahiline alınması için çaba göstermiştir. Bunun için, Kyoto Protokolü'ne giden süreçte ABD baş müzakerecisi Frank Loy taraflara, gelişmekte olan ülkelerin emisyonlarını gönüllülük esaslı çerçevesinde azaltmaları için çeşitli mekanizmalar oluşturulması konusunda teşviklerde bulunmuştur. AB bu konuya karşı çıkmazken, G-77 ve Çin grubu herhangi bir taahhüte şiddetle karşı çıkmaya devam ettiler. AB, ABD'nin teklifine karşı çıkmamakla beraber müzakerelerin bu aşamasında ilk etapta gelişmiş ülkelerin yükümlülükleri üzerinde durmuş ve bu taahhütlerin güçlendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu çerçevede, AB varılacak anlaşmada gelişmiş ülkeler için

emisyon azaltım hedefleri ve bir zaman çizelgesi belirtilmesi gerekliliği üzerinde durmuştur. ABD ise, eğer gelişmekte olan ülkeler hiçbir yükümlülük altına girmeyecekse bu süreç için gönülsüz olduğunu belirtti. ABD baş müzakerecisi konuyla alakalı “yapamayacağımız şeyleri taahhüt etmeyeceğiz ve bu anlaşmayı canlı tutabilirsek bu konuda şanslı olacağız” (Downie, 2014: 37) diyerek gönülsüzlüklerini ifade etmiştir. Tersine, AB gelişmekte olan ülkelerin taahhüt ile alakalı taleplerinin karşılanabileceğini belirtmiştir. G-77 ile birlikte Çin asıl üzerinde durulması gereken noktanın var olan taahhütlerin uygulanması ve yerine getirilmesi olduğu üzerinde durarak gelişmiş ülkelerin sorumlulukları üstlenmelerinin öncelik olduğu görüşünü savunmaktaydı. Çin delegasyonu BMİDÇS’nin bir parçası olacak olan Protokol önerisine şüpheci bakıyordu ve çerçeve sözleşmeye (BMİDÇS) uygun olarak EK I ülkelerinin kendi sorumluluklarının tümünü gerçekleştirmeden yeni bir protokol müzakeresi ile ilgilenmediklerini beyan etmişlerdi. Ayrıca, Çin, devam eden ekonomik kalkınmaları için ihtiyaçlarını vurgulayarak, iklim rejiminin artan enerji ihtiyacını da hesaba katması gerektiğini ifade etmiştir (Björkum, 2005: 28). İkinci evre olarak nitelendirilen müzakerelerin bu aşamasındaki iki temel tartışma alanından birisi olan taahhüt meselesi ilgili görüşmeler sonunda, ABD, uluslararası baskılara dayanamayarak AB’nin gelişmekte olan ülkelerin Kyoto Protokolü’nde taahhüt verme zorunluluğu olmasın şeklindeki pozisyonuna uymak durumunda kalmıştır.

Kyoto Protokolü müzakerelerindeki ikinci temel konu da ‘esneklik mekanizmaları’ (flexible mechanisms) meselesidir. ABD, kendi hedef ve taahhütlerini gerçekleştirmekte yardımcı olsun diye ‘Emisyon ticareti’(Emission Trading), ‘Ortak Yürütme’ (Joint Impementation) gibi esneklik mekanizmalarını desteklemiştir. AB’nin ise, şu anda esneklik mekanizmalarını en çok kullanan aktörlerden bir tanesi olmasına rağmen, Kyoto Protokolü müzakereleri yapıldığı dönemde bu mekanizmalara karşı şüpheci bir yaklaşımı vardı. Bu şüphencilik temel nedeni de ABD’nin bu mekanizmaları kullanarak aslında gerçek bir indirim yapmadan taahhütlerini gerçekleştirme yoluna gideceği ve ülke içi önlemlerden kaçınabileceği düşüncesidir. Aynı şekilde, gelişmekte olan ülkeler de bu mekanizmalara karşı çıktılar. Bu karşı çıkışın altında da yine gelişmiş ülkelerin kendi sorumluluklarından kaçınma yolu olarak bu mekanizmaları kullanacakları ve iklim değişikliğiyle mücadele yükünü gelişmekte olan ülkelere atacakları korkusu vardı. Ayrıca başta Çin olmak üzere gelişmekte olan ülkeler bu mekanizmaları yeni-sömürgecilik (neo-colonialism) olarak görmüşlerdir (Rowlands, 1995: 148).

Bu müzakereler sonucunda, aktörlerin tüm farklı görüşlerine ve hem gönüllü taahhüt verme meselesi hem de esneklik mekanizmaları üzerine olan tartışmalara rağmen Kyoto Protokolü Aralık 1997’de son halini aldı ve imzaya

açıldı. Ancak, ABD Kyoto Protokolü'nün tüm müzakerelerine katılmış olmasına rağmen, Protokolü ne imzaladı ne de onayladı. Temmuz 1997 tarihinde protokolün son taslağı üzerinde anlaşmaya varılmasından hemen önce Amerikan Senatosu Byrd-Hagel kararını aldı. Bu karara göre, 'ABD geliştirmekte olan ülkeler için bir zaman çizelgesi olmayan, bağlayıcı hedefleri içermeyen ve Amerikan ekonomisine ciddi zararlar verebilecek hiçbir anlaşmaya imza atmamalıdır' (Wilmoth Lerner ve Lee Lerner, 2008: 606-607). 2001 yılında Lahey'de düzenlenen Taraflar Konferansı sırasında görüşmelere ara verilmesinden kısa süre sonra Bush yönetimi Kyoto Protokolü sürecinden çekildiğini açıkladı (Dessler, 2012: 210). Bu çekilmenin görünürdeki nedeni geliştirmekte olan ülkelerin taahhüt verme zorunluluğunun olmaması ve Protokol'ün Amerikan ekonomisine zarar verdiği düşüncesi olmasına rağmen, en önemli neden olarak ABD ve Çin arasındaki ekonomik rekabet gösterilebilir. Bunun nedeni, dünya ekonomisinin 2000'li yılların başlarında üç büyük gücü olarak ABD, AB ve Japonya'dan söz edilirken (Fındıkçı, 2016: 40), günümüzde ise Çin'in uluslararası ekonomide payını arttırarak ABD'nin en büyük rakibi haline gelmesi ve bu duruma karşın Çin'in Kyoto Protokolü çerçevesinde bağlayıcı bir taahhüt verme zorunluluğu olmamasıdır. Kyoto Protokolü onaylama süreci ABD'siz şekilde devam etmiş ve Şubat 2005 tarihinde Rusya'nın onayı ile yürürlüğe girmiştir. Böylece protokolün yürürlüğe girmesi için gerekli 1990'daki karbondioksit emisyon miktarının %55'ini oluşturan endüstrileşmiş ülkelerin en az 55i tarafından onaylanması şartı yerine gelmiş oldu (Pittock, 2005: 249-250).

İklim değişikliği müzakerelerindeki Kyoto Protokolü evresi olarak adlandırılan bu dönemin protokolün yürürlüğe girdiği 2005 yılından, tüm taraflar için bağlayıcı nitelikte yeni bir anlaşmanın müzakerelerine başlandığı 2011 Durban Konferansı'na kadar geçen dönemin temel özelliklerini, hem yürürlüğe girmiş olan Kyoto Protokolü'nün uygulanması meselesi, hem ABD'nin tekrar sürece dahil edilme çabaları ve hem de Kyoto sonrası dönem için bağlayıcı ve kapsayıcı bir anlaşmaya ulaşabilme gayreti şeklinde özetlemek mümkündür. Ancak tabi ki 2012'de geçerlilik süresi bitecek olan Kyoto Protokolü yerine yeni bir anlaşmanın alması meselesi ve bu anlaşmada ABD'nin de yer almasını sağlama meselesi temel odaklanılan noktalar olmuştur. Buna mukabil, Cancun, Durban, Doha ve Varşova zirvelerinde gerçekleştirilen, "nasıl bir anlaşma Kyoto Protokolü'nün yerini almalıdır" sorusuyla yola çıkılan müzakereler başarıya ulaşamamış ve sonuç olarak, üçüncü evre olarak nitelendirilen Paris İklim Anlaşması müzakere dönemi uzun uluslararası müzakerelerin yaşandığı bir aşama olmuştur (Downie, 2014: 10).

2009 Kopenhag Konferansı'na kadar olan dönemde, tartışma, 2012 sonrası yeni anlaşmaya, gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkelerin taahhütlerine ve kötüleşen

küresel finansal duruma odaklanmıştır. AB, 2012 sonrası iklim değişikliği meselesi ile mücadele için ‘açık fikir’ ve ‘yaratıcı ve yenilikçi’ bir anlayış için çağrıda bulundu. AB bu dönemde ayrıca, birliğin gelecek taahhütlerle alakalı tartışmaya hazır olduğunu vurgularken, gelecek 10-15 yıllık süre içerisinde küresel emisyondaki artışın durdurulması gerektiği ve bunun için ilk adımın da 2009 yılına kadar kapsamlı bir anlaşmaya varılması ihtiyacı konusunda uyarıda bulundu. Bu dönemdeki küresel mali durum konusunda da, AB’ye göre, iklim değişikliği ile mücadele için ekonomik durgunluğun bitmesi beklenemez ve AB’nin 2020’ye kadar emisyonunda %20 azaltım gerçekleştirme hedefi birlik içi tartışmalar yaratmasına rağmen hala geçerli ve net bir hedeftir (Zorlu, 2010). Taahhüt meselesinde, Rusya Federasyonu, büyük gelişmekte olan ülkeler gelecekteki anlaşmaya dahil olmadığı sürece yeni taahhüt altına girmek istemeyen ülkeler grubuyla aynı fikri paylaşmaktadır. Bu süreçte, G-77 ve Çin, müzakerelerin iklim değişikliği ve gelişmiş ülkelerin taahhütleri konularının aciliyetini yansıtmadığından yakınmışlardır. Barack Obama’nın ABD başkanlık seçimlerini kazanmasının ardından, Poznań’da düzenlenen 14. Taraflar Konferansı’nda Obama iklim değişikliğine yüksek öncelik vereceğini garanti etmiştir ve devam eden ekonomik krize çözüm olarak da yeşil enerji ekonomisine vurgu yapmıştır. Aynı zamanda, ABD, genel anlamda gelişmekte olan ülkelerin, özelde de Çin’in emisyon azaltımı konusunda bağlayıcı taahhütler vermesi gerektiğini yineledi (IISD Earth Negotiations Bulletin, 2008: 17-18).

2009 Kopenhag Konferansı’na gelindiğinde tarafların söylemlerinin değişmeye başladığı görülmektedir. Bu çerçevede, Çin ve Hindistan 2020’ye kadar emisyonlarındaki yoğunluğu azaltmak için gönüllü hedefler belirleyeceklerini duyurdular. Ancak, G-77 ve Çin, ikinci taahhüt döneminin (2013-2020) BMİDÇS’nin eşitlik prensiplerine ve ‘ortak ama farklılaşan sorumluluklar’ ilkesine saygı çerçevesinde belirlenmesi gerektiğini savundular. Ayrıca, Brezilya 2020 yılına kadar olağan tahminlerin dışında en az %36lık bir emisyon azaltımı gerçekleştirebilmek için gerekli adımları atacağını duyurdu. Hurrell ve Sengupta, bu gönüllü taahhütleri gelişmekte olan ülkelerin müzakere duruşlarındaki önemli bir kayma olarak tanımlamışlardır (Hurrell ve Sengupta, 2012: 471). Gelişmekte olan ülkelerin, özelde de BASIC ülkelerinin (Brezilya, Güney Afrika, Hindistan ve Çin) 2020 hedefleri Kopenhag Anlaşması’nın Ek’ine dahil edildi (Minas, 2013: 2). Aynı iklim konferansında, Başkan Obama ABD’nin emisyonlarını 2020 yılına kadar 2005 emisyon seviyesinin %17 altına çekeceğini beyan etti. Hemen hemen tüm katılımcı devletlerin bu söylem değişikliklerinin ve taahhütlerinin altında Kopenhag Anlaşmasının bağlayıcı nitelikte bir anlaşma olmamasının yattığı göz ardı edilemeyecek bir unsurdur. Bu anlamda, Kopenhag anlaşması BASIC liderleriyle ABD Başkanı Obama’nın toplantısı da dahil olmak üzere bir dizi gayri resmi istişareden oluşmaktadır.

Hindistan'ın baş müzakerecisi ve sonradan da çevre bakanı olan Jairam Ramesh Kopenhag Anlaşması'nın hukuki olarak bağlayıcı olmadığını ve bundan ötürü de anlaşma içinde bağlayıcı yeni bir unsurdan söz edilmediğini ifade etmiştir (The Hindu: 2010). Tüm bunların tersine, AB gelişmiş ve gelişmekte olan devletlerin de dahil olduğu tüm ülkeleri içeren hukuki bağlayıcılığı olan, küresel ve kapsamlı bir anlaşmaya varılmadan Kopenhag'tan ayrılınmaması gerektiğini savunmaktaydı. Ayrıca, AB, ABD'ye bağlayıcı emisyon azaltma taahhütleri vermesi konusunda, Çin'e de yine bağlayıcı eylemlerde bulunması konusunda çağrıda bulundu. Çünkü AB ancak bu şekildeki eylemlerle sıcaklık artışının 2°C altında bir seviyede tutulması hedefinin gerçekleştirilmesinin sağlanacağına inanmaktaydı. Dolayısıyla, Kopenhag Konferansı'nın sonunda hukuki olarak bağlayıcı nitelikte bir anlaşmanın çıkmamasının ve sadece gayri resmi niyetleri barındıran bir mutabakata varılmasının AB için tedirgin edici bir gelişme olduğu söylenebilir (Tindale, 2010). Aslında Kopenhag zirvesinde görülen tarafların söylem değişikliğinde bulunmasını ve çeşitli taahhütlerde bulunmalarını da yine konferans sonunda ulaşılan mutabakatın bağlayıcı bir metin olmaması ile ilişkilendirmek mümkündür.

Bu bağlamda, üçüncü evre olarak nitelendirilen 2011-2015 Paris İklim Anlaşması müzakere dönemine, bu evreye hazırlık niteliğinde değerlendirilebilecek 2009 Kopenhag Zirvesi (COP 15) sonrası süreçten başlamak gerekir. Bu evrenin temel odağını BMİDÇS ve Kyoto Protokolü çerçevesindeki uzun dönemli işbirliğini geliştirmeyi amaçlayan iki parçalı (bir parçası Kyoto Protokolü, diğeri BMİDÇS) bir müzakere süreci oluşturmuştur. Bu çerçevede, 2010 yılı Cancun Zirvesi'ne gelindiğinde müzakerelerin düşük bir motivasyonla başladığı söylenebilir. Bunun en büyük kanıtı olarak Kopenhag'la karşılaştırıldığında Cancun'a çok daha az sayıda hükümet ve devlet başkanının katılması gösterilebilir (Deutsche Welle: 2010). Aynı zamanda, Cancun Zirvesi'nde tarafların, özellikle Çin ve ABD'nin görüş ayrılıklarından dolayı önemli bir taahhütte bulunmayacağı beklentisi yüksekti. Ancak, Zirve sonunda belli bir oranda da olsa endişeleri gideren bir mutabakata varıldı. Bu mutabakat, 2015 Paris İklim Anlaşmasına giden müzakerelerin başlangıcı olan 2011 Durban Zirvesi için önem arz etmektedir (İKV: Cancun İklim Zirvesi). Bu dönemde, AB ise hem bir yol haritası belirlemeye hem de Kyoto Protokolü'nün ikinci taahhüt dönemini belirlemeye odaklanmıştı. Bu konuda AB'nin iklim eylemi delegesi Connie Hedegaard "bir yol haritasına ihtiyacımız var. Bu yol haritası bizi küresel, kapsamlı ve herkes için hukuki olarak bağlayıcı olmalı. Yol haritası demek BMİDÇS'yi değiştireceğiz anlamına gelmiyor. Bilakis, bu yol haritasını bizim Kyoto Protokolü, Bali, Cancun ve 'ortak ve farklılaştırılmış sorumluluklar' prensibi gibi başarılmış unsurlar üzerine inşa etmemiz gerekiyor. Ayrıca AB daha geniş bir rejime dönüşümün parçası olarak Kyoto Protokolü'nün ikinci taahhüt dönemi için hazırdır." şeklinde bir beyanat verdi (UNFCCC: Statement

at the opening of the high-level segment of COP17). Buna ek olarak, AB, ABD ve başta Çin olmak üzere gelişmekte olan ülkelerin 2015 yılına kadar bir anlaşma üzerinde fikir birliğine vardığını görmek istemekteydi. AB bu şekilde görüş bildirirken, Çin hâlen bir gelişmekte olan ülke olduğunu ve hala gelişmiş ülkelerden daha az emisyonu sahip olduğunu belirterek daha çok gelişmeye devam etmek istemelerinin hakları olduğunu savunmuşlardır. Çin, endüstriyel büyümeden kaynaklı emisyonları azaltacağını vaat etti fakat Çin'e göre ABD kendi isteğine göre davranmaya devam ettiği süreci hiçbir şey değişmeyecekti. ABD ise, 2011 Durban Konferansı'nda, Çin ve diğer yüksek emisyonu sahip ülkeler, önümüzdeki yıllarda yeni bir anlaşmayı imzalamayı kabul etseler dâhi bu kendilerinin yine de sürece dahil olacakları anlamına gelmiyor görüşündeydi. ABD'ye göre, bunun yerine Kopenhag ya da Cancun zirvelerinde ortaya çıkan gönüllülük esaslı girişim ve belgeler yeterlidir (Telegraph: 2011). Buradan da 2009 Kopenhag Konferansı esnasındaki söylem değişikliklerinin konjonktür temelli olduğu (Kopenhag Mutabakatı'nın bağlayıcı bir belge olmaması) ve tarafların bağlayıcı bir anlaşmayı müzakere ettikleri zaman kendi süreç boyu takip ettikleri politikalara döndükleri görülmektedir.

Belirtilen bu görüşlere rağmen özellikle 2012 yılında Doha'daki 18. Taraflar Konferansı'ndan itibaren taraflar yine ulusal önceliklerini ön planda tutsalar bile 2015 yılında imzalamayı planladıkları yeni iklim anlaşmasının prensiplerini belirlemeye çalıştıkları söylenebilir. Doha Konferansı yeni iklim anlaşması için önemli bir adım olarak görülmüştür. Doha'da iklim değişikliği ile mücadelenin maliyeti, gelişmekte olan ülkelerin proje ve eylemlerini finanse etme gibi konular da tartışılmıştır. Nihai olarak, 2014 yılında Lima'da gerçekleştirilen 20. Taraflar Konferansı'nda, taraflar Kyoto Protokolü sonrası yeni anlaşmanın temellerini müzakere etmeye devam etmişlerdir ve gerçekten de müzakereadaki aktörler bağlayıcı taahhütleri içeren yeni bir anlaşma konusunda mutabakata varmışlardır. Ancak, hâlen genel davranış biçimlerini devam ettirme eğiliminde gibi görünüyorlar. Örneğin, Çin adına baş müzakerecisi He Shan, öncelikle Lima Konferansı'nın başlıca önemi olarak yeni bir anlaşma için gereken unsurların belirleneceği bir platform olma özeliğine vurgu yapmış ve gelişmiş ülkelerin hem maddi hem de teknoloji konusundaki vaatlerini yerine getirmesi gerektiğini dile getirmiştir (Shan, 2014). Rene Orellana, bir grup olarak Çin ve G-77 adına 2015 anlaşmasının mutlaka BMİDÇS kapsamında yapılması gerektiğini ve ayrıca yeni anlaşmanın 'hakkaniyet' ve 'ortak ama farklılaşan sorumluluklar' prensipleri çerçevesinde hazırlanmasının önemini vurgulamıştır (UNFCCC, 2014). Buna karşılık, ABD 'herkese uygulanabilir' bir yeni anlaşma olması gerekliliğini vurgulamış ve bağlayıcı taahhütlerin sadece gelişmiş ülkeler için değil gelişmekte olan ülkeler için de geçerli olması gereken temel ilke olduğunda ısrarcı olmuştur (US Department of State: Global Climate Change). AB ise genel düzenleyici ve normatif özelliğine paralel olarak, artık yeni bir

anlaşmanın zorunluluk olduğunu, sıcaklık artışını 2°C altında tutabilmek için vakit kaybetmeden bir mütabakata varılması gerektiğini vurgulamıştır. Gian Luca Galletti, AB ve üyeleri adına yaptığı açıklamada, yeni anlaşmanın 4 önemli unsur içermesi gerektiğini söyledi. Bu unsurlar şu şekilde sıralanabilir: (1) anlaşma küresel anlamda düşük karbon ekonomisinin nasıl olacağını netleştirmeli; (2) bağlayıcı taahhütler içermeli; (3) bu taahhüt ve vaatleri gerçekleştirebilmek için uygun bir rejim ve net kurallar içermeli; (4) son bilimsel çalışmalar ve gelişmeler ışığında iklim değişikliğinin etkilerinin hafifletilmesi konusunda düzenli görüş bildirecek bir mekanizma oluşturulmalı. Bu çerçevede AB'ye göre 2015 anlaşması dengeli olmalı ve iklim değişikliğinin kaçınılmaz etkilerini azaltacak gerekli unsurları ihtiva etmelidir. Bunun için en önemli şart ise sürece tüm tarafların aktif katılımıdır (Galletti, 2014). Son olarak, Lima görüşmelerinde, Alexander Bedritskiy Rusya Federasyonu adına pozisyon belirlemiş ve yeni anlaşmanın BMİDÇS ilkeleri çerçevesinde olması gerekliliğini tekrarlayarak verilecek taahhütlerin hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için geçerli olması gerektiğini belirtmiştir. Ancak burada Rusya Federasyonu'nun önemsedığı nokta bu taahhütlerin ülkelerin durumları ve seviyelerine göre farklılaşması konusudur (United Nations: 2014). Tüm bu müzakerelerin ve beyanatların ardından, 2014 Lima iklim değişikliği görüşmelerine katılan uluslararası müzakereciler küresel ısınma ile mücadele için bir plan üzerinde anlaştılar. Bu planda ilk kez sera gazlarını azaltmak için tüm tarafların taahhütler vereceği konusu yer almıştır. Bu üzerinde anlaşılan plan, son şekli verilecek olan yeni iklim değişikliği anlaşmasına giden önemli bir adım olarak değerlendirilmek üzere 2015 Paris İklim Zirvesi'nde (COP 21) masaya yatırılmıştır. 2020 yılında yürürlüğe girmesi planlanan yeni anlaşmanın müzakereleri sırasında en çok üzerinde durulan konular tarafların taahhütleri, hedef olarak belirlenecek küresel ortalama sıcaklık artış limiti ve finansal konular oldu. Paris İklim Zirvesi'nde 1992 yılından itibaren müzakere süreci değerlendirildiğinde pozitif bir gelişme olarak kabul edilebilecek şekilde tüm taraflar emisyon taahhüdünde bulunmuşlardır. Bu bağlamda, müzakereler sırasında niyet edilen ulusal olarak belirlenmiş katkılara bakılacak olursa, AB 1990 seviyesine göre 2030 itibariyle emisyonlarında %40'lık bir azaltım yapmayı, ABD referans yıl olarak kabul ettiği 2005 seviyesine göre 2025 itibariyle %28'lik bir azaltmayı, Çin karbon emisyonlarında 2030 itibariyle zirveye ulaşp net olarak azaltmayı ve Türkiye de yine 2030 yılı itibariyle referans senaryoya göre emisyonunu %21 taahhüt hedef olarak sunmuşlardır. Müzakereler sonucunda varılan anlaşmada taraflar, 2020 sonrasında her beş yılda bir emisyon azaltım niyetlerini revize edecekleri konusunda anlaştılar. Ancak, anlaşmanın zayıf yönü olarak, azaltım hedeflerinin yetersiz ve bağlayıcılığının zayıf olduğu söylenebilir. Paris İklim Zirvesi'ndeki müzakerelerdeki ikinci kritik konu ise küresel sıcaklık artışının sınırlandırılması ile alakalıydı. Genel olarak hem IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) raporları başta olmak üzere bir

çok bilimsel çalışmada hem de iklim değişikliği müzakerelerinde sıcaklık artışının 2100 yılına kadar 2 derecede tutulma amacı genel kabul gören bir yaklaşımdır. Paris'te de müzakerelerde 2 derece üzerinde anlaşmaya varılacağı düşünüldükten ortaya çıkan yeni bir gruplaşma küresel sıcaklık artışındaki sınırlandırılmanın 1,5 derece olması gerektiğini ortaya attı. Bu gruplaşma, iklim değişikliğinden en çok etkilenecek olan en savunmasız ülkeler grubu olan Vulnerable-20 (V20) olarak tanımlanmaktadır. Bu ülkeler grubu, AB'nin de desteğiyle iklim değişikliğinden görülebilecek zararları minimize edebilmek için müzakere edilen yeni anlaşmadaki küresel sıcaklık artış limitinin 1.5 derece olarak belirlenmesini ve bunu sağlamak için gereken kararların alınmasını talep etmişlerdir. Müzakereler sonucunda da küresel sıcaklık artışı limitinin 1,5 ila 2 derece ile sınırlandırılması hedefi Paris İklim Anlaşması'nda yer almıştır. Paris İklim Zirvesi'nde müzakerelerin üçüncü temel tartışması da finans konusunda gerçekleşti. Aslında temelini kuzey-güney tartışmaları ve devletler arasında gelişmişlik farkları üzerine yapılan tartışmalardan alan bu konu, Paris müzakerelerinde kendini genelde finans konusunda özelde de gelişmiş ülkelerin geliştirmekte olan ülkelere yapacağı maddi ve teknik destekler meselesi şeklinde gösterdi. Bu anlamda, Paris'te geliştirmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelerin 2020 yılına kadar kendilerine yapacakları desteğin bu tarihten sonra da devam etmesini talep ettiler. Tartışmalar, bu desteğin nasıl ve hangi kaynaklardan yapılacağı şeklinde gerçekleşti (Sağsen, 2016: 75). Sonuçta, varılan anlaşmada gelişmiş ülkeler, 2020 yılına kadar her yıl 100 milyar dolar ödemeyi kabul etti. 2020 sonrası desteğin genişlemesine ve 2025 sonrası için ise tekrar konunun müzakere edilmesine karar verildi (IISD Earth Negotiations Bulletin, 2015: 43). Bu bağlamda, Paris'te varılan anlaşma ile alakalı yapılabilecek genel değerlendirme ezcümle, anlaşmanın bağlayıcı nitelikte olması, oy birliğiyle kabul edilmesi ki siyasi niyet açısından önemli bir husus ve iklim değişikliğiyle mücadele sürecindeki ilerlemenin temel taşlarından biri olması niteliğiyle önemli bir belgedir ve gelecek için ümit vermektedir şeklinde yapılabilir. Ancak, önemli çaba harcanan bir sürecin sonucunda Paris Anlaşması ile başarılının temelde Kyoto Protokolü sonrası için bir yol haritasının çizilmesi olduğunu ve anlaşmanın, uzun dönemli iklim değişikliği mücadelesinde bir nihai hedef değil bir ara durak niteliğinde olduğunu unutmamak gerekir (Sağsen, 2016: 75).

Bir ara durak ya da çabaların geldiği önemli bir nokta da olsa Paris Anlaşması sonrası yaşanan süreç yine ülkelerin çevresel kaygılar ile değil ulusal çıkarlarla ve ekonomik temelli konuya baktıklarını gösterdi. Seçim çalışmaları sırasında küresel ısınmanın gerçek olmadığına dair açıklamalar yapan Trump, başkan seçilmesinin ardından tıpkı 2001 yılında George W. Bush yönetiminin ABD'yi Kyoto protokolünden çektiği zaman olduğu gibi, Paris Anlaşması'nın ve iklim değişikliği sürecinin ABD ekonomisine zarar verdiği gerekçesiyle anlaşmadan çekildiğini açıkladı (Deutsche Welle, 2017). Trump yaptığı

açıklamada tıpkı yeni ulusal güvenlik strateji belgesi'nin temel ayaklarından biri olarak belirlenen 'Amerikan'ın refahının korunup güçlendirilmesi' (Whitehouse, 2017) önceliğine uygun şekilde "ABD vatandaşlarının refahını öncelemeyen bir anlaşmada yer almayacaklarını" belirterek anlaşmadan çekildiğini açıklamıştır (Deutsche Welle, 2017). Bu karar, hem anlaşmayı imzalayan diğer devletler tarafından hem de çeşitli çevrelerce tepkiyle karşılanmıştır. Bu kararın hem dünyaya hem de anlaşmanın geleceğine zarar vereceği üzerinde durulmaktadır. Bu durumun, tıpkı 2001 sonrası dönemdeki gibi, ABD'yi tekrar müzakere sürecine dahil etmek için yoğun bir çabanın gösterilmesine neden olacağını ve zaten ağır ilerleyen bir süreci de baltalayacağını söylemek yerinde olacaktır. Bu tekrarlanan döngü iklim değişikliği müzakerelerinde ulusal çıkarların ve aktörlerin birbirlerini gözeterek hamleler gerçekleştirdiğinin en anlamlı örneklerindendir.

3. SONUÇ

Öncelikle söylemek gerekir ki uzunca sayılabilecek bir müzakere evresinde zaman içerisinde tüm aktörlerin politika ve pozisyonları süreç içinde söylemsel değişiklik göstermiştir. Belirlenen politikalar, tek bir iklim sistemi içinde yaşadığımız düşünüldüğünde her ülkeyi çok ciddi şekilde etkileyen/etkileyecek bir konu için bile genel anlamda küresel önceliklere göre değil de ulusal çıkarlara göre şekillendirilmeye devam etti. Bu nedenle, müzakere halindeki aktörler mümkün olduğu kadar bağlayıcı taahhütler vermemeye çalışmakta, ayrıca kapsamlı ve hukuki bağlayıcılığı olan bir anlaşmayı ötelemeye çalışmaktadırlar. Daha da net bir ifadeyle eğer bağlayıcı bir taahhüt gerekliliği yok ise aktörlerin sürecin içinde daha çok yer aldıklarını, ancak bağlayıcı bir tahhüt vermek gerektiği zaman ise erteleme eğilimi içinde olduklarını rahatlıkla tespit etmemiz mümkündür. Ertelemenin ötesinde, ABD, 2001 yılında Bush yönetiminin Kyoto Protokolü'nden ve 2017 senesinde de Trump yönetiminin Paris İklim Anlaşması'ndan Amerikan ekonomisine zarar vereceği gerekçesiyle çıkmalarıyla, dünyayı en çok kirleten ülkelerden biri olarak sürecin aksamasına neden olmaktadır.

Bu çerçevede, müzakere sürecinde aktörlerin politikaları özetlenirse, genel anlamda tüm aktörler, spesifik olarak da Çin ve ABD görüşmelerdeki pozisyonlarını belirlerken birbirlerinin attıkları adımları hesaba katarak hareket etmektedirler ve süreci ertelemek genel bir eğilim olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna karşılık, diğer aktörlerden farklı bir davranış içinde olan AB ise kendi yapısına uygun olarak kurumsalcı, norm oluşturucu ve düzenleyici bir politika takip etmektedir. Buradan AB'nin çok idealist bir aktör olduğu sonucu çıkartılmamalıdır. Aslında, AB de tıpkı diğer aktörler gibi kendi çıkarlarına uygun olarak davranan küresel bir güçtür. Ancak AB çıkarlarını farklı tanımlamaktadır ve uluslararası iklim değişikliği müzakerelerinde diğer

aktörlerden farklı davranış biçimini bir dış politika tercihi olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

Tüm bu farklı politikalara rağmen sürecin işlemediğini söylemek de doğru olmayacaktır. Hiçbir taraf için bağlayıcı vaat içermeyen BMİDÇS belgesinden önce gelişmiş ülkeler için bağlayıcı unsurlar içeren Kyoto Protokolü'ne oradan da tüm taraflar için bağlayıcı taahhütleri barındıracak yeni bir iklim anlaşmasına varılma aşamasına gelinmiştir. Ayrıca sürecin oldukça yavaşlamasına neden olduğu düşünülebilecek iki aktör olan ABD ve Çin'in 2014 yılında bir araya gelerek anlaşmaya vardıklarını ortak bir duyuru ile açıklamaları süreç adına önemli gelişmelerden bir tanesi olarak görülebilir. Çünkü, birbiriyle ekonomik olarak rekabet içinde olan bu iki büyük miktarda emisyon yaratan ülkenin niyet bildirmesi hem küresel iklim değişikliği müzakereleri hem de iklim değişikliği ile mücadele edilebilmesi için hayati önem taşımaktadır (Whitehouse: 2014). Ayrıca ülkelerin ulusal iklim değişikliği programları hazırlamaları, özellikle yenilenebilir enerji konusunda yatırımlarını arttırmaları, belli oranda sistemsel dönüşüm sağlama niyeti ortaya koymaları yine süreç için olumlu görülebilecek göstergelerden bir tanesidir. Bunun yanı sıra, devletlerin ve aktörlerin uluslararası politikada edindikleri pozisyonu korumak, ekonomik gelişmişliklerini devam ettirmek veya ekonomik gelişme sağlamak istemeleri nedeniyle konuyu öteleme eğilimleri kendi içinde anlaşılabilir bir husus olsa bile bu tutum, iklim değişikliği ve küresel ısınmaya çözüm aramaya çalışan bir uluslararası süreci yavaşlatmaktadır. Devletler açısından kabul edilebilecek bir başka durum da iklim değişikliği ile mücadele sırasında yapmak zorunda kalacakları hem üretim tipi hem de enerji kaynakları açısından dönüşüm için katlanmak durumunda oldukları maliyettir. Bu durum da aktörlerin tıpkı bir satranç oyuncusu gibi birbirlerinin hamlelerine göre politika belirlemesine neden olan etkenlerden bir tanesidir.

Tüm bunlara ek olarak, iklim değişikliği gibi tüm ülkeleri farklı şekilde ve şiddette etkileyen/etkileyecek bir konuda bile ülkelerin küresel önceliklere göre davranmayıp ulusal perspektiften politika takip etmelerinin pratikteki yansıması olarak hedeflenen 2100 yılına kadar sıcaklık artışının 1,5-2 derece ile sınırlı tutulmasının gerçekçi olmadığını gösteren iki önemli husus üzerinde durulmalıdır. Bu konular aslında uluslararası iklim müzakerelerinin yeterli olmadığı ve aslında kısacası 'siyasi irade' (*political will*) eksikliği olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu anlamda, bu iki husus 'emisyon boşluğu' (*emission gap*) ve 'emisyon ticareti' (*emission trading*) meseleleridir.

Emisyon boşluğu meselesi küresel iklim değişikliği tartışmalarına katılan tüm aktörleri ilgilendiren bir husustur. Emisyon boşluğu terimi, 2100 yılında ısınma miktarını 2 derece sınırında tutma hedefine ulaşmak için gerekli emisyon

azaltım miktarı ile emisyon azaltma taahhüt miktarları arasındaki farkı ifade etmektedir. Tanınmış iklim bilimci James Hansen, son çalışmasında, 2 santigrat derecelik hedefi karşılamak için oluşturulan politikaların 3-4 derecelik bir sıcaklık artışı meydana getirmesinin muhtemel olduğunu iddia etmiştir. Bunun nedeni olarak da, sıcaklık artışını 2 derece sınırları içinde tutma hedefi gerçekleşse bile, geçmişte etkileri dikkate alınmayan okyanusların dünyayı ısıtmaya devam edeceği gösterilmektedir. Bu durum da dünya üzerinde insanlar arasında çatışmalar ile birleştiğinde dramatik iklim değişikliği olaylarının yaşanması sonucunu doğuracaktır (Foeurope, 2013).

James Hansen'den başka, bu konudaki diğer bir değerlendirme ise IPCC 5. Değerlendirme Raporunda yer almıştır. Raporda ısınmanın 2 dereceden daha az seviyeye düşürülmesi için 2020, 2025 ve 2030 yıllarında hem bölgesel hem de küresel anlamda gerekli olan eşik değerlendirilmiştir (Hare vd., 2014). Konu hakkındaki genel görüş, 2100 yılı itibarıyla sıcaklık artışının 2 derecede tutulma hedefinin gerçekleştirilmesi için müzakerelerde verilen taahhüt miktarlarından çok daha fazla miktarlarda indirim yapılması gerektiğidir. Bu tartışmalardan çıkan sonuç, eğer sıcaklık hedeflenen 2 derece üzerinde kalırsa iklim değişikliğinin yıkıcı etkileri yaşanacaktır. Bu anlamda, AB 2 derecelik eşiği sağlayabilmek için gerekli tüm eylemleri yapmayı taahhüt ettiğini tekrarlamaktadır. Ancak, söylemek gerekir ki AB liderleri 2°C sınırın aşılma ihtimalinin yarı yarıya olduğunu da belirtmektedirler (Foeurope, 2013).

İklim ve iklim değişikliği müzakereleri ile alakalı bir diğer eleştiri ise 'emisyon ticareti' ile alakalıdır. Emisyon ticareti mekanizması gerekliliklerini yerine getiremeyen ülke ile emisyon hakkı altında kalan ülke arasında kaydi emisyon ticarettir. Kısacası, emisyon ticareti Ek-I ülkeleri arasındaki emisyon izinlerinin alım satımını genişletir. Japonya ve ABD gibi gelişmiş ülkeler taahhüt ettikleri hedeflerini gerçekleştirmek için emisyon ticaretinin de içinde yer aldığı esneklik mekanizmalarını güçlü bir şekilde desteklemişlerdir. Buna karşılık, 1990lı yıllarda, Avrupalı müzakereciler buna karşı çıktılar ve ABD'nin sera gazı emisyon ticareti teklifini eleştirmiştir (Wiener, 2008: 74). AB üyeleri arasındaki şüpheli grup, esneklik mekanizmalarının kullanımının devletlerin içeride almaları gereken önlemleri gerçekleştirmeden emisyon azaltımı taahhütlerini yerine getirmek için bu mekanizmalara sığınacaklarını düşünmektedir (Downie, 2014: 38). Ancak, belirtmek gerekir ki daha sonraki dönemlerde AB ülkeleri de kalkınma ile verilen taahhütleri yerine getirme uğraşı arasında kaldıkları için emisyon ticaretini yoğun bir şekilde kullanmaya başlamıştır.

Ayrıca, karbon ticaretine bir başka eleştiri de bu mekanizmanın bazı devletler tarafından sömürgecilik olarak algılanmasıdır. Bu yolla büyük emisyon yayan ülkeler etkisiz endüstriyel projelerle karbon tasarrufundan kredi kazanırlarken, aynı zamanda da tüketim seviyelerini korumaktadırlar. Bir başka

endişe ise bu mekanizmanın kaydı bir işlem olması ve bu mekanizmayı çalıştıran ülkenin gerçekte kendi emisyonlarında bir azalma olmazken bu ticareti gerçekleştirdikten sonra emisyon azalmış gibi muhasebe olarak bir düşüş gerçekleşmesidir.

Tüm bu ifade edilen gerçeklikler ışığında, son söz olarak söylenebilir ki iklim değişikliği, küresel ısınma ve bunların olumsuz etkilediği su, gıda, ormancılık yani kısacası yaşam ile ilgili tüm alanlara yansıyacak negatif etkilerle mücadele edebilmek için genel olarak tüm aktörlerin, özelde de dünya politikasında etkin olup, yönlendirme gücüne sahip aktörlerin ve aynı zamanda özellikle dünya emisyon salınımına en büyük paya sahip aktörlerin ‘siyasi irade’ göstererek risk ve fayda paylaşımı düşüncesiyle sürece yönelmeleri gerekmektedir. Bunu yaparken, emisyon ticareti gibi kaydı ve gerçekte olmayan düşüşler yerine ciddi enerji ve üretim biçimi farklılaştırılması gerekmektedir. Uluslararası ekonomik rekabeti düşündüğümüzde, böyle bir dönüşümün yapılmasında hep ana motivasyonun aktörün uluslararası sistemdeki pozisyonunu kaybetmeme isteği olduğu görülmektedir. Bu nedenle, tüm küreyi etkileyen bir konuda bağlayıcı ve küresel öncelikli ortak bir politikanın belirlenmesi gerekliliği, üzerinde anlaşılan 2100 yılına kadar sıcaklık artışını 1.5-2 derece arasında tutmak hedefi için mutlak yapılması gereken bir öncelik olarak karşımızda durmaktadır. Farkına varılması gereken temel husus, iklim değişikliği ve küresel ısınmanın tek bir iklim sistemi altında yaşandığı için tüm aktörleri farklı şekillerde ama mutlak olarak etkilediği ve etkilemeye devam edeceğidir. Bu anlamda, kısa vadeli ulusal çıkarlar ile atılan adımlar ve verilen kararlar uzun vadede süreklilik gösteremeyecektir ve zaten etkileri tamamen ortadan kaldırılamayacak olarak tanımlanan böyle bir süreçte çok daha olumsuz etkiler bırakacaktır.

KAYNAKÇA

Bjørkum, Ida (2005), China in the International Politics of Climate Change: A Foreign Policy Analysis, FNI Reports 12/2005, The Fridtj of Nansen Institute.

Brauch, Hans Günter (2008), “Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü”, Uluslararası İlişkiler, 5 (18): 1-47.

Brzezinski, Zbigniew (1997), The Grand Chessboard: American Primacy and Its- Geostrategic Imperatives (New York: Basic Books).

Dessler, Andrew E. (2012), Introduction to Modern Climate Change (Cambridge: Cambridge University Press).

Deutsche Welle (2010), “İklim Zirvesi'nde umutlar tükeniyor”, <http://www.dw.com/tr/iklim-zirvesinde-umutlar-t%C3%BCkeniyor/a-6310251> (29.05.2017).

Deutsche Welle, (2017), “ABD Paris İklim Anlaşması'ndan çekilde”, www.dw.com/tr/abd-paris-iklim-anlasmasindan-cekildi/a-39088309 (18.10.2017).

Downie, Christian (2014), *The Politics of Climate Change Negotiations: Strategies and Variables in Prolonged International Negotiations*, New Horizons in Environmental Politics Series (Cheltenham UK and Northampton, MA, USA, Edward Elgar).

Erdoğan, Mehmet (2016), “Çevre Eğitiminin Doğuşu ve Gelişimine Kaynaklık Eden Hareketler ve Çalışmalar”, Aydın Kocaeren, Aysel (Der.), *Çevre ve Enerji*, (Ankara: Nobel Yayınları): 21-39

Fındıkçı, Aydın (2006), “Dünya Ekonomisi Küreselleşmenin Neresinde?”, *Uluslararası İlişkiler*, 3 (9): 21-49.

Friends of the Earth Europe (2013), “Europe’s Climate Gap: The unspoken disconnect between climate science and the EU Action”, http://www.foeeurope.org/sites/default/files/publications/foee_europe_climate_gap_briefing_june13.pdf (23.02.2017).

Hare, Bill, Michiel Schaeffer, Marie Lindberg, Niklas Höhne, Hanna Fekete, Louise Jeffery, Johannes Gütschow, Fabio Sferra, Marcia Rocha (2014), “Below 2 °C or 1.5 °C depends on rapid action from both Annex I and Non-Annex I countries”, *Climate Action Tracker-Policy Brief* (revize edilmiş 07 Haziran 2014)

Hoshino, Satoshi (2010), *Kişisel Görüşme*, Tokyo.

Hurrell, Andrew ve Sandeep Sengupta (2012), “Emerging powers, North-South relations and global climate politics”, *International Affairs*, 88 (3): 463-484.

IISD Earth Negotiations Bulletin (2008), “Summary of the Fourteenth Conference of Parties to the UN Framework Convention on Climate Change and Fourth Meeting of Parties to the Kyoto Protocol: 1-12 December 2008”, 12 (395).

IISD Earth Negotiations Bulletin (2015), “Summary of the Paris Climate Change Conference: 28 November-13 December 2015”, 12 (663).

IPCC (2007), “Summary of Policymakers”, *A Report of Working Group I of the Intergovernmental Panel on Climate Change*.

IPCC, “Organization”, <http://www.ipcc.ch/organization/organization.shtml> (01.08.2017).

İKV, “Cancun İklim Zirvesi Sonuçlandı”, http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/cancun_iklim_zirvesi_sonuclandi.pdf (29.09.2017).

Lerner, Brenda Wilmoth ve K. Lee Lerner (2008), *Climate Change in Context*, (Londra: Gale).

Lewis, Joanna I. (2007), “China’s Strategic Priorities in International Climate Change Negotiations”, *The Washington Quarterly*, 31 (1): 155-174.

Meakin, Stephanie (1992), “The Rio Earth Summit: Summary of the United Nations Conference on Environment and Development”, <http://publications.gc.ca/Collection-R/LoPBdP/BP/bp317-e.htm#B.%20Countries%28txt%29> (05.05.2017).

Minas, Stephen (2013), “BASIC positions-Major emerging economies in the UN Climate change negotiations”, FPC Briefing, The Foreign Policy Center.

Oberthür, Sebastian ve Hermann E. Ott (1999), *The Kyoto Protocol: International Climate Policy for the 21st Century* (Berlin: Springer).

Pittock, A. Barrie (2005), *Climate Change, Turning up the Heat* (Londra: Earthscan).

Porter, Gareth ve Janet Welsh Brown (1996), *Global Environmental Politics* (Oxford: Westview Publishing).

Rachel Carson (2002), *Silent Spring* (New York: Mariner Books, Houghton Mifflin Company).

Rowlands, Ian (1995), “The Climate Change Negotiations: Berlin and Beyond”, *Journal of Environment and Development*, 4: 145-163.

Sağsen, İlhan (2011), *İklim Değişiminin Güvenlik Boyutu ve Orta Doğu’ya Etkileri*, Orsam Su Araştırmaları Programı, Rapor No:2.

Sağsen, İlhan (2016), “Dünyanın Geleceği Üzerine Önemli Bir Viraj: 2015 Paris İklim Değişikliği Zirvesi”, *Ortadoğu Analiz-Orsam*, 8 (72): 72-75.

Shan, He (2014), “China’s chief climate negotiator in Lima”, http://www.china.org.cn/environment/2014-12/05/content_34236273_2.htm (22.01.2017).

Telegraph (2011), “Negotiating positions of major economies”, <http://www.telegraph.co.uk/news/earth/environment/climatechange/8920941/Rifts-emerge-at-talks-as-UN-climate-change-conference-opens.html?mobile=basic> (20.01.2017).

The Hindu (2010), “Jairam Ramesh statement on Copenhagen Accord in Rajya Sabha”, <http://www.thehindu.com/news/national/jairam-ramesh-statement-on-copenhagen-accord-in-rajya-sabha/article69893.ece> (17.09.2017).

The White house - Office of the Press Secretary (2014), “US-China Joint Announcement on Climate Change”, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/11/11/us-china-joint-announcement-climate-change> (11.05.2017).

Tindale, Stephen (2010), Kişisel Görüşme, Londra.

Türkeş, Murat (2012), “Türkiye’de Gözlenen ve Öngörülen İklim Değişikliği, Kuraklık ve Çölleşme”, Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi, 4 (2): 1-32.

UNFCCC (2014), “Statement by Italian Minister Gian Luca Galletti on behalf of the European Union and its Member States”, http://unfccc.int/files/meetings/lima_dec_2014/statements/application/pdf/e_u_statement_durban_platform.pdf (22.09.2017).

UNFCCC (2014), “Statement on behalf of the Group of 77 and China by Ambassador Rene Orellana, Chair of the Group of 77 and China at the Opening plenary of the Ad Hoc Working Group on the Durban Platform”, http://unfccc.int/files/bodies/awg/application/pdf/adp2-7_opening_statement_by_g77_and_cS (22.06.2017).

UNFCCC, “Party Groupings”, http://unfccc.int/parties_and_observers/parties/negotiating_groups/items/2714.php (30.08.2017).

UNFCCC, “Statement at the opening of the high-level segment of COP17 by Connie Hedegaard, European Commissioner for Climate Action”, http://unfccc.int/files/meetings/durban_nov_2011/statements/application/pdf/111206_cop17_hls_european_union.pdf (18.09.2017).

UNFCCC, “Who’s who: Groupings and actors”, http://unfccc.int/essential_background/convention/items/6343.php (30.06.2017).

United Nations (1990), “BM Genel Kurulu 45/212 sayılı kararı”, <http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r212.htm> (11.09.2017).

United Nations (1992), “United Nations Framework Convention on Climate Change”.

United Nations (2014), “Statement by Mr. Alexander Bedritskiy, Advisor to the President of the Russian Federation, Special Presidential Representative on Climate Issues at UN Climate Summit, National Action and Ambition Announcements”, <http://www.un.org/climatechange/summit/wp-content/uploads/sites/2/2014/09/Russian-national-announcement-at-the-Climate-Summit-ENG.pdf> (23.09.2017).

US Department of State, “Global Climate Change”, <http://www.state.gov/e/oes/climate/> (23.01.2017).

Vogler, John (2011), “Environmental Issues”, John Baylis, Steve Smith and Patricia Owens (der.), *The Globalization of World Politics*, 5. Baskı (New York: Oxford University Press): 350-368.

Weissman, Robert, “Summit Games: Bush Busts UNCED”, http://multinationalmonitor.org/hyper/issues/1992/07/mm0792_06.html (05.01.2017).

Whitehouse (2017), “A New National Security Strategy for a New Era”, www.whitehouse.gov/articles/new-national-security-new-era/ , (04.01.2017).

Wiener, Jonathan B. (2008), “Better Regulation in Europe”, Jane Holder and Donald McGillivray (der.), *Taking Stock of Environmental Assessment*, (New York: Routledge-Cavendish): 65-130.

Yamin, Farhana ve Joanna Depledge (2004), *The International Climate Change Regime: A guide to Rules, Institutions and Procedures* (Cambridge: Cambridge University Press).

Zorlu, Pelin (2010), *Kişisel Görüşme*, Londra.

İNGİLİZ OKULU KURAMI PERSPEKTİFİNDEN
ULUSLARARASI ÇEVRE SORUNLARI

INTERNATIONAL ENVIRONMENTAL ISSUES FROM THE
ENGLISH SCHOOL PERSPECTIVE

Ali Onur TEPECİKLİOĞLU* & Murat DEMİREL**

ÖZ

Bu çalışma ana akım Uluslararası İlişkiler teorilerinden İngiliz Okulu kuramının uluslararası ilişkilerde yeni sorunlar olarak adlandırılan meseleler arasında yer alan uluslararası çevre sorunlarının yönetimi ve çözümüne dair ne gibi yeni perspektif ve çıkarımlar getirebileceğini tartışmaktadır. Çalışma İngiliz Okulu kuramının devlet merkezli uluslararası ilişkiler anlayışı ile uluslararası çevre sorunları gibi doğası gereği ulusüstü/sınır aşan özellikteki sorunların arasındaki gerilimin doğruluğunu kabul etmekle birlikte, İngiliz Okulu ve benzeri devlet merkezli kuramların da bu gibi sorunların anlaşılmasına ve açıklanmasında faydalı birer araç olarak kullanılabileceklerini iddia etmektedir. Çalışma, özellikle uluslararası çevre sorunlarının uluslararası toplumun bir parçası olarak kabul edildiğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla bu sorunların ele alınış biçimi İngiliz Okulu'nun kavramsallaştırdığı kurumların işleyişi vasıtasıyla açıklanabilir. Çalışmanın öne sürdüğü bir diğer iddia ise İngiliz Okulu'nda devam eden güncel tartışmaların uluslararası çevre sorunlarının incelenmesinde sıklıkla

* Arş. Gör. Dr., Ege Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ali.tepeciklioglu@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6135-1213>

** Arş. Gör. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, muratdemirelint@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7134-8985>

* Makale Geliş Tarihi: 21.11.2016
Makale Kabul Tarihi: 22.12.2017

kullanılan sürdürülebilir kalkınma, insani güvenlik ve işbirliği gibi kavramlarla yakından ilişkili olduğudur.

Anahtar Kelimeler: İngiliz Okulu Kuramı, Uluslararası Çevre Sorunları, Paris Anlaşması, Uluslararası Toplum, Uluslararası İlişkilerde Yeni Sorunlar.

ABSTRACT

This study discusses possible new perspectives and conclusions that can be drawn from the English School theory, which is among the mainstream International Relations theories, about the management and resolution of international environmental problems, which are often regarded as emerging problems in contemporary international relations. While the study acknowledges the tension between the state-centric approach of the English School theory, and the inherently supranational character of international environmental issues; it also argues that the English School and other state-centric theories can be useful analytical tools in understanding and explaining such problems, as well. The study, specifically, underlines the fact that environmental issues are significant parts of the international society. Particularly for this reason, the management of environmental issues could be explained through the work of international institutions that the English School conceptualizes. Another argument suggested by the study is that current debates within the English School are closely related to the frequently used concepts in relation to international environmental issues - such as sustainable development, human security and co-operation.

Keywords: The English School, International Environmental Issues, Paris Agreement, International Society, New Issues in International Relations.

GİRİŞ

Uluslararası İlişkiler disiplinde genel kanı, ana akım uluslararası ilişkiler teorilerinin çevre, toplumsal cinsiyet, kalkınma, eşitsizlik, insan haklarının korunması, insani güvenlik gibi sorunlara verecekleri cevapların kısıtlı olduğu yönündedir. Bunun en önde gelen sebebi realizm, liberalizm, sosyal inşaacılık ve İngiliz Okulu gibi teorilerin inceleme alanlarının merkezlerine devlet, devlet

egemenliğinin dokunulmazlığı ve devletlerarası ilişkileri alan görüşü ile uluslararası ilişkilerde yeni meseleler olarak tabir edilebilecek bu konuların devlet ötesi/ulusüstü/kozmopolitan bir anlayış ile çözülebileceği görüşü arasındaki gerilimdir. Özellikle çevre sorunları, toplumsal cinsiyet, gelir dağılımında eşitsizlik ve insani güvenlik gibi meseleler, şüphesiz devletler arasındaki sınırları aşan hatta bu sınırların varlığını kimi zaman anlamsız kılan sorunlardır. Ana akım uluslararası ilişkiler teorilerinin ise devlet dışı aktörler ve meseleler hakkında kavram ve kuram üretme yönünden sınırlı olduklarından, bu meseleleri anlamakta/açıklamakta yetersiz kalacakları düşünülmektedir. Dahası Vogler'in de (2014a: 39) belirttiği üzere bu çalışmanın da ana konusunu oluşturan çevre sorunları gibi kısa vadede pratik çözüm ya da sorunların yönetimini gerektiren meselelerin, ana akım uluslararası ilişkiler teorilerinin ilgi alanlarının ya da kabiliyetlerinin merkezinde olduğunu söylemek mümkün değildir.

Bu çalışma, uluslararası ilişkilerde yeni meseleler ile ana akım uluslararası ilişkiler teorilerinin arasındaki gerilimden hareketle uluslararası çevre sorunlarının irdelenmesinde İngiliz Okulu teorisinin ne gibi katkıları olabileceğini ortaya koyma amacı gütmektedir. Bilindiği üzere İngiliz Okulu çoğunlukla realist ve idealist olarak adlandırılan Uluslararası İlişkiler ekolleri arasında bir orta yol olarak tanımlanmaktadır. Başka bir deyiş ile uluslararası ilişkiler teorilerinin sınıflandırmasında, İngiliz Okulu bu iki teorinin arasında yer almakta ve rasyonalist bir teori olarak kategorize edilmektedir (Buzan, 2014: 6). Her ne kadar ana akım teorilerden birisi olan bu ekol sınır aşan çevre sorunlarını anlamada/açıklamada ilk elde yetersiz görünse de, İngiliz Okulu teorisinin bu meseleleri anlamaya/açıklamaya yönelik iki noktada katkı sunabileceği iddia edilmektedir. Bu noktalardan birincisi, dünya siyasetinde çevre ile ilgili meseleler sınır aşan sorunlar olsa dahi, uluslararası ilişkilerin bu konuları ele alış şeklinin geleneksel olduğudur. Başka bir deyişle, devletler çevre meselelerine uluslararası toplumun bir sorunu olarak bakmakta ve diplomasi, güçler dengesi ve uluslararası hukuk gibi alışlagelmiş kurumlar vasıtasıyla bu sorunlara eğilmektedirler. İngiliz Okulu düşünürlerinin küresel uluslararası toplumun kurumları arasında saydıkları güçler dengesi, savaş ve büyük güçler yönetimi gibi kurumlar dahi, ilk elde çevre sorunları gibi ulus ötesi ve sınır aşan sorunların yönetilmesinde ve çözülmesinde ilgisiz görülse de, bu sorunların uluslararası toplum içerisinde ele alınmasından ötürü işlevseldirler. Bu nedenle bu kurumların sorunların ele alınış ve yönetiliş biçiminde ne gibi etkileri olduğu, çalışmanın iddiasına paralel olarak, incelemeye dâhil edilmiştir. Örneğin, büyük güçler yönetimi ve kuvvetler dengesi gibi kurumlar Amerika Birleşik Devletlerinin Paris İklim anlaşmasından çekileceğini Birleşmiş Milletlere Ağustos 2017'de bildirmesinin etkilerinin analiz edilebilmesi açısından önem arz etmektedirler. Yine diplomasi ve uluslararası hukuk kurumlarının önemi, çevre

sorunlarının dünya siyasetinde 1970’li yıllardan başlayarak ve son örneğini 2015 yılında Paris’te gördüğümüz şekli ile Birleşmiş Milletler konferansları aracılığıyla uluslararası gündemde kendine yer bulması göz önüne alındığında, ortaya çıkmaktadır. Yani, günümüz uluslararası ilişkileri, çevre sorunlarını da uluslararası toplumun bir parçası olarak görmektedir. Dolayısıyla İngiliz Okulu teorisi uluslararası toplum kavramı yardımıyla uluslararası ilişkilerde çevre sorunlarının nasıl ele alındığını anlamada/açıklamada yeni perspektifler sunabilir. Bunun yanı sıra, çevre sorunları göç, çatışma ve savaş gibi sonuçlara yol açarak uluslararası toplumda düzeni bozma riski de taşımaktadır. Klasik İngiliz Okulu teorisinin ana ilgi alanı olan uluslararası toplumda düzenin nasıl kurulduğu ve korunduğu incelemeleri, çevre sorunlarının incelenmesinde bağlantılı olarak yeni açılımlar getirebilir.

İkinci olarak, İngiliz Okulu teorisinin dayanışmacılık (solidarism) ve dünya toplumu gibi kavramları, devlet dışı aktörlerin, değerlerin, kuralların ve kurumların uluslararası ilişkilerdeki rollerini uluslararası toplumla ilişkili olarak incelemeye olanak sunmaktadır. Uluslararası çevre sorunlarının kapsamı, kuşkusuz, sadece devletin/uluslararası toplumun etki alanı ile sınırlı değildir. Sürdürülebilir kalkınma, iklim değişikliği, kirlilik, enerji, su kaynaklarının korunması ve çevresel bozulma gibi konular, hem dâhil olan aktörler, hem de devlet dışı değerler üretmesi bakımından devleti ve uluslararası toplumu aşmaktadır. Bu nedenle, uluslararası ilişkilerin devlet ötesi boyutunu hem bağımsız olarak, hem de uluslararası toplumla ilişkili biçimde incelemeye olanak sağlayan İngiliz Okulu teorisi çevre sorunlarını incelemede farklı çerçeveler sağlayabilir.

Bu çalışmada uluslararası çevre sorunlarına uluslararası ilişkilerde nasıl çözüm arandığından ve ne gibi politik araçlarla bu konunun ele alındığından çok devletler sisteminin genel prensiplerinin ve uluslararası ilişkilerin doğasının bu sorunlar ile ne gibi ilişkisi olduğuna odaklanılmaktadır. Çalışma ana amacı doğrultusunda öncelikle kısaca İngiliz Okulu teorisini tanıtacak, daha sonra uluslararası çevre sorunları ve uluslararası toplum arasındaki ilişkiyi çeşitli örnekler ile teorik bir düzlemde tartışacaktır. Devamında, İngiliz Okulu teorisi içerisindeki tartışmaların çevre sorunlarını uluslararası ilişkiler disiplininin ele alış biçimi çerçevesinde inceleyecektir. Bu noktada çevre sorunlarında kritik öneme sahip üç temel kavram olan işbirliği, insani güvenlik ve sürdürülebilir kalkınmanın İngiliz Okulu’ndaki güncel tartışmalarla ilişkisi ele alınacaktır. Çalışma, sonuç bölümünde İngiliz Okulu teorisinin çevre sorunlarının incelenmesinde getirebileceği açılımları ve teorisinin kısıtlarını tartışmayı amaçlamaktadır.

1. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE İNGİLİZ OKULU

İngiliz Okulu kısaca temel eserlerini 1960'ların başı ile 1980'lerin ilk yarısı arasında vermiş İngiltere'de eğitim görmüş bir grup akademisyeni, onların çalışmalarını ve uluslararası ilişkilere bakış açılarını takip eden çağdaşlarını tanımlayan bir terimdir. Okulun önde gelen isimleri arasında C. A. W. Manning, Martin Wight, Herbert Butterfield, Hedley Bull, Adam Watson, Michael Donelan, Barry Buzan ve Richard Little sayılabilir. İngiliz Okulu düşüncesi iki üçlü üzerine kuruludur. Bunlardan birincisi, uluslararası ilişkiler düşüncesinin gerçekçilik (*realism*), makuliyetçilik (*rationalism*) ve radikalizm (*revolutionalism*) olarak Türkçeleştirilebilecek üç geleneğin sentezinden oluştuğu görüşüdür (Wight, 1991)¹. Buna göre gerçekçilik uluslararası ilişkileri bir güç mücadelesi olarak tanımlar ve kuralları koyacak ve yaptırım uygulayacak bir üst otoritenin bulunmadığı bu güç mücadelesinde, temel aktör olan devletler için en önemli olan şeyin gücü maksimize etmek olduğunu savunur. Bu görüşe göre uluslararası ilişkiler bir toplumsallık değil, bir sistem arz eder. Bu sistemde bir aktörün tüm kazancı, diğerinin kaybıdır. Makuliyetçilik ya da bu çalışmanın başlığını oluşturduğu şekli ile rasyonalizm ise uluslararası ilişkilerin ana aktörlerinin devlet olduğu bir uluslararası toplum olduğunu öne sürer. Bu toplum, yerel toplumlardan farklı olarak bir üst otoriteye tabi değildir. Başka bir deyişle anarşiktir. Ancak yine de devletler ortak çıkar ve kurumlar vasıtası ile düzeni sağlayabilirler. Radikalizm ise uluslararası ilişkilerin ne bir toplumsallık ne de bir sistem arz ettiğini savunur. Radikalizm görüşünü savunanlara göre devletler geniş insan topluluklarının ilişkilerinde sadece birer aracıdırlar. Bu nedenle uluslararası ilişkilerin temel aktörleri insanlardır. Dolayısıyla uluslararası ilişkiler bir dünya toplumdur. Diğer bir ifade ile ortak kurum ve kurallar, insanların ortak çıkar ve değerleri üzerine kurulabilir ve uluslararası ilişkiler nihayetinde devletlerin olmadığı bir düzene ya da tek bir dünya devletinin bulunduğu bir politik yapıya dönüşebilir. (Bull, 1985; 279 Wight, 1991: 8, 45).

İngiliz Okulu düşüncesinin üzerine kurulu olduğu diğer üçleme ise, bu düşünce geleneklerinin bir yansıması olan uluslararası sistem, uluslararası toplum ve dünya toplumdur.² Yukarıda da ifade edildiği üzere bu üç düşünce geleneği sadece birer analiz düzeyini değil aynı zamanda birer politik organizasyon biçimini de ifade etmektedirler. Bu nedenle İngiliz Okulu'na göre uluslararası ilişkiler tarih boyunca bu üç politik organizasyon biçiminin birbirleri ile iç içe geçmelerinden oluşur (Wight, 1991: 260). Tarihin belirli bir noktasında bu üç politik organizasyon biçiminden biri diğerlerine nazaran daha baskın

¹ Üç geleneğin orijinal isimleri "*realism*", "*rationalism*" ve "*revolutionalism*" olarak literatürde geçmektedir. Bu üç geleneği Türkçeleştirmede Nuri Yurdusev'in (1997) "Uluslararası İlişkiler Öncesi" isimli kitap bölümünde yaptığı çeviri takip edilmiştir.

² Bu üç politik organizasyon biçiminin orijinal İngilizce isimleri "*international system*", "*international society*" ve "*world society*" dir.

olabilir ancak diğerleri hiç bir zaman tamamen kaybolmazlar (Bull, 1985: 41, 51). Örneğin içerisinde yaşadığımız çağda uluslararası toplum daha önde - uluslararası sistem ve dünya toplumuna baskın gelmekte iken, ortaçağ Avrupa'sında Hristiyanlığın ortak değer ve paylaşılan çıkarları oluşturduğu, devletlerin aktör olarak daha geri planda kaldığı bir dünya toplumunun varlığından söz edilebilir.

Yukarıda açıklanan üçlemeler dışında İngiliz Okulu'nu tanımlamak için iki kıstas daha kullanılabilir. Bunlardan birincisi İngiliz Okulu'nun ortaya çıktığı yıllarda hâkim olan (belki de halen diğer tüm teori okullarından daha baskın olan) Amerikan Uluslararası İlişkiler düşüncesinden farklılığıdır. İngiliz Okulu düşünürleri Amerikan Uluslararası İlişkiler düşüncesinin aksine pozitivizmin yerine tarihsel yorumlamayı, verinin yerine tarihi araştırmayı ve genel geçer sonuçlara ulaşmayı amaçlayan modeller yerine olayları yaşandığı tarihteki şartlar altında değerlendirmeyi yöntem olarak benimsemişlerdir (Wight ve Butterfield, 1966). Bu yöntemsel anlayış da doğal olarak İngiliz Okulu'na mensup akademisyenlerin değerden bağımsız bilgi olamayacağını vurgulamalarının bir uzantısıdır.

İngiliz Okulu ikinci olarak ortaya attığı kavramlar ve uluslararası ilişkileri anlama/açıklama çabası üzerinden tanımlanabilir. Şüphesiz İngiliz Okulu'nun Uluslararası İlişkiler öğrencileri tarafından en yaygın biçimde bilinen kavramı “uluslararası toplum” dur. Uluslararası toplum kavramı devletlerin birbirleri ile ortak kurum ve kuralların çalışmasını ortak çıkar ve değerlerinin farkında olarak iradi bir biçimde paylaştığı uluslararası ilişkilerin politik organizasyonunu tanımlar (Bull, 1985: 14). Başka bir deyişle devletler birbirleri ile toplumsallık arz edecek biçimde ilişki kurarlar ve bu toplumun da diğer bütün toplumlar gibi düzeni sağlama, şiddeti azaltma, toplumun varlığını idame ettirme ve üyelerinin varlığını koruma gibi amaçları vardır. Bu bağlamda uluslararası toplumda düzen, devletlerin birbirleri ile kurdukları ilişkilerin kurumsallaşması neticesinde ortaya çıkan güçler dengesi, uluslararası hukuk, büyük güçler yönetimi, diplomasi ve savaş gibi politik yapılar sayesinde sağlanır.

Her ne kadar uluslararası toplum kavramı İngiliz Okulu düşüncesinin amiral gemisi olarak görülse de, okula mensup düşünürlerin uluslararası ilişkiler görüşünü sadece “uluslararası toplum” kavramına indirgemek yanlış olacaktır. İngiliz Okulu aslen Uluslararası İlişkilerde ontolojik ve epistemolojik çoğulculuğu benimsemiştir (Little, 2000). Epistemolojik çoğulculuk, tek bir yöntemin tüm uluslararası ilişkileri açıklamada yetersiz olacağını, bu nedenle durum ve bağlama göre farklı yöntemlerin benimsenebileceğini ileri sürerken; ontolojik çoğulculuk, tek bir politik örgütlenme biçimini tanımlayan bir kavramın (örneğin uluslararası sistem ya da uluslararası toplum) insanlığın tarihi kadar uzun olan uluslararası ilişkileri tanımlamada ve açıklamada eksiklikler

yaratacağını vurgular. Buna göre uluslararası ilişkilerin politik örgütlenme biçimi ne başlı başına uluslararası toplumdur ne de uluslararası sistemdir. Aksine uluslararası ilişkiler, uluslararası sistem, uluslararası toplum ve dünya toplumu gibi örgütlenme biçimlerinin birbirleri ile etkileşimlerinden oluşur.

İngiliz Okulu içerisinde günümüzde ön plana çıkan temel üç tartışma bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla çoğulculuk-dayanışmacılık tartışması (*pluralism-solidarism debate*), uluslararası sistem, uluslararası toplum, dünya toplumu arasındaki ilişkinin tanımlanması tartışması ve Avrupa uluslararası toplumunun dünyanın geri kalanına nasıl genişlediği tartışmasıdır. Bu tartışmalardan birincisi, yani çoğulculuk dayanışmacılık tartışması, temelde uluslararası toplumda düzen ve adalet arasındaki gerilime dayanmaktadır (Bull, 1971). Çoğulcular devlet egemenliğinin dokunulmazlığını ve dolayısıyla müdahale etmeme prensibini uluslararası toplumda düzenin sağlanması için olmazsa olmaz olarak görmektedirler. Onlara göre müdahale, uluslararası toplumun kurucu prensibi olan egemenliğin dokunulmazlığına ve dolayısıyla düzene zarar vermektedir. Öte yandan dayanışmacı görüşü savunanlar, adaletin uluslararası toplumda düzeni sağlamak için vazgeçilemeyecek bir zorunluluk olduğunu, dolayısıyla bireylerin haklarının devletlerin haklarından üstün olduğunu ileri sürmektedirler. Bu görüşe göre kozmopolitan değerler, uluslararası toplumda geriye kalan tüm değerlerin üzerindedirler ve bu değerlerin korunması için onları ihlal eden devletlere müdahale edilebilir. Diğer bir ifade ile dayanışmacı görüşü savunanlar, uluslararası toplumun üyeleri olan devletlere insani müdahalenin meşru olduğu görüşünü ortaya koymaktadırlar. Çünkü insanlığın ortak değer ve çıkarları, tek tek devletlerin tasarrufundan daha üstündür. Kısaca bu tartışma, uluslararası toplumu var eden normların kime ait olduğu tartışmasıdır. Bu normların insanlara ait olduğunu iddia edenler dayanışmacılar iken, devletlerin normlarının düzeni sağlamak için ön planda olması gerektiğini savunanlar çoğulcudur (Tepeciklioğlu ve Tepeciklioğlu, 2015: 167; Buzan, 2001: 478; Wheeler, 1992: 468).

Uluslararası gerçekliğin üç boyutu arasındaki ilişkiyi konu alan tartışma ise daha çok İngiliz Okulu kuramının özüne yönelik bir tartışmadır. Özetle uluslararası sistem, uluslararası toplum ve dünya toplumunun birbirlerini nasıl etkileyip dönüştürdüklerini konu alan bu tartışma, daha çok bu politik yapıların birbirleri arasındaki geçişkenliğin nasıl gerçekleştiğine dairdir. Örneğin Bull'a göre (1985: 13-14) uluslararası sistemin bir uluslararası topluma dönüşebilmesi için devletler arasında belli kural ve değerlerin paylaşılması ve bu kural ve değerlerin üzerine kurumların yerleşmesi gerekmektedir. Yine Wight (1991), Manning (1962) ve Bull (1985) dünya toplumunun kurulmasının, uluslararası toplumu geçersiz kılacağını öne sürmektedirler. Çünkü dünya toplumunun bir politik yapı olarak ortaya çıkması, devletlerin varlığını ve dolayısıyla uluslararası

toplumun işleyişini anlamsız kılacaktır. Öte yandan Buzan (2004a) ve James (1993), uluslararası sistemin tarihte neredeyse hiç bulunmadığını bu nedenle uluslararası toplumun daha açıklayıcı bir kavram olduğunu öne sürmektedirler. Williams (2005), Vincent (1995) ve Ralph (2007) gibi yazarlar uluslararası toplumun dayanışmacı ya da çoğulcu versiyonlarının insanlar arasında paylaşılan ortak değerlerin kurumsallaşması vasıtası ile dünya toplumuna evrileceğini belirtmektedirler.

Uluslararası toplumun Avrupa merkezinden dünyanın geri kalanına doğru genişlemesi ise İngiliz Okulu'ndaki bir diğer ana tartışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bull ve Watson (1984) ve Gong (1984) gibi yazarlar bu genişlemeyi daha çok yayılmacı bir model ile ele almaktadırlar. Buna göre Avrupa tipi ulus devletin kolonizasyon süreci ile dünyanın geri kalanına yayılması, hem devletler sistemindeki batılı değerlerin hem de kurumların dünya çapında işlerlik kazanmasına neden olmuştur. Benzer biçimde Buzan (2010), uluslararası toplumda kültürün iki temel halkası bulunduğunu ve içteki halkanın temel değerleri üreten coğrafi alan olan Avrupa'yı, dıştaki halkanın ise bu Avrupa uluslararası toplumunun yayıldığı coğrafyalar ile birlikte ortak oluşturduğu kültürü temsil ettiğini öne sürmektedir. Ancak Halliday (2009: 18) ve Keene (2002) Avrupa uluslararası toplumunun dünyanın geri kalanına yayılmasını bu biçimde açıklayan görüşlere, bu sürecin tüm vahşet, şiddet, sömürü ve toplu katliamlarını göz ardı ettiği gerekçesiyle karşı çıkmaktadırlar.

2. ÇEVRE SORUNLARI VE İNGİLİZ OKULU

İngiliz Okulu yukarıda tanımlanan hali ile uluslararası çevre sorunları üzerine bir analiz aracı/düzlemi sunmaktan uzak görünmektedir. Bunun temel sebebi, çalışmanın giriş kısmında da belirtildiği üzere devlet merkezli uluslararası ilişkiler anlayışı ile uluslararası çevre sorunlarının doğası gereği sınır aşan konular olması arasındaki gerilimdir. İngiliz Okulu literatürünün kısa bir incelemesi de, bu okula mensup klasik yazarların çevre sorunlarına hemen hemen hiç değinmediğini göstermektedir. Bu konudaki tek istisna Bull'un devletler sisteminin çevre sorunlarını çözmede işlevsiz olduğu eleştirilerine verdiği yanıttır. İnsanlığın ulus devletlere bölünmüş politik örgütlenmesinin küresel uyum ve birliktelik gerektiren bu sorunları çözmenin önünde en büyük engel olduğu iddiasına Bull, üç karşı argüman ile yanıt vermektedir. Bull'a göre bu sorunların çözümünün önündeki asıl engel devletler sisteminin varlığından ziyade, insanlar arasındaki çatışma ve anlaşmazlığın ekolojik boyutta da bulunmasıdır. Buna ek olarak devletler sistemi en azından minimum bir düzen sağladığı için, çözüme engel olmak yerine katkıda bulunabilir. Dahası, uluslararası ilişkilerin egemen devletler arasında bölünmüş politik yapısının sorun çözmede işlevsiz olduğu argümanı bu uluslararası sistemin dayanışmacı

versiyonlarının sorunların çözümüne yapabileceği katkıları göz ardı etmektedir (Bull, 1985: 293-294).

Özetle İngiliz Okulu mensupları, özellikle de ekolün önde gelen yazarları, uluslararası ilişkilerde uluslararası toplumun varlığını ve işleyişini doğrudan ilgilendirmeyen konularla ayrıntılı olarak ilgilenmemişlerdir. Jones'ın (1981: 2) da sözünü ettiği üzere, açlık, yoksulluk, mali reform gibi konular İngiliz Okulu'nun çoğunlukla incelemelerinin dışarıda bıraktığı alanlardır. Şüphesiz uluslararası çevre sorunları da bu konulara dâhildir. Öyle ki Paterson (2005: 164-166) küresel çevre yönetişiminin incelenmesine İngiliz Okulu teorisinin ne gibi katkılarda bulunabileceğini tartıştığı makalesinde, bu sorunların okulun temel savlarına iki noktada ters düştüğünü öne sürmektedir. Bunlardan birincisi, uluslararası toplum her ne kadar norm temelli bir politik organizasyon olarak tahayyül edilse de, devletler sisteminin kapitalist karakterini yok saydığı için teorisinin açıklama gücünün oldukça kısıtlı olduğudur. İkincisi ise, devletlerin Bull'un iddia ettiğinin aksine hiçbir koşulda otoritelerinden vazgeçmelerinin mümkün olmadığı, bu nedenle de ortak hareket gerektiren bu sorunlarda devletler sisteminin bir politik araç olarak işlevselliğinin bulunmasının olası olmadığıdır.

İngiliz Okulu teorisi incelemelerinin merkezine devleti alan, sadece devletler arası ilişkileri uluslararası politikanın konusu olarak inceleyen ve klasik tabirle güç politikasının tüm uluslararası ilişkileri belirlediğini öne süren bir teori olarak tanımlandığı takdirde uluslararası çevre sorunları gibi ulus üstü ve sınır aşan bir konuda yeni açılımlar sunması beklenemez. Başka bir deyişle insani güvenlik, işbirliği ve sürdürülebilir kalkınma gibi kavramlar uluslararası çevre sorunlarını incelemede kilit önem taşımaktadır ve genelde ana akım teoriler özelde ise İngiliz Okulu bu gibi kavramları çalışmalarının merkezine oturtmamaktadır. Ancak yukarıda da tanımlandığı üzere İngiliz Okulu teorisi çoğulcu bir teoridir ve uluslararası ilişkileri geniş bir perspektif ile incelemektedir. Bu nedenle İngiliz Okulu teorisindeki üç temel ve güncel tartışma da uluslararası ilişkilerde çevre sorunlarının incelenmesinde yeni açılımlar getirebilir. “Uluslararası çevre sorunlarının yarattığı küresel tehlikeler uluslararası toplumu daha dayanışmacı olmaya itiyor mu? Çevrenin korunması insanlar arası bir değer olarak uluslararası topluma dayanak oluşturabilir mi? Günümüzde uluslararası toplumun baskın çıkan politik organizasyon biçimi olması, uluslararası çevre sorunlarının çözümünü nasıl etkiliyor? Çevrenin korunması bir değer olarak dünya toplumunun uluslararası toplum karşısındaki pozisyonuna ne gibi katkılar sunar? Uluslararası toplumun genişlemesi bugün kuzey-güney ve gelişmiş-gelişmekte olan ayrımlarını nasıl etkilemiştir?” ve benzeri sorular aslında İngiliz Okulu'ndaki üç temel tartışmayla da yakından ilgilidir. Buna ilaveten, günümüz uluslararası ilişkilerinde uluslararası çevre

sorunları uluslararası toplumun bir meselesi olarak ele alınmakta ve güçler dengesi, büyük güçler yönetimi, uluslararası hukuk, savaş ve diplomasi gibi temel beş kurum bu sorunların devletler arasında nasıl çözüme kavuşturulacağına belirleyici olmaktadır. Dolayısıyla İngiliz Okulu teorisi hem önde gelen kavramı olan uluslararası toplum ile hem de genel teorik perspektifi ile uluslararası çevre sorunlarının anlaşılması ve açıklanmasında uluslararası ilişkilere yeni açılımlar getirebilir

Uluslararası Toplum Kavramı ve Çevre Sorunları

Uluslararası toplum fikri basit bir benzetme ile tanımlanabilir. Bir toplum içinde yaşayan bireyler gibi, devletler de hem şekillendirdikleri hem de tarafından şekillendikleri bir uluslararası toplum içinde var olurlar (Buzan, 2014: 12-13). Bu toplumun ortaya çıkması Bull'a göre (1985: 13-14) bir grup devletin, bilinçli ve gönüllü bir şekilde belirli ortak çıkar ve ortak değerler etrafında bir araya gelerek, kendilerini bir dizi ortak kural ile bağlamaları ve bu yapının idamesini sağlayacak ortak kurumların işletilmesi yönünde irade göstermeleri ile mümkündür. Devletler uluslararası toplum içerisinde birbirlerine karşı ilişkilerini yönlendirecek belli kuralları ve kabul görmüş bazı pratikleri benimserler (Green, 2014: 1). Uluslararası ilişkiler pratiğinde çevre konularının ele alınması da bu tanımlama ile örtüşmektedir. Çevre sorunlarının çözümünde ortak değer ve hedeflerin netleştirilmesi, devletlerin bilinçli ve gönüllü olarak bu sürece katılmaları, bu esnada kendilerini belirli kurallar ile kısıtlamaları ve bu yapıyı devam ettirecek kurumları işletmeleri İngiliz Okulu'nun omurgasını teşkil eden uluslararası toplum tanımı ile eşleşmektedir.

İngiliz Okulu'nun tarihsel yorumlama yaparak analiz yaptığı göz önüne alındığında, çevre sorunlarının ve çözümlerinin gündeme alındığı dönemin irdelenmesi önem arz etmektedir. Çevre sorunlarının uluslararası ilişkilerin işleyişi içerisinde kendine yer bulması 2. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında olmuştur. Başlarda kirliliğin neden olduğu sorunlar ve doğal kaynakların korunmasıyla başlayan çalışmalar "hükümetlerin ve ülke kamuoylarının dikkatini çevre sorunlarının önemine ve aciliyetine çekmek" (Vogler, 2014b: 349) gayesiyle 1972'de toplanan Birleşmiş Milletler İnsan Çevre Konferansı (Stockholm Konferansı) ile daha belirgin bir hal almış, 193 devletin sera gazı salınımı azaltma taahhüdünde bulunarak küresel sıcaklık artışını frenlemede uzlaştığı 2015 Paris İklim Değişikliği Konferansı ile önemli bir noktaya ulaşmıştır. İngiliz Okulu açısından bahsi geçen dönem, devletlerin başat rol oynadığı ve uluslararası toplum tanımının uluslararası ilişkiler gerçekliğini anlamada/açıklamada ön planda olduğu savunulan dönemdir. Bu kapsamda Bull'un (1985) sınırlarını belirgin bir şekilde çizmeye çalıştığı "uluslararası toplum" tanımı; bu yapının içeriği, işleyişi ve korunması mevzubahis çevre meseleleriyle bağdaştırılabilecek bir kuramsal alt yapı olmaya adaydır.

Bu görüşün temel dayanak noktalarından bir tanesi uluslararası toplum içerisinde devletlerin ana aktör olmaları, bir diğeri ise devletlerin karar alırken sistemsel faktörlerden bağımsız kendi iradeleri ile hareket edebilme yetileridir. Çevre sorunlarıyla mücadelede etkin rolün devletler tarafından oynanması bu kuramsal şablon ile uyumludur. Bugün gelinen noktada, 2015 Paris Konferansı'nın bugüne kadar gelmiş geçmiş en fazla sayıda devlet ile en üst düzeyde gerçekleşmesi, çözüm arayışının belirgin bir şekilde devletler nezdinde olması, çevre meselelerinin uluslararası ilişkiler dinamiği içerisindeki evriminin de devlet temelli olduğunun bir kanıtıdır.

Diğer bir husus ise uluslararası toplumun sistemsel bir yaklaşım olması ve var olan tüm uluslararası ilişkiler sistemini yöneten mekanizmaları ön plana çıkarmasıdır. Bu sistemsel kurgu içinde başat aktör olan devletlere, bir hareket serbestisi de tanımaktadır. Uluslararası toplumun gönüllülük esasına dayanması ve iradi bir paylaşımı yansıtmaması devletlerin çıkarları doğrultusunda uluslararası toplumun mekanizmalarına karşı hareket edebilme kapasitelerinin olduğunu göstermektedir. Bu yüzden tarihsel süreç içinde evrimini gerçekleştirmiş uluslararası toplum dinamikleri, devletlerin siyasi kararlarında belirleyici olsa da, aksi yönde hareket eden devletler de mevcuttur. Bu noktanın çevre çalışmaları açısından manası, devletlerin çevre hususlarında ortak hedefler çizerek taahhütlerde bulunmalarının her zaman bu taahhütlere uygun davranacakları manasına gelmediğidir. Çevre meselelerindeki akış da uluslararası toplumun akışı içerisinde yerini almakta, çok sık gözükme de var olan düzeni sekteye uğratan, taahhütlerini bozan devletler de işleyen sistemin bir parçası olarak var olabilmektedir.

Uluslararası toplumun önde gelen özelliklerinden bir tanesi de, anarşik bir devletler yapılanması olsa da, kargaşa ve belirsizlikler içinde değil bir düzen içinde varlığını sürdürmesidir. Bu düzenin uluslararası toplumun tarihsel akışı içerisinde yerleşmiş kurumlar eli ile sürdürüldüğü savunulmaktadır. Bahsedilen bu kurumlar, dizayn edilmiş ve kurgulanmış uluslararası örgütler ve benzeri yapılanmalar değil; tarihsel süreç içerisinde yerleşmiş, oturmuş pratikleri yansıtan mekanizmalardır. Uluslararası toplumun kurumları uluslararası toplumun amaçlarını gerçekleştirmeye ve düzeni sağlamaya yarar. İçinde yaşadığımız küresel uluslararası toplumun kurumları ise güçler dengesi, uluslararası hukuk, diplomasi, savaş ve büyük güçler yönetimi olmak üzere beş tanedir (Bull, 1985). Bu kurumların her biri uluslararası topluma mal olmuş konularda işlerlik kazanarak, bu politik örgütlenmenin konuyu hem ele alış biçimini hem de yönetmesini sağlamaktadırlar. Başka bir deyişle uluslararası kurumlar uluslararası toplumun nasıl işlediğini gösterirler (Demirel, 2017). Bu açıdan bakıldığında çevre sorunlarının ele alınışı da bu kurumların işleyişinden

bağımsız değildir. Dolayısıyla her bir kurumsal analiz, çevre çalışmaları için de bir şablon sunabilecek nitelikte gözükmemektedir.

Güçler Dengesi

Güçler dengesi ilkesi uluslararası toplumun öncül kurumudur. En basit haliyle toplum içindeki bir devletin baskın gelerek diğer devletleri tahakküm altına alması, onlara dayatmalar yapması durumunun engellenmesi manasına gelmektedir (Bull, 2012: 312). Mevcut ilişki ve karşılıklı etkileşimlerin bir dengeyi gözeterek devam etmesi şeklinde de yorumlanabilir. Uluslararası ilişkilerin akışı içerisinde Bull'a göre güçler dengesi ilkesi temel bir kurumdur ve tüm etkileşimleri temelden etkileyen bir konuma sahiptir (Bull, 1995: 102). Diğer kurumların çalışmasına da olanak sağlayan bu kurumudur. Bu kurumun işleyişi genel olarak uluslararası toplum içinde var olan ikiden fazla büyük gücün birbirlerine karşı oluşturdıkları caydırıcılık ve işbirliği temelindeki dengeyi oluşturmaktadır. Güçler dengesi kurumu, bir ya da birkaç güçlü devletin toplum içinde bir hegemonya kurmasına, diğer devletlerin vereceği kararları tayin etmesine engel oluşturan bir dinamiği teşkil etmektedir. Çünkü uluslararası toplum içerisinde, tahakküm inşa edici girişimler, karşısında onları engelleyecek olan girişimler ile dengelenmektedir.

Çevre sorunlarının çözümünde de bir denge gözetiliyor olması bu ilkenin önemli bir göstergesidir. Herhangi bir ülkenin ya da ülkeler grubunun kendi çıkarları doğrultusunda diğer devletleri tahakküm altına alarak çevre ile ilgili alınacak tedbirlerde makul olmayan düzenlemeler getirmesi mümkün gözükmemektedir. Devletler çıkarları doğrultusunda hareket ederlerken, çevre sorunlarını bir dengeyi gözeterek ele almaktadırlar. Geline son noktada da Paris Anlaşması değerlendirildiğinde, küresel ısınmayı belli bir seviyede tutabilmek için herhangi bir devletin bu dengeyi bozacak şekilde istisnai olarak fazla sera gazı emisyonu hakkına sahip olmadığı, ihtiyaç ve sorumluluklarının yine bir konsensüs halinde gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasında sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Benzer bir şekilde, Kyoto Protokolünün 17. maddesi uyarınca emisyon oranları kısıtlanırken diğer yandan emisyon hakkını başka bir ülkeye devredebilecek olan emisyon ticaret hakkının bulunması bu kapsamda önemli gözükmemektedir. Emisyon sınırlamalarının belirlenmesi, sadece güçlü olan devletlerin istekleri doğrultusunda bir dayatma şeklinde değil uzlaşma yolu ile gerçekleşmektedir. Alınan kararlardaki değişiklikler gönüllük esasına dayalı bir şekilde, belirli limitler halinde gerçekleşmekte, emisyon ticaret hakkı gibi sunulan esneklikler de devletlerarasındaki dengeyi bozmayacak şekilde sağlanmaktadır.

Güçler dengesinin asli unsurlarından bir tanesi de gönüllük esasıdır. Uluslararası toplum içinde bu gönüllülük iradi bir taahhüdü beraberinde getirir. Güçler dengesi ilkesinin işlemesi için de objektif öğelerin varlığı kadar, böyle bir dengenin toplum içindeki her devletin çıkarına olacağına dair olan sübjektif bir kanaat olması gerekir (Bull, 2012: 99). Çevre meselelerinde de sadece çevresel koşullar değil, devletlerin kalkınma ve güvenlik hususları da bir denge oluşturmaktadır. Devletler hem kendi bekaları için planlamalar yapmakta hem de göreceli olarak diğer devletlere karşı olan avantajlarını kaybetmek istememektedirler. Çevre sorunlarının ele alınması da bu kapsamda genel bir denge kurgusuna olan ihtiyacın bilincinde sürmektedir.

Örneğin, devletler açısından bakıldığında emisyon kısıtlamaları, sürdürülebilir kalkınma ile iç içe geçmiştir. Bu kapsamda devletlerin hepsinin tek ve eşit olmadığı bilincinde, her devletin ya da devletler grubunun ihtiyaç, çıkar ve sorumluluk dengeleri gözetilerek yapılması önemlidir. 1972'den 2015'e uzanan çevre politikalarına bakıldığında var olan "Kuzey - Güney", "az gelişmiş ülkeler ve gelişmiş ülkeler" tartışmalarının odak noktasında, bu ihtiyaç ve çıkarlar ile sorumluluklar dengesinin yattığı gözlemlenmektedir (Parikh, 1994: 2940-2943). Bu hassasiyet 1987 yılında Birleşmiş Milletler nezdinde kurulan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, Brundtland Raporu olarak da bilinen çalışmada sürdürülebilir kalkınma terimi kullanılarak ön plana çıkarılmıştır.

Benzer şekilde, Kyoto Protokolünün 1997 yılında imzalanması, Rusya'nın katılımı ile 2005 yılında yürürlüğe girebilmesi ve sonrasında da tam kapsayıcılık kazanamaması güçler dengesi ilkesiyle açıklanabilecek hususlardır. Bu tarihten sonra bile çeşitli ülkeler Kyoto Protokolünün işlerliğini sekteye uğratmışlardır. Çin ve Hindistan'ın protokoldeki bazı bağlayıcı maddeler nedeniyle protokolü imzalamamaları, ABD'nin imzalamasına rağmen iç hukukunda onaylamaması, Avustralya'nın anlaşmayı çok geç imzalamasının nedenleri güçler dengesi kurumunun işleyiş dinamikleri arasında bulunabilir. Bu devletler, kalkınma planlarına olan etkileri, küresel anlamda ticari dezavantajlar doğurmaları, siyasi ve ekonomik güçlerini törpüleme olasılığı nedeni ile protokole karşı mesafeli duruş sergilemişlerdir (Harrison ve Sundstrom, 2010; Victor, 2001).

Ayrıca 1970'lerden günümüze yaşanan tüm gelişmelerde çevre inisiyatifleri uluslararası politikada birçok gruplaşmaya ve menfaat çatışmalarına da sebep olmuştur. Bu gruplardan önde gelenleri Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi internet sayfasında belirtildiği üzere: "G-77 ve Çin", "Küçük Ada Devletleri Birliği", "En Az Gelişmiş Ülkeler", "Avrupa Birliği", "Şemsiye Grup", "Çevresel Bütünlük Grubu" olarak adlandırılmaktadır (UNFCCC, 2016a). Çevre sorunları ele alınırken devletlerarasında çıkar çatışması ve fikir farklılıkları temelinde gruplaşmaların olması da güçler dengesi ilkesinin bu alanda da aktif olarak işlediğinin bir göstergesi sayılabilir. Bu dengenin objektif

bilimsel çıkarlar ile sağlanmasının yanında, sübjektif olarak devletler nezdinde sahiplenilmesi ve zihinlerde olumlu yönde kabul edilmesi Paris Anlaşmasını başarılı bir noktaya taşımış ve 193 ülke tarafından imzalanmasını sağlamıştır.

Uluslararası Hukuk

Uluslararası hukuk kurumu, uluslararası toplum için temel teşkil eden bir diğer kurumdur. Tanımı gereği uluslararası toplum bir kurallar silsilesini, taahhütleri ve bunların idamesini sağlayacak mekanizmaları ifade eder. Bull, uluslararası hukukun tek başına düzeni sağlayabilecek bir kurum olmadığını vurgular. Diğer kurumlar vasıtası ile işletilebilen bir düzenin mevcut olduğunun altını çizerek (Bull, 2012, 134-39). Uluslararası hukuka getirilen eleştirilerin bir kısmının yanıtı da diğer kurumlarda aranmalıdır. Ancak uluslararası hukuk, düzen için bir zemin teşkil eder. Devletler nezdinde uluslararası toplumun bu şekilde inşası da pratikte uluslararası hukuk zemininde, antlaşmalar yolu ile yapılmaktadır. Uluslararası hukuk, uluslararası ilişkilerde devletlerin ve diğer aktörlerin birbirlerine karşı olan etkileşimlerini bir kurallar bütünüyle bağlayan bir oluşumu ifade eder (Bull, 2012: 122). Uluslararası hukukun fonksiyonlarının başında devletlerin bir arada yaşayabilmeleri için gerekli minimum kuralları sağlaması gelmektedir. Bunlar devletlerin egemenlik ve bağımsızlıklarının korunması, devletlerarası şiddetin sınırlandırılması, ahde vefa ilkesinin korunması gibi temel ilkelerdir. Uluslararası hukuk kurumunun benzer fonksiyonları çevre sorunları uluslararası toplum içerisinde ele alınırken de oynadığı rahatlıkla söylenebilir.

Çevre politikalarının son elli yıllık tarihine bakıldığında da, uluslararası ilişkilerde çevre konusunda devletlerin ön planda olarak çeşitli antlaşmalar imzalayarak ve uluslararası hukuk platformları oluşturarak meseleyi taahhüde bağladıkları görülmektedir. 1946 yılında imzalanan Uluslararası Balina Avcılığının Düzenlenmesi Sözleşmesi, 1958 Denizlerin Gemiler Tarafından Kirlenmesinin Önlenmesine Ait Uluslararası Sözleşme, 1972 Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansının gerçekleşmesi ve Birleşmiş Milletler Çevre Programının Kurulması, 1985 Ozon Tabakasının Korunmasına Dair Viyana Sözleşmesi, 1987 Montreal Ozon Tabakası İncelten Maddelere İlişkin Protokol, 1988 Hükümetler arası İklim Değişikliği Panelinin Kurulması (IPCC), 1992 yılında Rio Konferansında imzalanan -Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, 1997 Kyoto Protokolü, 2015 Paris Anlaşması gibi hukuki metinler, uluslararası hukuk kurumunun çalışmasının birer örneği olarak gösterilebilir. Paris Anlaşması'nın 22. maddesinde ve Kyoto Protokolü'nün 24. maddesinde de görülebileceği üzere bu anlaşmaların diğer bir yönü ise uluslararası hukuk kurumunun uluslararası toplumda düzene katkıda bulunan

eşitlik ilkesi ve ahde vefa ilkesi gibi prensiplerini vurgulamasıdır. Bu uluslararası hukuk ilkelerine atıflarda bulunulması ve kararların uluslararası hukukun genel prensiplerine uygun alınması, evrimini uluslararası toplum içerisinde gerçekleştirmiş olan uluslararası hukuk kurumunun da işletildiğine delalettir.

Uluslararası hukuk kurumunun çevre çalışmalarına katkı sağlayabilecek bir diğer boyutu ise yaptırım gücü tartışmasıdır. Bu tartışmanın özü, merkezi bir otoritenin bulunmadığı anarşik uluslararası toplum içerisinde taahhütlerini yerine getirmeyen aktörlere karşı yaptırımın uygulanıp uygulanamayacağı veya nasıl uygulanacağı şeklindedir. İç hukuk ile kıyaslandığında böyle bir eksiklik göze çarpsa da, uluslararası hukuk kurumunda bu yaptırımların tamamıyla olmadığı söylenemez. Üç açıdan bu konuya bakılabilir. Öncelikle devletlerin kendi öz iradeleri ile kurdukları bir uluslararası toplumda, egemenlik haklarına saygı duyulan bir yapı içinde kendi taahhüt ettikleri bir kurala uymama olasılıkları tarihsel olarak oldukça düşüktür. Genel olarak bir uluslararası hukukun olduğu ve mevcut kuralların çoğuna düzenli ve sürekli şekilde uyulduğunun not edilmesi gerekir. Bu husus çevre ile ilişkili konularda da bu şekilde cereyan etmektedir. Devletler kendi çıkarlarına ters düşen düzenlemelere zaten baştan karşı çıkarak taraf olmamakta, imzalarsa bile parlamentolarında onaylamamaktadır. Devletler imzalayıp onayladıkları anlaşmaların yükümlülüklerine de saygı duyma eğilimindedirler. Bunun haricindeki uygulamalar istisnaları oluşturmaktadırlar. Uluslararası toplum içerisinde, bu istisnaların kaynaklarından bir tanesi devletlerin her zaman rasyonel davranmamasıdır. Bull'a göre devletler karar alırken her zaman makul davranmazlar; hesap hataları, makul düşünmeme, yanlış yönlendirilme gibi nedenlerle istisnai olarak irrasyonel de davranabilirler (Hoffman, 1986: 180).

İkinci husus, uluslararası toplum tanımı bir kuramsal boyuta taşıyarak yapan Bull'a göre (2012: 125), uluslararası hukukun yaptırımları olan bir 'hukuk' dalı olmasıdır. Bu yaptırımlar tek bir merkezde toplanmış bir güç uygulayıcısı tarafından yapılmasa da işlemektedir. Bull'un örneğine göre hiyerarşik bir sistemde güç kullanma tekeline sahip devletin nezdinde işleyen iç hukukta bile nefsi müdafaa hakkı mevcuttur ve bunu bireyler belli şartlar altında kullanmaktadırlar. Bu yaptırımlar uluslararası hukukta devletlerin nefsi müdafaa hakkını âdemi merkezîyetçi bir şekilde kullanması ile gerçekleşir. Açılan savaşlar ve yapılan misillemeler bu kapsamda değerlendirilebilecek yöntemlerdir. Aynı zamanda güçler dengesi ilkesi de göz önünde bulundurulduğunda diğer kurumların da uluslararası hukuk ihlallerinde yaptırımlar sağladığı söylenebilir. Çevre ile ilgili alınan tedbirlerde, taahhütlerine uymayan devletlerin sadece uluslararası hukuk nezdinde değil, farklı yaptırımlar ile karşı karşıya kalması da bu perspektiften açıklanabilir.

Uluslararası hukukun uluslararası toplum nezdinde çevre sorunları ile bağlantılı tartışılacak diğer bir yanı ise, ihlallerin yapan ülkeye de zarar verme olasılığının yüksek olmasıdır. Devletlerin oluşturduğu uluslararası toplum nasıl sınırlara ayrıldıysa, çevre sorunlarının sınırlar üstü ve küresel ölçekte cereyan etmesi önemli bir noktadır. Bu bağlamda, çevre konusunda hukuk ihlalleri yapan devletin ya da devletlerin kendi çıkarlarına da ters hareket etmiş olma olasılıklarını artırır. Genel olarak da uluslararası hukuk kurumunun birlikte yaşamak için gereken asgari kuralları koyduğu düşünülürse, beraber yaşam şansını törpüleyecek olan girişimler uluslararası toplumu temelden tehdit edecek bir noktayı teşkil edecektir. Bu kapsamda düşünüldüğünde, çevre sorunları ile mücadele için iradi paylaşımda bulunan devletlerin, uluslararası hukuk kurumunu işleterek uluslararası toplumun idamesine katkı sağlaması kuvvetle muhtemeldir.

Diplomasi

Diplomasi, en basit haliyle, devletlerin kendi aralarındaki ve diğer aktörlerle ilişkilerini profesyonel kişiler yardımı ile barışçıl yöntemlerle yürütmesidir. Bu tanıma paralel olarak çevre sorunları ile mücadelenin de diplomasi zemininde sürdürüldüğü açık bir husustur. Diplomasinin ana unsurlarından bir tanesi var olan mevcut temsilcilikleri ve diplomatik personeli ile uluslararası toplumun bizzat varlığına işaret etmektir (Bull, 2012: 156). Diplomasi uluslararası toplumun alametifarikası olduğu gibi, çevre sorunlarının görüşülmesine de zemin teşkil ederek bu problemlerin uluslararası toplumun birer sorunu olduğuna işaret eder.

Bu sembolik özelliği temsilin önemini vurgulamakta, var olan işleyişin sorunlu olması uluslararası toplum nezdinde temsil açısından aksaklıklar meydana getirmektedir. Örneğin, ilişkilerinde gerilim olan devletler, birbirleri arasındaki yüksek düzey ziyaretleri sonlandırmakta ve temsil seviyelerini büyükelçiler nezdinden daha aşağıya çekmektedirler. İki devletin diplomatik münasebetlerini tamamen kesmesi ise diplomasinin özüne ters olan savaşa kadar gidebilecek barışçıl olmayan yeni bir ilişki düzeyinin habercisidir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde 2015 Paris zirvesine kadar geçen süre diplomatik anlamda büyük bir gelişmeyi göstermektedir. 1994 yılında yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Anlaşması, 2005 yılında yürürlüğe giren Kyoto Protokolü ve 2016 yılında yürürlüğe girecek Paris Anlaşması bu diplomasi kurumunun adım adım işlemesi ile mümkün olmuştur. 2015 Paris Anlaşmasının 193 devlet tarafından imzalanması ve Kasım 2016 itibarıyla içlerinden 112 tanesinin bu anlaşmayı iç hukuklarında onaylamış olması diplomasi kurumunun işlerliğinin önemli bir göstergesidir (UNFCCC, 2016b).

Genel olarak diplomasi kurumu diğer kurumların çalışmasını somutlaştırır. Diplomasi, sadece bilgi akışını sağlamakla kalmaz aynı zamanda kriz anlarında yumuşatıcı bir rol oynar. Bu fonksiyonu özellikle Avrupa Birliği'nin Kyoto ve sonrasında süren görüşmelerde oynadığı rol için açıklayıcıdır. AB gelişmiş ülkelerden oluşuyor olmasına rağmen Kyoto sürecinde ABD ile Çin arasında vuku bulan çekişmelerde arabulucu olmuş ve ilerlemeler sağlamıştır (Sağsen, 2015: 223-298).

Devletler, diplomatik kanallar sayesinde; birbirleri ile, uluslararası örgütlerle, devlet-dışı aktörlerle profesyonel diplomatlar aracılığı ile belirli bir düzen içinde iletişim kurma, müzakere yürütme, bilgi toplama, gerilimleri minimize etme gibi görevler ifa ederler. Paris Anlaşmasına kadar geline süreçte de diplomasi kurumunun çevre sorunlarında iletişimi tesis etmesi bağlamında birçok örnek mevcuttur. Örneğin, 1996'da Bonn'da kurulması karar verilen BM İklim Değişikliği Sekretaryası (UNFCCC) düzenli diplomatik etkileşimin önemli bir merkezi haline dönüşmüştür. Bu merkezin her sene düzenli olarak topladığı; gösterilen ilerlemeyi ve mevcut durumun müzakerelerini içeren "Tarafların Konferansı" olarak geçen "COP" (*Conference of the Parties*) ve "Tarafların Buluşması" olarak geçen "CMP" (*Meeting of the Parties to the Kyoto Protocol*) organizasyonları diplomasi kurumunun önde gelen göstergelerinden olan çok taraflı konferanslara örnek verilebilir (Birleşmiş Milletler, 2016c). Her ülkenin yine bu merkeze ulusal katkı beyanı hakkında teknik bilgiler ile düzenli raporlama yapması beklenmektedir. Bu kurala uygun şekilde verilerin toplanabilmesi için Türkiye, Mayıs 2014'de sera gazı emisyonlarının takibi hakkında yönetmelik ve tebliğler çıkartmıştır (29003 ve 29068 sayılı Resmi Gazete, 2014). Ulusal seviyeden Birleşmiş Milletler nezdindeki uluslararası çevre düzenlemelerine bilgi akışını sağlayacak bir diplomatik zemin de kurulmuştur. Sera gazı salınımının takip edilmesi gerektiği görüşü ve olası risklerin hesaplanması iklim değişikliği konusunda teknik uzmanların da desteğini de gerektirmiştir. Bu ihtiyaçlar da yaygın bir diplomasi ağı ile karşılanmaktadır.

Savaş

Savaş ise diplomasinin tam tersine barışçıl olmayan bir işleyişi yansıtan kurumdur. Savaş, uluslararası toplum içerisindeki siyasi birimlerin birbirleri karşı uyguladıkları organize şiddet manasına gelmektedir. Uluslararası toplumda başat aktör olarak devletlerin kabul edilmesi, savaş geleneysel olarak güç kullanma tekeline sahip devletlerarasında vuku bulan organize şiddet olarak kabul etmektedir. Savaş, diğer kurumlarda olduğu gibi uluslararası ilişkilerde var olan düzeni hem bozabilen hem de yeni bir düzen ortaya çıkarabilen bir olgudur. Bazı durumlarda uluslararası hukukun işletilmesini, hukuk içinde yeni düzenlemeler gelmesini sağlar, bazen de mevcut güçler dengesini muhafaza etmeye yardımcı olur (Bull, 2012: 178-182). Bu yüzden başlı başına uluslararası

toplum içinde köklü değişim meydana getirebileceği söylenebilir. Savaşlar, çevre meseleleri için düşünüldüğünde, hem uluslararası toplumun yapısını hem de çevre koşullarını değiştirebilir. Nükleer savaş senaryoları, savaşlarda nükleer tesislerin hedef alınması gibi olasılıklar çevre sorunların aniden kötü bir hal almasına ve uluslararası toplumu temelden sarsmaya yetecek olasılıklardır. Diğer yandan çevre koşullarındaki olumsuz gelişmeler de devletler arasında gerilimi yükselterek savaşlara sebep olabilecek niteliktedir. Uluslararası toplum kavramı açısından değişmeyen husus, savaşın da uluslararası ilişkiler gerçekliğini düzenleyen bir etmen olarak var olmasıdır.

İklim değişikliğinin doğal kaynaklarda ciddi bir rekabete, kitlesel göçlere ve silahlı çatışmalara yol açacağı yönünde düşünceler mevcuttur (Salehyan, 2008: 315-326). Küresel ısınmanın bugün olmasa bile gelecekte savaş riskini doğurabilecek bir etken olma ihtimali kuvvetlidir. Buhaug, Gleditsch ve Theisen (2008) siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, sosyal bölünmeler, yoksulluk, eşitsizlik ve göç zorunluluğu gibi sonuçlar doğuracak iklim değişikliğinin devletler içinde ve devletlerarası silahlı çatışmalara yol açabileceğini savunmaktadır. Benzer şekilde Reuveny (2007: 656-673) de iklim değişikliği sorunun özellikle az gelişmiş bölgelerde kitlesel göçlere neden olabileceğini yazmakta, bu gerçeğin de şiddet içeren çatışmalara yol açabileceğinin altını çizmektedir. Örneğin, Gleditsch (2012: 3-9) iklim değişikliği ve şiddet bağlantısını incelediği makalesinde Ruanda ve Darfur'da yaşanan çatışmaların kaynaklarından bir tanesinin çevre koşullarının değişmesi olabileceğini söylemektedir. Özellikle Darfur'da çevre koşullarının değişmesi ile beraber, artan çölleşmenin; kuraklığa, su ve gıda kıtlığına yol açarak iç savaşlara ve etnik temizliğe yol açtığı savunulmaktadır (Salehyan, 2008). Çevre çalışmalarındaki mevcut literatür çevre koşullarındaki olumsuz gelişmelerin daha çok ülke içi çatışmalara, iç savaşlara yol açabileceği üzerine yoğunlaşmıştır. İklim değişikliğinin ileride devletlerarası savaşlara neden olabileceği ise çok uzak bir ihtimal değildir. Bugün Suriye krizi örneğinde olduğu gibi istikrarsızlaşan ve göçe maruz kalan bölgelerde terörizm gibi yeni sorunlar da doğabilmekte, uluslararası toplumun tüm dinamikleri etkilenebilmektedir. İklim değişikliğinin yol açacağı küresel çaptaki tahribatlar iç içe geçmiş birçok yeni sorun üreterek devletlerarasındaki ilişkileri çatışma haline dönüştürebilecek nitelikte gözükmektedir.

Büyük Güçler Yönetimi

Büyük güçler yönetimi kurumu, uluslararası toplum içinde birden fazla büyük gücün birbiri arasında karşılıklı etkileşimini anlatır. Bu etkileşim tüm uluslararası toplumu etkileyebilecek güçtedir. Soğuk Savaş örnek alınrsa, var olan ABD-Sovyet Rusya ilişkisinin tüm uluslararası topluma yön verdiği savunulabilir. Bull'a (2012: 194-196) göre bu büyük güçler kulübüne üye olmanın belli başlı şartları mevcuttur. Bunlardan önde geleni ilgili devletin üstün

bir askeri güce sahip olmasıdır. Diğer bir önemli husus ise diğer devletler tarafından büyük güçlerin statülerinin tanınması gerektiğidir. Bu tanınmanın özünde, büyük güçlerin çeşitli özel hak ve ödevlerinin olduğunun kabul edilmesi yatar. Küresel uluslararası toplumun pratiğine bakıldığında, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi daimi üyesi devletlerin (Çin, Rusya, ABD, Fransa ve İngiltere) uluslararası güvenliğin tesisinden sorumlu olarak kodifiye edilmiş olmaları büyük güçler yönetimi kurumuna benzemektedir. Ancak, kuram odak noktasına belirli devletler eliyle dizayn edilmemiş, tarihsel süreç içinde kendiliğinden ortaya çıkmış büyük güçleri almaktadır. Bu bakış açısı ile bu büyük güçlerin tarihin akışı içerisinde değişebilmesi olasıdır.

Kısa bir değerlendirme yapılırsa, Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD büyük güç olarak sivrilmıştır. Onun 1970'li yıllardan beri istikrarlı bir takipçisi olan Çin özellikle çevre konularında uluslararası toplum içerisinde geniş bir etkiye sahip olarak çeşitli hak ve sorumluluk üstlenmekte ve bir büyük güç rolü üstlenmektedir. Diğer yandan Rusya'nın açık ara bir toparlanma dönemini yaşadığı söylenebilir. Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ve Suriye krizine bizzat müdahalesi gibi olaylar büyük güç statüsünü korumak istediğine işaret olarak değerlendirilebilir. Bahsedilen bu üç gücün çevre meselelerinde de kilit rol oynadığı aşikârdır. Rusya'nın Kyoto Protokolünün yürürlüğe girmesindeki rolü ve 2015 Paris Anlaşmasını bir sene sonra imzalaması, ABD ve Çin arasındaki çevre çalışmalarını sekteye uğratan rekabetin yavaş yavaş bir uzlaşıya dönmesi ve Paris Anlaşması'nın önünü açması önemli safhaları teşkil etmektedir.

Büyük Güçler dengesinin en büyük özelliği uluslararası toplum içindeki güçler dengesi ilkesini gözetmeleri ve herhangi bir gücün ya da odağın uluslararası toplum içinde hegemon güç olarak sivriler kurallar dayatmasını engellemesidir. Bu özelliği çevre çalışmaları açısından değerlendirildiğinde görülecektir ki, büyük güçlerin kendileri arasında var olan dengeler sistemi çevre meselelerine de yansımıştır. Çevre çalışmalarında, en çok emisyon üreten iki ülke olan ABD ile Çin (US Environmental Protection Agency, 2016) arasında yaşanan polemikler bu dengeyi kuran bir örnek olarak görülebilir (Bendini, 2016). Bu kapsamda Çin'in, içlerinde Hindistan, Brezilya gibi güçlü ülkelerin bulunduğu G77 denilen gelişmekte olan ülkelere öncülük etmesi uluslararası toplum içerisinde çevre konusundaki iki büyük gücün yönetimi olarak görülebilir.

Özellikle Kyoto Protokolü sürecinde Çin ve G77 denilen gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelerin tarihsel sorumluluklarını vurgulayıp küresel ısınma konusunda taahhütte bulunmama yolunu tercih etmeyi düşünüyordu. Gelişmekte olan bir ülke olarak Çin, enerjiye olan ihtiyacını vurguluyordu. ABD ise Çin ile serbest piyasada olan rekabetini ön planda tutup taahhüt vermeye yanaşmıyordu. Sonuç olarak AB'nin de baskılarına dayanamayan ABD,

gelişmekte olan ülkelerin taahhüt altına alınmaması yönünde onay verdi. 1997 yılında imzaya açılan Kyoto Protokolünü ABD ne imzaladı ne de onayladı. Bu tavrının arkasındaki en büyük neden olarak Çin'e karşı serbest piyasada göreceli üstünlüğünü kaybetmemek olduğu gösterilmektedir. Bu ekonomik rekabet ve sera gazı emisyonlarının kısıtlanması yönündeki anlaşmazlık, ABD ve Çin arasında ilerleyen yıllarda da devam etmiştir (The Guardian, 2012). ABD ve Çin arasında kurulan "ABD – Çin Stratejik ve Ekonomik Diyalog" mekanizması devlet başkanları nezdinde 2009 yılında kuruldu ve iklim değişikliği konuları da bu kapsamda ele alınmaya başlandı (U.S. Department of State, 2016). Bu sürecin de bir meyvesi olarak 2014 yılında devlet başkanları tarafından yapılan ortak bir açıklama ile çevre hususunda göreceli bir uzlaşma olduğu yeni bir döneme giriş yapıldı (The White House Office of the Press Secretary, 2015).

Büyük güçlerin uluslararası toplum içindeki fonksiyonlarından diğer bir tanesi de var olan uluslararası ilişkiler akışına merkezi bir yön tayin etmeleridir (Bull, 2012: 200). Çevre meselelerinde de geline nokta göz önüne alındığında bu büyük güçlerin çevre düzenlemeleri konusunda liderlik yaptığı söylenebilir. Bu kapsamda ABD ve Çin arasında göreceli bir uzlaşının sağlanması, Paris Anlaşması imzalanırken de Kyoto Protokolü'nde yaşanan sıkıntıların yaşanmamasına olanak sağladı. Bu bağlamda, büyük güçler yönetiminin uluslararası toplum içinde meydana gelen krizleri kontrol altında tutma rolü de işlemiş, 2015 Paris zirvesi geline noktada en geniş katılımlı çevre mutabakatını ortaya çıkarmıştır. Bull'un uluslararası toplumunda büyük güçlerin ittifak ederek problemleri çözme yetisine sahip oldukları vurgusu da (Bull, 2012: 218-20) çevre çalışmalarında yerini bulmuş, sorunlar ile mücadelede sürecin başladığı 20. Yüzyılın ikinci yarısından beri en başarılı noktaya gelinmiştir.

Ancak bu başarılı durum ABD'nin Paris Anlaşması husunda tutum değiştirmesi nedeniyle hassas bir noktaya doğru ilerlemektedir. ABD'nin Trump yönetiminin iş başına gelmesi ile Obama döneminde desteklediği Paris Anlaşması'ndan çekilme yönünde adım atmasının bu anlaşmanın geleceğini tehlikeye sokması büyük güçlerin uluslararası toplumu nasıl yönlendirdiği ve bir bakıma "yönettiği"ni göstermesi açısından oldukça önemlidir. Büyük güçler yönetimi diğer hususlarda olduğu üzere çevre sorunlarında da uluslararası topluma liderlik etmekte aynı zamanda da sorumluluk üstlenmektedirler. Bull'un (1980) da belirttiği üzere büyük güçler uluslararası toplumda düzeni sağlamak adına sorumluluk üstlenmektedirler. Çevre sorunlarının uluslararası toplumda düzeni bozmaya aday sorunlardan olması bu bağlamda ABD'nin üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmediği ya da sorunun diğer büyük güçlerce ele alınış biçiminden hoşnut olmadığı anlamına gelmektedir. Bu nedenle ABD'nin Paris İklim Değişikliği Anlaşması'ndan olası bir ayrılığının çevre sorunlarının

yönetiminin uluslararası toplumda ele alınış biçimini değiştirebileceği öngörülebilir.

Ama şurası da önemli bir noktadır ki, büyük güçlerin genel olarak dengeyi gözetmeleri ve toplum içindeki krizleri bertaraf etmek için çaba harcamaları kuramsal olarak beklenen unsurlardır. Pratikte büyük güçlerin bu şekilde davranmadığı da açıktır. Uluslararası toplum içindeki dengeyi tehdit edecek girimlerde bulunmaları, krizleri kontrol altına almayı denemek yerine körüklemeleri, çıkan savaşları bitirmek yerine müdahil olarak galip gelmeyi istemeleri de mümkündür (Bull, 2012: 201). Bu kapsamda çevre meselelerinde büyük güçlerin inisiyatif alarak olumlu yönde geliştirdikleri durumlar, zaman içinde aynı büyük güçler tarafından sekteye de uğratılabilir.

3. İNGİLİZ OKULU'NDA GÜNCEL TARTIŞMALAR VE ÇEVRE SORUNLARI

Uluslararası ilişkilerde çevre sorunlarının ele alınışındaki temel sorun, yukarıda da belirtildiği üzere devlet egemenliğinin dokunulmazlığı ve çevre sorunlarının sınır aşan sorunlar olması arasındaki gerilimdir. Uluslararası çevre sorunları ise özünde devletlerarası işbirliğini gerektiren sorunlardır. Buna ek olarak, devletlerin ulusal çıkarları, onların uluslararası politikada normatif kararlar almalarının önünde büyük bir engeldir. Ana akım uluslararası ilişkiler düşüncesine göre devletler çıkarlarını maksimize etmek üzerine hareket ederler ve bu nedenle, uluslararası toplumun tamamının yararına olacak politik kararlar için kendi ulusal çıkarlarını korumaktan çoğunlukla vazgeçmezler. Başka bir deyişle devletler arasında işbirliği, uluslararası ilişkilerin doğası gereği pragmatik, geçici ve ulusal çıkar temellidir. Uluslararası çevre sorunları gibi normatif, uzun süreli ve ulusal çıkardan çok uluslararası toplumun bekasını ilgilendiren konularda devletlerarası işbirliği sorunlu bir konudur.

Ancak aşağıda da değinileceği üzere, uluslararası ilişkilerin değişmez gerçekliği gibi görünen ve çevre sorunlarının yönetilmesinde büyük bir engel olarak ortaya çıkan bu gerilim İngiliz Okulu gibi ana akım olarak nitelendirilebilecek bir teori kapsamında dahi tartışmaya açılabilir. Özellikle işbirliği, insani güvenlik ve sürdürülebilir kalkınma gibi kavramlar her ne kadar günümüz uluslararası ilişkiler gerçekliğine zıt gibi görünseler de, ana akım teoriler içerisinde bile tartışılabilir ve günümüz küresel uluslararası toplumunun sorunlarını yönetmede ve çözmede birer kavramsal araç olarak ele alınabilirler.

Çoğulcu/Dayanışmacı Uluslararası Toplum ve İşbirliği

Çoğulculuk ile dayanışmacılık arasındaki tartışma temelde egemenlik ve insani müdahale arasındaki gerilime dayanmaktadır. Vincent'in (1995) de belirttiği üzere devletlerin temel insan haklarına saygı göstermediği durumlarda

uluslararası toplumun nasıl bir tutum izleyeceği başlı başına bir tartışma konusudur. Bir tarafta devlet egemenliğinin dokunulmazlığı müdahalenin her türlüünü yasaklarken öte yanda devletlerin vatandaşlarına karşı sorumluluğu ve uluslararası toplumun insan haklarını bir norm olarak ele almasından ileri gelen mesuliyeti bu temel hakları hiçe sayan devletlere müdahale edilmesi gerekliliğini gündeme getirmektedir. Dolayısıyla yaşam ve iâşe hakkı gibi temel insan haklarının çiğnendiği noktada uluslararası toplum devlet egemenliğinin dokunulmazlığından hareketle müdahale etmemeli midir yoksa insan haklarının bir norm olmasından hareketle müdahale etmeli midir? Bu soru çoğulculuk dayanışmacılık tartışmasının odak noktasında durmaktadır. Dayanışmacılar insan haklarının norm olarak yerleşmesinden türü müdahaleyi savunurken, çoğulcular devlet egemenliğine her türlü müdahalenin düzeni bozacağı kaygısıyla müdahale etmemeyi savunmaktadırlar.

Bu tartışmanın temelde çevre sorunları ile ilgisi çevrenin korunmasının bir insan hakkı olarak ele alınabilecek bir konu olmasından ileri gelmektedir. Dahası uluslararası çevre normlarının Birleşmiş Milletler çevre toplantılarında devletlerin egemenliğine kökten dokunmamakla birlikte devletleri sınırları dışındaki çevresel bozulma konusunda sorumlu tutması yönünde evrilmesi İngiliz Okulu'nun çoğulcu-dayanışmacı uluslararası toplum tartışmasıyla yakından ilişkilidir. Bernstein'ın (2013: 141-142) da öne sürdüğü gibi devletlerin Birleşmiş Milletler toplantılarında üzerinde uzlaştığı normlar sıra uygulamaya geldiğinde çoğunlukla devlet egemenliğinin dokunulmazlığı öne sürülerek göz ardı edilmektedir. Bir başka ifade ile çevre sorunlarının yönetimi genel bir kural olarak uzlaşa ve karşılıklı ödün ile anlaşma üzerinden ilerlerken devlet egemenliği söz konusu olduğunda uzlaşa yerini çelişkiye bırakmaktadır. Dayanışmacılık-çoğulculuk tartışması perspektifinden bakıldığında çevrenin korunması bir insan hakkı olarak ele alındığında devletler bu insan hakkının korunması konusunda işbirliği mi yapmalıdırlar yoksa egemenliğin dokunulmazlığı ilkesi çerçevesinde bir insan hakları olarak çevrenin korunması ikinci planda mı kalmalıdır?

Günümüz uluslararası toplumu da temelde çoğulcu prensipler üzerine kurulmuştur. Dışlayıcı ve mutlak egemenlik anlayışı nedeniyle müdahalenin her biçimi yasaklanmıştır. Çevre sorunlarını anlamakta ve çözmekte kilit önemde olan işbirliği ise çoğulcu uluslararası toplumun yapısı ile çelişmektedir. Ulusal çıkarın ön planda olduğu ve devletlerin toprakları ve halkları üzerindeki egemenliğinin sınırsız olduğu bir noktada uluslararası toplumun tamamını ilgilendiren konularda nasıl işbirliği sağlanabilir sorusu, İngiliz Okulu'ndaki çoğulculuk-dayanışmacılık tartışmasının odak noktalarından birini oluşturmaktadır. Uluslararası çevre sorunları doğası gereği tek bir devletin girişimiyle veyahut devletlerin ayrı ayrı perspektifler geliştirerek çözebilecekleri

sorunlar değildir. Bu nedenle bu sorunların çözümünde işbirliği yapılmasının gerekliliği kaçınılmazdır. Ancak uluslararası toplum, teorik olarak, dayanışmacı ve çoğulcu yaklaşımlar bağlamında işbirliği konusunda ayrıışmaktadır.

Aslına bakılırsa, çoğulcu yapıdaki uluslararası toplum teorisi ve pratiği işbirliğini tamamen dışlamaz. Uluslararası toplum zaten ortak çıkar ve hedefler üzerine kurulmuştur. Bull'a göre (1985) devletlerin asgari düzeyde bir düzen sağlamasındaki ana hedef, uluslararası toplumun amaçlarını gerçekleştirmektir. Her toplumda olduğu gibi uluslararası toplumun da amaçları mevcuttur. Bu amaçlar arasında uluslararası toplumun ve onu oluşturan üyelerin bekalarını sağlamak olduğu gibi şiddetin azaltılması ve kamu yararının sağlanması da vardır. Dolayısıyla uluslararası çevre sorunları uluslararası toplumun tamamına zarar verdiğinden, hatta ve hatta bazı devletlerin varlığını tehlikeye attığından, uluslararası toplumun bu sorunları ele alması onun yararınadır. Yine Bull'un (1985: 70) belirttiği gibi uluslararası toplumda kurallar sadece devletlerin bir arada yaşamasını kapsamazlar, aynı zamanda daha geniş hedefleri de tanımlarlar ve gerçekleştirilmelerine aracı olurlar. Yani realizmin iddia ettiğinin aksine İngiliz Okulu'nun çoğulcu uluslararası toplum anlayışı uluslararası ilişkileri bir devletin kazancının diğerinin kaybı olduğu bir oyun olarak nitelemez. Her ne kadar çoğulcu uluslararası toplum anlayışı devlet egemenliğinin dokunulmazlığının uluslararası toplumun bekasında kilit rol oynadığını ileri sürse de, bu açıdan bakıldığında çoğulcu bir uluslararası toplumda dahi uluslararası çevre sorunlarının çözümünde işbirliği gerçekleşebilir.

Örneğin Williams (2005: 19-27) çoğulcu bir uluslararası toplumun etik olarak da arzu edilebilir olduğunu, çünkü devletlerin birbirlerinden ayrı olmasının birçok uluslararası örgüt ve normun doğmasında etkili olduğunu iddia etmektedir. Williams'a göre bu uluslararası örgütlerin ve normların işlerliklerinin devam edebilmeleri için çoğulcu uluslararası toplum devam etmelidir. Bu noktadan bakıldığında gerçekten de uluslararası çevre sorunlarının uluslararası toplum içerisinde genelde çoğulcu bir yaklaşım ile ele alındığını görmekteyiz. Diplomatik konferanslar ve devlet egemenliğinin dokunulmazlığı ilkesi üzerine kurulmuş olan Birleşmiş Milletler, bu sorunların çözümünde ana adres olmaya devam etmektedir. Öte yandan Barnett'in de belirttiği üzere kısa vadede çevre sorunları devletlerarası çatışmadan çok devlet içi çatışmalara yol açmakta (Barnett, 2003: 10). Bu nedenle uluslararası toplumun çoğulcu bir düzlemde işbirliği arayışı bu bağlamda çok da anlamsız değildir. Neticede işbirliği, çoğulcu uluslararası topluma yabancı bir kavram değil ancak işbirliğinin yürütülmesi ve ele alınış biçimi çoğulcu uluslararası toplumda daha minimal olurken, dayanışmacı uluslararası toplumda daha yoğundur.

Çoğulcu bir uluslararası toplumun işbirliğini sağlama konusunda kısıtlı olduğu temel nokta, neorealizmde bulunan yerel/uluslararası ayrımına benzer bir biçimde, devlet egemenliğine atfettiği büyük önemdir (Paterson, 1996: 73). Nasıl ki neorealist teori devletlerin tamamını yerel farklılıkları göz ardı ederek aynı kabul etmekte ise, çoğulcu uluslararası toplum da devletlerin egemenlik alanlarının uluslararası toplumun temel dinamiklerinin konusu haline gelmesinde isteksizdir. Çünkü bir kere devlet egemenliğine dokunulmaya başladı mı, uluslararası toplumun düzeni tehlikeye atılmış olur (Bull, 1971). Dayanışmacı bir uluslararası toplum versiyonu ise, uluslararası toplumda düzenin meşruiyet ile yakından ilişkide olduğunu kabul etmektedir. Bu bir devletin vatandaşlarının haklarını ihlal ettiği noktada meşruiyetini kaybettiği anlamına gelmektedir. Meşruiyetini kaybeden devletler/hükümetler ise uluslararası toplumda düzene zarar vermektedir (Vincent, 1995: 90-91). Bu nedenle devletlerin meşruiyetini korumak aynı zamanda uluslararası toplumda düzenin korunmasına da katkıda bulunmaktadır.

Uluslararası toplumda dayanışmacı görüşü savunanların aldığı bu tutum aslında çoğunlukla insan hakları çerçevesi ile sınırlıdır. Ancak Buzan'ın da (2014: 84) dikkat çektiği üzere dayanışmacı bir uluslararası toplum sadece insan haklarını değil aynı zamanda çevre sorunlarından küresel ekonomiye geniş bir yelpazede uluslararası toplumun sorunlarını kapsama kapasitesine sahiptir. Bu noktadan hareketle dayanışmacı bir uluslararası toplumun uluslararası çevre sorunlarının ele alınışında kilit öneme sahip işbirliğinde daha başarılı olabileceği iddia edilebilir. Çünkü dayanışmacı bir uluslararası toplum anlayışı düzeni korumanın insanlığa ait belli standartların uluslararası toplumun temel normları olarak kabul edilmesinin önemini vurgular. Çevre sorunları gibi toplumun bekasını ilgilendiren sorunlarda da bu standartlar dahilinde işbirliği, devlet egemenliğine bakılmaksızın elzem olarak nitelendirilebilir.

Uluslararası toplumda çevre sorunlarının ele alınışı kronolojik olarak incelendiğinde de çoğulculuktan dayanışmacılığa doğru bir eğilim olduğu söylenebilir. Örneğin 1972'de Stockholm'de toplanan Birleşmiş Milletler Beşeri Çevre konferansının nihai metninin 21. maddesine göre devletler kendi kaynakları üzerinde tam egemenlik haklarına sahiplerdir ve bu hakkı başka devletlere çevresel zarar vermedikleri takdirde istedikleri gibi kullanabilirler. Ancak Paris Anlaşması'na baktığımızda bu devlet egemenliğini ön plana alan anlayışın tamamen yok olmamakla birlikte azaldığını görmekteyiz. Paris Anlaşması'nın giriş kısmında iklim değişikliği tüm insanlığın ortak sorunu olarak tanımlanmıştır ve bu anlaşmaya taraf devletlerin bir insan hakkı olarak çevreyi korumayı kabullendiği belirtilmiştir. İki anlaşma karşılaştırıldığında açıkça görülmektedir ki çevre sorunlarını devletler arası işbirliği ile çözmede uluslararası toplum devlet egemenliğinin dokunulmazlığının temel norm olarak

kabul edildiği bir yapıdan çevre sorunlarının insanlığın ortak sorunu olduğunu vurgulayan bir yapıya doğru değişim göstermiştir.

Özetle, çoğulcu uluslararası toplum anlayışı ve pratiği devletler arası işbirliğini tamamen reddetmezken, uluslararası toplumun tamamının çıkarına olan çevre sorunlarının çözümü gibi konularda dayanışmacı uluslararası toplum anlayışının ve pratiğinin daha olumlu sonuçlar verebileceği söylenebilir. Bunun temel nedeni dayanışmacı uluslararası toplumun dayanak noktası olarak ortak normları ele almasıdır. Çoğulcu uluslararası toplum pratiği ise devlet egemenliğini temel norm olarak ele aldığından böyle bir uluslararası toplumda işbirliğinin çözüm odaklılık seviyesi daha kısıtlı olarak değerlendirilebilir.

Dünya Toplumu Kavramı ve İnsani Güvenlik

İngiliz Okulu'nun uluslararası ilişkilere bakışını diğer teori ekollerinden farklılaştıran belki de en önemli özellik, okula mensup düşünürlerin ontolojik çoğulculuğu benimsemeleridir. Bunun anlamı, uluslararası ilişkileri sadece devletlerarası bir sistem ya da toplum olarak tanımlayıp diğer politik yapılanmaları dışlamamalarıdır. Yani uluslararası ilişkilerin politik örgütlenme biçimi tarihin herhangi bir noktasında uluslararası sistem, uluslararası toplum ve dünya toplumunu işaret edebilir ancak arka planda kalan politik örgütlenmeler hiç bir zaman tamamen yok olmazlar. Günümüzde uluslararası ilişkilerin politik yapısı şüphesiz tüm küreye nüfuz etmiş bir uluslararası toplumdur. Dolayısıyla devletler temel aktörlerdir ve onların arasındaki ilişki dinamiklerinden ve pratiklerinden doğan kural ve kurumlar uluslararası ilişkilerin temel işleyişini oluştururlar. Başka bir ifade ile uluslararası alan devlet dışı aktörlere yasal ve pratik olarak mümkün olduğunca kapatılmıştır. Günümüz uluslararası toplumunun üyeleri sadece ve sadece devletlerdir. Fakat insanlar arası paylaşılan değer ve çıkarlar, yani dünya toplumunun nüvesi, çağdaş uluslararası ilişkilerde de vardır.

Uluslararası ilişkiler geçmişte de olduğu gibi farklı politik örgütlenme biçimlerine sahne olabilir. Özellikle dünya toplumu biçiminde bir politik örgütlenme, İngiliz Okulu'nda genelde uluslararası toplumun sonu olarak kabul edilir. Dünya toplumu en kısa tanımı ile uluslararası ilişkilerin devletlerin ortak kurum ve kuralları vasıtası ile şekillendiği değil, insanların ve insan gruplarının ilişkilerinin bir ürünü olan kural ve kurumlar ile belirlendiği bir durumu işaret eder. Uluslararası ilişkiler bir dünya toplumu olarak örgütlendiğinde, devletlerin paylaştığı çıkar ve değerler değil, insanların ve insan gruplarının paylaştığı çıkar ve değerler, devletler birer aktör olsun olmasın, uluslararası ilişkilerin belirleyici unsurları olurlar. Bu tarz bir politik örgütlenmede devletler tüm insanlığın ortak çıkar ve değerlerini hâkim kılmada birer aktör olarak var olmaya devam

edebileceği gibi tamamen ortadan kalkarak ya da tek bir dünya devleti biçiminde örgütlenerek varlıklarını yine aynı amaca hizmet edecek biçimde sürdürebilirler.

İngiliz Okulu içerisinde bu üç temel uluslararası ilişkiler boyutunun ne biçimde birbirleri ile ilişkili oldukları oldukça tartışmalı bir konudur. Kimi yazarlar (Bull, 1985; Buzan, 2004a; Williams, 2005; Ralph, 2007) sistemin topluma, toplumun da dünya toplumuna dönüştüğü ilerlemeci bir uluslararası ilişkiler görüşünü savunurlarken; kimileri de (Tepeciklioğlu, 2016; Wight, 1991) bu üçü arasındaki ilişkinin daimi bir geçişkenlik içerisinde bulunduğunu ve tarihin farklı dönemlerinde uluslararası ilişkilerin değişik politik örgütlenmelere sahne olduğunu iddia etmektedirler. Her iki durumda da bu görüş uluslararası toplum her ne kadar günümüzün başat örgütlenme biçimi olsa da, uluslararası ilişkilerin insanların çıkar ve değerleri temelinde yeniden şekillenen bir politik yapıya da sahne olabileceğini göstermektedir. Yani dünya toplumu uluslararası ilişkilerde uluslararası toplum ve uluslararası sistemden baskın bir konuma geçebilir.

Dünya toplumu kavramı ve olgusu ile uluslararası çevre sorunları özellikle insani güvenlik bağlamında yakından ilişkilidir. İnsani güvenlik, özellikle Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan yeni tehditlere uluslararası sistemin mevcut yapısı ile cevap vermesinin sıkıntılarını ortaya koymak amacıyla ileri sürülmüş bir kavramdır. İnsani güvenlik kavramı basitçe, güvenliğin referans aldığı ana aktörün devletten bireye doğru değişmesinin gerekliliğini vurgular. Başka bir deyişle güvenlik için alınan her önlem devlete değil insana odaklanmalıdır. Özellikle küreselleşme nedeniyle uluslararası toplumun karşı karşıya kaldığı yeni tehditlerle başa çıkmanın en iyi yolu bireyin güvenlileştirilmesidir (Acharya, 2013: 29). Çünkü klasik güvenlik anlayışının sunduğu perspektif günümüz uluslararası ilişkilerindeki tehditleri anlamak ve bertaraf etmek açısından yetersizdir. İnsani güvenlik kavramı aynı zamanda askeri olarak ele alınamayacak tehlikeleri de içerir. Buna göre asıl amaç bireyin şiddetin ve zararın her türlüşünden korunmasıdır (Hubert, 2004).

Her ne kadar insani güvenlik kavramının analitik olarak uluslararası ilişkiler çalışmalarına katkısının oldukça sınırlı olduğu ve devletin bir güvenlik sağlama aracı olmaktan çıkarılmasının daha büyük sorunlara yol açacağı literatürde savunulan bir görüş olsa da (Buzan, 2004b: 370), bu kavram özellikle çevre sorunlarının anlaşılması ve çözümü açısından önem taşımaktadır. Çevre sorunları, genel olarak, bir kaç temel biçimde insani güvenliğı tehdit etmektedir. Örneğin iklim değişikliğinin yarattığı başlıca sorun insanların refah seviyelerini düşürmektir. Bunun sonucunda insanlar belirli yaşam standartlarını devam ettiremeyerek göçe zorlanabilirler. Dahası deniz seviyesinin yükselmesi, buzulların erimesi ve erozyon yiyecek kaynaklarını yok etme riski taşımaktadır. Bu tehditlerin gerçekleşmesi aynı zamanda temiz suya ulaşımı da

sınırlandırabilir. Bu nedenle gelecekte devletler altyapı hizmetlerini sunmakta yetersiz kalıp birer “başarısız devlet”e dönüşme riski ile karşı karşıyadırlar. Yine iklim değişikliğinin ve çevresel bozulmanın bir sonucu olarak fakirlik artmaktadır (Barnett ve Adger, 2007: 643, 651).

Çevresel bozulmanın, iklim değişikliğinin ve de sera gazı salınımının artmasının yakın gelecekte devletlerarası bir savaş ya da çatışmaya yol açma olasılığı düşük olarak görülmektedir (Barnett, 2003: 10). Aslında çevresel değişimin ya da bozulmanın devletlerarası sert çatışmalara yol açabileceği iddiası kimi zaman geleneksel güvenlik anlayışının bir uzantısı olarak da değerlendirilmektedir (Vogler, 2014b: 353-354). Belirtildiği üzere uluslararası çevre sorunlarının asıl tehdit ettiği insanlar ve insani güvenlidir. Ancak günümüz uluslararası ilişkileri bir uluslararası toplum olduğu için, insani güvenlik ikinci plandadır. Başka bir ifade ile uluslararası toplumda aslanan devletlerin güvenliğidir. Bu nedenle insani güvenliğin ele alınış şeklinin ne derece sağlıklı olabileceği meçhuldür.

Dünya toplumu bir politik örgütlenme biçimi olarak uluslararası toplumdan daha görünür ve etkin olması halinde devletlere ne derece ihtiyaç olacağı ya da devletlerin fonksiyonlarının ne olacağı tartışmalıdır. Uluslararası çevre sorunları gibi devletlerin değil insanların sorunu olan konularda devletlerin işlevlerinin minimize olduğu dünya toplumu gibi bir politik örgütlenme biçiminin uluslararası ilişkilerin ana karakterini oluşturması daha anlamlı olabilir. Öte yandan dünya toplumu devletlerarasındaki kurumlardan ziyade insanlar arasında kurulmuş kurumlardan oluşacağından bu sorunları ele almada daha efektif bir uluslararası ilişkiler görülebilir. Çünkü teorik olarak dünya toplumunun kurumları devletlerin ortak çıkar ve değerleri üzerine değil insanların ortak çıkar ve değerleri üzerine kurulmuşlardır. Dolayısıyla, çevrenin korunması ve çevresel bozulmanın önlenmesi, sürdürülebilir kalkınma ve doğayla barışık yaşama gibi değerler devletler arasında değil insanlar arasında paylaşılan değerler olduğundan dünya toplumunun bu sorunların çözümünde uluslararası toplumun önüne geçmesi hem teorik hem de pratik olarak daha fazla açılım getirebilir. Alexander von Humbolt’un da dediği gibi doğa birleşik bir yaşam ağıdır. Bu nedenle insanlar arasında paylaşılan değer ve çıkarlar uluslararası ilişkilere hakim olmaya yakınsadığı noktada uluslararası çevre sorunlarının çözümü o derece kolaylaşır.

Uluslararası Toplumun Genişlemesi ve Sürdürülebilir Kalkınma

İngiliz Okulu’na göre içinde yaşadığımız uluslararası toplum Avrupa uluslararası toplumundan dünyanın geri kalanına yayılmıştır (Bull ve Watson, 1984). Başka bir deyişle günümüz uluslararası toplumu, Avrupa devletler sisteminin kürenin geri kalanına genişlemesi sonucu meydana gelmiştir. Ancak

bu görüş çoğunlukla Avrupa merkezci olması bakımından eleştirilmektedir. Bull ve Watson'a (1984) göre Avrupa devletler sistemi ve onun egemenlik anlayışı, diplomasi, uluslararası hukuk, güçler dengesi ve büyük güçler yönetimi gibi kurumları küresel uluslararası toplum için birer örnek oluşturmuş ve bu gelişmiş uluslararası toplum dünyanın geri kalanında kabul görmüştür. Özellikle Avrupa uluslararası toplumunun dünyanın kolonizasyon süreci ile genişlemesi, çağdaş uluslararası toplumun standartlarının oluşması açısından önem taşımaktadır.

Avrupa uluslararası toplumunun genişlemesinin bu şekilde bir incelemesi doğal olarak yoğun biçimde eleştirilmektedir. Bu eleştirilerden birincisi bu görüşün dünyanın geri kalanında genişleme sırasında var olan politik yapıları göz ardı etmesidir. Örneğin Pella (2015) Batı Afrika'da Avrupa devletleri ile herhangi bir ilişki kurulmadan önce bulunan uluslararası toplumun, Bull ve Watson'ın (1984) ortaya koyduğu analitik düzlemde bir yere oturmadığını belirtmektedir. Yani Avrupa devletler sistemi dünyanın geri kalanına yayılmadan önce de bu bölgelerde çeşitli politik yapılar toplumsal, sistemik ya da dünya toplumu düzeylerinde bulunuyordu (Ejdus, 2014). Bu durumun başlıca sebebi klasik İngiliz Okulu düşüncesinin Avrupa merkezçiliğidir. İngiliz Okulu düşüncesinin incelemesine göre Avrupa uluslararası toplumunun dünyanın geri kalanına yayılması tek yönlüdür ve bu yeni sunulan standartları, diğer bölgelerde var olan devletlerin kabul etmesinden ibarettir.

Genişleme incelemelerine getirilen ikinci eleştiri ise Bull ve Watson'ın konuyu ele alış biçiminin Avrupa devletler sisteminin yayılmasının vahşi ve şiddet dolu doğasını göz ardı etmesinden kaynaklanmaktadır. Halliday (2009: 18) ve Keene (2002) gibi yazarlar, kolonizasyon sürecinin getirdiği yıkım, sömürü ve vahşetin İngiliz Okulu düşüncesinde kendisine çok az yer bulabildiğini iddia etmektedirler. Her ne kadar Avrupa değerleri ve kurumları birer norm olarak günümüz uluslararası toplumunun belirleyici unsurları olsalar dahi, onların bu konuma gelmeleri gönüllülükten ziyade zorunluluk ile mümkün olmuştur. Günümüzde dünya politikasını incelemede önemli bir perspektif sunan Güney-Kuzey ayrımı da Avrupa devletler sisteminin yayılmasının bir neticesidir. Kolonizasyon süreci ile dünyanın geri kalanını kendisine bağlayıp zayıflatan Avrupa devletleri, bu bölgelerden çekildiğinde aslında uluslararası toplum teorisinin tüm devletleri egemenlik ve kurumlara katılım bağlamında eşit gördüğü bir politik yapının aksine, ekonomik ve gelişmişlik olarak arasında büyük fark bulunan iki farklı dünyayı geride bırakmışlardır.

Avrupa devletler sisteminin dünyanın geri kalanına yayılmasının yol açtığı ekonomik ve siyasi eşitsizlik, uluslararası çevre sorunlarının ele alınmasında da kendini göstermektedir. Örneğin Paris İklim Değişikliği Konferansı'ndaki en önemli tartışma konularından birisi, gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere sera gazı salınımlarının sınırlandırılması için finansal destek talebinde

bulunması olmuştur. Benzer biçimde 2009 yılında Kopenhag'da toplanan konferansta gelişmekte olan devletlerin en çok üzerinde durdukları konu, sağlanacak finansal desteğin güvence altına alınmasıydı. Belki de Kopenhag Konferansı'nın bir anlaşmaya dönüşmemesinin en önemli sebeplerinden biri bu finansal konulardaki anlaşmazlık olarak gösterilebilir. Paris Konferansı'nın nihai anlaşma metnindeki "ortak hedef – farklı yaklaşımlar", -ülkelerin gelişmişlik düzeyleri farklı olduğundan sera gazı salınımını kısıtlamada farklı yaklaşımlar geliştirmesi- vurgusunun ana sebeplerinden biri de yine Kuzey ile Güney ülkeleri arasındaki ekonomik uçurum olarak gösterilebilir.

İklim değişikliklerinden ve çevresel bozulmadan farklı devletlerin farklı biçimlerde etkilendiği açıktır. Örneğin gelir adaletsizliği bulunan ülkelerde iklim değişikliğinin şiddet içeren çatışmalara dönüşme olasılığı daha yüksek olarak değerlendirilmektedir. Yine bazı devletler için iklim değişikliğine karşı alınacak önlemler sadece bir uyum problemi iken, küçük devletler için bu bir ölüm kalım meselesi olabilir (Barnett, 2003: 9-14). Başka bir perspektiften bakıldığında, Avrupa genişlemesi nedeniyle gelişmekte geri kalmış ülkeler, bir an önce elde bulunan kaynakları en efektif biçimde kullanarak gelişmişlik düzeylerini arttırmak ve maksimum ekonomik fayda elde etmek istemektedirler. Dahası çevresel bozulmanın çatışmaya yol açmasının en önemli nedeni ekonomide ve sosyal sistemlerde yaşanan değişikliklerden kaynaklanmaktadır (Barnett ve Adger, 2007: 640). Bu noktada sürdürülebilir kalkınma kavramı büyük önem arz etmektedir.

Sürdürülebilir kalkınma üç temel bileşenden oluşmaktadır. Bunlar ekolojik süreçlerin muhafazası, kaynakların sürdürülebilir biçimde kullanılması ve bio-çeşitliliğin korunmasıdır. Başka bir deyişle sürdürülebilir kalkınma bugünün ihtiyaçlarını gelecek neslin ihtiyaçlarını karşılama kapasitesine zarar vermeden karıştılabilmek olarak tanımlanabilir (Griffits ve O'Callaghan, 2002: 304-305). Ancak kolayca görülebileceği üzere, sürdürülebilir kalkınma kavramı gelişmekte olan ülkelerin bir an önce kalkınma hedefleri ile çelişmektedir. Yani Avrupa devletler sisteminin genişlemesi sonucu dünyada derinleşmiş eşitsizlik, sürdürülebilir kalkınma gibi çevre sorunlarının yönetilmesinde kilit öneme sahip bir yöntemi işlevsizleştirebilir.

Çevre sorunlarının sosyo-ekonomik boyutu hakkında ana akım uluslararası ilişkiler teorilerinin verebileceği yanıtlar çok kısıtlıdır. Buna İngiliz Okulu teorisi de dahildir. Ancak İngiliz Okulu'ndaki uluslararası toplumun küreselleşmesi tartışması, özellikle sürdürülebilir kalkınmanın nasıl uygulanacağı ve Güney-Kuzey ayrımının ortaya çıkış sebepleri bağlamında katkı sunabilir. Eğer Avrupa değer ve kurumlarının dünyanın geri kalanına nasıl yayılıp günümüz uluslararası ilişkilerini nasıl şekillendirdiği içerdiği şiddet ve sosyo-ekonomik tahribat da göz

önüne alınarak yeniden yorumlanırsa, günümüz uluslararası toplumunun çevre sorunlarına yaklaşımı daha iyi açıklanabilir.

3. SONUÇ

Bu çalışmada İngiliz Okulu teorisinin uluslararası çevre sorunlarını anlamada/açıklamada ne gibi katkıları olabileceği tartışılmıştır. Çalışma özellikle İngiliz Okulu'nun uluslararası toplum, dayanışmacılık çoğulculuk, dünya toplumu ve uluslararası toplumun genişlemesi kavramlarına odaklanmıştır. Uluslararası toplum kavramı çerçevesinde yapılan tartışma göstermiştir ki, devletler, çevre sorunlarını üyesi oldukları toplumun bir sorunu olarak ele almakta, ortak çalışma ve kurallar vasıtasıyla kurdukları kurumlar aracılığıyla çözmeye çalışmaktadır. Uluslararası ilişkilerde çevre sorunlarının ele alınış ve yönetiliş biçimi İngiliz Okulu'nun tanımladığı kurumların bu sorunları anlamada ve açıklamada katkı sunabileceğine işaret etmektedir. Çevre sorunlarının yol açtığı göç, ekonomik sıkıntılar, hastalıklar, şiddete varan çatışmalar gibi birçok sorun da uluslararası toplum çalışmalarının odak noktası olan düzeni tehdit eder niteliktedir. Örneğin sıcaklık artışı gelecekte şiddet içeren çatışma riskleri ile doğrudan bağlantılıdır. Yine buzulların erimesi kaynaklı deniz seviyesinin yükselmesi kitlesel göçlere yol açabilir. Yapılan bilimsel çalışmalarda eğer yeterli önlemler alınmaz ise 2099 yılında küresel ısınmanın ortalamanın 6.4 derece üstüne çıkabileceği ve deniz seviyesinin 59 cm yükselebileceği senaryolar dâhilindedir (IPCC – 4th Assesment Report).

İngiliz Okulu teorisinin tanımladığı uluslararası toplumun kurumları ile uluslararası çevre sorunları iki yönlü bir ilişki içerisindeyler. Bir yandan kurumlar içerisinde ele alınan sorunlar uluslararası toplumun pratikleri çerçevesinde çözüme kavuşturulmaya çalışılırken, öte yandan çevre sorunlarının devletlerin sınırlarını aşan, ortak çalışma gerektiren bir yapıya sahip olması, uluslararası toplumun da gelişimine ve kurumsal işleyişine katkı sunmaktadır. Diploması ve uluslararası hukuk gibi kurumlar çevre meselelerine bir zemin oluşturmakta, büyük güçler yönetimi ve güçler dengesi çevre sorunlarına yaklaşımı ana hatları ile yönlendirmekte, savaş da bir kurum olarak çevre sorunlarının bir sonucu olabilmektedir. Başka bir deyişle çevre sorunları ile mücadele sürecinin pratiği uluslararası toplumun kuramsal tanımlaması ile uyumakta, kurumlarının işlerliği içinde vücut bulmaktadır.

Çevre meselelerinin ele alınış biçimi ise uluslararası toplumda, uluslararası örgütlerin güçlenmesini, yapılan birçok anlaşma ile uluslararası hukukun gelişimini ve sürdürülen bilgi alışverişi ve müzakere yöntemleri ile diplomasinin kuvvetlenmesini sağladığı gözlemlenmektedir. Çevre çalışmalarında da kurumsal bir düşünce sistemine atıflarda bulunulması, uluslararası toplum kurumları ile çevre çalışmalarının bağdaştırılabileceğinin bir diğer göstergesidir (Barnett ve

Adger, 2007). İngiliz Okulu teorisinde “ikincil kurum” olarak adlandırılan uluslararası örgütler aynı kapsamda örnek gösterilebilir. Kısacası, uluslararası toplumun kurumlarının çevre çalışmalarında kullanılabilecek şablonlar olduğu iddiası sadece İngiliz Okulu’nun değil, çevre ile ilgili literatürün de ihtiyaç duyduğu bir öneri olarak gözükmektedir.

Uluslararası toplumun kurumları ile çevre konularının bağdaştırılması hakkında vurgulanabilecek diğer bir nokta, neden sonuç ilişkilerinin karmaşık bir yapıda tersine işleyebilmesidir. Kurumların kuramsal anlatısı ile çevre sorunlarının pratikteki yansımaları tersine bir etkileşim içerisinde olabilir. Uluslararası toplumun kurumlarının işlemesi her zaman çevre meselelerinde olumlu yönde doğrusal gelişmelerin olacağı manasına gelmez. Örneğin büyük güçlerin çıkar çatışmaları, birbirlerinin gelişmişlik oranları arasındaki rekabet, küresel anlamda öncü rol isteme yarışı gibi nedenler çevre sorunlarıyla mücadeleye ket vurabilecek niteliktedir. Çevre sorunlarının ileride savaşa ya da şiddet içeren çatışmalara yol açma ihtimali, uluslararası toplumu ortak hedeflerde uzlaşmaya yöneltip çevre sorunlarını çözmede kolaylaştırıcı rol oynayabilir. Aynı zamanda uluslararası ilişkilerin dinamikleri içinde uluslararası toplumun üreteceği savaşlar birçok yeni çevre problemini de peşinden getirebilir. Güçler dengesi kurumu göz önüne alındığında ise, uluslararası toplum içinde tek denge unsurunun çevre olmaması, ekonomik ve siyasal anlamda çıkarları zedelenen ülkelerin çevre sorunlarına katkıda isteksiz ya da engelleyici olmasına yol açabilecektir. Kısacası işleyen bir uluslararası toplumun varlığı çevre meselelerin her zaman işbirliği içinde yürütüleceği anlamına gelmez. Ancak, bu denklemde açık olan nokta, çevre ile ilgili uluslararası ilişkilerde yürütülen süreçlerin anlaşılması ve açıklanması için uluslararası toplum kurumlarının bir şablon sunabildiğidir.

Unutulmamalıdır ki, İngiliz Okulu sadece uluslararası toplum ile tüm uluslararası ilişkileri açıklamamakta, çoğulcu bir yaklaşımla uluslararası sistem, uluslararası toplum ve dünya toplumu üçlemesini birlikte kullanarak analizler yapmaktadır. Dolayısıyla İngiliz Okulu içerisinde yapılan diğer teorik tartışmalar da uluslararası çevre sorunlarının incelenmesinde çeşitli katkılar sağlayabilir. Özellikle çevresel bozulmanın ve iklim değişikliğinin getirdiği gelişmelere normatif anlamda yanıtlar vermede bu kavramlar fayda sağlayabilir. Örneğin daha dayanışmacı bir uluslararası toplum yapısının çevre sorunlarını bir ortak değer olarak uluslararası topluma sunması, bu sorunların ele alınış biçimini kökten değiştirebilir. Yine insanlar arasında paylaşılan değerlerin devletler arasında paylaşılanlara nazaran ön planda olduğu uluslararası ilişkiler boyutu olan dünya toplumu güçlendiği ölçüde, çevre sorunlarının çözümünde yeni perspektifler getirebilir. Bunlara ek olarak Avrupa merkezli uluslararası toplumun dünyanın geri kalanına nasıl yayıldığına incelendiği çalışmalar,

İngiliz Okulu teorisinin katkıları ile çevre sorunlarının kökenlerinin anlaşılmasına çeşitli katkılar sunabilir.

Sonuç olarak, uluslararası toplum tüm uluslararası ilişkiler sistemde var olan düzeni kurumları vasıtası ile işletirken çevre sorunlarını da bu düzenin içine katmaktadır. Uluslararası ilişkiler gerçekliğin akışını sağlayan bu kurumlar çevre sorunları da aynı sistematik içinde çözüme gayretinde gözükmetedir. İngiliz Okulu bu kapsamda; hem uluslararası toplum kavramı hem de uluslararası ilişkilere genel bakışı bağlamında uluslararası ilişkilerdeki çevre ile ilgili olan süreçlerin tahlil edilmesinde önemli bir şablon ortaya koyabilecek, geleceğe dair öngörülerde dikkate değer katkılar sunmaya aday bir teorik yaklaşımdır.

KAYNAKÇA

Acharya, Amitav (2013), "Human Security", Baylis et. al. (ed.), The Globalization in World (Oxford: Oxford University Press).

Barnett, Jon (2003), "Security and climate change", Global environmental change, 13 (1): 7-17.

Barnett, Jon and W. Neil Adger (2007), "Climate Change, Human Security and Violent Conflict", Political Geography, 26: 639-655.

Barry Buzan (2014), An Introduction to the English School of International Relations: The Societal Approach (Cambridge, Polity)

Baylis, John, Steve Smith and Patricia Owens (2014), The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations, sixth ed. (Oxford: Oxford University Press)

Bendini, Roberto (2016), "In Depth Analysis United States - China relations: a complex balance between cooperation and confrontation", (European Parliament – Directorate General for External Policies Policy Department), [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/570464/EXPO_IDA\(2016\)570464_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/570464/EXPO_IDA(2016)570464_EN.pdf) (21.11.2016)

Bernstein, Steven (2013), "Global Environmental Norms", Robert Falkner (ed.), The Handbook of Global Climate and Environmental Policy (UK: Wiley-Blackwell): 127-145.

Buhaug, Halvard, Nils Petter Gleditsch, and Ole Magnus Theisen (2010) , "Implications of Climate Change for Armed Conflict", Mearns R, Norton A (Ed.), Social Dimensions of Climate Change: Equity and Vulnerability. New Frontiers of Social Policy (Washington: World Bank): 75-101.

Bull, Hedley (1971), "Order vs. Justice in International Society." Political Studies, 19 (3): 269-283.

Bull, Hedley (1980), "The Great Irresponsibles? The United States, the Soviet Union, and World OrderAuthor", International Journal, 35 (3): 437-447.

Bull, Hedley (1985), The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics (Hong Kong: Macmillan).

Bull, Hedley (1995, and 2012 ed.), The Anarchical Society A Study of Order in World Politics (London: Macmillan).

Bull, Hedley ve Adam Watson (1984) "Introduction", Hedley Bull ve Adam Watson (ed.), The Expansion of International Society (Oxford: Oxford University Press): 1-9.

Buzan, Barry (2001), "The English School: An Underexploited Resource in IR", Review of International Studies 27(3): 471-488.

Buzan, Barry (2004a), From International to World Society? English School Theory and the Social Structure of Globalisation (Cambridge: Cambridge University Press).

Buzan, Barry (2004b) "A reductionist, idealistic notion that adds little analytical value" Security Dialogue, 35 (3): 369-370.

Buzan, Barry (2010), "Culture and International Society", International Affairs 86 (1): 1-25.

Buzan, Barry (2014), An Introduction to the English School of International Relations: The Societal Approach (Cambridge: Polity).

Demirel, Murat (2017), "Hedley Bull Perspektifinden "Uluslararası Toplum" Kavramsallaştırması ve Kurumları", Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3: 46-85.

Ejdus, Filip (2014), "The expansion of international society after 30 years: Views from the European periphery", International Relations, 28 (4): 445-445.

Gleditsch, Nil Petter (2012), "Whither the weather? Climate Change and Conflict", Journal of Peace Research, 49 (1): 3-9.

Gong, Gerrit (1984), The Standard of Civilization in International Society (Oxford: Clarendon Press).

Griffiths, Martin ve Terry O'Callaghan (2002), International Relations: The Key Concepts (London: Routledge).

Halliday, Fred (2009), "The Middle East and Conceptions of 'International Society'", Barry Buzan ve Ana Gonzalez Palaez (ed.), *International Society and the Middle East* (UK: Palgrave Macmillan): 1-23.

Harrison, Kathryn and Lisa McIntosh Sundstrom (Ed.) (2010), *Global Commons, Domestic Decisions: The Comparative Politics of Climate Change, American and Comparative Environmental Policy* (Cambridge, Mass.: MIT Press)

Hoffman, Stanley (1986), "Hedley Bull and His Contribution to International Relations", *International Affairs*, 62 (2): 179-195.

Hubert, Don (2004), "An Idea that Works in Practice", *Security Dialogue*, 35 (3): 351-352.

Intergovernmental Panel on Climate Change – IPCC, "IPCC Fourth Assessment Report: Climate Change 2007", https://www.ipcc.ch/publications_and_data/ar4/wg1/en/spmsspmp-projections-of.html (21.11.2016)

Intergovernmental Panel on Climate Change - IPCC, "Reports-Assesment Reports: Working Group Two: Impacts, Adaptation and Vulnerability", <http://www.ipcc.ch/ipccreports/tar/wg2/index.php?idp=446> (21.11.2016)

İlhan Sağsen (2015), *The European Union as a Distinctive Actor in Global Climate Change Policy*, (Ankara: Middle East Technical University - Unpublished Ph. D. Thesis)

James, Alan (1993), "System or Society?", *Review of International Studies* 19 (3): 269-288.

Jones, Roy E. (1981), "The English School of International Relations: A Case for Closure", *Review of International Studies*, 7 (1): 1-13.

Keene, Edward (2002), *Beyond the Anarchical Society* (Cambridge: Cambridge University Press).

Lewis, Joanna (2010/2011), "The State of U.S.-China Relations on Climate Change: Examining the Bilateral and Multilateral Relationship", (Woodrow Wilson International Center for Scholars, China Environment Series 2010/2011): 7-39, <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/Feature%20Article%20The%20State%20of%20U.S.-China%20Relations%20on%20Climate%20Change.pdf> (21.11.2016)

Lieberthal, Kenneth ve David Sandalow (2009), “Overcoming Obstacles to U.S. – China Cooperation on Climate Change”, (The John L. Thornton China Center at Brookings), https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/01_climate_change_lieberthal_sandalow.pdf (21.11.2016)

Little, Richard (2000), “The English School’s Contribution to the Study of International Relations”, *European Journal of International Relations*, 6 (3): 395-422.

Navari, Cornelia ve Daniel M. Green (Ed.), (2014), *Guide to the English School in International Studies* (West Sussex: Wiley Blackwell)

Parikh, Jvoti (1994), “North-South Issues for Climate Change”, *Economic and Political Weekly*, 29 (45/46): 2940-2943.

Paterson, Matthew (1996), “IR Theory”, John Vogler ve Mark Imber (ed.), *The environment and international relations*, (London: Routledge): 59-76.

Paterson, Matthew (2005), “Global Environmental Governance”, Alex Bellamy (ed.), *International Society and its Critics* (Oxford: Oxford University Press): 163-177.

Pella, John Anthony Jr. (2015), *Africa and the Expansion of International Society Surrendering the Savannah* (London: Routledge).

Ralph, Jason (2007), *Defending the Society of States Why America Opposes the International Criminal Court and its Vision of World Society* (Oxford: Oxford University Press).

Resmi Gazete (17 Mayıs 2014), Yönetmelik - Sayı 29003, www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/05/20140517-3.htm (21.11.2016)

Resmi Gazete (22 Temmuz 2014), Sera Gazı Raporlarının İzlenmesi ve Raporlanması Hakkında Tebliğ - Sayı 29068, www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/07/20140722-5.htm (21.11.2016)

Reuveny, Rafuel (2007), “Climate Change-induced Migration and Violent Conflict”, *Political Geography*, 26 (6): 656–673.

Salehyan, Idean (2008), “From Climate Change to Conflict? No Consensus Yet”, *Journal of Peace Research*, 45: 315-326.

Tepeciklioğlu, Ali Onur (2016), “An Analysis of the World Society Conceptualization in the English School”, *Ege Akademik Bakış*, 16 (4): 733-743.

Tepeciklioğlu, Ali Onur ve Elem Eyice Tepeciklioğlu (2015), “Teoriden Pratiğe: Suriye Krizi ve Uluslararası Toplum”, SBF Dergisi, 70 (1): 162-192.

The Guardian (21.12.2012), China and US Hold the Key to a New Global Climate Deal, <https://www.theguardian.com/environment/2012/dec/12/china-us-global-climate-deal> (21.11.2016)

The UN Refugee Agency – UNHCR, Syria Regional Refugee Response, <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php> (21.11.2016)

The Washington Post (Nov.12, 2014), “China, U.S. Agree to Limit Greenhouse Gases”, https://www.washingtonpost.com/business/economy/china-us-agree-to-limit-greenhouse-gases/2014/11/11/9c768504-69e6-11e4-9fb4-a622dae742a2_story.html (21.11.2016)

The White House Office of the Press Secretary (Nov. 11, 2014), “Fact Sheet: U.S.-China Joint Announcement on Climate Change and Clean Energy Cooperation”, <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/11/11/fact-sheet-us-china-joint-announcement-climate-change-and-clean-energy-c> (21.11.2016)

The White House Office of the Press Secretary (Sep. 25, 2015) , “U.S.-China Joint Presidential Statement on Climate Change”, <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2015/09/25/us-china-joint-presidential-statement-climate-change> (21.11.2016)

U.S. Department of State (June 7, 2016), “Media Note: U.S. China Strategic and Economic Dialogue Outcomes of the Strategic Track”, <http://m.state.gov/md258146.htm> (21.11.2016)

UNFCCC (2016a), Who’s who: Groupings and actors, http://unfccc.int/essential_background/convention/items/6343.php (21.11.2016)

UNFCCC (2016b), Paris Agreement – Status of Ratification, http://unfccc.int/paris_agreement/items/9444.php (20.11.2016)

UNFCCC (2016c), The Secretariat, <http://unfccc.int/secretariat/items/1629.php> (21.11.2016)

United Nations (1998), Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change, <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.pdf> (21.11.2016)

United Nations Sustainable Development Knowledge Platform,
<https://sustainabledevelopment.un.org/milestones/wced> (21.11.2016)

US Environmental Protection Agency (2016), Global Greenhouse Gas Emissions Data, <https://www.epa.gov/ghgemissions/global-greenhouse-gas-emissions-data>, (20.11.2016)

Victor, David G. (2001), The Collapse of the Kyoto Protocol and the Struggle to Slow Global Warming, A Council On Foreign Relations Book (Princeton, N.J.: Princeton University Press)

Vincent, R. J. (1995), Human Rights and International Relations (Cambridge: Cambridge University Press).

Vogler, John (2014a), “Mainstream Theories: Realism, Rationalism and Revolutionism”, Paul Harris (ed.), Routledge Handbook of Global Environment Politics (New York: Rotulledge): 30-39.

Vogler, John (2014b), “Environmental Issues”, Baylis, John et. al. (ed.), The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations, sixth ed. (Oxford: Oxford University Press): 341-355.

Wheeler, Nicholas. J. (1992), “Pluralist or solidarist conceptions of international society: Bull and Vincent on humanitarian intervention”, Millennium-Journal of International Studies, 21 (3): 463-487.

Wight, Martin (1991), International Theory The Three Traditions (Leicester: Leicester University Press).

Wight, Martin ve Herbert Butterfield (1966), “Preface”, Herbert Butterfield ve Martin Wight (ed.), Diplomatic Investigations (London: Allen & Unwin): 2-3.

Williams, John (2005), “Pluralism, Solidarism and the Emergence of World Society in the English School Theory”, International Relations 19 (1): 19-38.

World Resources Institute (2014), 6 Graphs Explain the World’s Top 10 Emitters, <http://www.wri.org/blog/2014/11/6-graphs-explain-world%E2%80%99s-top-10-emitters> (20.11.2016)

Yurdusev, A. Nuri (1996), “‘Uluslararası İlişkiler’ Öncesi”, Atila Eralp (ed.), Devlet Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar (İstanbul: İletişim): 47-51.

**EKOLOJİK VE EKONOMİK KRİZLERE ALTERNATİF
ÇÖZÜM OLARAK YEŞİL EKONOMİ POLİTİKALARI***

**GREEN ECONOMY POLICIES AS AN ALTERNATIVE
SOLUTION OF ECOLOGICAL AND ECONOMICAL
CRISIS**

Işıl DEMİRTAŞ**

ÖZ

Dünya ekonomisi, çok yakın bir zamanda küresel bir finansal krize, sonrasında Avrupa’da borç krizi olarak devam eden durgunluk sürecine ve iklim değişikliğinin ortaya çıkardığı ekolojik krizlere sahne olmuştur. Eşanlı olarak yaşanan bu krizler, ‘yeşil ekonomi’ olarak adlandırılan alternatif bir modelin uygulama alanı bulmasına zemin hazırlamıştır. Doğa ile uyumlu bir ekonomik yapıda; kaynakların sürdürülebilirliğine, yenilenebilir enerji kullanımının yaygınlaştırılmasına ve enerji verimliliğinin sağlanmasına yönelik politikaların ön plana çıkarıldığı söz konusu model; yeşil teknoloji olarak ifade edilen, çevreye duyarlı teknolojilerin geliştirilmesini mümkün kılmaktadır. Söz konusu çalışma; yeşil ekonomi politikalarının durgunluk ve iklim değişikliği gibi çevresel ve ekonomik sorunları çözmedeki rolünü açıklamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Ekonomi, Finansal Kriz, Ekolojik Krizler, Yeşil Yeni Düzen, Yeşil Ekonomi Politikaları.

* Söz konusu çalışma, 1-3 Kasım 2012 tarihleri arasında İzmir’de Türkiye Ekonomi Kurumu tarafından düzenlenen Üçüncü Uluslararası Ekonomi Konferansında “Büyük Durgunluk ve Yeşil Ekonominin Yükselişi: Yeşil Ekonomi Durgunluktan Çıkış için Bir Alternatif Olabilir mi?” başlığı ile sunulmuş ve kongre web sayfasında tam metin olarak yayınlanmış olan çalışmanın gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

** Yrd. Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, isil.demirtas80@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7534-4911>

* Makale Geliş Tarihi: 27.12.2016
Makale Kabul Tarihi: 04.01.2018

ABSTRACT

Starting from the global financial crisis, the world economy has faced with two basic issues; the great recession that is occurred by the ongoing debt crisis process in Europe and the ecological crisis that occurred as a result of global warming and the climate changes. Simultaneously, these issues prepared a ground work for the 'green economy' to emerge as an alternative model. Green economy is a model which is in a harmony with nature within the economic structure; providing the policies such as the sustainability of the resources, the expansion of the renewable energy usage and energy efficiency are the foreparts of the model. This study explains the role of green economy policies to solve ecological and economic problems such as stagnation and climate change.

Keywords: Green Economy, Financial Crisis, Ecological Crisis, Green New Deal, Green Economy Policies.

GİRİŞ

Dünya ekonomisi, yakın bir zamanda küresel bir finansal krize, sonrasında Avrupa'da borç krizi olarak devam eden durgunluk sürecine ve iklim değişikliğinin ortaya çıkardığı ekolojik krizlere sahne olmuştur. Söz konusu sorunların eşanlı olarak ortaya çıkması; ekonomik, sosyal ve çevresel olmak üzere çok yönlü bir çözümü gerekli kılmıştır. Böylece 'yeşil ekonomi' hem ekonomik krize hem de ekolojik tahribata karşı ihtiyatlı bir çare olarak öne sürülmüştür (Shear, 2014: 193).

Finansal kriz döneminde daha popüler hale gelen yeşil ekonomi, geçmişte çok eskilere dayanan bir kavramdır. Bu kavram ilk olarak, sanayi devrimi sonrasında hızla yayılan ve özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında oldukça belirgin bir şekilde hissedilen çevresel kirlenmeye bir tepki olarak adını duyurmuştur.

Yeşil ekonomi, çevresel riskleri azaltırken aynı zamanda bireylere eşit ve adil bir yaşam vaat eden bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır. Yeşil ekonomiye göre sosyal ve çevresel ihtiyaçlar maddi zenginlikten önce gelmektedir. Niteliksel zenginliğe önem veren yeşil ekonomi, ana akım iktisadın ortaya koyduğu büyüme ve çevre arasındaki değiş-tokuş (*trade-off*) ilişkisinde çevrenin korunması için büyümeme/küçülme yanlı bir yaklaşımı savunmaktadır. Böylece ana akım

iktisadın ve onun büyüme kuramının ekonomik büyümeyi öncelikli olarak kılmasına eleştirel bir yaklaşım getirmektedir.

Ana akım iktisadın büyümek için çevreden ya da çevrenin korunması için büyümeden ödün verilmesi gerektiğine dair çevre-büyüme, değiş-tokuşu 80'li yıllarda sürdürülebilir kalkınma kavramı ile kırılmıştır. Böylece ana akım iktisat; hem büyüeyebilen hem de çevresel sorunlara çözüm getiren bir kavram ortaya çıkarmıştır. Uluslararası alanda oldukça geniş ölçüde yankı bulan sürdürülebilir kalkınma, ülkelerin kalkınma politikalarında geniş oranda yer bulmuştur.

Ancak, 2008 yılında yaşanan finansal kriz ve çevresel krizler, ülkelerin çevre konusunda daha geniş çaplı önlem almalarını ve yeni bir ekonomik model arayışını gündeme getirmiştir. Yeşil ekonominin Keynesyen iktisada eklemlendiği bu model “Yeşil Yeni Düzen” olarak uygulama alanı bulmuştur. Büyük Buhran yıllarında “Yeni Düzen” adıyla ortaya konulan yeniden yapılandırma modelinden ilham alınarak günümüz krizlerinin çözümüne uyarlanmış olan “Yeşil Yeni Düzen”, yeşil ekonomi temelli bir yeniden yapılandırma modeli oluşturmıştır. Yeşil Yeni Düzen; ekolojik risklerin ortadan kaldırılması, sürdürülebilirliğin sağlanması ve istihdamın artırılmasını kapsayan; mali, sektörel, ulusal ve uluslararası düzenlemeleri içermektedir.

Bu çalışmada “Yeşil Yeni Düzen” adıyla uygulama alanı bulan yeşil ekonomi politikaları analiz edilmektedir. Birinci bölümde, yeşil ekonomi kavramı ve kavramın ortaya çıktığı günden bugüne kavramsal olarak geçirdiği evrim ele alınmaktadır. İkinci bölümde ise eşanlı krizler ve büyük durgunluk üzerinde durulmaktadır. Yeşil Yeni Düzenin krizlere çözüm olarak sunduğu politikalar ve ülkelerin iklim ve enerji politikalarında nasıl yer ettiği konuları da üçüncü bölümde tartışılmaktadır.

1. YEŞİL EKONOMİ KAVRAMI VE KAPSAMI

Yeşil ekonomi, adını özellikle 2008 finansal krizi sonrası duyurmuş olsa da sanayi devrimi sonrasında çevrenin hissedilen oranda kirlenmesi sonucu ortaya çıkan bir kavramdır. 1950'li yıllarda hızla artan tüketim alışkanlığının (Aşıcı, 2012: 35) gelişmiş ülkelerin yüksek büyüme hızlarının ve özellikle kırsal alanlarda ‘yeşil devrim’ olarak ifade edilen modern tarım yöntemlerinin (tarımda kimyasal ilaçlar, gübreler ve böcek ilaçlarının kullanılması) çevre üzerindeki olumsuz etkileri çevresel kirlenmeye yönelik tepkilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Puppim de Oliveira, 2012: 7).

Artan çevresel sorunlara yönelik tepkiler büyüye de ana akım iktisat, çevresel mücadele ile ekonomik kalkınma arasında bir değiş-tokuş ilişkisinin varlığını savunmaktaydı. Yani çevre kirliliği artan ekonomik zenginliğin bir sonucu olarak ortaya çıktığından ekonomik zenginlik ve çevre kirliliği arasında

bir seçim yapılması gerekmektedir. Çevresel kirlenmenin azalması için ekonomik zenginlikten vazgeçilmesi ise ana iktisadi akım ile örtüşen bir yaklaşım değildi. Ancak artan çevre kirliliğine yönelik tepkiler, çevre ve ekonomik kalkınma arasındaki değiş-tokuş ilişkisinde –ana akım iktisadın tersine– çevreyi ve çevrenin içerisinde var olan tüm canlıları önceleyen; bu nedenle de büyümeme ve hatta küçülmeyi savunan iktisadi bir yaklaşımı ortaya çıkardı (Puppim de Oliveira, 2012: 3).

Yeşil ekonomi olarak ifade edilen bu yaklaşıma göre sosyal ve çevresel ihtiyaçlar maddi zenginlikten önce gelmeli ve insanın yaşam kalitesinin artırılması için üretim yapılmalıdır. Böylece yeşil ekonomi niceliksel servet yerine toplumun sosyal gelişimi ve tüm canlı sistemlerini temel alan niteliksel servete odaklanmaktadır (Milani, 2000: 91). Dolayısıyla Yeşil Ekonomi sadece çevresel sorunlara çözüm sunan bir yaklaşım olmaktan ziyade doğayı ve doğadaki tüm canlıları bir değer unsuru olarak gören çok daha geniş kapsamlı bir düşüncedir. Bu nedenle Kennet ve Heinemann (2006) yeşil ekonomiyi ekonomik sistem içerisinde ihtiyaç duyulan reformları öneren ve ekoloji, eşitlik, sosyal ve çevresel adaleti temel alan bir yaklaşım olarak açıklamaktadır. Kapitalizmin yıkıcı etkilerine karşı çıkan yeşil ekonomi, büyüme ve kalkınmayı reddeden ve insanın doğa üzerindeki yıkıcı müdahalelerini en aza indirerek dünyadaki tüm canlıların kalıcılığını temin eden bir ekonomik anlayış biçimidir (Şahin, 2012: 23).

Lawson (2006: 25-27)'a göre yeşil ekonomi, maddi servetten ziyade niteliksel serveti merkeze aldığından, ana akım iktisadın ekonomik sisteminde yer alan faktörleri – önem sırası açısından- tersinden sıralamaktadır. Dört kademededen oluşan ekonomik sistemde ilk sırada temel hayati ihtiyaçlar (su, gıda, enerji, barınma ve güvenli atık yönetimi), ikinci sırada iş bölümünü içeren faaliyetler (kaynak dağılımı, ticaret, imalat), üçüncü sırada yönetim ve kamu hizmetleri yer alırken ana akım iktisatta daima ilk sırada yer alan finansal veya parasal hizmetler ise dördüncü sırada bulunmaktadır.

Richardson (2013)'a göre ise yeşil ekonomi, fosil kaynaklara olan bağımlılığı azaltmayı, ekosistemin etkilerini minimize etmeyi, toplumsal eşitliği ve servetin adil dağılımını sağlayan tüm insanlar için sosyoekonomik refahı sürdürmeyi amaçlayan yenilenebilir, adil ve karlı bir ekonomidir.

1970'li yılların başında artan çevresel kirlenme ve çevreci hareketlerin yaygınlaşması, çevresel konuların çok sayıda ülkeye yayılmasına, bu konuda çeşitli raporlar hazırlanmasına ve ulusal/uluslararası düzeyde kanun ve kurumların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Puppim de Oliveira, 2012: 9). Bu konuda Roma Kulübü tarafından yayınlanan ve 1972 yılında ilk kez yapılan Birleşmiş Milletler Beşeri Çevre Konferansında sunulan 'Büyümenin Sınırları'

diğer bir adıyla Meadows Raporu oldukça önemlidir. Birçok dile çevrilerek popüler hale gelen rapor, çevresel bozulmaya ve gezegen kaynaklarının sınırlılığına bir cevap olarak gelişmekte olan ülkelerde sıfır büyümeyi önermiştir. Fakat bu rapor; kapitalizmin sınırsız büyüme olmadan gerçekleşemeyeceğini savunan ana akım iktisatçılar tarafından eleştirilmiştir. 1974 yılında daha ılımlı bir rapor hazırlayan Roma Kulübü bu defa bütün yaşayan organizmalar için sınırlı büyüme şekillerinin olduğunu ifade etmiştir (Bermejo, 2014: 71). Buna rağmen yeşil ekonomi yaklaşımının büyüme yerine çevreyi önceleyen tutumu, uygulamada bir etki yaratamamıştır.

Ancak çevre ve ekonomik kalkınma arasında sorgulanan değiş-tokuş ilişkisi ‘sürdürülebilir kalkınma’ kavramı ile birlikte kırılmaya başlamıştır. Ana akım iktisat – teoride – hem büyüeyebilen hem de çevre sorunlarına çözüm getiren yeni bir kavram ortaya çıkarmıştır. 1983 yılında Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (Brundtland Komisyonu) tarafından yayınlanan ‘Ortak Geleceğimiz’ raporunda değinilen sürdürülebilir kalkınma kavramı; “gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama kabiliyetinden ödün vermeksizin bugünkü nesillerin ihtiyaçlarının karşılanması” olarak tanımlanmaktadır. Sürdürülebilir büyüme kavramı ile eşitliğin, büyümenin ve çevresel sürdürülebilirliğin aynı anda gerçekleştirilebileceği vurgulanmaktadır (Crowther ve Seife, 2016: 28). Raporda aynı zamanda, çevrenin ve doğal kaynakların bozulmasındaki hızlı artış ile bu bozulmanın ekonomik ve sosyal bozulma üzerindeki etkisi konusunda artan endişeler dile getirilmekte ve bu sorunların global düzeyde sorunlar olduğu, bu nedenle de bütün ulusların sürdürülebilir kalkınma politikaları oluşturmaları gerektiği ifade edilmektedir (Crowther ve Islam, 2015).

80’li yıllarda ekonomik kalkınma ile çevre arasındaki değiş-tokuş ilişkisini koparan sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı, yeşil ekonomik düşüncenin de gözden düşmesine neden oldu. Yeşil Ekonomi kavramı bu dönemde 1989 yılında İngiliz Hükümetine çevreci ekonomistlerden oluşan bir grubun sunmuş olduğu “Blueprint for a Green Economy” raporunda yer almıştır. Söz konusu raporda yeşil ekonomi kavramı başlıkta yer alsa da kavrama yönelik herhangi bir atıf yer almamıştır. Raporda, sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik gelişmeye etkileri ile projeler ve politikaların değerlendirmesi konularına yer verilmiştir (UNDESA, 2012: 7).

1992 yılında Rio’da düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı sürdürülebilir kalkınma kavramını tüm dünyaya duyuran oldukça geniş katılımlı bir konferanstır. Söz konusu konferans, sürdürülebilir kalkınmanın dünya genelinde bir politika halini almasını ve söylem ile kuramların pratiğe aktarılmasını amaçlamıştır (Özçağ ve Hotunoglu, 2015: 308).

2008 yılında yaşanan küresel finansal kriz ve yaşanan durgunluk ile birlikte ortaya çıkan eşanlı çevresel krizler ile yeşil ekonomi yeniden tanımlanarak ana akım iktisada eklenmiş ve krizlere alternatif politikalar olarak yeniden gündeme gelmiştir. Yeşil ekonomiye ilişkin yapılan bu yeni tanımlama UNEP (2010) tarafından yapılmıştır. UNEP (2010)'in raporunda yeşil ekonomi, çevresel riskleri ve ekolojik kısıtlılığı önemli ölçüde azaltırken, bireylerin refahını artıran ve sosyal adaletin gelişmesine yol açan ekonomi olarak tanımlanmaktadır. En basit ifade ile düşük karbon salınımı ve etkin kaynak dağılımının sağlanması ve toplumsal yararın artırılmasını da içeren bir ekonomiyi ihtiva etmektedir. Yeşil ekonomi ile karbondioksit salınımı ve kirliliğin azaltılması, enerji ve kaynak verimliliğinin artırılması ve biyolojik çeşitlilik kaybının önlenmesine yönelik kamu-özel sektör yatırımları ve bu yatırımlar aracılığıyla da istihdam ve büyümenin sürdürülmesi hedeflenmektedir (UNEP, 2011: 16).

2008 küresel ekonomik krizi sonrasında “düşük karbon ekonomisi”, “yeni yeşil ekonomi” ve “yeşil ekonomik büyüme” kavramları ile de ifade edilen “yeşil ekonomi”, uygulama alanı bulan politikalar halini almıştır. Bununla birlikte “yeşil işler” adı altında yeni iş fırsatları yaratan, kaynak verimliliğini artıran, sera gazı emisyonlarını azaltan, düşük karbonlu teknolojileri teşvik eden, ekonomik eşitsizlikleri azaltan ve doğal sermayeyi koruyan yatırımları içeren bir ekonomi olarak tanımlanmıştır (Mundaca ve Markandya, 2016: 1372).

Yeşil ekonomi, büyüme, sosyal ilerleme ve çevre yönetimine katkıda bulunan bir ekonomik düzenlemedir (Mathai ve Parayil, 2012: 52). Mathai ve Parayil (2012: 53)'e göre yeşil ekonomi, yoksulluğu azaltmak, eşitliği sağlamak ve sürdürülebilirliğe ulaşmak için daha çok ekonomik büyümeye vurgu yapmaktadır. Bunun yanı sıra verimliliği arttırmak ve ekonomik büyümeyi sağlamak için “yeşil bir teknolojik devrim” önceliği vurgulanmaktadır.

Aşıcı (2012:36), insan refahını kişi başına düşen gelire endeksleyen bir anlayışın yerine refahın maddi olmayan unsurlarına yönelik bir iktisadi yaklaşım olarak yeşil ekonomiyi, ekolojik, toplumsal ve ekonomik açıdan sürdürülebilir bir yaşamı amaçlayan bir yaklaşım olarak tanımlar. Bu bağlamda Neo-klasik iktisadi analizin bir alt disiplini olan ve piyasa aksaklıklarının ortaya çıkardığı dışsallıkları fayda-maliyet analizi ile çözmeye çalışan çevre ekonomisinden ayrılmaktadır (Aşıcı, 2012: 40).

Yeşil bir ekonomi, tanımlarında belirtilen hedeflere katkıda bulunan ekonomik sektörlerle karakterize edilmektedir. Bu sektörler aşağıda yer almaktadır (Richardson, 2013: 9):

(a) Yeşil Enerji: Rüzgar, güneş, jeotermal enerji gibi yenilenebilir enerji kaynaklarındaki gelişmeler.

(b) Yeşil Ulaşım: Yenilenebilir yakıtlar, yakıt tasarruflu araçlar ve elektrikli otomobillerin geliştirilmesi; kamusal ulaşım ve alternatif ulaşım şekillerinin gelişmesi.

(c) Yeşil tasarım ve inşaat: Entegre kentsel çevre planlaması; Enerji ve su verimliliğinde gelişmeler; yeniden kullanılabilir veya geri dönüştürülebilir ürünler, malzemeler ve altyapılar.

(ç) Yeşil tarım: Organik tarımın genişlemesi, tarımsal koruma, toplum temelli gıda sistemi.

(d) Yeşil Su Yönetimi: Su ıslahı, yeniden kullanımı ve geri dönüşüm; Yağmur suyu toplama sistemleri.

(e) Yeşil atık yönetimi: Kentsel dönüşüm ve gübreleştirmenin genişletilmesi, geri dönüştürülebilir ve gübreleştirilebilir ambalaj ve ürünler.

2. EKOLOJİK KRİZLER VE BÜYÜK DURGUNLUK

Yirmi birinci yüzyılda iklim, yakıt, gıda, su ve finansal alanda krizler ortaya çıkmış ve insanlar yeni nesil çevresel ve ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmıştır (UNEP, 2011: 14). Bu krizler, küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi nüfus artışı ve servet birikiminin biyosferin doğal sınırlarını aşması sonucu ortaya çıkmıştır. Gıda güvensizliği, tatlı su kıtlığı, yetersiz beslenme olarak kendini gösteren ekolojik sorunlar işsizlik, ekonomik eşitsizlik, toplumsal istikrarsızlık ve yoksulluk gibi sosyal ve ekonomik sorunlarla birleşerek dünya ekonomisine ağır bir darbe vurmuştur (Richardson, 2013: 3).

2008 Küresel Finansal Krizi ve Büyük Durgunluk

2008 yılında ABD’de ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkisi altına alan 2008 finansal krizi ve ardından Avrupa’yı etkisi altına alan borç krizi, ülkeleri büyük durgunluk ile karşı karşıya bırakmış ve durgunluktan çıkış sürecinin uzamasında etkili olmuştur.

Ağustos 2007’den itibaren ABD’den başlayarak tüm dünya ülkelerini etkisi altına alan finansal kriz ABD’deki konut piyasasındaki şişkinlikle ortaya çıkmıştır. Ancak 2008 krizini ortaya çıkaran nedenler 90’lı yıllarda ABD’de yaşanan resesyona uzanmaktadır. NASDAQ’daki teknoloji hisselerinin çöküşü ile yaşanan resesyon sonucunda, FED tarafından uygulanan düşük faiz politikası konut alımını cazip hale getirmiştir (Krugman, 2010: 133). Alt gelir gruplarına kadar verilen kredilerle yapılan konut satışı, talepteki yükselme ile konut fiyatlarını arttırarak (Akerlof ve Shiller, 2010: 59), konut sahiplerinin konutlarını yeniden ipotek ettirmeleri ve paralarını başka amaçlarla kullanmalarını teşvik etmiştir (Lapavitsas, 2010: 30). Ancak 2006 yılının ilkbaharının sonuna

gelindiğinde, piyasanın zayıfladığı anlaşılmış ve fiyatlar düşmeye başlamıştır (Krugman, 2010: 152). Böylece evlerin teminat gösterilerek yeni kredilerle borç alınabilme imkânı ortadan kalkmış ve gecikme faizlerindeki yükselmenin de etkisiyle konut piyasasında bir çöküş yaşanmıştır (Krugman, 2010: 153). Bu süreçte bankaların mevcut likitlerini kredi vermek yerine ellerinde tutmak istemesiyle piyasada bir likidite sıkışıklığı yaşanmaya başlamıştır (Lapavitsas, 2010: 34).

Mevcut durum, FED tarafından likidite sıkışıklığının giderilmesine yönelik önlemlerle çözümlenmeye çalışılsa da dev yatırım bankası BearSterns'in Mart ayında çöküşünü önleyememiştir. ABD hazinesi ile birlikte hareket eden FED, bankanın JP Morgan tarafından devralınmasını sağlayarak süreci yönetmiş, ancak Lehman Brothers'ın iflası konut piyasalarındaki çöküşü küresel finansal bir krize dönüştürmüştür (Kozanoğlu, 2009: xxxiii).

2008 yılının ortalarından itibaren krize karşı iktisadi politikalar uygulanmaya konulmuştur (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2009: 82):

- Ekonomilere likidite enjekte edilmesi sağlanmıştır.
- Finansal şirketleri kurtarmak amacıyla kamulaştırma uygulamalarına başvurulmuştur.
- Genel talep yetersizliğinin giderilmesi için kamu kesimi harcamaları arttırılmıştır.

2008 finansal krizi, alt gelir grubuna verilen kredilerle (*subprime*) konut balonunun şişmesi ve verilen kredilerin geri ödenememesi ve konut kredilerinin menkul kıymetleştirilmesi yoluyla finansallaştırılması sonucu ortaya çıkmıştır. Gelirin finansallaştırılmasına yol açan bu yapı, denetleyici kurumların denetim yetersizlikleri, riskin menkul-kıymetleştirme yoluyla piyasaya aktarılması ve nihayet bu yapı içerisinde finansal kurumların iflası ile hızlanmıştır.

Krize ilişkin politikalar krizden çıkış için bir toparlanma yaratsa da kriz sürecinde alınan önlemler kamu borçlarının artmasına ve Euro alanı ülkelerinin borçların sürdürülebilirliği sorunu ile karşı karşıya kalmalarına neden olmuştur. 2010'un ikinci çeyreğinde Yunanistan'da başlayan borç krizi, İrlanda, Portekiz, İspanya ve İtalya'yı da etkisi altına almıştır. Böylece 2008 yılında ABD'de başlayan ve dünya ekonomisini bir küçülme içerisine sokan süreç, Euro alanını etkisi altına alan krizle etkilerini uzun bir zamana yaymayı başarmıştır. Tabloda durgunluk sürecinde ülke gruplarına ait büyüme rakamları yer almaktadır.

Tablo.1: Sabit Fiyatlarla GSYİH Oranları (%)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012*	2013*
Dünya	5.412	2.801	-0.574	5.137	3.833	3.278	3.620
Gelişmiş Ekonomiler	2.795	0.055	-3.485	3.012	1.594	1.291	1.538

Euro Alanı	2.981	0.366	-4.424	2.032	1.431	- 0.413	0.157
Avrupa Birliği	3.429	0.555	-4.214	2.055	1.594	-0.207	0.492
Gelişmekte Olan Ekonomiler	8.745	6.103	2.725	7.447	6.171	5.279	5.635

*Tahmin, **Kaynak:** International Monetary Fund, 2012.

Kolay kredi imkânları bir yandan finansal krize neden olurken, diğer taraftan da çevre üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Olumsuz çevresel etkiler, düşük faizli kredi olanakları ile tüketimin artması sonucu ortaya çıkmıştır. Hızlı tüketim artışı, uzun dönem yatırım harcamalarının GSYH içerisindeki payını düşürmüş ve GSYH (2007)'nin %70'ini oluşturan tüketim tek ayaklı bir ekonominin büyümesini teşvik etmiştir (The Green New Deal Group, 2008: 11). Tüketimin bir başka boyutu ise insanların ihtiyaçlarından daha büyük evlere sahip olmaları nedeniyle etkin olmayan kaynak kullanımı nedeniyle gerçekleşmiştir. Büyük evler daha fazla arazi, kaynak ve enerji kullanımına yol açarak, sürdürülebilir çevre üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Diğer taraftan büyük evlerin şehir merkezlerinin dışında yer alması da karbon ayak izini arttırarak çevreyi olumsuz yönde etkilemiştir. Daha büyük evler, daha fazla doldurulması gereken alan anlamına da geldiğinden tüketimi de arttırarak verimsiz kaynak kullanımı konusunda olumsuz etkiler ortaya çıkarmıştır (Tienhaara, 2009: 9).

Tüketim artışı, küresel ekolojik krizin ortaya çıkmasında en önemli etken olarak görülmektedir (Dauvergne, 2005; Tienhaara, 2010). Dünyanın doğal zenginlik stoğunun sıklıkla geri dönülemez bir şekilde tüketilmesi, gelecek nesillerin refahı üzerinde zarar verici etkilere ve gelecekle ilgili sorunlara yol açmaktadır. Diğer taraftan ekonomik büyümenin fiziksel, finansal ve beşeri sermaye birikimini artan hızla teşvik etmesiyle ortaya çıkan aşırı tüketim harcamaları sermaye dengesizliğine neden olarak ekosistemi olumsuz yönde etkilemektedir (UNEP, 2011: 14).

Çoklu Ekolojik Krizler

2008 küresel finansal krizi yaşanırken; eşanlı olarak gıda krizi, petrol krizi ve su krizi olmak üzere çok sayıda kriz aynı anda meydana gelmiş ve çoklu krizler olarak anılmıştır (UNEP, 2009a:5). Hızlı sanayileşme ile artan fosil yakıt kullanımının karbondioksit salınımını hızlı bir biçimde arttırmasıyla birlikte küresel ısınma ve iklim değişikliği sorunları ortaya çıkmış ve çevresel krizler daha da belirgin olarak gözlenmeye başlamıştır. 2006 yılında ekonomist Sir Nicholas Stern başkanlığında İngiliz Hükümetine sunulmak üzere hazırlanan Stern raporu iklim değişikliği sorununu çarpıcı bir biçimde ortaya koymuştur. Stern (2006), karbon emisyonlarını azaltıcı yönde hiçbir önlem alınmadığı takdirde, 2053 yılından önce küresel ortalama sıcaklığın 2°C artacağını ifade etmektedir. Stern, iklim değişikliğinin bir sonucu olarak sel ve kuraklık nedeniyle

200 milyon insanın evlerinin yok olacağı ve mültecilere dönüşeceğini ifade etmiştir (The New Deal Group, 2008:15). Yine 2007 yılında dördüncüsü düzenlenen Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) tarafından hazırlanan raporda ‘düşündüğümüzden daha kötü’ temasıyla oldukça çarpıcı bir başlık oluşturulmuştur. Yüzyılın sonuna kadar en olası tahmin ile sıcaklık ortalamasının 4°C oranında artacağı çok sayıda bilim insanının çalışmaları sonucu ortaya koyulmuştur. Geri besleme sonuçları söz konusu olduğunda ise bu oranın 6.4°C’ye kadar yükselebileceği ifade edilmiştir (The Green New Deal Group, 2008: 15).

Küresel ısınma ve iklim değişikliğinin ekonomik maliyetleri tam olarak saptanamasa da, kaynak savaşları, sel, kuraklık ve kıtlık gibi büyük çevresel felaketleri beraberinde getireceği açık olarak bilinmektedir (Walker ve King, 2010: 170).

Gıda Krizi

2008 finansal krizinin etkilerinin ve sonuçlarının ortaya çıktığı yıllarda gıda fiyatlarındaki yükseliş, özellikle az gelişmiş ülkeleri etkileyen bir gıda krizini ortaya çıkarmıştır. Yoksul ülkelerde ayaklanmalara ve ciddi sosyal sorunlara neden olan 2007-2008 gıda krizlerinin etkileri devam ederken; 2011 yılında da sel ve kuraklık gibi iklimsel nedenler, üretim düşüşlerine neden olarak tarım ürünlerinin fiyatlarında ciddi bir artışa neden olmuştur.

Ortaya çıkan gıda krizini birkaç nedenle sıralamak mümkündür:

(i) Arz ve talep dengesizliğinin talep yönlü olarak bozulması: Gelişmekte olan ülkelerdeki hızlı büyüme, gıda ürünlerine yönelik talebi artırırken; petrol fiyatlarındaki yükselişin ortaya çıkardığı maliyet artışı ve iklimsel nedenlerle üretim daralması gıda arzını azaltmıştır. Böylece gıda arzı talebi karşılamakta yetersiz kalmıştır (Gürlük ve Turan, 2008: 72).

(ii) Gıda tekellerin ortaya çıkması: 80’li yıllarda az gelişmiş ülkelere dayatılan yapısal uyum politikaları ile birlikte gıda piyasaları çokuluslu şirketlere açılmıştır (Öztürk, 2009: 183). Bu etki bir yandan çokuluslu şirketlerin daha da güçlenmesini sağlarken, diğer taraftan da yerel düzeyde küçük ölçekli tarımsal firmaların rekabet gücünü zayıflatmıştır.

(iii) Tarımsal ürünlerin finansallaşması ve metalaşması: Tarımda finansallaşma ve metalaşma, 1991 yılında GoldmanSachs tarafından temel ve kıymetli metallerin yanı sıra kahve, enerji, kakao, mısır, sığır eti, soya ve buğday gibi 24 hammaddenin yer aldığı GoldmanSachs Emtia Endeksinin (GSCI ve daha sonra S&P GSCI) ve bu endekslere dayalı vadeli ve opsiyon türev araçlarının ortaya çıkması ile artmıştır (Aydoğuş, 2011: 4). 2002 ile 2008 yılı

ortaları arasında emtia fiyatlarında güçlü ve sürekli artış, vadeli emtia borsalarını ortaya çıkarmıştır (UNCTAD, 2009: 23).

(iv) Tarım arazilerinin enerji kullanımına sunulması: Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının teşvik edilmesi, tarım ürünlerinin de fosil yakıtlara alternatif bir enerji kaynağı olarak kullanılmasını sağlamıştır. Şeker kamışı, mısır, şeker pancarı, buğday, ayçiçeği, soya, hurma, hindistan cevizi gibi tarım ürünlerinin biyoyakıtlar (Biyo-etanol ve Biyo-dizel) olarak ısınma ve nakliye için kullanımı yaygınlaşmıştır (TEPGE, 2012: 1). Dünya ölçeğinde 2000 ve 2005 yılları arasında petrol üretimi %7 artış gösterirken, biyo-etanol üretimi iki kattan fazla biyo dizel üretimi ise yaklaşık olarak dört kat artmıştır (TEPGE, 2012: 1). Biyoyakıt üretimindeki bu gelişmeler tarımsal alanların azalmasına neden olarak gıda krizini hazırlayan koşulları meydana getirmiştir.

İklimsel koşulların yanı sıra, neoliberal sistemin yapısından kaynaklı sorunlar da tarımsal ürünlerin üretim ve fiyatlarında dalgalanmalara neden olmaktadır. Bu yapısal sorunlar, iklim değişikliği ve küresel ısınma gibi çevresel sorunlara eklenerek gıda krizlerini ortaya çıkarmıştır.

Ekolojik tahribat ile ortaya çıkan ve dünya ülkelerini tehdit eden bir diğer önemli sorun da su krizidir. TÜBİTAK (2012: 3), su krizini bir milyardan üzerindeki insanın sağlıklı içme suyuna yeterli erişim sağlayamaması ve dünya nüfusunun yarısının da yeterli su ve atık su altyapısına sahip olmaması şeklinde tanımlamaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü, Afrika ülkelerinde içme suyuna ve temiz suya olan erişimin sınırlı olduğunu ve her geçen gün artış gösterdiğini, kırsal kesimde yaşayan yoksul halkın dörtte üçünün temiz içme suyundan yoksun olduğunu belirtmektedir (World Health Organisation, 2012: 3). Dünyanın birçok bölgesi bugün su kıtlığı ile karşı karşıya iken, diğer bir bölümü ise suların ciddi derecede kirlenmiş olması nedeniyle temiz suya ulaşamamaktadır.

Barlow (2007: 19-20), su sorununu ve krize götüren nedenleri; (i) yeryüzünün sınırlı su kaynaklarının gittikçe artan bir hızla, başka kullanımlara yönlendiriliyor olması, (ii) temiz sudan yoksun olan insan sayısının artması, (iii) güçlü bir su kartelinin ortaya çıkması olarak ifade etmektedir.

Petrol Krizleri

Ekolojik krizin üçüncü temel ayağını ise petrol krizleri oluşturmaktadır. Birincil enerji kaynağı olan petrol, hem krizlerin tetikleyicisi hem de krizden etkilenen en önemli üretim girdisidir. Ülkeler için stratejik, politik ve ekonomik öneme sahip olan petrol, çoklu ekolojik krizlerin temel tetikleyicilerinden birisi olarak görülmektedir. Bununla birlikte petrol tüketimi, karbondioksit salınımına

neden olarak iklim değişikliği ve küresel ısınmaya oldukça önemli bir katkıda bulunmaktadır.

Finansal kriz döneminde FED'in faiz oranlarını düşürmesi ve doların değerindeki düşüş, emeklilik fon fazlalarının petrol ve diğer emtiaya yönelmesine neden olarak bu piyasalardaki fiyatları arttırmıştır (Aydın ve Şahin, 2010: 50). Taylor (2008: 15)'a göre yüksek petrol fiyatları, benzin fiyatlarını artırarak otomobil talebini düşürmüş ve ekonomiye büyük bir hasar vermiştir. Yine faiz oranı indiriminin devam etmesi, petrol ve emtia fiyatlarının yükselişine neden olarak krizi uzatmıştır. Finansal krizin ilk yılı boyunca, petrol fiyatları Ağustos 2007'de varil başına yaklaşık 70 \$'dan Temmuz 2008'de 140 \$'ın üstüne iki kat artmış, sonrasında dünya ekonomik büyüme beklentileri keskin şekilde düştüğçe, fiyatlarda keskin bir şekilde düşmeye başlamıştır (Taylor, 2008: 15).

2008 finansal krizi sonrasında petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar devam etmiş ve özellikle 2011 yılında Orta Doğu'da ortaya çıkan ve 'Arap Baharı' olarak adlandırılan çalkantılar ve Japonya'da yaşanan depremin yol açtığı nükleer felaket, petrol fiyatlarının yükselmesine neden olmuştur. 2011 yılının başında Libya'nın petrol arz kaybının ardından, OPEC üyesi olan ülkelerin üretimlerini geniş bir ölçüde arttırmalarına ve Uluslararası Enerji Ajansı üyesi ülkelerin stratejik rezerv stoklarını serbest bırakmalarına rağmen, brent petrolün varil fiyatı 2010 yılına göre %40 artarak ortalama 111.26 dolara ulaşmıştır (BP, 2012).

Petrol krizinin ortaya çıkmasında etkili olan bir diğer etken ise finansal kriz ile birlikte petrol yatırımlarının ötelenmesi ve iptal edilmesi olmuştur. Uluslararası Enerji Ajansı (2009: 4) verilerine göre 2008 yılı ile karşılaştırıldığında 2009 yılı petrol ve gaz bütçeleri %21 oranında azalmış ve Ekim 2008-Nisan 2009 arasında 20'den fazla büyük ölçekli 170 milyar dolar değerinde petrol ve gaz yatırımı iptal edilmiş ya da süresiz olarak ertelenmiştir.

3. YEŞİL BİR EKONOMİ MODELİ: YEŞİL YENİ DÜZEN

Hükümetler, gelecek krizleri önlemek için yeni bir uluslararası finansal mimari tasarlarken ve ekonomik canlanmanın yollarını ararken, iklim değişikliğinin neden olduğu riskleri de göz önüne almalıydı (UNEP, 2009a: 5). Bu nedenle krizlere ve durgunluğa ortak çözüm üretebilecek yeşil ekonomi temelli alternatif bir yeniden yapılandırma modeli öne sürülmüştür.

Yeşil Yeni Düzen (YYD), finansal kriz ve eşanlı olarak yaşanan çoklu ekolojik krizlerin ortaya çıkardığı ekonomik, sosyal ve çevresel sorunlara ortak çözümler sunan bir yeniden yapılandırma modelidir. YDD, daha önce büyük durgunluk yıllarında ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt tarafından ortaya konulan 'yeni düzen'in günümüz kriz koşullarına uyarlanmış bir biçimidir.

Ancak yeni düzen yaklaşımı istihdamın arttırılması, maliye politikalarının modernizasyonu ve yeniden yapılandırılmasına yönelik hükümet politikaları kapsarken, YDD bu politikalara ek olarak yeni düzenden daha büyük ölçekte ve daha büyük vizyona sahip politikaları da içermektedir (UNEP, 2009a: 6). Başka bir deyişle, YDD'nin yeni düzenden ilham aldığı ancak daha geniş kapsamlı bir politikalar bütünü olduğunu söylemek mümkündür.

Yeşil ekonomi perspektifinden küresel finansal krize cevap veren ilk rapor 2008 yılı Temmuz ayında Londra Merkezli düşünce kuruluşu Yeni Ekonomi Vakfı (The New Economics Foundation) tarafından yönlendirilen ve aralarında ekonomistler, gazeteciler ve çevre savunucularının yer aldığı Yeşil Yeni Düzen Grubu (GNDG) tarafından yayınlandı (Tienhara: 2014: 189). Yeşil Yeni Düzen Grubu (YYDG)'nin raporuna göre YDD iki yaklaşım içermektedir: (1) Vergilendirme sistemini de içeren ulusal ve uluslararası finansal sistemin yenilenmesi, (2) yüksek oranda kamu ve özel sektör harcaması için kamusal müdahalenin sağlanmasıdır. Yapılacak çevresel projelerle fosil yakıt kullanımının azaltılması ve böylece de iklim değişikliği ile mücadele edilmesi amaçlanmaktadır.

Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) tarafından da 2008 yılında; yoksulluğun azaltılması, yeşil yatırımlar ve yeşile dönüşümün sağlanması ile ilgili önerileri içeren 'Yeşil Ekonomi İnsiyatifi' adlı bir girişim başlatılmıştır. 2009 yılında söz konusu çalışmalar, UNEP tarafından yayınlanan 'Yeşil Yeni Düzen Politika Belgesi' ile yeşil tabanlı bir yeniden yapılandırma stratejisine dönüşmüştür. UNEP tarafından ortaya konulan YYD ile yatırımların ve istihdamın arttırılması sağlanarak ekonomi tekrardan canlandırılmak istenmekte ve karbon seviyesinin düşürülmesi sağlanarak doğa ve insan refahının arttırılması amaçlanmaktadır (Aşıcı, 2012b: 112). Böylece krizlerin yol açtığı ekonomik, sosyal ve çevresel olmak üzere tüm sorunlara söz konusu modellerle çözümler sunulmaktadır.

YYD; (1) finansal sistemin iyileştirilmesi ve kriz sonrası ekonomi için sürdürülebilir bir modeli, (2) ekolojik kılıf ve sürdürülebilir iklim olmak üzere toplumun karşı karşıya olduğu iki önemli riskin ortadan kaldırılması, (3) aşırı yoksulluğun sona erdirilmesini sağlayacak düzenlemeleri içermektedir (UNEP, 2009a: 7). Sorunlar için sunulan düzenlemeler yeşil ekonomiye dönüşümün hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesini gerekli kılmaktadır. YYD, ilham aldığı yeni düzenin bir benzeri olarak mali politikaları dönüşümün sağlanmasında öncelikli araç olarak görmektedir. Yeşil bir düzenin sağlanmasında mali teşvikler, vergiler ve sübvansiyonlar önemli rol oynamaktadır.

YYD'de yeşil sektörlerle yapılacak yatırımlar öncelikli rol oynamaktadır. Lawson (2006)'un ifade ettiği üzere yeşil ekonominin geleneksel ekonomik

sistemi baş aşağı çevirerek doğal kaynakları öncelemesine uygun olarak; YDD de doğal kaynaklara öncelik vermektedir. Tarım, su, ormancılık, balıkçılık gibi sektörlerde yapılacak yatırımlar, doğal sermaye yatırımları olarak ifade edilmekte; yeşile dönüşüm ve istihdamın artırılmasında söz konusu sektörler öncelikli rol oynamaktadır (UNEP, 2011).

YDD, sorunların çözümünde yeşile dönüşümü temel yapı taşı olarak görmektedir. Yeşil ekonomik dönüşüm, sürdürülebilirliği ve enerjinin etkin kullanımını sağlayacak, karbondioksit salınımını azaltacak ve aynı zamanda yeni yatırımlar ile yeni iş imkânları sunacaktır. Enerjide etkinlik ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı karbondioksit salınımının azaltılması açısından son derece önemlidir. Bu nedenle YDD, enerji etkinliğini sağlamaya ve yeşil enerji teknolojilerini geliştirmeye yönelik sektörleri ve yatırımları da teşvik etmektedir.

Yeşil ekonominin yalnızca yeşil dönüşümü değil, sosyal adaleti ve refahı da artırıcı bir ekonomi olduğu ifade edilmektedir. YYD ile yeşil ekonominin sosyal unsurlarına uygun olarak iyi çalışma koşullarının sağlanması, işsizlikle mücadele edilmesi ve yeterli istihdam yaratılması da amaçlanmaktadır. Bunun yanı sıra işten çıkarma, ücretlerin azaltılması ve devlet bütçelerinde kesintiye gidilmesi gibi ekonomik krizlerin ortaya çıkardığı toplumsal bunalımların aşılması da sağlanmaya çalışılmaktadır (Avrupa Parlamentosu Yeşiller Grubu, 2012: 150).

Yeşil Yeni Düzenin Unsurları

YYD’de yeşil ekonomiye dönüşüm üç temel politikayı kapsamaktadır (UNEP, 2009a): Sektör hedefli mali teşvikler, ulusal politika girişimleri ve uluslararası politikalar. Söz konusu araçlar yeşil yatırımları, ulusal ve uluslararası düzenlemeleri ve politikaları içermektedir.

Sektör Hedefli Mali Teşvikler

Enerji etkin binalar, sürdürülebilir ulaşım, sürdürülebilir enerji, tarım ve tatlı su alanlarının geliştirilmesi, sektör hedefli teşvik unsurlarıdır. Söz konusu alanlarda yapılacak teşvikler, istihdamın artmasını, karbondioksit salınımının azalmasını, sürdürülebilirliğin ve enerji verimliliğinin artmasını sağlamaktadır (UNEP, 2009a: 8). YYD’e dönüşüm için yapılan yatırımların yeşile dönüşümde kilit rol oynayan sektörler olması gerekmektedir.

Yeşil yatırımlar doğal sermaye yatırımları ile enerji ve kaynak etkinliğine yönelik yatırımlar olarak sınıflandırılmaktadır (UNEP, 2011). Tarım, balıkçılık, su ve ormancılık alanlarında yapılacak olan yeşil yatırımlar doğal sermaye yatırımlarını içerirken; enerji ve kaynak etkinliğine yönelik yatırımlar ise

yenilenebilir enerji, imalat sanayi, atık, binalar, taşımacılık, turizm gibi alanlarda ve kentlerde yapılan yatırımları kapsamaktadır.

Ancak doğal sermaye olarak ifade edilen söz konusu sektörlere yapılacak her yatırım yeşil yatırım kapsamında yer almamaktadır. Yatırımın yeşile dönüşüm sağlayabilmesi, yatırımın sürdürülebilirliğine, kaynak etkinliğini arttırmasına ve çevresel kirlenmeyi önlemesine bağlıdır. Örneğin, endüstriyel ve geleneksel tarımsal sistemler, doğal sermayeyi tükettiğinden ve karbondioksit salınımını arttırdığından, yeşil yatırım olarak adlandırılmaz (UNEP, 2011: 42).

2008 finansal krizinin ardından yeşil ekonomiye geçişte birçok ülkede (örneğin ABD, Çin, Kore ve Avrupa Birliği), düşük karbonlu teknolojileri destekleyen yatırımlar, mali teşvik programları ile birlikte uygulanmıştır. Örneğin Güney Kore, 38 milyar ABD doları tutarındaki mali teşvik programının %95'ini yeşil yatırımlara ayırmıştır. Bunun %30'u enerji verimliliğini arttıran binalara, yenilenebilir enerjiye ve düşük karbonlu araçlara ayrılmıştır. Çin ise 647 milyar dolarlık teşvik paketinin %30'undan fazlasını yeşil önlemler için tahsis etmiştir. Binalar ve düşük karbonlu araçlarla ilgili olan önlemleri içeren %13'ü ile ise enerji verimliliği hedeflenmiştir. ABD ise 92 milyar dolarlık maddi desteğin %70'inden fazlasını düşük karbonlu teknolojiler için tahsis etmiştir. Diğer ülkeler (Ör. Şili, Güney Afrika) ise yeşil enerji ekonomisine doğru geçiş için yeni politikalar ortaya koymuş ya da var olan politikalarını uyarlamıştır (Mundaca ve Markandya, 2016: 1373).

Tablo.2: Ekonomik Canlandırma Paketlerinde Yeşil Yatırımlar

Ülke/Bölge	Teşvik (Milyar ABD Doları)	Yeşil Teşvik Miktarı (Milyar ABD Doları)	Yeşil Teşviklerin % Olarak Payı
Avustralya	26.7	2.5	9
Kanada	31.8	2.6	8
Çin	586.1	221.3	38
Avrupa Birliği	38.8	22.8	59
Fransa	33.7	7.1	21
Almanya	104.8	13.8	13
İtalya	103.5	1.3	1
Japonya	485.9	12.4	3
Güney Kore	38.1	30.7	81
Birleşik Krallık	30.4	2.1	7
ABD	972.0	112.3	12

Kaynak: Mendonça, Jacobs ve Sovacool, 2010: 4.

ABD, Çin, Güney Kore, Almanya, Avustralya, Japonya ve Fransa gibi ülkeler uyguladıkları mali teşvik tedbirlerinin ardından, yeşil büyümenin sürdürülmesi, kaynak tasarrufunun sağlanması ve çevre dostu ürünlerin geliştirilmesi için uzun dönemli stratejiler belirlemiş ve bütçelerinden bu stratejiler için pay ayırmışlardır. Örneğin Güney Kore, Temmuz 2009'da Beş Yıllık Yeşil Büyüme Planını (2009/13) kabul etmiştir. Bu plan kapsamında yeşil

teknolojiler, sürdürülebilir ulaşımın sağlanması, 1.56-1.81 milyon yeşil iş yaratılması ve iklim değişikliği ile mücadele için 83.6 milyar dolarlık bir kaynak ayrılmıştır. Krizden önce Çin hükümeti ise 11. Beş Yıllık Planında (2006-10), GSYİH'nın yaklaşık % 1.35'lik kısmını yeşil yatırım olarak tahsis etmiştir. Ayrıca enerji verimli binaların 2020 yılına kadar 214 milyar ABD Dolarına ulaşması hedeflenmekteydi. ABD'nin 2010 yılı bütçesi ise kapsamlı bir enerji ve iklim değişikliği yaratmayı planlamaktaydı. Küresel iklim krizine yönelik "Temiz Enerji Ekonomisi" planında, temiz yatırımlar, enerji bağımlılığını azaltmak, yeni iş yaratmak gibi girişimler yer almaktaydı (International Labour Organization, 2012: 19).

Yerel Politika Girişimleri

UNEP (2010), yeşil ekonominin hayata geçirilmesinde ve yeşil büyüme ve düşük karbonlu işlerin yaratılmasında maliye politikalarının ve kamu finansmanının oldukça önemli olduğunu ileri sürmektedir. Yeşil ekonomi, fosil yakıtlar ve diğer doğal kaynaklar üzerinde sistematik vergileme gibi geniş kapsamlı ve güçlü uygulamalara ihtiyaç duymaktadır.

UNEP (2009b: 2), yeşil dönüşüm için uygulanması önerilen yerel politikaları:

- Yeşil ekonomiye dönüşümü olumsuz etkileyecek sübvansiyonların azaltılması (Örneğin sürdürülebilir olmayan tarım ve fosil yakıtlara yönelik sübvansiyonlar),
- Sürdürülebilirliği sağlayan teşvikler ve vergiler,
- Toprak kullanımı ve kent politikası,
- Çevre Yasalarının geliştirilmesi ve uygulanması,
- Uygulanan politikaların yeşil yatırımlarla yapmış olduğu katkının hesaplanabilirliği ve izlenmesine dair uygulamalar olarak sıralamaktadır.

Yeşil vergiler ve harçlar, yeşil ekonomiye geçiş için temel bir politika elemanı olarak görülmektedir. Fosil yakıt kullanımını azaltmak, çevresel kirliliği ve su israfını önlemek amacıyla alınan vergiler 'yeşil vergiler' kapsamında yer almaktadır. UNEP (2010: 14-15), birçok gelişmiş ülkede 90'lı yıllardan itibaren uygulanan çevre vergisi reformları kapsamında taşımacılık, enerji kullanımı ve atıklar gibi kirlenmeye neden olan faaliyetler üzerinden alınan vergilerin karbondioksit salınımını azalttığını, enerji emisyonunun azaltılmasına ilişkin inovatif yatırımları artırdığını ve su israfını önlediğini ifade etmektedir. Yeşil ekonomiye dönüşümde, vergiler kadar teşvikler de kullanılan önemli bir politika aracıdır. Yeşil teknolojilerin inovasyonu ve yeşil yatırımları teşvik mekanizmaları hem yeşil işler yaratmakta hem de sürdürülebilirliğe katkı sunmaktadır.

YYD, sübvansiyonların belirli sektörlerde öne çıkmasını önermektedir. Tarım sektörüne yapılacak bir sübvansiyon ters etki yaratarak tarımsal üretimi kısımlayacağı gibi; fosil yakıt üzerine yapılan sübvansiyonlar da yenilenebilir enerji üzerinde engelleyici etkide bulunabilmektedir. Örneğin daha çok balıkçılık gibi insan sağlığı için son derece önemli olan besinlere yönelik teşviklerin öncelikli olarak yapılması önerilmektedir (UNEP, 2009a: 11).

Yeşil ekonomik dönüşümde kentler önemli bir yer tutmaktadır. Kamusal ulaşım, enerji tedarığı, teçhizatı ve onarımı gibi yeşil endüstrilere yönelik hizmetlerin kentlerde yoğunlaşmış olması yeşil ekonominin gelişmesi yönünde kentlerin önemini artırmaktadır (UNEP, 2011: 548). Arazi kullanımına ilişkin yapılacak düzenlemeler ile yeşil koridorlar belirlenerek kentsel büyümenin sınırlarının tespit edilmesi kentsel yoğunluk sınırlarının belirlenmesi ve karbon emisyonunu azaltıcı yönde trafik ve araçlara yönelik düzenlemelerin yapılması yeşil kentlere yönelik uygulamalar olarak yer almaktadır (UNEP, 2011: 481).

Enerji tasarrufu YYD'ye geçişte uygulanan politikaların başında gelmektedir. Bu kapsamda, binalara yapılacak yatırımlar oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Binaların toplam enerji kullanımı ve gaz emisyonları çevresel atıkların %30-40'ından sorumlu tutulmaktadır (UNEP, 2009a: 8). Binalarda enerjinin verimli kullanılması ve enerji tasarrufunun sağlanmasına yönelik teşviklerle hem enerji kullanımının - geleneksel yöntemlere göre - %80 azaltılması hem de yeni istihdam olanakları sunulması sağlanmaktadır (UNEP, 2009a: 8).

Fosil yakıtların yarıdan fazlasını kullanan ve karbonun dörtte birini salan gelişmekte olan ülkelerde hava kirliliğinin %80'inden ve yılda 1.27 milyon ölümcül trafik kazasından sorumlu olan ulaşım sektörü, GSYİH'nin toplam %10'undan fazlasını yok etmektedir (UNEP, 2011, s. 380). Bu nedenle temiz yakıt kullanımı ve yeşil ulaşım sistemlerinin ve araçlarının kullanımının artırılmasını kapsayan sürdürülebilir ulaşım politikalarına yer verilmesi oldukça önemlidir (UNEP, 2011, s. 388). Bunun için ise taşıt, yol ve park gibi alanlara yönelik vergi, harç ve indirimler gibi mali politikalar uygulanmalıdır. Aşağıdaki tabloda sürdürülebilir ulaşım için uygulanan maliye politikaları ve uygulandığı ülkeler yer almaktadır.

Tablo.3: Sürdürülebilir Ulaşım için Maliye Politikaları ve Örnekleri

Akaryakıt Vergisi	Benzin/Dizel vergisi (Polonya), Karbon Vergisi (İsveç)
Taşıt vergileri	Araçların niteliğine göre yıllık vergi ve harçlar (AB), yakıt tasarruflu ve yeni (temiz) arabalardan vergi ve harç azaltma veya istisna (Danimarka, Almanya, Japonya), karbon ve hava kirlileme vergisi (Danimarka, Birleşik Krallık), Araç ruhsatları satışı (Singapur)
Yeni Araç İndirimleri	Temiz araç indirimi (Japonya, ABD); çok yakıt tüketenlerden vergi

	alımı (ABD); çeşitli yakıt tüketim vergileri (ABD)
Yol Harçları	Şeritli otoyolların kullanıma göre fiyatlandırılması (California, ABD); yoğunluğa göre fiyatlama (Londra, Birleşik Krallık)
Kullanıcı Harçları	Park ücretleri (Kaliforniya, ABD, Kanada, Almanya, İzlanda, Güney Afrika)
Taşıt Sigortası	Zorunlu sigortanın yokluğunda para cezası (Birleşik Krallık, ABD), Sigorta-spesifik araç vergisi (Fransa); kullanım vergisi (Birleşik Krallık)
Filo Araç İndirimi	Düşük maliyetli, temiz ve yakıt tasarruflu kamu araçları (Kanada); temiz, yakıt tasarruflu firma arabaları (Birleşik Krallık)

Kaynak: UNEP, 2009: 21.

Enerjinin sürdürülebilirliği, yenilenebilir enerji yatırımlarının artırılması ve enerji teknolojileri alanında ar-ge yatırımlarını gerektirmektedir. Yenilenebilir enerji gibi yeşil sektörler ağırlık verilmesi ve yatırım yapılması ile hem yaratılan yeşil işlerle istihdamın artırılması hem de karbondioksit salınımının azalması sağlanmaktadır (Tienhaara, 2010: 201).

Tablo.4: Küresel Yeşil Ekonomi Endeksi İlk On Ülke Sıralaması (2016)

Performans Sıralaması	Ülke	Derecesi
1	İsveç	77.61
2	Norveç	69.11
3	Finlandiya	67.83
4	İsviçre	67.63
5	Almanya	66.01
6	Avusturya	65.23
7	İzlanda	63.68
8	Zambiya	62.00
9	Danimarka	61.84
10	Brezilya	60.29

Kaynak: Dual Citizen LLC, 2016: 11.

Ülkeler birçok alanda yeşil bir ekonomiye dönüşüm için çabalarını sürdürmektedir. Bu çabaların en açık göstergesi 2010 yılından itibaren her yıl düzenli olarak hesaplanan Küresel Yeşil Ekonomi Endeksidir. Endeks, liderlik ve iklim değişikliği, verimlilik sektörleri, piyasa ve yatırımlar ile çevre olmak üzere dört faktörden ve 32 değişkenden oluşmakta olup, ülkelerin yeşil ekonomi alanındaki gelişmelerini karşılaştırmalı olarak göstermektedir. Tablo -4'te küresel yeşil ekonomi endeksindeki ilk on ülke sıralaması yer almaktadır.

Uluslararası Politikalar

Ülkelerin ortak sorunları olması nedeniyle küresel ısınma ve iklim değişikliği, uluslararası alanda ortak bir çabayı gerektirmektedir. İklim değişikliğine uluslararası alanda ilk olarak 1979 yılında Dünya Meteoroloji Örgütü tarafından düzenlenen Dünya İklim Konferansı'nda dikkat çekilmiş, ardından 1988 yılında Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC)'nin

kurulması ile önemli bir adım atılmıştır. 1990 yılında IPCC'nin yayınladığı birinci değerlendirme raporunda, iklim değişikliği üzerinde durulmuş ve yine aynı yıl düzenlenen 2. Dünya İklim Konferansı'nda bir çerçevenin düzenlenmesi için müzakere çağrısı yapılmıştır. 1991 yılında müzakereleri yürütmek üzere Hükümetlerarası Müzakere Komitesi'nin ilk toplantısını gerçekleştirmesi (UN, 2017) sonrasında 15 ay süren görüşmelerin ardından Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) 9 Mayıs 1992 yılında kabul edilmiş ve Haziran 1992'de Rio'da düzenlenen Dünya Zirvesi'nde (Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı) imzaya açılan sözleşme, 21 Mart 1994 tarihinde yürürlüğe girmiştir (UNFCCC, 2003: 3). Sözleşmenin temel amacı *“atmosferdeki sera gazı birikimlerini, iklim sistemi üzerindeki tehlikeli insan kaynaklı etkiyi önleyecek bir düzeyde durdurmayı başarmak”* olarak belirlenmiştir (Bölgesel Çevre Merkezi, 2006: 10). BMİDÇS'nin imzalanmasının ardından her yıl sözleşmenin en üst karar organı olan Taraflar Konferansı - 1995 yılından bu yana- toplanmaktadır (Çakmak vd., 2017: 899).

BMİDÇS'ye bağlı bir çerçeve niteliğinde olan Kyoto Protokolü ise bu alanda atılmış diğer önemli adımdır. 1997 yılında 3. Taraflar Konferansı'nda imzalanan ve 2005 yılında yürürlüğe giren protokol, iklim değişikliği konusunda ülkelerin yükümlülüklerinin derecesini düzenleyen ve aynı zamanda yükümlülüklerin yerine getirilmesi konusunda yaptırım gücüne sahip bir metin niteliğindedir. Başka bir deyişle Protokol, uluslararası bağlayıcılığı olması itibarıyla oldukça önemlidir (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2013: 41). Bu protokol kapsamında, BMİDÇS'de taraf olarak yer alan gelişmiş ülkeler 2008-2012 yılları arasındaki dönemde karbondioksit salınımlarını 1990 yılındaki düzeylerinin en az %5'i oranında indirmeyi taahhüt etmiştir (United Nations Climate Change, 2017). Ayrıca protokol kapsamında, ilk taahhüt döneminde planlanan politika ve önlemleri yerine getiren ülkelere %11'lik bir indirim öngörülmüştür. 16 Şubat 2005 tarihinde yürürlüğe giren Kyoto Protokolünü bugüne kadar 192 ülke onaylamıştır (UNFCCC, 2011: 1). Ancak Kyoto protokolü, uluslararası alanda tartışmalara ve anlaşmazlıklara neden olmuştur. Sera gazı salınımlarının %25'inden sorumlu olan ABD, 2001 yılında, yalnızca gelişmiş ülkelerin sorumlu tutulduğu karbondioksit salınımindan, Çin ile Hindistan gibi yükselen ekonomilerin sorumlu tutulmamasının adil olmadığını gerekçe göstermesi üzerine Kyoto sürecinden çekilmiştir (Ulueren, 2001).

Kyoto Protokolü ile başta iklim değişikliği konusunda somut adımların atılabilmesi amaçlansa da dikkate değer bir gelişme sağlanamamıştır. Protokolün salınım ticareti ile bedelini ödeyen tarafın kirletme hakkına sahip olmasını sağlaması, indirim mekanizması gibi esnekliklere yer vermesi ve ABD'nin protokolden çekilmesi gibi nedenler, protokolün iklim değişikliği ile mücadele konusundaki gücünü ve etkinliğini azaltmıştır (Duru, 2014: 329). Buna

rağmen protokolün uluslararası alanda somut yükümlülükler getiren tek düzenleme olması, devamını sağlamış ve ikinci taahhüt dönemine geçilmiştir. Kyoto protokolünün ikinci taahhüt dönemi 2012 yılında düzenlenen Doha Konferansı'nda kabul edilmiş ve 2020 yılına kadar protokolün uzatılması kararlaştırılmıştır. Ancak küresel ısınmadan en çok sorumlu olan ülkelerin (Çin, Hindistan ve ABD) protokolde yer almaması dikkat çekicidir (Şahin, 2016: 11).

2020 yılında Kyoto protokolü yerini Paris İklim Anlaşmasına bırakacaktır. Paris Anlaşması, 30 Kasım-11 Aralık 2015 tarihleri arasında düzenlenen 21. Taraflar Konferansı'nda müzakere edilen ve küresel emisyonların %99,76'sından sorumlu olan 195 ülkenin imzalamasıyla kabul edilmiştir (Çakmak vd., 2017: 899). Paris anlaşmasının, Kyoto protokolü ile karşılaştırıldığında daha esnek kuralları içerdiği görülmektedir. Paris anlaşması, ülkeler tarafından ulusal olarak belirlenmiş katkıların (INDC) yerine getirilmesi yükümlülüğünü içermektedir. Bununla birlikte iki yılda bir sera gazı envanterlerinin ve ulusal gelişmelerin takibinin yapılması gibi şeffaflık ve sorumluluklara da yer vermektedir.

Ancak Kyoto protokolü iklim değişikliğine ilişkin somut yükümlülüklerle sahip iken, 2020 yılında Kyoto protokolünün yerini alacak olan Paris Anlaşması ise daha esnek nitelikte bir anlaşmadır. Bu anlaşmada, ülkelerin ulusal politikalarına göre belirledikleri Ulusal Katkılar (INDC) yükümlülük olarak belirlenmektedir (İKV, 2015: 4). Nitekim Çin'in ve ABD'nin 2015 yılında yapılan Paris Zirvesi öncesi yapıcı tutumlarının anlaşmanın gerçekleşmesinde büyük katkısı olsa da (Karakaya, 2016: 2), ABD'nin 2017 yılının Ağustos ayında Paris Anlaşması'ndan çekilme isteğini açıklaması iklim değişikliği ile mücadelede kritik bir karar olarak karşılanmaktadır. Dolayısıyla, iklim değişikliği ile mücadelenin geleceği, ülkelerin ulusal politikalarında iklim değişikliği ve yeşil yapılandırma modellerine ne kadar yer vereceğine bağlı olarak şekillenecektir.

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Sanayi devrimi sonrasında çevresel kirliliğin artması yeşil ekonomiyi ana akım iktisada alternatif bir model olarak ortaya çıkartmıştır. Büyüme yerine küçülmeyi ya da büyümeyi, maddi refah yerine ise niteliksel refahı benimseyen yeşil ekonomi yaklaşımı, tüm canlıları ve doğayı önceleyen adil ve eşitlikçi bir ekonomik sistemi ifade etmektedir.

Yeşil ekonomi çevre ve ekonomik büyüme arasındaki değiş-tokuş ilişkisinde ekonomik büyümeyi tercih eden ana akım iktisadın yerini alamamıştır. Sürdürülebilir büyüme kavramının popüler hale gelmesiyle ana akım iktisat, hem çevresel sorunların çözülebileceği hem de büyümenin sağlanabileceği bir kalkınma modeli öne sürmüştür.

Ancak, 2008 finansal krizi ve ardından yaşanan büyük durgunluğun çoklu ekolojik krizlerle birlikte ortaya çıkması, sorunlara yönelik çözümlerin de ortak ve eşanlı olmasını gerektirmiştir. Ekonomik, sosyal ve çevresel olmak üzere birçok yönden etkili olan sorunların çözümüne eşanlı cevap verebilecek olan yeşil ekonomi alternatif bir model olarak uygulama alanı bulmuştur.

Yeşil ekonomi geleneksel sistemi tersine çevirerek doğal kaynakları ekonomik sistemin birinci kademesine taşımıştır. Doğal kaynakların sürdürülebilirliği ve kaynakların etkin kullanımı yeşil ekonomi için önceliklidir. Bu çerçevede, Yeşil Yeni Düzen de doğal sermaye yatırımları ve doğal kaynakların etkin kullanımı konusunda politikaları temel almaktadır.

Yeşil ekonomi yeşil alternatifler sunmakla birlikte eşitlik ve demokrasi gibi sosyal unsurlardan da beslenen bir modeldir. Yaşam standartlarının iyileşmesi ve refahın artırılmasını vurgulamaktadır. Yeşil yeni düzen sosyal refahın artırılmasını istihdam boyutunda da ele alarak yaratılacak yeşil işlerle aynı zamanda durgunluğa da bir çözüm bulmaktadır.

Eşanlı yaşanan krizlere çözüm olan yeşil ekonomi, birçok ülkede ekonomi politikalarında uygulama alanı bulmuş ve geçen zaman içerisinde önemli ölçüde yer almıştır. Öncelikle yaşanan finansal krizin ardından mali teşviklerle yeşil işler ve yeşil yatırımların sağlanması gibi politikalar olarak uygulanan yeşil ekonomi daha sonra vergiler, enerji tasarruf tedbirleri ve verimliliğin artırılması gibi uzun vadeli ve sektörel olarak yaygınlaşan politikalar haline gelmiştir.

Ekolojik krizlerin dünyanın geleceğini ciddi anlamda tehdit ettiğine dair sinyallerin belirginleşmesi ve bu konuda uluslararası alanda duyarlılığın ortaya koyulması çabaları da ülkelerin gerek ulusal alanda, gerekse uluslararası alanda yeşil ekonomi politikalarını temel politikalar olarak benimsemelerine neden olmuştur.

KAYNAKÇA

Akerlof, George A. ve Robert J. Shiller (2010), Hayvansal Güdüler (İstanbul: Scala Yayıncılık) (Çev. Neşenur Domaniç, Levent Konyar).

Aşıcı, Ahmet Atıl (2012a), “İktisadi Düşünce de Çevrenin Yeri ve Yeşil Ekonomi: Karşılaştırmalı Bir Analiz”, Aşıcı, Ahmet Atıl ve Ümit Şahin (Der.), Yeşil Ekonomi (İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi): 35-55.

Aşıcı, Ahmet Atıl (2012b), “Sürdürülebilir Yaşam için Bir Dönüşüm Önerisi: Yeşil Yeni Düzen”, Aşıcı, Ahmet Atıl ve Ümit Şahin (Der.), Yeşil Ekonomi (İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi): 105-132.

Avrupa Parlamentosu Yeşiller Grubu (2012), “Yeşil Yeni Düzenin İstihdam Boyutu”, Aşıcı, Ahmet Atıl ve Ümit Şahin (Der.), Yeşil Ekonomi (İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi): 150-164.

Aydın, A. Fahimi ve Levent Şahin (2010), “Küresel Krizlerin Petrol Tüketimi ve Petrol Fiyatları Üzerindeki Etkileri”, Turgut Özel Uluslar arası Ekonomik Yönetişim Bildiriler Kitabı, 15-16 Nisan 2010, 37-55.

Aydoğuş, Osman (2011), “Gıda Krizi: Dünyanın Ekmeği ile Kim Oynuyor?”, İktisat ve Toplum Dergisi, Ekim 2011, 1 (12): 1-17.

Bağımsız Sosyal Bilimciler (2009), Türkiye’de ve Dünyada Ekonomik Bunalım, 2008-2009 (İstanbul: Yordam Kitap).

Barlow, Maude (2007), Mavi Sözleşme Küresel Su Krizi ve Su Hakkı Mücadelesi (İstanbul: Yordam) (Çev. Barış Cezar).

Bermejo, Roberto (2014), Handbook of a Sustainable Economy (London: Springer).

Bölgesel Çevre Merkezi (2006), Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü Metinler ve Temel Bilgiler, Ankara, <https://recturkey.files.wordpress.com/2016/11/iklimkyoto1.pdf> (06.10.2012).

BP (2012), “BP Statistical Review of World Energy” http://www.bp.com/assets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2011/STAGING/local_assets/pdf/statistical_review_of_world_energy_full_report_2012.pdf (06.10.2012).

Crowther, David ve Muhammad Azur İslam (2015), “The Brundtland Report”, Crowther, David ve Muhammad Azur İslam (Der.), Sustainability After Rio, Development Governance and Responsibility (UK: Emerald Group).

Crowther, David ve Shahla Seifi (2016), “The Governance of Sustainable Development”, Crowther, David ve Linne Marie Lauesen (Der.), Accountability and Social Responsibility: International Perspectives (UK: Emerald): 23-47.

Çakmak, Gizem Ece, Tuğba Doğan ve Bilgi Hilmioğlu (2017), İklim Değişikliği Sürecinde Paris Anlaşması’nın ve Türkiye’nin Konumu, VIII. Ulusal Hava Kirliliği ve Kontrolü Sempozyumu, 1-3 Kasım 2017, 897-908 (Antalya).

Dauvergne, Peter, (2005), “Dying of Consumption: Accidents or Sacrifices of Global Morality?”, Global Environmental Politics, 5 (3): 35-47.

Dual Citizen LLC (2016), “The Global Green Economy Index (GGEI) 2016: Measuring National Performance in the Green Economy” <http://dualcitizeninc.com/GGEI-2016.pdf> (12.12.2016) .

Duru, Bülent (2014), “Vienna'dan Kyoto'ya İklim Değişikliği Serüveni”, Mülkiye Dergisi, 25 (230): 301-333. <http://dergipark.gov.tr/mulkiye/issue/231/457> (12.12.2017).

Green New Deal Group (2008), “A Green New Deal Joined-up Policies to Solve the Triple Crunch of the Credit Crisis, Climate Change and High Oil Prices” <http://www.greenomics.net/NEF-GreenNewDeal.pdf> (12.12.2016).

Gürlük, Serkan ve Özlem Turan (2008), “Dünya Gıda Krizi: Nedenleri ve Etkileri”, U.Ü. Ziraat Fakültesi Dergisi, 22 (1): 63-74.

İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV) (2013), 2020'ye Doğru Kyoto-Tipi İklim Değişikliği Müzakereleri Avrupa Birliği'nin Yeterliliği ve Türkiye'nin Konumu, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Yayın No: 268 (İstanbul).

İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV) (2015), İKV Değerlendirme Notu, Paris Notları – II, Kyoto'dan Farklı, Daha Esnek Bir İklim Rejimi Geliyor: Paris Anlaşması ve Türkiye'nin Konumu, No:172 (İstanbul).

International Energy Agency (2009), “The Impact of the Financial and Economic Crisis on Global Energy Investment” IEA Background Paper for the G8 Energy Minister's Meeting, 24-25 May 2009, <http://www.iea.org/ebc/files/impact.pdf> (10.10.2012).

International Labour Organization (2012), “Green Stimulus Measures”, <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=7247&langId=en> (12.12.2016).

International Monetary Fund (2012), “World Economic Outlook Database” <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/01/weodata/index.aspx> (12.12.2016).

Karakaya, Etem (2016), “Paris İklim Anlaşması: İçeriği ve Türkiye Üzerine bir Değerlendirme”, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(1): 1-12.

Kennet, Miriam ve Volker Heinemann (2006), “Green Economics: Setting the Scene. Aims, context and philosophical underpinning of the distinctive new solutions offered by green economics”, International Journal of Green Economics, 1 (1–2): 68–102.

- Kozanoğlu, Hayri (2009), *Küresel Krizin Anatomisi* (İstanbul: Agora kitaplığı).
- Krugman, Paul (2010), *Bunalım Ekonomisinin Geri Dönüşü ve Küresel Kriz* (6. Baskı) (İstanbul: Literatür) (Çev. Neşenur Domaniç).
- Lapavitsas, Costas (2010), “Finansallaşmış Kapitalizm: Kriz ve Finansal Müsadere”, Lapavitsas, Costas (Der.), *Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi* (İstanbul: Yordam Kitap) (Çev. Tuncel Öncel).
- Lawson, R. (2006), “An Overview of Green Economics”, *International Journal of Green Economics*, 1 (1/2): 23-36.
- Mathai, Manu V. ve Govindan Parayil (2012), “Towards Equity and Sustainability in the ‘Green Economy’”, Puppim de Oliveira, Jose A. (Der.), *Green Economy and Good Governance for Sustainable Development: Opportunities, Promises and Concerns* (USA: United Nations University Press): 47-70.
- Mendonça, Miguel, David Jacobs ve Benjamin Sovacool (2010), *Powering the Greem Economy: The Feed-in Tariff Handbook* (USA: Earthscan).
- Milani, Brian (2000), *Designing the Green Economy: The Postindustrial Alternative to Corporate Globalization* (USA: Rowman&Littlefield Publishers, Inc.).
- Mundaca, Luis ve Anil Markandya (2016), “Assesing Regional Progress Towards a ‘Green Energy Economy’”, *Applied Energy*, 179: 1732-1394.
- Özçağ, Mustafa ve Hakan Hotunoğlu (2015), “Kalkınma Anlayışında Yeni Bir Boyut: Yeşil Ekonomi”, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (2): 303-324.
- Öztürk, Şinasi (2009), “Kırsal Kalkınma Yaklaşımları ve Küçük Meta Üretimi”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2):173-188.
- Puppim de Oliver, Jose A. (2012), “Introduction: Framing the Debate on the Green Economy and Governance from Different Angles”, Puppim de Oliveira, Jose A. (Der.), *Green Economy and Good Governance for Sustainable Development: Opportunities, Promises and Concerns* (USA: United Nations University Press): 3-22.
- Richardson, Robert B. (2013), “Building A Green Economy The Case for an Economic Paint Job”, Robert B. Richardson (Der.), *Building a Green Economy: Perspective from Ecological Economics* (Michigan: Michigan State Press): 3-18.

Shear, Boone W. (2014), “Making the Green Economy: Politics, Desire, and Economic Possibility”, *Journal of Political Ecology*, 21: 193-209.

Stern, Nicholas (2006), “Stern Review: The Economics of Climate Change” http://mudancasclimaticas.cptec.inpe.br/~rmclima/pdfs/destaques/sternreview_report_complete.pdf (10.12.2016).

Şahin, Özge Uysal (2016), “Kyoto Protokolü ve Kopenhag Mutabakatının Karşılaştırmalı Analizi”, *JoA*, 1 (1): 5-16.

Şahin, Ümit (2012), “Yeşil Düşünceден Yeşil Ekonomiye”, Aşıcı, Ahmet Atıl ve Ümit Şahin (Der.), *Yeşil Ekonomi* (İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi): 22-56.

Tienhaara, Kyla (2010), “A Tale of Two Crises: What the Global Financial Crisis Means for the Global Environment Crisis”, *Environmental Policy and Governance*, 20: 197-208.

Tienhara, Kyla (2014), “Varieties of Green Capitalism: Economy and Environment in the Wake of the Global Financial Crisis”, *Environmental Politics*, 23 (2):187-204.

TÜBİTAK (2012), “Su Yönetimi ve Sürdürülebilir Kalkınma” Ön Rapor, *Vizyon 2023: Bilim ve Teknoloji Stratejileri Teknoloji Öngörü Projesi*, Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Paneli, 20. 12. 2012, İstanbul, http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-2.pdf (06.10.2012).

Ulueren, Melih (2001), “Küresel Isınma BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve KYTO Protokolü”, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, 3, <http://www.mfa.gov.tr/kuresel-isinma-bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi-ve-kyto-protokolu.tr.mfa> (12.12.2017).

UN, <http://www.un.org/climatechange/towards-a-climate-agreement/> (12.12.2017).

UNEP (2009b), “Global Green New Deal: An Update for the G20 Pittsburgh Summit” http://www.unep.org/pdf/G20_policy_brief_Final.pdf (10.12.2016).

UNEP (2010), *Green Economy: Driving a Green Economy Through Public Finance and Fiscal Policy Reform* (France).

UNEP (2011), *Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication* (France).

UNEP, (2009a), “Global Green New Deal Policy Brief”, http://www.unep.org/pdf/GGND_Final_Report.pdf (10.12.2016).

UNFCCC (2011), Fact Sheet: The Kyoto Protocol, https://unfccc.int/files/press/backgrounders/application/pdf/fact_sheet_the_kyoto_protocol.pdf (12.12.2017).

UNFCCC (2013), İklim Özen Göstermek İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü için Klavuz http://unfccc.int/resource/docs/publications/caring_trk.pdf (12.12.2017).

United Nations Climate Change, http://unfccc.int/kyoto_protocol/background/items/2879.php (12.12.2017).

United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) (2009), The Global Economic Crisis: Systemic Failures and Multilateral Remedies (New York ve Geneva).

United Nations Division for Sustainable Development (UNDESA) (2012), “A Guide book to the Green Economy” <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/GE%20Guidebook.pdf> (18.11. 2016).

Walker, Gabrielle ve Sir David King (2010), Dünyamız Isınıyor! Küresel Isınmayla Nasıl Başa Çıkabiliriz? (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi) (Çev. Özken Akpınar).

World Health Organization (2012), Glaas 2012 Report: UN-Water Global Analysis and Assessment of Sanitation and Drinking-Water http://whqlibdoc.who.int/publications/2012/9789241503365_eng.pdf (12.12.2016).

**BIST SINAİ, BIST KİMYA ENDEKSİ İLE DOĞAL GAZ VE
PETROL FİYATLARI ARASINDAKİ NEDENSELLİK
İLİŞKİSİ: TODA-YAMAMOTO YAKLAŞIMI**

**THE CAUSAL ASSOCIATION BETWEEN BIST
INDUSTRIAL, BIST CHEMICAL INDEX AND NATURAL
GAS AND CRUDE OIL PRICES: TODA-YAMAMOTO
APPROACH**

İlhan EGE* & Serkan ŞAHİN**

ÖZ

Enerji fiyatları ve ekonomik göstergeler arasındaki ilişki uzun yıllar araştırmacıların ilgisini çekmiş ve birçok araştırmaya konu olmuştur. Ancak enerji fiyatlarının finansal göstergeler üzerindeki etkisini araştıran çalışmaların sınırlı kaldığı görülmektedir. İşletmelerin pay senedi fiyatlarını etkileyebilecek faktörlerin başında söz konusu şirketlerin faaliyetlerini sürdürebilmek için ihtiyaç duydukları enerji fiyatları gelmektedir. Enerji fiyatları, özellikle sanayi sektöründeki ve kimya sektöründeki firmaların temel girdi unsurudur. Dolayısıyla, enerji fiyatları, özellikle söz konusu sektörlerde faaliyet gösteren şirketleri doğrudan etkileyebilmektedir. Bu çalışmanın amacı, doğal gaz ve ham petrol fiyatları ile Borsa İstanbul'da işlem gören sanayi ve kimya sektörü endeks fiyatları arasındaki nedensellik ilişkisini Toda-Yamamoto (1995) yöntemi ile araştırmaktır. 2003:8-2017:1 dönemindeki aylık veriler

* Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Çiftlikköy Kampüsü, Mersin, ilhanege2005@hotmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5765-1926>

** Yrd. Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Avşar Kampüsü, Mersin, serkansans@hotmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1927-1092>

* Makale Geliş Tarihi: 19.07.2017
Makale Kabul Tarihi: 18.01.2018

kullanılarak yürütülen analizler sonucunda doğal gaz fiyatlarının hem sınai sektörü piyasa fiyatı endeksi (BİST XUSIN) hem de kimya sektörü piyasa fiyatı endeksi (BİST XKMYA)'nin nedeni olduğu yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Ancak, petrol fiyatlarının söz konusu sektör endekslerinin nedeni olduğu yönünde herhangi bir bulguya ulaşılamamıştır.

Anahtar Kelimeler: BIST Sınai Sektörü Piyasa Fiyatı Endeksi, BIST Kimya Sektörü Piyasa Fiyatı Endeksi, Doğal Gaz ve Petrol Fiyatları, Nedensellik Analizi, Toda-Yamamoto Yaklaşımı.

ABSTRACT

The association between energy prices and economic indicators has attracted many researchers for many years and has been the topic of many researches. However, studies investigating the effect of energy prices on financial indicators seem to be limited. One of the factors that may affect the share price of the companies is the energy prices that the companies need in order to continue their activities. Energy prices are the main input of firms, especially in the industrial and chemical sectors. Hence, energy prices can directly affect the companies operating in these particular sectors. The aim of this study is to investigate the causal association between natural gas and crude oil prices and the index prices of industrial and chemical sectors traded in Stock Exchange using Toda-Yamamoto (1995) approach. As a result of the analyses carried out using the monthly data of 2003: 8-2017: 1, it has been found that natural gas prices are the cause of both the industrial sector market price index (BIST XUSIN) and the chemical sector market price index (BIST XKMYA). However, we couldn't find causal association between oil prices and indices of these sectors.

Keywords: BIST Industrial Index, BIST Chemical Index, Natural Gas and Crude Oil Prices, Toda-Yamamoto Approach.

GİRİŞ

Enerji günümüzde ülkeler için vazgeçilmez ancak sınırlı bir kaynaktır. Tüm ekonomik faaliyetler ancak enerji ile var olabilmektedir. Özellikle sınırlı bir kaynak olan petrol ürünleri ülke ekonomileri açısından önemli kabul

edilmektedir. Petrol ve doğal gaz bir ekonomide birçok ürünün hammaddesi olarak kullanılması nedeniyle Türkiye gibi petrol ithal eden ülkeler açısından petrol fiyatlarındaki değişimler ekonomik aktiviteleri doğrudan etkileyebilmektedir. Hem üretilen ürünlerin hammaddesi olması hem de üretim süreçlerinde enerji girdisini oluşturması nedeniyle bir ülkedeki temel makroekonomik göstergeleri önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Petrol ürünlerinin fiyatları ve makroekonomik değişkenler arasındaki ilişki çoğu zaman iki yönlü olmaktadır. Bir başka ifadeyle petrol ürünlerinin fiyatları makroekonomik göstergeleri, makroekonomik göstergeler ise petrol fiyatlarını etkileyebilmektedir. Petrol fiyatlarındaki değişimlere tepki gösteren makroekonomik göstergeler ülkede ekonomik sistemin işleyişine yön veren ekonomik politikaların belirlenmesine temel oluşturmaktadır. Ekonomideki değişimler ise reel sektörde faaliyet gösteren şirketleri doğrudan etkileyebilmektedir. Dolayısıyla, petrol fiyatlarındaki değişimler şirketleri üretim maliyetleri açısından doğrudan ve ekonomik politikalar aracılığı ile dolaylı olarak etkileyebilmektedir.

Bu nedenle, petrol fiyatlarındaki değişimlerinin ekonomik göstergeler üzerinde yaratmış olduğu etki çok sayıda geçmiş çalışmanın araştırma konusu olmuştur. Bu konu üzerinde çok sayıda araştırma bulunmasına rağmen, enerji fiyatlarının çeşitli sektörlerdeki şirketlerin pay senetleri üzerindeki etkisini inceleyen araştırmaların sınırlı kaldığı görülmektedir. Ayrıca söz konusu çalışmaların birçoğunun gelişmiş ülkeler üzerine yürütüldüğü, gelişmekte olan ülkeler üzerine yürütülen çalışmaların ise kısıtlı olduğu görülmektedir.

Finansal sistem ise ekonominin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir. Finansal sistem hem reel sektöründe gelişimini etkilemekte hem de reel sektörün gelişiminden etkilenmektedir. Dolayısıyla finansal sistem ile ekonomi politikaları doğrudan ilişkili olmaktadır. Finansal sisteme yön veren temel faktörlerden birisi de makroekonomik göstergelerdir. Makroekonomik göstergelerdeki iyileşmeler ya da bozulmalar finansal sistemi etkilemekte, finansal sistemdeki değişimler ise reel sektörü ve dolayısıyla makroekonomik göstergeleri etkilemektedir. Bu nedenle, petrol fiyatları gibi üretim ile ilgili faktörler sadece reel sektörü değil finansal sistemi de yakından ilgilendirmektedir. Petrol ürünlerinin fiyatları, özellikle sanayi sektöründe ve kimya sektörlerinde faaliyet gösteren şirketleri doğrudan etkileyebilmektedir. Bir başka ifadeyle, petrol fiyatlarındaki artış, şirketlerin girdi maliyetlerinin ve petrol ürünlerine aktarılan sermaye miktarının artmasına neden olmaktadır.

Ekonomik faaliyetler ve finansal sistem arasında bahsedilen bu ilişki hemen tüm araştırmacılar tarafından genel kabul görse de enerji fiyatları ve şirketlerin borsada gösterdikleri performans arasındaki ilişkiye yönelik iki zıt görüş bulunmaktadır. İlk görüş enerji fiyatları ile şirketlerin pay senedi fiyatları

arasında anlamlı bir ilişki olduğunu savunurken (Henriques ve Sadorsky, 2008; Sadorsky, 1999; Kang vd., 2013; Bjørnland, 2009; Boyer ve Filion, 2007), diğer görüş bu iki faktörün birbirinden bağımsız olduğu düşüncesindedir (Cong, vd., 2008; Maghyreh, 2004; Asteriou vd., 2013; Sarı ve Soytaş, 2006).

İlk görüşün savunucularına göre, petrol fiyatlarındaki artış, petrol ürünlerine olan talebin azalması dolayısıyla ekonomik faaliyetlerdeki bir yavaşlamanın sonucu olarak gerçekleşmektedir. Bu durum yatırımcılar tarafından bir sinyal olarak değerlendirilmekte ve yatırım kararları üzerinde etkili olmaktadır. Diğer taraftan özellikle sanayi sektörü ve hammadde petrol ürünleri olan kimyevi ürünler sektöründeki şirketler açısından petrol fiyatlarındaki azalma, şirketlerin girdi maliyetlerinin düşmesine ve petrol ürünlerine aktarılan sermaye miktarının azalmasına dolayısıyla karlılıklarının artmasına neden olabilmektedir. Bunun yanı sıra, petrol fiyatlarındaki ani değişimler verimliliği ve dolayısıyla karlılığı negatif yönde etkileyebilmektedir. Karşıt görüş ise şirketlerin borsa performanslarının yatırımcıların risk ve getiri beklentileri ve buna bağlı olarak şekillenen arz ve talebe göre belirlendiğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Borsa İstanbul (BİST)'da işlem gören sanayi sektörü ve kimya sektörü şirketlerinin pay senedi fiyatları ile petrol ürün fiyatları arasındaki ilişkiyi 1997:1-2016:4 dönemlerine ait aylık veriler kullanılarak Toda-Yamamoto (1995) yöntemi yardımıyla incelemektir. Yürütülen çalışma ile sınırlı sayıda bulunan petrol ürünleri fiyatı ve finansal göstergeler ilişkisi çalışmalarına katkıda bulunulacağı düşünülmektedir.

Yürütülen çalışmanın bundan sonraki bölümünde petrol ve doğal gaz fiyatları ile pay senedi fiyatları arasındaki ilişkiyi inceleyen geçmiş çalışmalara yer verilmiştir. İkinci bölümde kullanılan verilerin kaynakları ve uygulanan ekonometrik yöntem hakkında bilgi aktarılmıştır. Yürütülen analizler sonucunda elde edilen bulgulara üçüncü bölümde yer verilmiştir. Son bölümde ise çalışmadan elde edilen çıkarımlardan bahsedilmiş ve gelecek çalışmalar için öneriler sunulmuştur.

1. DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE PETROL VE DOĞAL GAZ ÜRETİMİ İLE TÜKETİMİ

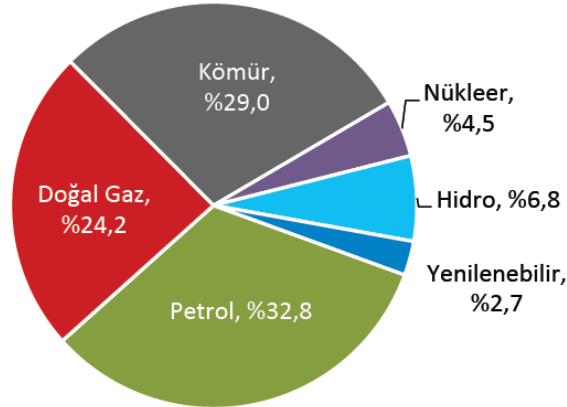
Doğal gaz ve petrol, sanayi faaliyetlerinin vazgeçilmez girdisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Petrol ve doğal gaz hem üretilen ürünlerin hammadde olarak kullanılmakta hem de üretimde kullanılan makine ve teçhizatın çalışması için gerekli olmaktadır. Dünya enerji talebinin bu nedenle gelecekte de özellikle gelişmekte olan ülkeler kaynaklı olarak artacak olması enerji rekabetinin şiddetlenmesine neden olacaktır. Dünya ekonomisinin gelecek 20 yılda %3,4

oranında büyümesi beklenmekte olup küresel GSMH'da iki katı artış gerçekleşmesi enerji talebinde %30 oranında artması beklenmektedir (BP, 2017).

Dünya genelinde petrol talebi % 1'in altında artış beklenirken doğal gaz talebi en hızlı artan fosil yakıt olacağı öngörülmektedir (BP, 2017). Kaya gazı devrimi ile birlikte doğal gaz piyasasında yapısal dönüşüm yaşanmakta olup LNG ticaretinin yaygınlaşması ile küresel bir doğal gaz piyasası oluşması açısından önemli bir etkisi söz konusudur (Telli, 2016). Gelecek 20 yılda talebi en hızlı artacak enerji kaynağı yenilenebilir enerji olmakla birlikte fosil yakıtlar dünya enerji karmasında hakim konumunu korumaya devam edecektir (IEA, 2016).

Önemli bir enerji talep ülkesi olan Türkiye aynı zamanda enerji transferinde önemli bir konuma sahiptir. Orta Asya, Kafkasya ve Orta Doğu'nun zengin fosil rezervlerinin dünya pazarlarında açılmasında jeopolitik avantaja sahip olan Türkiye enerji politikasında enerji merkezi (hub) olma hedefi öncelikler arasındadır (EIA, 2017). Hâlihazırda enerji transferinde transit ülke konumunda bulunan Türkiye, Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP), Türkakım Gaz Boru Hattı Projesi gibi yeni boru hattı projeleri ile enerji ticaretinde daha önemli bir pay almak istemektedir.

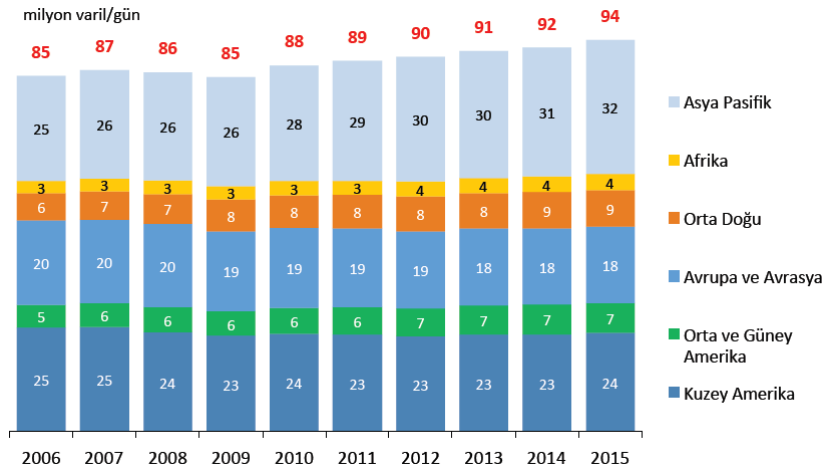
Şekil.1: Küresel Enerji Tüketim Oranları

Kaynak: BP Energy Outlook to 2035, ETKB Petrol Piyasası Sektör Raporu.

Şekil.1'den de anlaşılacağı üzere, dünyadaki enerji ihtiyacının %32,8'i petrol, %29'u kömür, %24,2'si ise doğalgaz ile karşılanmaktadır.

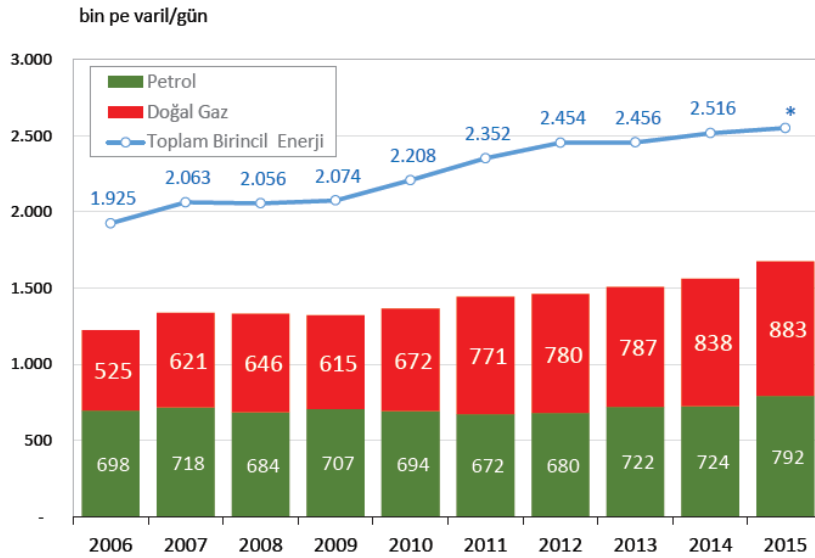
Grafik.1: Dünya Petrol Tüketimi

Kaynak: BP Energy Outlook to 2035, ETKB Petrol Piyasası Sektör Raporu.

Grafik.1’de yer alan bilgiler incelendiğinde Dünya petrol tüketiminin önemli bir bölümünün Asya Pasifik ülkeleri tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. 2015 yılı itibariyle, toplam petrol tüketiminin %34’ü Asya Pasifik ülkelerinde gerçekleşmektedir. Toplam petrol tüketiminin %25,5’i Kuzey Amerika ülkeleri, %19,14’ü ise Avrupa ve Avrasya’daki ülkelerde gerçekleşmektedir.

Grafik.2: Dünya’da Doğal Gaz ve Petrol Tüketimi

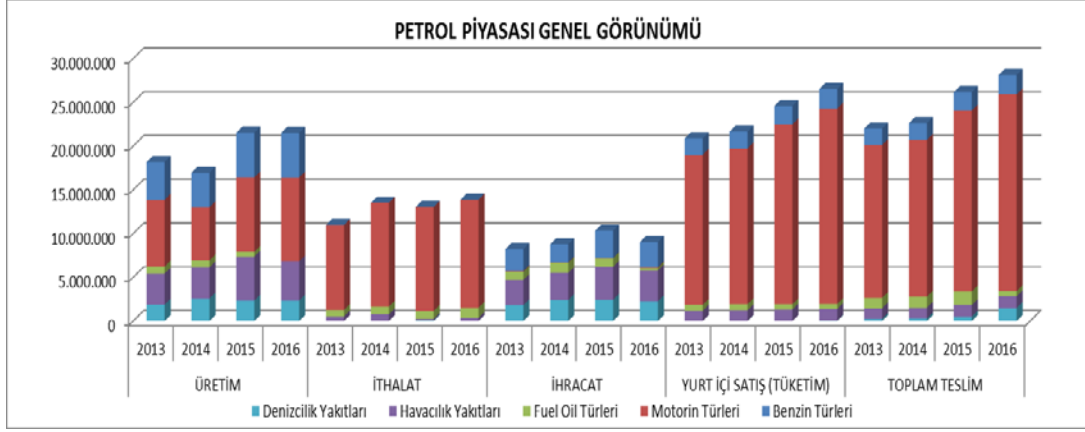

Kaynak: BP, ETKB Petrol Piyasası Sektör Raporu.

Gelecek yıllarda Aya Pasifik ülkelerindeki enerji tüketiminin daha fazla artması beklenmektedir. Grafik 2, Türkiye’deki günlük toplam petrol ve doğal gaz tüketimlerini göstermektedir. Grafik incelediğinde, yıllar içinde birincil enerji ihtiyacı olarak tanımlanan petrol ve doğal gaz tüketiminin arttığı görülmektedir.

Söz konusu artışta sanayi faaliyetlerindeki artışın büyük rol oynadığı düşünülmektedir.

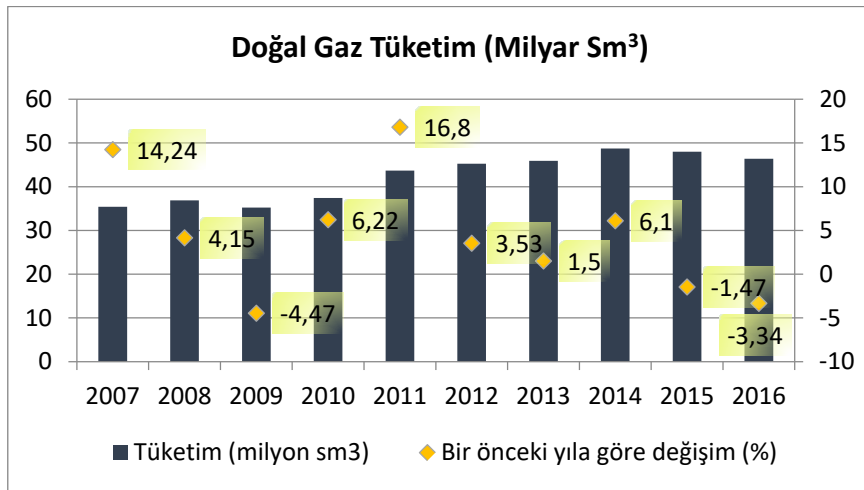
Grafik.3: Türkiye’de Petrol Piyasası Genel Görünümü

Kaynak: EPDK Petrol Piyasası Sektör Raporu.

Petrol piyasasının genel görünümü incelendiğinde 2016 yılında bir önceki yıla göre toplam üretim miktarında kayda değer bir değişiklik görülmezken ithalat oranında kısmi bir artış göze çarpmaktadır. Toplam doğal tüketimini ilişkin istatistiklere Grafik 4’de yer verilmiştir. Buna göre, 2007 yılından 2016 yılına gelindiğinde doğal gaz tüketimi yıllık ortalama %4 artış göstermiştir.

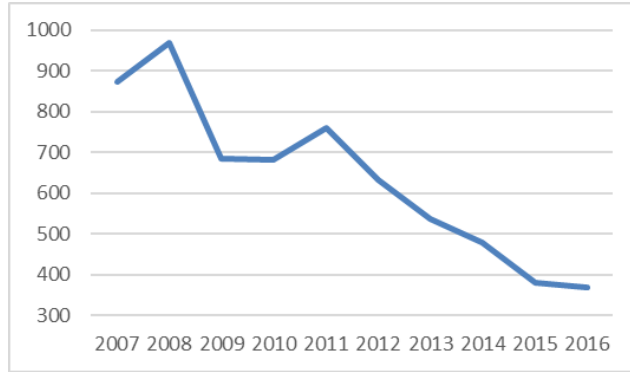
Grafik.4: Türkiye’de Doğal Gaz Tüketimi

Kaynak: EPDK verileri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye toplam doğal tüketiminin küçük bir kısmını üretmekte geri kalan kısmını ise ithal etmektedir. 2016 yılı itibariyle Türkiye’nin doğal gaz üretim miktarı 400 milyon Sm³’ün biraz altında seyretmektedir. Bu oran Türkiye’nin doğal gaz ihtiyacının yaklaşık %10’u seviyesindedir.

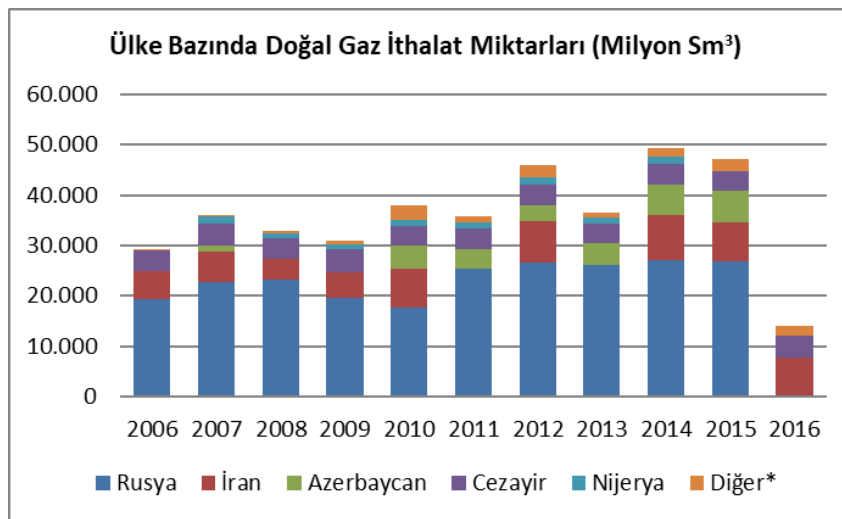
Grafik.5: Türkiye’de Doğal Gaz Üretim Miktarı (Milyon Sm³)

Kaynak: EPDK Doğal Gaz Piyasası Sektör Raporu.

İthal edilen doğal gazın kaynakları incelendiğinde daha çok Rusya, İran ve Azerbaycan’dan ithalat gerçekleştirildiği dikkat çekmektedir. En çok ithalat yapılan ülkenin Rusya olduğu görülmektedir. Türkiye’nin doğal gaz talebinde 2016 yılında yaşanan düşüşe bağlı olarak Rusya’dan ithal edilen gaz miktarında gerileme olmakla birlikte Rusya yüzde yüz ana tedarikçi konumunu korumuştur.¹ Sanayi üretiminde son dönemde gözlenen yavaşlama ve elektrik üretiminde hidroelektrik ve yenilenebilir enerjinin artan payı doğalgaz ithalatındaki gerilemede etkili olmaktadır (Öztürk, 2017: 21) Doğal gaz bağımlılığı konusunda çözüm arayışında Türkiye nükleer enerjiye yönelmiş olup bu alanda da Rusya ile iş birliği yapmıştır. Türkiye’nin 2023 hedefleri arasında nükleer santrallerin devreye alınmasıyla elektrik üretiminde doğal gazın payını azaltmak yer almaktadır (Telli, 2017).

Grafik.6: Türkiye’nin Doğalgaz İthal Ettiği Ülkeler

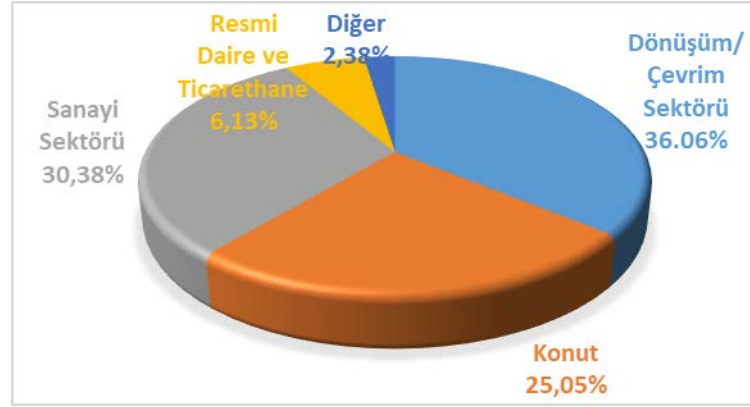

Kaynak: EPDK verileri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

¹ Ayrıntılı bilgi için bakınız <http://aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiyenin-dogalgaz-ithalati-2016da-azaldi/759404>

Tüketilen doğal gazın tüketim amaçlı mı yoksa üretim amaçlı mı kullanıldığı özellikle ekonominin gelişimi açısından önemli görülmektedir. Şekil 2 incelediğinde tüketilen doğal gazın büyük oranda (%30,38) sanayi sektöründe kullanıldığını görülmektedir. Konutlarda kullanılan doğal oranı %25 seviyelerindedir.

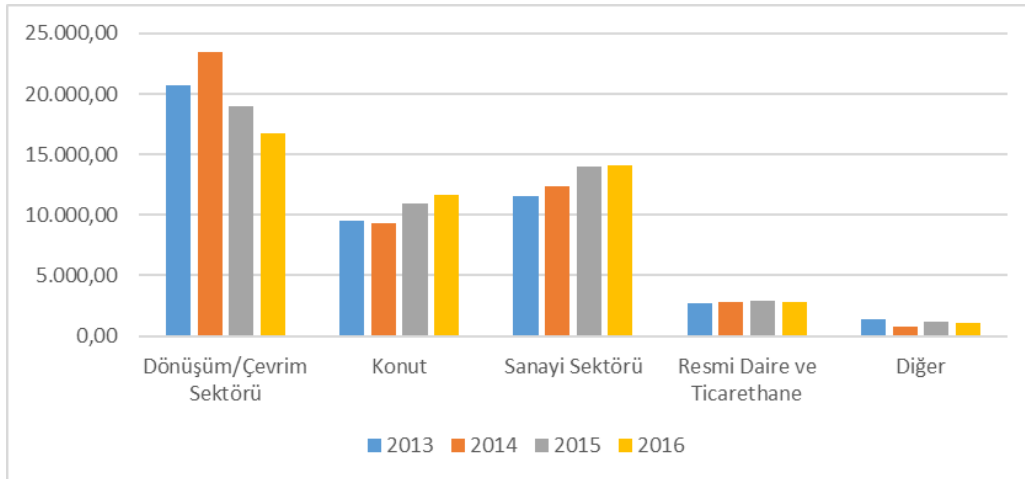
Şekil.2: Türkiye’de Doğal Gaz Kullanım Alanları

Kaynak: EPDK Doğal Gaz Piyasası Sektör Raporu.

Bu durum doğal gazın daha çok üretim amaçlı kullanıldığına işaret etmektedir. Sanayi alanında kullanılan enerjinin, sektörün ve firmaların üretim miktarını artıracak dolayısıyla firma değerini etkileyeceği beklenen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüketilen doğal gazın kullanım alanlarına ilişkin istatistiklere Grafik 7’de yer verilmiştir. Buna göre, Sanayi sektörünün doğal gaz tüketiminde yıllar itibariyle bir artış dikkat çekmektedir. 2013 yılından bugüne sanayi sektöründe kullanılan doğal gazın istikrarlı bir şekilde attığı görülmektedir.

Grafik 7: Türkiye’de Yıllar itibariyle Doğal Gaz Kullanım Alanları

Kaynak: EPDK Doğal Gaz Piyasası Sektör Raporu.

2. AMPİRİK YAZIN

Sanayi üretiminin girdileri arasında enerji kaynakları önemli yer tutmaktadır. Pay senedi fiyatlarını etkileyen çok sayıda faktör bulunmaktadır. Petrol ve doğalgaz öncelikli olmak üzere birçok enerji kaynağının pay senedi fiyatlarını etkileyen faktörler arasında yer aldığı düşünülmektedir.

Petrol ve doğal gaz ile menkul kıymet borsaları üzerine yürütülen çalışmalar gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bazında incelenebilir. Gelişmiş ülkeler üzerine yürütülen çalışmaların birinde Park ve Ratti (2008: 2587) 13 Avrupa Birliği ülkesi ve ABD için yürüttükleri analizlerde petrol fiyatındaki değişimlerin pay senetleri üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Araştırmacılar ayrıca, petrol ihraç eden Norveç'te menkul kıymet petrol fiyatlarında yaşanan bir artışın pay senedi getirilerini pozitif yönde etkilediği yönünde bulgulara ulaşmışlardır. Sadorsky (1999: 468) ABD için yürüttüğü analizler sonucunda petrol fiyatlarındaki pozitif şokların pay senedi getirileri üzerinde negatif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kang vd. (2013: 166) petrol fiyatlarında meydana gelen bir artışın ABD pay senedi reel getirilerini artırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Bjørnland (2009: 232) petrol fiyatlarında meydana gelen %10'luk bir artışın Norveç menkul kıymet borsasında pay senedi getirilerinin %2,5 artmasına neden olduğu sonucuna ulaşmıştır. Boyer ve Fillion (2007: 449) petrol fiyatlarının, Kanada menkul kıymet borsasında petrol ve doğal gaz ürünleri üzerine faaliyet gösteren firmaların getirileri üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Henriques ve Sadorsky (2008: 998) ABD enerji sektöründe faaliyet gösteren 40 şirket üzerinde yürüttükleri analizler sonucunda petrol fiyatlarındaki artışın enerji sektöründeki şirketlerin getirileri üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Gelişmekte olan ülkeler üzerine yürütülen çalışmalardan birinde Cong, vd. (2008: 3544) Çin menkul kıymet borsaları alt indeksleri üzerine yürüttükleri araştırma sonucunda petrol fiyatında yaşanan bir değişimin sanayi indeksi dışında diğer menkul kıymet borsası alt indekslerinde bir değişime yol açmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Nandha ve Faff (2008: 986) 35 farklı küresel sanayi indeksi üzerinde 1983-2005 yılları arasında yürüttükleri analizler sonucunda petrol fiyatlarındaki artışın sadece petrol ve doğal gaz sektöründeki firmalar ile madencilik sektöründeki firmaların getiri oranlarını pozitif yönde etkilemekte sanayi sektöründeki tüm firmaları ise negatif yönde etkilemekte olduğunu tespit etmişlerdir. Adenikinju (2010: 198) Nijerya menkul kıymet borsası üzerine 3 aylık veriler kullanarak yürüttüğü analizler sonucunda pay senedi getirilerinin petrol fiyatlarındaki artışlara negatif yönde tepki verdiği sonucuna ulaşmıştır.

Ono (2011: 29), 1999-2009 yılları arasında BRIC ülkeleri üzerine yürüttükleri analizler sonucunda Rusya, Hindistan ve Çin menkul kıymet

borsalarında pay senetlerinin petrol fiyatlarındaki değişimlere pozitif yönde tepki verdiği yönünde bulgulara ulaşmıştır. Imarhiagbe (2010: 22) petrol fiyatları ve menkul kıymet piyasalarındaki pay senedi fiyatları arasındaki ilişkiyi 2000-2010 yılları arasındaki verileri kullanarak Meksika, Rusya, Sudi Arabistan, Hindistan, Çin ve ABD için incelemiştir. Elde edilen bulgular petrol fiyatlarının Meksika, Rusya, Sudi Arabistan ve ABD pay senedi fiyatlarının nedeni olduğunu göstermiştir. Maghyreh (2004: 27) 22 gelişmekte olan ülkede 1998-2004 yılları arasındaki günlük verileri kullanarak petrol fiyatları ile menkul kıymet getiri oranları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Elde edilen bulgular gelişmekte olan ülkelerde petrol fiyatlarının getiri oranlarının nedeni olmadığını göstermiştir.

Rahmanto vd. (2016: 21) Endonezya menkul kıymet piyasası için petrol fiyatları ile pay senedi fiyatları arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Analizler sonucunda petrol fiyatlarının pay senedi fiyatlarının nedeni olduğu yönünde bulgulara ulaşmıştır. Narayan ve Narayan (2010: 356-357) Vietnam menkul kıymet borsasında günlük veriler kullanarak enerji fiyatları ile pay senedi getirileri arasındaki incelemiştir. Elde edilen bulgular pay senedi ve petrol fiyatlarının eş bütünleşik olduğu ve petrol fiyatlarının pay senedi fiyatları üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Katrakilidis vd. (2010: 55) önceki çalışmaların aksine petrol fiyatlarının menkul kıymet fiyatları üzerinde etkili olduğu sonuna ulaşmışlardır. Basher ve Sadorsky (2006: 224) petrol fiyatı riskinin gelişmekte olan ülkelerde pay senetlerinin fiyatlanmasında önemli bir unsur olduğunu ortaya koymuştur.

Asteriou vd. (2013: 117) petrol ihraç eden ve ithal eden ülkelerde petrol fiyatları ve menkul kıymet borsaları arasındaki ilişkiyi ayrı ayrı incelemiştir. Araştırmacılar on sekiz petrol ithal eden ülkeden sadece dördünde (Avustralya, Çin, Hindistan ve Türkiye), 13 petrol ihraç eden ülke arasından ise sadece Nijerya'da finansal göstergeler ile petrol fiyatları arasında ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Gelişmekte olan ülkeler üzerine yürütülen çalışmalar arasında Türkiye'deki doğal gaz ve petrol fiyatları arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların özellikle önem arz ettiği düşünülmektedir. Bu çalışmalardan birinde Zortuk ve Bayrak (2016: 7), ARDL yaklaşımını kullanarak Türkiye için ham petrol fiyatları ile pay senedi fiyatları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Elde edilen bulgular petrol fiyatları ile pay senedi fiyatlarının uzun dönemde eş bütünleşme gösterdiğine işaret etmektedir. Yıldırım vd. (2014: 93)'nin yürütmüş olduğu çalışmada ham petrol ve doğalgaz fiyat endeksi ile BİST sanayi endeksi arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Granger nedensellik analizleri sonucunda ham petrol fiyat endeksinin sanayi endeksinin nedeni olduğu, aynı zamanda

sanayi endeksinin de doğalgaz fiyat endeksinin nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte regresyon analizi sonucunda elde edilen bulgular hisse senedi fiyatlarında meydana gelen değişimleri petrol ve doğalgaz fiyatlarındaki değişimden kaynaklandığına işaret etmektedir.

Acaravcı ve Reyhanoglu (2013: 94) 2001-2010 dönemi için aylık verilerden yararlanılarak enerji fiyatları ile Türk sermaye piyasası arasındaki uzun dönemli ilişkiyi Johansen eşbütünleşme yöntemi kullanılarak incelemişlerdir. Hata düzeltme modelinin kullanıldığı çalışma sonucunda İMKB 100 endeksi, sanayi üretim endeksi, doğal gaz fiyatları ve petrol fiyatlarının birbirleriyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Etki-tepki analizi, petrol fiyatlarındaki bir değişimin, İMKB 100 (BİST 100) endeksini ve sanayi üretim endeksini negatif yönde etkilediğini göstermiştir. Bunun yanı sıra, doğal gaz fiyatlarındaki değişimin, İMKB 100 endeksinde pozitif yönlü bir etki yarattığına yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Güler ve Nalın (2013: 93) petrol fiyatları ile İMKB (BİST) 100, İMKB (BİST) Sınai ve İMKB (BİST) Petrol, Kimya, Plastik endeks fiyatları arasındaki ilişkiyi 1997-2012 yılları arasında haftalık veriler kullanarak incelemişlerdir. Elde edilen bulgular serilerin kısa dönemde birlikte değişim göstermese de uzun dönemde birlikte hareket ettiklerini göstermektedir.

Gönüllü vd. (2015: 223) 2003-2012 yılları arasında İMKB (BİST) Petrol, Kimya ve Plastik Endeksi risk primi ile ham petrol fiyatı arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Yürütülen analizler sonucunda petrol fiyatlarının söz konusu endeksin bir açıklayıcısı olduğu yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Sarı ve Soytaş (2006: 205) temel makroekonomik değişkenlerin pay senedi getirileri üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Geçmiş çalışmaların aksine Sarı ve Soytaş (2006: 205) petrol ve pay senedi fiyatları arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin varlığına yönelik bulgulara ulaşamamışlardır.

Görmüş (2013: 179), günlük veriler kullanarak yürüttüğü analizler sonucunda petrol fiyatlarının ulaştırma sektörü hariç BİST alt endekslerinin tamamı üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Şahin (2015: 61) petrol fiyatlarının, BİST 100 endeksinin yanı sıra, BİST Teknoloji ve BİST Sınai Endekslerinin nedeni olduğu sonucuna ulaşmıştır. Abdioğlu ve Değirmenci (2014: 1) 2005-2013 yılları arasında günlük verileri kullanarak petrol fiyatları ile BİST alt endeksleri arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik analizleri yardımı ile analiz etmiştir. Elde edilen bulgular petrol fiyatlarının hemen tüm alt sektör endekslerinin nedeni olduğuna göstermiştir. Öztürk vd. (2013: 64) petrol ve doğal gaz fiyatları, İMKB (BİST) imalat sektörü ve kimya-petrol-plastik sektörü endeksleri arasındaki ilişkileri 1997-2009 yılları arasında kırılmalı eşbütünleşme analizleri yardımıyla incelemişlerdir. Elde edilen bulgular petrol fiyatları ile İMKB (BİST) imalat sanayi ve kimya-petrol-plastik endekslerinin arasında uzun dönemde birlikte hareket ettiğini ortaya koymuştur.

3. VERİ VE EKONOMETRİK YÖNTEM

Çalışma kapsamında, Borsa İstanbul'da işlem görmekte olan sınai sektör endeksi (SSE), kimya sektör endeksi (KSE) ile doğal gaz (DGF) ve petrol fiyatları (PF) arasındaki ilişki 2003:8-2017:1 dönemi için nedensellik analizleri yardımıyla incelenmiştir. Enerji kaynakları arasında ele alınan değişkenlerin seçilme seçilmesinin temel nedeni söz konusu değişkenlerin kimya ve sanayi sektörünün önemli hammaddeleri olmalarıdır. Çalışmada E-views 7 analiz paket programı kullanılmıştır. Kullanılan değişkenlere ait bilgilere Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo.1: Analizlerde Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Açıklama	Alınan Kaynak	Veri Aralığı
KSE	Kimya Sektörü Piyasa Fiyatı Endeksi (BIST XKMYA)	Financial Times	2003:8-2017:1
SSE	Sınai Sektörü Piyasa Fiyatı Endeksi (BIST XUSIN)	Financial Times	2003:8-2017:1
PF	Cushing, OK West Texas Intermediate (WTI) Spot Fiyatı (FOB)	US Energy Information Administration	2003:8-2017:1
DGF	Henry Hub Doğal Gaz Spot Fiyatı	US Energy Information Administration	2003:8-2017:1

Söz konusu değişkenlere ait tanımlayıcı istatistiklere Tablo 2'de yer verilmiştir. Görüldüğü üzere ortalama petrol ve doğal gaz fiyatı incelenen dönem için sırasıyla 71 ve 5,03 olarak bulunurken, Kimya ve Sanayi sektör endeks değerleri ortalamasının 35 ve 47 bin seviyesinde olduğu dikkat çekmektedir.

Tablo.2: Analizlerde Kullanılan Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	PF	DGF	KSE	SSE
Aritmetik Ortalama	71,558	5,036	34.879	46.869
Medyan	71,000	4,370	32.366	42.217
Maksimum	133,880	13,420	77.801	93.361
Minimum	28,310	1,730	10.164	11.555
Standart Sapma	24,417	2,337	17.340	21.802
Çarpıklık	0,157	1,235	0,526	0,235
Basıklık	2,106	4,684	2,365	1,802

Bu çalışmada ilk olarak verilerin durağanlıklarını test edebilmek amacıyla değişkenlere Dickey ve Fuller (1979; 1981) tarafından geliştirilen ADF, ADF – GSL, Philip Perron (1988) tarafından geliştirilen PP ve Kwiatkowski (1992) tarafından geliştirilen KPSS testlerinin yanı sıra ERS-PO ve Ng Perron birim kök

testleri uygulanmıştır. Bunun için ilk önce verilerin doğal logaritmaları alınmıştır. Logaritmaları alınan değişkenlere birim kök testleri ile sırasıyla uygulanmıştır. Yapılmış olan birim kök testlerinin sonuçlarına Tablo 3’de yer verilmiştir.

Tablo.3: Birim Kök Test Sonuçları

		ADF	ADF-GLS	PP	KPSS	ERS-PO	Ng-Pr
DÜZEY	KSE	-1.144322	1.045543	-1.153387	711.0028 a	83.09103	1.15016
	SSE	-1.921679	1.071414	-1.916697	753.9329 a	115.4524	0.99024
	DGF	-1.774287	-1.735485 c	-1.775559	1.107822 a	4.161724 c	-6.16944 c
	PF	-2.937250 b	-1.191333	-2.651526 c	25.12826 a	10.94657	-2.74088
DÜZEY TRENDLİ	KSE	-2.638544	-2.356390	-2.649193	3.064001 a	9.050128	-10.3859
	SSE	-3.123713	-1.757165	-3.046511	3.757966 a	17.25975	-5.97862
	DGF	-3.052113	-2.391725	-3.079427	0.097109 a	9.199969	-10.6391
	PF	-2.703879	-1.779081	-2.487498	17.30072 a	15.27125	-6.53719
BİRİNCİL FARK	KSE	-11.75831 a	-10.85129 a	-11.80210 a	0.047815	0.368283 a	-78.3216 a
	SSE	-11.36224 a	-5.136700 a	-11.30690 a	0.183803	0.721520 a	-37.5674 a
	DGF	-12.63140 a	-6.545480 a	-12.63140 a	0.054568	0.383528 a	-52.3364 a
	PF	-9.119236 a	-4.057489 a	-8.762589 a	0.456247 c	1.101686 a	-27.5124 a
BİRİNCİL FARK TRENDLİ	KSE	-11.72042 a	-11.38428 a	-11.73838 a	0.044411	1.296673 a	-79.2499 a
	SSE	-11.35917 a	-10.40788 a	-11.42107 a	0.061390	1.375968 a	-77.2754 a
	DGF	-12.59928 a	-11.97511 a	-12.59929 a	0.047931	1.257273 a	-79.7836 a
	PF	-9.225963 a	-7.565405 a	-9.416835 a	0.043751	1.559859 a	-62.2212 a

Not: a, b, ve c simgeleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyelerini ifade etmektedir.

Birim kök test sonuçlarına incelendiğinde, BİST Kimya Sektörü Piyasa Fiyatı Endeksi (BIST XKMYA), Sınai Sektörü Piyasa Fiyatı Endeksi (BIST XUSIN) değişkenlerinin tüm birim kök testlerinde birincil farkta durağan olduğu I(1) görülmektedir. ADF-GLS, ERS-PO ve Ng-Perron birim kök testleri, doğal gaz fiyatının düzeyde durağan I(0) olduğunu gösterirken, ADF, PP, KPSS birim kök testleri ise birincil farkta I(1) durağan hale geldiklerini göstermektedir. Benzer şekilde, ADF ve PP testleri petrol fiyatları serisinin düzeyde durağan olduğunu I(0) gösterirken, diğer testler bu serinin birincil farkta I(1) birim kök içermediğini göstermektedir. Engle-Granger (1987) ve Johansen Juselius (1990) nedensellik analizleri serilerin aynı düzeyden durağan olmalarını gerektirmektedir. Elde edilen sonuçlar incelendiğinde uygulanan farklı birim kök testlerinin serilerin aynı düzeyde durağan olmadığı dikkat çekmektedir. Bu nedenle serilerin farklı düzeyde durağan olması durumunda uygulanabilecek yöntemlerden birisi olan Toda-Yamamoto (1995) yaklaşım benimsenmiştir. Dolado ve Lutkepohl (1996) ise Wald test istatistiklerinin tüm koşullarda asimptotik ki-kare değerlerine sahip olduğu yeni ve bir yöntem geliştirerek Toda-Yamamoto (1995) yaklaşımının gelişimine katkı sağlamıştır.

Bu yaklaşımın avantajı seriler farklı düzeyde entegre olsa dahi uygulanabilmesidir. Bu yöntemde öncelikle maksimum gecikme uzunluğu (d_{max}) belirlenmekte sonrasında VAR modeli tahmin edilerek optimum gecikme uzunluğu tespit edilmektedir. Çalışmamızda serilerin en yüksek mertebeden gecikme uzunluğu birim kök testleri sonucunda ($d_{max} = 1$) olarak belirlenmiştir. Bu aşamadan sonra **VAR** modeli tahmin edilerek optimal gecikme uzunluğu (k) LR^* bilgi kriterine göre 10 olarak belirlenmiştir. Bunun ardından **VAR** ($k + d_{max}$) modeli tahmin edilmiştir. Tahmin edilen model toplam dört eşitlikten oluşmakla birlikte çalışmanın amacına uygun olarak burada sadece iki tanesine yer verilmiştir. Tahmin edilen modeller aşağıda yer alan denklemler yardımıyla ifade edilmiştir.

$$SSE = \delta_0 + \sum_{i=1}^k \delta_{1i} SSE_{t-i} + \sum_{j=1}^{k+d_{max}} \delta_{2j} SSE_{t-j} + \sum_{i=1}^k \vartheta_{1i} KSE_{t-i} + \sum_{j=1}^{k+d_{max}} \vartheta_{2j} KSE_{t-j} + \sum_{i=1}^k \theta_{1i} PF_{t-i} + \sum_{j=1}^{k+d_{max}} \theta_{2j} PF_{t-j} + \sum_{i=1}^k \mu_{1i} DGF_{t-i} + \sum_{j=1}^{k+d_{max}} \mu_{2j} DGF_{t-j} + \varepsilon_{1t} \quad (1)$$

$$KSE = \beta_0 + \sum_{i=1}^k \beta_{1i} KSE_{t-i} + \sum_{j=1}^{k+d_{max}} \beta_{2j} KSE_{t-j} + \sum_{i=1}^k \alpha_{1i} SSE_{t-i} + \sum_{j=1}^{k+d_{max}} \alpha_{2j} SSE_{t-j} + \sum_{i=1}^k \tau_{1i} PF_{t-i} + \sum_{j=1}^{k+d_{max}} \tau_{2j} PF_{t-j} + \sum_{i=1}^k \varphi_{1i} DGF_{t-i} + \sum_{j=1}^{k+d_{max}} \varphi_{2j} DGF_{t-j} + \varepsilon_{2t} \quad (2)$$

Toda-Yamamoto (1995) yaklaşımı serilerin uzun dönemde birbirleri ile etkileşimini göstermekte ancak kısa dönemli sonuçlar hakkında bilgi vermemektedir. Uzun dönem ilişkinin incelenebildiği bir başka yaklaşım ise Pesaran ve diğerleri (2001)'nin geliştirmiş olduğu ARDL sınır testi yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda öncelikle serilerin uzun dönemdeki birlikte değişimi test edilmekte sonraki aşamada ise serilere ait uzun dönem katsayıları ve kısa dönem ilişki sınır testi yaklaşımı ile analiz edilmektedir (Fosu ve Magnus, 2006, s.2081). ARDL sınır testi yaklaşımının kullanıldığı çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu çalışmalarda ARDL yaklaşımı detaylı olarak anlatılmaktadır (Güven vd., 2011, Akel ve Gazel, 2014; Şimşir vd., 2015). Ancak bu çalışma kapsamında kısa dönemli ilişkilerin incelenmesi amacıyla etki-tepki analizleri kullanılmıştır.

4. TODA-YAMAMOTO NEDENSELLİK ANALİZLERİ

Toda-Yamamoto analizleri sonucu elde edilen bulgular uzun dönemde kimya sektörü piyasa fiyatı endeksi (BİST XKMYA)'nın sınai sektörü piyasa fiyatı endeksi (BİST XUSIN)'nin nedeni olmadığını göstermektedir. Elde edilen bu sonucun geçmiş çalışmalar sonucu elde edilen bulgularla uyumlu olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra, sınai sektörü piyasa fiyatı endeksi (BİST XUSIN)'nin de kimya sektörü piyasa fiyatı endeksi (BİST XKMYA)'nın nedeni

olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir ifadeyle, BİST alt endekslerinden olan bu iki sektörün birbirlerinin nedeni olmadıkları görülmektedir. Bu durum Sanayi ve Kimya sektöründeki firmaların farklı faaliyet alanlarda faaliyet göstermeleri ile açıklanabilmektedir.

Tablo.4: Toda-Yamamoto Nedensellik Test Sonuçları

Hipotezler	χ^2 İstatistiği	P-değeri	Sonuç
KSE, SSE'nin nedeni değildir.	8.804075	0.5508	Kabul
PF, SSE'nin nedeni değildir.	6.965632	0.7287	Kabul
DGF, SSE'nin nedeni değildir.	16.05512	0.0981*	Ret
SSE, KSE'nin nedeni değildir.	10.38018	0.4078	Kabul
PF, KSE'nin nedeni değildir.	9.778831	0.4601	Kabul
DGF, KSE'nin nedeni değildir.	19.09363	0.0391**	Ret

Not: *, **, *** simgeleri sırasıyla, %10, %5 ve %1 anlamlılık seviyelerini ifade etmektedir.

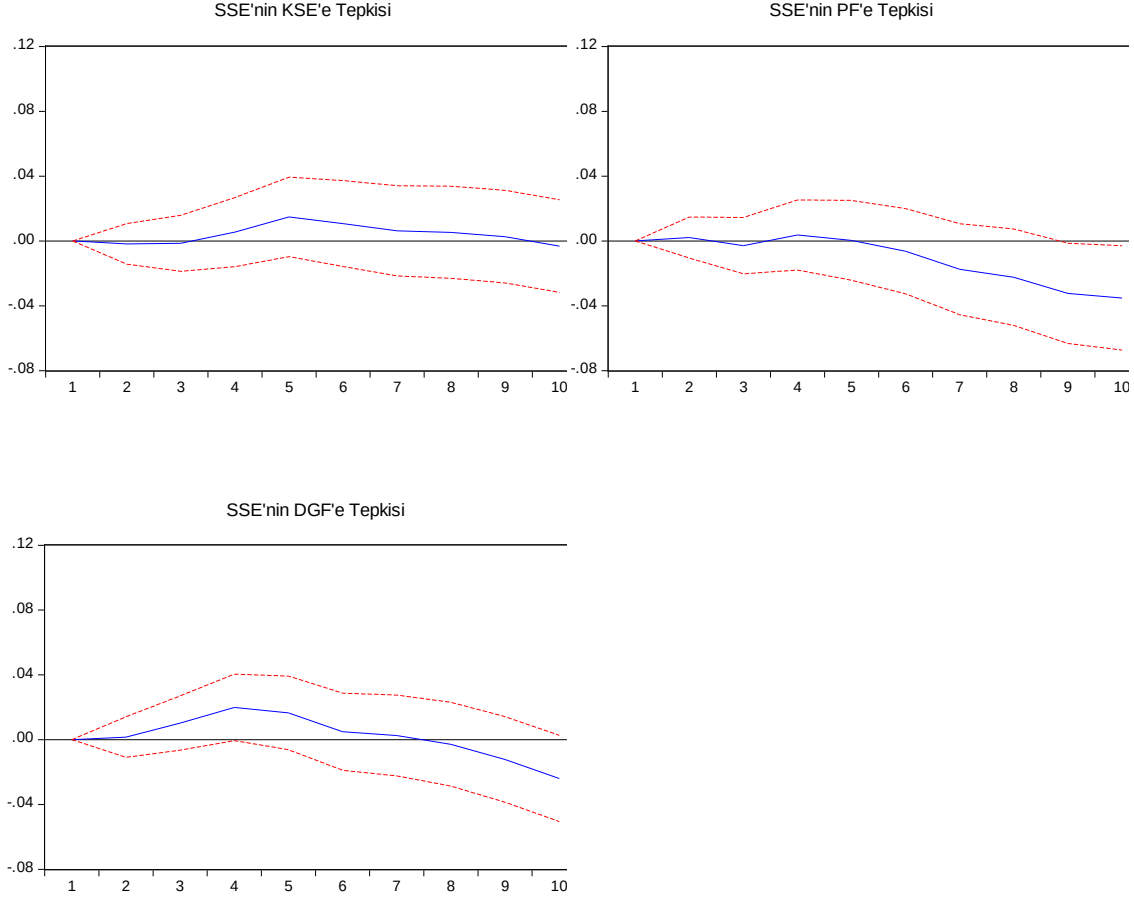
Elde edilen bulgular, petrol fiyatlarının sınai sektörü piyasa fiyatı endeksi (BİST XUSIN)'nin ve kimya sektörü piyasa fiyatı endeksi (BİST XKMYA)'nın nedeni olmadığını göstermektedir. Bir başka ifadeyle, petrol fiyatları uzun dönemde Sınai sektöründeki ve Kimya sektöründeki firmaların borsa performansını etkilememektedir. Buna göre petrol fiyatlarındaki değişimler BİST alt endeksleri olan kimya sektörü endeksi ve sınai sektörü endeksinin tahmin gücünü artırmamaktadır. Elde edilen bu sonucun Sarı ve Soytaş (2006)'ın bulguları ile uyumlu olduğu görülmektedir.

Doğal gaz fiyatlarının BİST alt endeksleri üzerindeki etkisi incelendiğinde, doğal gaz fiyatlarının hem sınai sektörü piyasa fiyatı endeksi (BİST XUSIN) hem de kimya sektörü piyasa fiyatı endeksi (BİST XKMYA)'nin nedeni olduğu görülmektedir. Buna göre doğal gaz fiyatındaki değişimlerin BİST alt endeksleri olan sınai ve kimya alt endekslerinin fiyatlarını etkilediği görülmektedir. Elde edilen bulgular, söz konusu sektördeki firmaların finansal performansını etkilediğine işaret etmektedir. Bir başka ifadeyle, doğal gaz fiyatlarının BİST alt endekslerinden BİST XKMYA ve BİST XUSIN'nin uzun dönem tahmin gücünü artırmaktadır.

Yukarıda yer alan bulgular uzun dönemli ilişkileri göstermektedir. Ancak kısa dönemli ilişkilerin incelenmesi analizlerin bütünlüğü açısından önemli görülmektedir. Bu nedenle, çalışma kapsamında Koop vd (1996) ve Pesaran ve Shin (1998) tarafından geliştirilen etki tepki analizleri yürütülmüştür. Etki tepki analizlerinde kısa dönemli ilişkilerin anlamlı olabilmesi için güven aralıklarını temsil her iki kırmızı kesik çizginin de aynı anda yatay eksenin üst ya da alt bölgesinde yer alması gerekmektedir. Kırmızı kesik çizgilerin farklı bölgelerde yer alması durumunda anlamlı bir kısa dönemli ilişkinin varlığından söz edilememektedir (Güven vd., 2011: 160-166). Analiz sonucu elde edilen etki

tepki analizlerine ilişkin bulgular aşağıda yer ala grafikler yardımıyla gösterilmiştir.

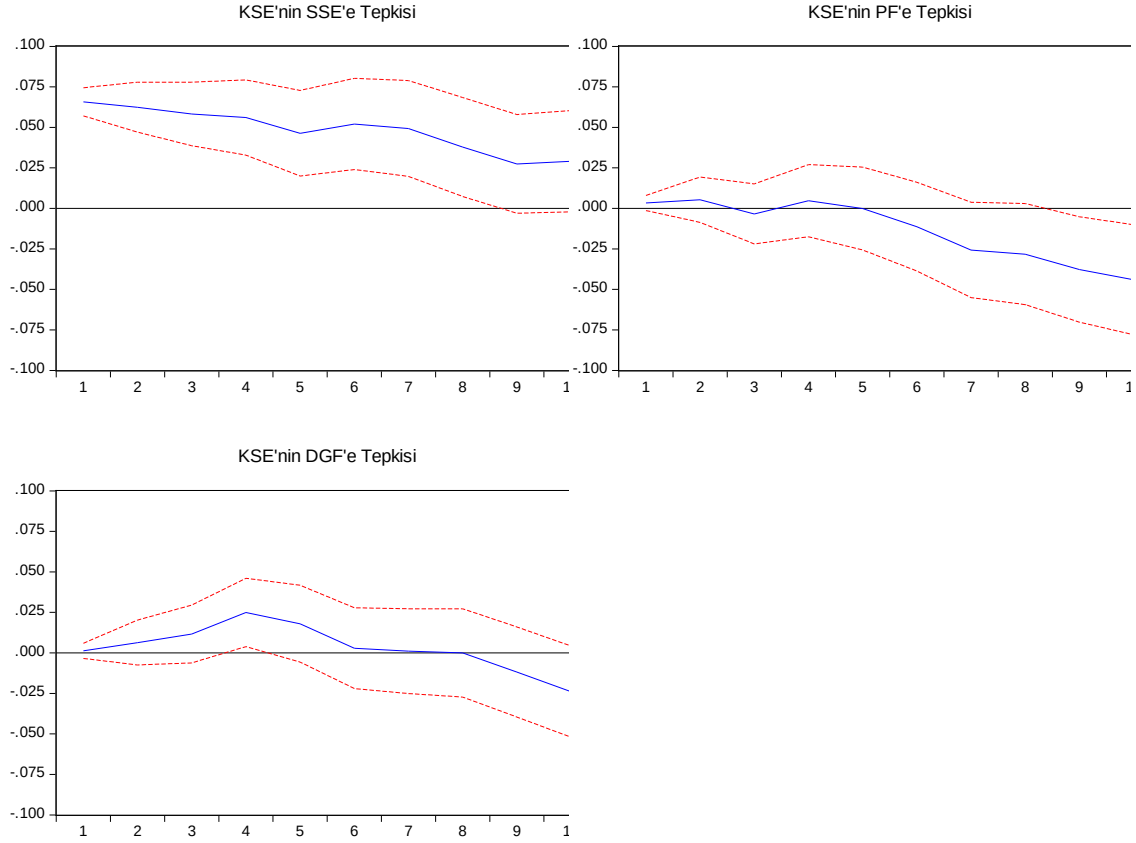
Grafik.8: Sınai Sektörü Endeksinin, Kimya Sektörü Piyasa Fiyatı Endeksine, Petrol Fiyatı ve Doğal Gaz fiyatına Tepkisi

Grafik.8'de yer alan etki tepki analizleri incelendiğinde sınai sektörü piyasa fiyatı endeksi (BİST XUSIN)'nin kimya sektörü piyasa fiyatı endeksi (BİST XKMYA), petrol ve doğal fiyatlarındaki değişime olan kısa dönem tepkisinin anlamlı olmadığı görülmektedir.

Grafik 9'da yer alan etki tepki analizleri incelendiğinde kimya sektörü piyasa fiyatı endeksi (BİST XKMYA)'nin, petrol ve doğal gaz fiyatlarındaki değişime olan kısa dönem tepkisinin anlamlı olmadığı görülmektedir. Ancak kimya sektörü piyasa fiyatı endeksi (BİST XKMYA)'nin sınai sektörü piyasa fiyatı endeksi (BİST XUSIN)'deki değişimlere ilk tepkisinin pozitif ve anlamlı olduğu dikkat çekmektedir.

Grafik.9: Kimya Sektörü Endeksinin, Sınai Sektörü Piyasa Fiyatı Endeksine, Petrol Fiyatı ve Doğal Gaz fiyatına Tepkisi

Bu tepkinin dokuzuncu dönemin sonunda ortadan kalktığı görülmektedir. Bir başka ifadeyle, kimya sektörü piyasa fiyatı endeksi, sınai sektörü piyasa fiyatı endeksindeki bir değişime dokuz ay süresince pozitif yönde tepki vermektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Enerji, üretim yapan işletmeler açısından vaz geçilmez ve yeri doldurulamaz bir ihtiyaç niteliğindedir. Günümüz sanayi işletmelerinin temel enerji ihtiyaçlarının doğal gaz ve petrole bağımlı olduğu görülmektedir. Türkiye özellikle doğal gaz ve petrol ürünleri açısından enerji ithal eden bir ülke görünümündedir. Dolayısıyla, doğal gaz ve petrol fiyatlarındaki değişimler işletmelerin maliyetlerini ve dolayısıyla karlılıklarını önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Finansal piyasalar ise reel sektör ile fon aktarım mekanizması ile doğrudan ilişki içerisinde yer almaktadır. Bu nedenle finansal piyasalar ve ekonomik göstergeler arasındaki ilişki birçok araştırmaya konu olmuştur. Geçmiş çalışmalar incelediğinde birçok çalışmada petrol fiyatları ile endeks getirileri arasında nedensellik ilişkisinin varlığına yönelik bulgulara ulaşıldığı görülmektedir. Ancak birçok farklı çalışmada ise herhangi bir ilişkinin

varlığına yönelik bulgulara ulaşamamıştır. Dolayısıyla, gelinen noktada üzerinde uzlaşılan bir sonucun var olmadığı dikkat çekmektedir. Doğal gaz fiyatlarının endeks getirisi üzerindeki etkisini inceleyen çalışmaların ise oldukça sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu çalışma kapsamında sınai sektörü piyasa fiyatı endeksi (BİST XUSIN), kimya sektörü piyasa fiyatı endeksi (BİST XKMYA), petrol ve doğal gaz fiyatları arasındaki nedensellik ilişkisi Toda-Yamamoto (1995) yöntemi ile analiz edilmiştir.

Elde edilen bulgular petrol fiyatlarının söz konusu endekslerin nedeni olmadığını göstermektedir. Ulaşılan bu sonuç bazı geçmiş çalışmalar ile uyum bazıları ile ise zıtlık göstermektedir. Bu çalışma kapsamında kullanılan yöntemin avantajı farklı mertebeden durağan olan serilerin analiz edilmesine imkân sağlamasıdır. Ayrıca serilerin farklarının alınmaması bilgi kaybının önüne geçmektedir. Elde edilen bulgular, doğal gaz fiyatlarının hem sınai sektörü piyasa fiyatı endeksi (BİST XUSIN) hem de kimya sektörü piyasa fiyatı endeksi (BİST XKMYA)'nin nedeni olduğuna işaret etmektedir. Elde edilen bulguların üretim yapan işletmeler açısından beklenen bir sonuç olduğu düşünülmektedir. Buna göre, üretim yapan sanayi işletmelerinin finansal performansı doğal gaz fiyatlarından etkilendiği görülmektedir. Kimya sektöründe faaliyet gösteren firmalar açısından petrol ve doğal gaz fiyatları özellikle üretilen ürünlerin hammaddesini oluşturması açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle, söz konusu sektörlerde faaliyet gösteren firmaların karlılık durumları bu açıdan bakıldığında maliyet unsurlarından etkilemektedir. Bu noktada, politika geliştiricilerin özellikle sanayide kullanılan doğal gaz fiyatlarına yönelik alınan tedbirleri geliştirmesi gerektiği düşünülmektedir. Mevcut durumda sanayide kullanılan doğal gaz hanelerde kullanılan doğal gaza kıyasla daha düşük fiyatlandırılmaktadır. Ancak özellikle kış aylarında hane halklarının tüketim talebindeki artış fiyatların mevsimsellik göstermesine yol açmakta ve yıl boyunca aynı kapasite kullanım oranı ile faaliyet gösteren firmaların finansal yapılarını olumsuz etkileyebilmektedir. Dolayısıyla, sadece üretim yapan işletmelere yönelik olmak üzere yıl boyu sabit fiyat desteğinin sunulmasının firmaların planlama yapabilmesi ve maliyetlerini kontrol altına alarak karlılıklarını yönetebilmesi açısından önemli görülmektedir. Son dönemlerde dışa bağımlılığın azaltılması amacıyla enerji politikasında çeşitli tedbirlerin alındığı görülmektedir. Yenilebilir enerji kaynaklarına olan yatırımları artırıldığı, nükleer enerji santrallerinin kurulma aşamasında olduğu görülmektedir. Söz konusu tedbirlerin başarıya ulaşması durumunda sanayi kesiminin enerji ihtiyacının daha düşük maliyetlerle karşılanması söz konusu olabilecektir.

KAYNAKÇA

Abdioğlu, Zehra ve Nurdan Değirmenci (2014), “Petrol Fiyatları-Hisse Senedi Fiyatları İlişkisi: BİST Sektörel Analiz”, Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5 (8): 01–24.

Acaravcı, Songül Kakilli ve İzay Reyhanoğlu (2013), “Enerji Fiyatları ve Hisse Senedi Getirileri: Türkiye Ekonomisi için Bir Uygulama”, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3: 94–110.

Adenikinju, Adeola F. (2013), “Oil Price Shocks and Stock Market Behaviour in Nigeria”, Journal of Economic Studies, 40 (2): 180–202.

Akel, Veli ve Sümeyra Gazel (2014), “Döviz Kurları ile BİST Sanayi Endeksi Arasındaki Eşbütünleşme İlişkisi: Bir ARDL Sınır Testi Yaklaşımı”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 44: 23-41.

Asteriou, Dimitrios, Augustinos Dimitras ve Andrea Lendewig (2013), “The Influence of Oil Prices on Stock Market Returns: Empirical Evidence from Oil Exporting and Oil Importing Countries, International Journal of Business and Management, 8 (18): 101–120.

Basher, Syed A. ve Perry Sadorsky (2006), “Oil Price Risk and Emerging Stock Markets”, Global Finance Journal, 17: 224–251.

Bjørnland, Hilde C. (2009), “Oil Price Shocks and Stock Market Booms in an Oil Exporting Country”, Scottish Journal of Political Economy, 56 (2): 232–254.

Boyer, M. Martin ve Didier Filion (2007), “Common and Fundamental Factors in Stock Returns of Canadian Oil and Gas Companies”, Energy Economics, 29: 428–453.

BP, Energy Outlook 2017, <https://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/energy-outlook-2017/bp-energy-outlook-2017.pdf>.

Cong, Rong-Gang, Yi-Ming Wei, Jian-Lin Jiao ve Ying Fan (2008), “Relationships between Oil Price Shocks and Stock Market: An Empirical Analysis from China”, Energy Policy, 36: 3544–3553.

Dickey, David A. ve Wayne A. Fuller (1981), “Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root”, Econometrica, 49 (4): 1057-1072.

Dickey, David A. ve Wayne A. Fuller (1979), “Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root”, Journal of the American Statistical Association, 74: 427–431

Dolado, Juan ve Helmut Lutkepohl (1996), “Making Wald Tests Work for Cointegrated VAR Systems”, *Econometric Reviews*, 15 (4): 369-386.

EIA, Turkey, <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=TUR>.

Fosu, Oteng-Abayie Eric, Magnus, Frimpong Joseph (2006), “Bounds Testing Approach to Cointegration: An Examination of Foreign Direct Investment Trade and Growth Relationships”, *American Journal of Applied Sciences*, 3 (11): 2079-2085.

Gönüllü, Çağlar Ozan, Emir Otluoğlu ve Mehmet Hakan Şengöz (2015), “Ham Petrol Fiyatı Değişimlerinin Petrokimya Sektörü Getirileri Üzerindeki Etkisi”, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 7 (14): 224-234.

Görmüş, N. Alper (2013), “Oil Price Shocks and Sub-Sector Performance of Turkey: Impact of Dominant Markets”, *Journal of Applied Finance & Banking*, 3 (4): 169-180.

Güler, Sevinç ve Halime Temel Nalın (2013), “Petrol Fiyatlarının İMKB Endeksleri Üzerindeki Etkisi”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (2): 79-97.

Güven Aytekin, Şükrü Mollavelioğlu ve Başak Çakar Dalgıç (2011), “Asgari Ücret İstihdamı Arttırır Mı? 1968-2008 Türkiye Örneği”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 38 (2): 147-166.

Henriques, Irene ve Perry Sadorsky (2008), “Oil Prices and the Stock Prices of Alternative Energy Companies”, *Energy Economics*, 30, 998-1010.

<http://aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiyenin-dogalgaz-ithalati-2016da-azaldi/759404>

IEA, World Energy Outlook 2016, <https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/WorldEnergyOutlook2016ExecutiveSummaryEnglish.pdf>.

Imarhiagbe, Samuel (2010), “Impact of Oil Prices on Stock Markets: Empirical Evidence from Selected Major Oil Producing and Consuming Countries”, *Global Journal of Finance and Banking Issues*, 4 (4): 15-31.

Kang, Wensheng, Ronald A. Ratti ve Joaquin Vespignani, “The Impact of Oil Price Shocks on the U.S. Stock Market: A Note on the Roles of U.S. and Non-U.S. Oil Production”, *Economics Letters*, 145: 176-181.

Katrakilidis, Constantinos, Andreas Lake ve Mardas Dimitrios (2010), “Oil Price And Stock Market Linkages In A Small and Oil Dependent Economy: The Case of Greece”, *The Journal of Applied Business Research*, 26 (4): 55-64.

Koop, Gary, Hasheem M. Peseran ve Simon Potter (1996), “Impulse Response Analysis in Nonlinear Multivariate Models”, *Journal of Econometrics*, 74: 119–147.

Kwiatkowski, Denis, Peter Phillips, C.B ve Peter Schmidt, Yongcheol Shin (1992), “Testing The Null Hypothesis of Stationarity Against the Alternative of a Unit Root”, *Journal of Econometrics*, 54: 159–178.

Maghyereh, Aktham (2004), “Oil Price Shocks and Emerging Stock Markets: A Generalized VAR Approach”, *International Journal of Applied Econometrics and Quantitative Studies*, 1 (2): 27–40.

Nandha, Mohan ve Robert Faff (2008), “Does Oil Move Equity Prices? A Global View”, *Energy Economics*, 30: 986–997.

Narayan, Paresh Kumar ve Seema Narayan (2010), “Modeling The Impact of Oil Prices on Vietnam's Stock Prices”, *Applied Energy*, 87: 356–361.

Ono, Shigeki (2011), “Oil Price Shocks and Stock Markets in BRICs”, *The European Journal of Comparative Economics*, 8 (1): 29–45.

Öztürk, Ayşe Betül (2017, Ocak), Doğalgaz Sektörü Raporu, https://ekonomi.isbank.com.tr/UserFiles/pdf/sr201701_dogalgazsektoru.pdf.

Öztürk, M. Başaran, Gülüzar Kurt Gümüş, F. Dilvin Taşkın ve Efe Çağlar Çağlı (2013), “Petrol ve Doğalgaz Fiyatları İle İmalat ve Kimya-Petrolplastik Sektörlerinin Endeksleri Arasındaki İlişki”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6 (2): 64–74.

Park, Jungwook ve Ronald A. Ratti (2008), “Oil Price Shocks and Stock Markets in The U.S. and 13 European Countries”, *Energy Economics*, 30: 2587–2608.

Pesaran, Hasheem M., Yongcheol Shin, ve Richard, J. Smith, (2001), “Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships”, *Journal of Applied Econometrics*, 16 (3): 289–326.

Pesaran, Hasheem ve Yongcheol Shin, (1998), “Generalized Impulse Response Analysis in Linea Mmultivariate Models”, *Economics Letters*, 58: 17–29.

Phillips, Peter C.B. ve Pierre Perron (1988), “Testing for a Unit Root in Time Series Regression”, *Biometrika*, 75: 335–346.

Rahmanto, Fariz, Muhammad Hira Riga ve Vika Indriana (2016), “The Effects of Crude Oil Price Changes on the Indonesian Stock Market: A Sector Investigation”, *Indonesian Capital Market Review*, 8: 12–22.

Sadorsky, Perry (1999), “Oil Price Shocks and Stock Market Activity”, *Energy Economics*, 21: 449–469.

Sarı, Ramazan ve Uğur Soytaş (2006), “The Relationship between Stock Returns, Crude Oil Prices, Interest Rates, and Output: Evidence from A Developing Economy”, *The Empirical Economics Letters*, 5 (4): 205–220.

Şahin, Serkan (2015), “Crude Oil and Stock Market Prices: Evidence from an Emerging Market”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (1), 61–70.

Şimşir, Necmiye Cömertler, Funda Çondur, Mehmet Bölükbaş, Sedat Alataş (2015), “Türkiye’de Sağlık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 52 (604): 43-54.

Telli, Azime (2016), “The Oil and Gas Policy: How/Why the Market-Structure Influences their Politicization”, *KOSBED Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31: 19-37.

Telli, Azime (2017), “Akkuyu Nuclear Power Plant from the Perspective of Energy Security: A Solution or a Deadlock?”, *Caucasus International*, 6 (2): 151-162.

Toda, Hiro. Y. ve Taku Yamamoto (1995), “Statistical Inferences in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes”, *Journal of Econometrics*, 66: 225–250.

Yıldırım, Murat, Yılmaz Bayar ve Abdülkadir Kaya (2014), “Enerji Fiyatlarının Sanayi Sektörü Hisse Senedi Fiyatları Üzerindeki Etkisi: Borsa İstanbul Sanayi Sektörü Şirketleri”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Nisan Sayısı, 62: 93–108.

Zortuk, Mahmut ve Seyhat BAYRAK (2016), “Ham Petrol Fiyat Şokları - Hisse Senedi Piyasası İlişkisi: ARDL Eşik Değerli Koentegrasyon Testi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11 (1): 7–22.

**RUSYA-TÜRKİYE ENERJİ İLİŞKİLERİNDE
AKKUYU'NUN ROLÜ: BAĞIMLILIK MI, KARŞILIKLI
BAĞIMLILIK MI?***

**THE ROLE OF AKKUYU IN RUSSIA-TURKEY ENERGY
RELATIONS: DOES IT A DEPENDENCY OR AN
INTERDEPENDENCY?**

Azime TELLİ**

ÖZ

Türkiye'nin enerji güvenliğinde ithal fosil yakıtlara aşırı bağımlılık ciddi bir tehdit unsuru olup doğal gazda bu durum daha kritiktir. Doğal gaz, Türk enerji karmasından % 32.5 oranla en yüksek ikinci payı almaktadır. Doğal gazın yaklaşık % 55'lik kısmı tek bir kaynak ülkeden karşılanıyor olup mevcut alım anlaşmalarının yaklaşık % 85'lik kısmı da “*al ya da öde*” esaslı uzun dönemli sözleşmelerdir. Türkiye'nin doğal gaz alımında Rus gazı ve boru hatları kritik öneme sahip olup kaynak çeşitlendirmesi için nükleer enerjiye ağırlık verilmiştir. Türkiye enerji karmasında nükleer enerjinin payı % 0 olup bu alanda ilk anlaşmanın Rusya ile yapılmış olması beraberinde yeni bir bağımlılık ilişkisini getirmektedir. Akkuyu için seçilen “*yap-işlet-sahip ol*” modelinin dezavantajları ve nükleer yakıt ve atıklar konusunda da Rusya'ya bağımlı hale gelineceği göz önüne alındığında Akkuyu'nun stratejik yatırım olmanın ötesinde stratejik bağımlılık yaratma riski bulunmaktadır. Çalışmanın varsayımı Akkuyu'nun Türkiye'yi Rusya'ya karşı

* Marmara Üniversitesi V. Mavi Karadeniz Kongresi'nde (12-13 Aralık 2016) sunulan, tam metin olarak yayınlanmamış “Rusya-Türkiye Enerji İlişkilerinde Akkuyu'nun Rolü: Stratejik Yatırım mı, Stratejik Körlük mü?” adlı çalışmadan güncel veriler doğrultusunda genişletilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, azimetelli@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2484-6196>

* Makale Geliş Tarihi: 05.04.2017
Makale Kabul Tarihi: 10.01.2018

daha savunmasız hale getireceği olup karşılıklı bağımlılık ilişkisi açısından nükleer açılım sorgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Enerji Güvenliği, Doğal Gaz, Akkuyu, Karşılıklı Bağımlılık, Nükleer.

ABSTRACT

Excessive dependency on imported fossil fuels is a serious threat in the energy security of Turkey, and the situation is more critical in natural gas. Natural gas has the second highest share in the Turkish energy mix at a rate of 32.5%. Nearly 55% of the natural gas is imported from one single source country, and nearly 85% of the current purchase agreements consist of long-term agreements that are based on the “*take or pay*” principle. The Russian gas and the pipelines have critical importance in the natural gas supply of Turkey; and nuclear energy is being emphasized for the purpose of diversifying the resources. The share of nuclear energy in Turkish energy mix is 0%, and the agreement in this field being made with Russia brings another dependency relation. When the disadvantages of the “*build-operate-own*” model, which is selected for Akkuyu, are considered together with the fact that the country will become dependent on Russia in the field of nuclear fuel and wastes, Akkuyu has the risk of creating strategic dependency rather than being a strategic investment. The hypothesis of the study is the notion that Akkuyu will make Turkey become more vulnerable against Russia, and the nuclear initiative will be questioned in terms of Turkey’s natural gas dependency will be analyzed.

Keywords: Energy Security, Natural Gas, Akkuyu, Interdependency, Nuclear.

GİRİŞ

Enerji güvenliğinin artan önemine bağlı olarak kapsamı da giderek genişlemektedir. Churchill’e ait çeşitlilik merkezli yaklaşım günümüz enerji güvenliği sorunsalını açıklamakta yeterli olmamaktadır. 20. yüzyıl sonunda erişilebilirlik, kesintisizlik ve uygunluk gibi unsurların dahil olduğu enerji güvenliği kavramının genişlemesi devam etmekte olup güvenilirlik, temiz ve çevre dostu olma gibi boyutlar da artık göz önünde bulundurulmaktadır. Kavram en geniş anlamıyla, ulusal gücün geliştirilmesi için gerekli olan enerji kaynaklarına

erişim kabiliyetini tanımlamaktadır (Özdemir, 2017: 143). Bu çerçevede, enerji bağımlılığın yaratabileceği olası tehditlere karşı kaynak çeşitlendirme en önemli önlem ve müdahale aracı olarak öne çıkmaktadır. Bir ülke, bir kaynak ya da bir transfer yöntemine aşırı bağımlı olmanın yaratacağı tehditle baş etmek açısından doğru çeşitlendirme politikası izlenmesi önem taşımaktadır. Enerji ithalatına yaklaşık % 75 oranında bağımlı olan Türkiye'nin birincil enerji tüketiminde fosil yakıtların payını azaltmak için nükleer enerji seçeneğine yönelmiştir. Türkiye'nin 3 nükleer santral kurulmasına yönelik girişimleri devam ederken Rusya ile yaşanan uçak krizi sonrasında enerjide bağımlılığın yaratabileceği tehdit ilk kez bu kadar ciddi olarak kendini göstermiştir. Betimsel analiz yönteminin kullanıldığı çalışmada nükleer enerjinin doğal gaz bağımlılığın çözümü olup olmadığı sorusuna talebinin % 99'u ithalatla karşılanan doğal gazın enerji karmasında birinci sırada yer alan Türkiye özelinde cevap aranacaktır.

Üç tarafı zengin enerji rezervleri ile çevrili olan Türkiye pek çok komşusunun aksine net enerji ithalatçısı konumundadır. Önemli bir enerji talep ülkesi olarak Türkiye'nin enerji güvenliğinde ithalata bağımlılık sorunsalı ön plana çıkmaktadır. Türkiye'nin enerji karmasında ithalata dayalı fosil yakıtların ağırlıklı olmasının yanı sıra tek bir kaynak, tek bir arz ülkesi ve tek bir transfer yöntemine aşırı bağımlılık söz konusudur. Bu nedenle Türkiye'nin enerji politikasında hem ithalat bağımlılığına (yerli kaynaklar) hem de fosil yakıt bağımlılığına (yenilenebilir, nükleer) karşı kaynak çeşitlendirme esaslı politikalar geliştirilmektedir.

Ülke enerji güvenliğinin “*Aşıl topuğu*” olan doğal gazda tek bir ülkeye ve tek bir transfer yöntemine aşırı bağımlı olunması sorunsalına karşı geliştirilen alternatiflerden biri nükleer enerji açılımı olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin 60 yılı aşkın süredir gündeminde olan nükleer açılım konusunda en somut adımlar Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidarı döneminde atılmış olup Akkuyu ve Sinop'ta iki nükleer güç santrali (NGS) inşası için milletlerarası anlaşma yapılmıştır. Nükleer alanında ilk kez “*yap-işlet-sahip ol*” (build- operate- own- BOO) modeli kullanılarak inşa edilecek santrallerle 2023 yılında ülke enerji karmasında nükleerin payının artırılarak doğal gazın payının azaltılması hedeflenmektedir. Ancak siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar nedeni ile söz konusu projelerin takviminde peş peşe gecikmeler meydana gelmiş olup çalışmanın konusu olan Akkuyu'nun sadece ilk ünitesinin 2023 yılında devreye alınması beklenmektedir. Bu çalışmada Rusya tarafından hayata geçirilecek olan Akkuyu üzerinden nükleer açılımının Türkiye'nin enerji güvenliği arayışlarına katkısı sorgulanacaktır. Elektrik üretiminde doğal gaz bağımlılık oranını düşürmeyi hedeflenen NGS yatırımlarından tam kapasite devreye alınmasının 2030'lu yılları bulacak olması Türkiye'nin enerji bağımsızlığını temin açısından

kritik yıllar olan 2020'li yıllarda elini zayıflatacaktır. Türkiye'nin uzun vadeli doğal gaz sözleşmelerinin 2021 ile 2026 arasında sona erecek olup (BOTAŞ, 2016), söz konusu sözleşmelerin yenilenmesi görüşmelerinde nükleer enerji kartını güçlü bir şekilde masaya sürmek mümkün olmayacaktır.

Çalışmanın temel varsayımı, Türkiye'nin nükleer açılımında Rusya ile iş birliği yapmasının Rusya'ya olan enerji bağımlılığının derinleşmesine yol açacağı olup bu kapsamda karşılıklı bağımlılık açısından bu iş birliğinin sonuçları analiz edilecektir. Rusya ve Türkiye arasında iş birliğinin güçlenmesini sağlayan enerji yatırımları iki ülke arasındaki jeopolitik güç mücadelesinden bağımsız olarak değerlendirilemez.

Bu çalışmada Akkuyu sadece jeoekonomik anlamda değil jeopolitik boyuttan da analiz edilerek iki ülke arasındaki bağımlılık ilişkisine etkisi sorgulanacaktır. Taraflar arasında enerji alanında var olan bağımlılık ilişkisinin analizinde “*karşılıklı bağımlılık*” yaklaşımı kullanılacaktır. Çalışmanın birinci bölümünde karşılıklı bağımlılık teorisinin teorik çerçevesi ortaya konarak Türkiye'nin enerji karması bu kapsamda değerlendirilecektir. İkinci bölümde taraflar arasındaki asimetrik karşılıklı bağımlılık ilişkisi irdelenecektir. Üçüncü bölümde Türkiye'nin nükleer açılımı ve Akkuyu'nun enerji güvenliğine etkileri sorgulanacak olup sonuç bölümünde enerji güvenliği açısından çıkarımlara yer verilecektir.

1. KARŞILIKLI BAĞIMLILIK AÇISINDAN ENERJİ İŞ BİRLİĞİ VE TÜRKİYE'NİN ENERJİ BAĞIMLILIĞI SORUNALI

Uluslararası İlişkiler disiplininde güvenlik algısı askeri alanın dışına taşarak giderek genişlemektedir. 21. Yüzyıl güvenlik sorunsalının devlet merkezli ve askeri güvenlik esaslı ele alınmasına dayanan anlayışının hakimiyetinin sona ermesiyle açılmıştır (Walt, 1991: 215). Uluslararası sistemin Soğuk Savaş sonrası dönemde geçirdiği kırılmaya açıklamak üzere Keohane ve Nye (1998, 81-94) tarafından geliştirilen karşılıklı bağımlılık teorisi, çatışma ya da iş birliği odaklı yaklaşımların küreselleşme sonrası süreçte yaşanan gelişmeleri açıklamaktaki eksiklerini tamamlamaktadır. Bu çalışmada, uluslararası sistemin ana aktörlerinin devletler olduğu ve devletlerarası çıkar çatışmasının kaçınılmaz kabul edildiği Realist teorisinin temel varsayımları göz önünde bulundurulmakla birlikte aktörler arasındaki ilişkilerin yapısal değişimini açıklamak için karşılıklı bağımlılık teorisinden faydalanılacaktır. Ulusal güç unsurları arasında yer alan enerji kaynaklarının devletlerarası ilişkileri ne yönde etkilediği sorunsalı bu çalışmanın konusu olmayıp çalışmada enerji arz ve enerji talep ülkeleri arasında meydana gelen karşılıklı bağımlılık durumunun “*yayılma*” etkisi ile ekonomik alandan politik alana sirayet etmesi ve taraflar arasındaki güç dengesi üzerindeki etkisi kısmi olarak ele alınacaktır.

Ulusal güç unsurları (Morgenthau, 1985: 85-86) arasında yer alan enerji kaynaklarına sahip olmak ya da enerji kaynakları üzerinde hâkimiyet kurmak uluslararası sistemin temel aktörleri olarak kabul edilen devletlerin istikrar ve itibarı açısından büyük önem taşımaktadır. Değişen dünya sisteminde enerji güvenliğinin önemi günden güne artmakta olup enerji kaynakları ekonomik değerlerinin çok üstünde etkiye sahip olmuştur. Enerji arz ve talep ülkeleri arasında bağımlılık ilişkisi söz konusu olup taraflar enerji güvenliklerini sağlamak için enerji diplomasi araçlarını kullanmaktadır. Enerji güvenliğinin temel stratejisi olan kaynak çeşitlendirme doğrultusunda arz ve talep ülkeleri bağımlılık düzeylerini dengelemeye yönelik politikalar izlemektedir. Kesintisiz enerji akışının sağlanması tarafların ortak yararına olmakla birlikte çeşitli nedenlerle gerçekleşen kesinti ya da kısıntı durumlarından en fazla etkilenenler alternatif kaynak ya da pazar bulmakta zorluk çeken taraflar olmaktadır.

Günümüz devletlerarası ilişkilerinde taraflardan birinin diğeri üzerinde mutlak egemenlik kurduğu “*bağımlılık*” durumu gerçekçi olmayıp her iki tarafın da ilişkinin devamından belirli oranlarda fayda sağladığı “*karşılıklı bağımlılık*” söz konusudur. Kabaca, karşılıklı bağımlılık birbirine bağımlı olmak demektir (Nye ve Welch, 2011: 270-271). Bu durum en basit haliyle, devamından fayda elde edilen karşılıklı bağımlılık durumunda kesinti ya da aksamanın taraflar için maliyetli olan bir ilişki biçimidir. Karşılıklı bağımlılık ilişkisinde tarafların birbirine eşit olması ya da birbirlerini dengeleyecek güce sahip oldukları simetrik bağımlılık istisnai olup genel olarak taraflardan birinin diğeri daha fazla bağımlı olduğu asimetrik bağımlılık söz konusudur. Asimetrik bağımlılık ilişkisinde taraflar arasındaki ilişkinin devam etmesinden ya da zarar görmesinden farklı oranlarda fayda ya da zarar görmektedirler. Asimetrik karşılıklı bağımlılık ilişkisinde tarafların konumunu belirlemek için Nye ve Keohane, “*duyarlılık*” ve “*savunmasızlık*” kavramlarını kullanmaktadır. Asimetrik karşılıklı bağımlılık ilişkisinde hassas olan taraf ilişkilerin zarar görmesinden politika değişiminden kaynaklı zararı telafi etme gücü oranında zarar görecektir. Buna göre, uluslararası sistemde baş gösteren karşılıklı bağımlılık koşullarında, taraflardan birinin (A) diğeri (B) üzerindeki pazarlık gücü, diğer tarafın (B) bu karşılıklı bağımlılık ilişkisine karşı hassasiyetine ve etkilenme derecesine bağlı olmaktadır (Kroll, 1993: 322-323). Alternatif politika geliştirme konusunda savunmasız olunması hassasiyet ilişkisini derinleştirecek olup bu nedenle asimetrik bağımlılıkta hassas olan taraf eğer politika değişimini telafi etme yetisine sahipse ilişkilerin bozulmasını fırsata çevirmesi bile söz konusu olabilmektedir.

Karşılıklı bağımlılık ilişkisinin kayda değer bir maliyet taşımaması durumları bir kenara bırakılacak olursa teorinin odaklandığı noktanın bağımlılık ilişkisinin sekteye uğramasının taraflar için kayda değer maliyetler ve politika

değişimleri getirecek olmasıdır (Gasirowski, 1986: 25). Taraflar arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisini değerlendirmek için bağımlılığın kaynakları, faydaları, göreceli maliyetleri ve simetrisi göz önünde bulundurulmalıdır (Nye ve Welch, 2011: 273). İki komşu ülke olarak Rusya ve Türkiye arasındaki tarihsel rekabet ilişkisinin doğal sonucu olarak çatışma kural, iş birliği istisna olarak karşımıza çıkmaktadır. İki ülke arasındaki ilişkilerde enerji bu anlamda önemli bir kırılma noktası olup jeopolitik olarak çıkarları çoğu zaman ciddi anlamda çatışmakta olan taraflar arasında ciddi bir iş birliğinin sağlanmasına yol açmıştır. Türkiye ve Rusya arasındaki enerji iş birliği asimetrik karşılıklı bağımlılık görünümünü sergilemekte olup her iki taraf açısından da enerji akışının devam etmesi ulusal çıkarları açısından önem taşımaktadır.

Tarafların enerji ilişkilerindeki karşılıklı bağımlılık ilişkisi klasik jeopolitik teorisinin temel varsayımlarında olduğu gibi “*sıfır toplam*” olmayıp enerji akışının doğal ya da yapay müdahalelerle kesilmesi her iki taraf açısından da katlanılması gereken bir maliyet unsurudur. Bununla birlikte, “*pozitif toplam*” bu karşılıklı bağımlılık ilişkisinde taraflardan ilişkinin hassas ve korunmasız kanadını oluşturan Türkiye’nin durumu daha kırılgandır. Türkiye’nin Rus gazına olan % 52 bağımlılık düzeyi ve mevcut alt yapısının LNG seçeneği dahil kısa vadede Rus gazına alternatif bulunmasına uygun olmaması Türk enerji güvenliği açısından ciddi bir açmazdır. Rusya’nın, Almanya’dan sonra en büyük doğal gaz alıcısı Türkiye’dir. Türkiye’ye akışın sektöre uğraması ekonomisi enerji gelirlerine dayanan Rusya açısından ciddi bir kriz nedeni olacaktır. Ancak Rusya’nın bu süreci telafi etme potansiyeli Türkiye’den daha yüksek olduğu için Türkiye, asimetrik ilişkinin savunmasız ülkesi konumundadır.

Türkiye’nin Enerjide Dışa Bağımlılık Sorunsalı

Dünyanın ispatlanmış petrol rezervlerinin % 72.7’si, doğal gaz rezervlerinin ise % 71.8’i, Türkiye’nin yakın coğrafyasında yer almakla birlikte Türkiye’nin sahip olduğu birincil enerji rezervleri oldukça önemsizdir (Dışişleri Bakanlığı, 2013). Dünya petrol ve doğal gaz rezervlerinin 1/4’üne sahip Rusya, Hazar Havzası ve Orta Doğu ile komşu olmasının sağladığı jeopolitik avantajın sonucu olarak Türkiye, enerji arz eden ülkeler ile talep eden ülkeler arasında doğal bir köprü işlevi görmektedir. Türkiye, kaynak ve güzergâh çeşitliliği yoluyla enerji güvenliğinin sağlanmasında stratejik avantaja sahip bir ülke olarak pek çok önemli projede yer almaktadır (Saygın ve Çelik, 2011: 141).

Türkiye, 79.414 milyon nüfusu ve 800 milyar dolar GSYİH’sı ile dünyanın 18. büyük ekonomisi durumundadır (CIA, 2016). Artan nüfusu ve büyüyen ekonomisi ile Türkiye 2013 yılında 120.3 milyon ton petrol (mtep) eşdeğeri birincil enerji kaynağı tüketmiştir (TKİ, 2014: 29). Bu enerjinin, % 38.6’sı katı yakıtlar, % 32.5’i doğal gaz, % 26.2’i petrol ve % 5’i ise yenilenebilir enerji

kaynakları ile karşılanmıştır. Türkiye enerji ihtiyacının % 95'ni fosil yakıt kaynaklarından sağlarken, bu oran içinde petrol ve doğal gazın payı % 59,6'dır (EIGM, 2016).

Enerji arz güvenliği açısından bu noktada en çok dikkat çeken husus ithal fosil yakıtlara olan aşırı bağımlılıktır. Türkiye'nin enerjide ithalata bağımlı olma eğilimi yıllar içinde sürekli olarak artış seyri izlemiş olup bu eğilim açısından nükleer enerji dezavantaj oluşturmaktadır. Türkiye tükettiği enerjinin % 75'ini dışarıdan temin etmekte olup doğal gaz ihtiyacının % 99'unu, ham petrol ihtiyacının % 90'ını, kömürün % 43'ünü ithal etmektedir (TMMOB, 2015: 2). Türkiye'nin 2015 yılı enerji faturası düşük petrol fiyatlarının sağladığı olumlu etkiyle % 31'lik tarihi bir gerileme göstererek yaklaşık olarak 38 milyar Dolar civarında gerçekleşmiştir (Dünya, 2016-a). Enerji ithalatının ülke toplam ithalat içindeki payı ise % 22'dir (TUIK, 2016). Nükleer enerji alanında teknoloji, yakıt ve atık yönetimi konusunda ithalata bağımlı olunacak olması enerjide ithalat bağımlılığı açısından kaynak türü değişimi dışında bir avantaj sağlamayacaktır.

Türkiye, son 10 yılda, OECD ülkeleri içinde enerji talep artışının en hızlı gerçekleştiği ülkelerden biridir. Özellikle elektrik ve doğalgazda Çin'den sonra en fazla talep artışına sahip ikinci büyük ekonomi konumunda olup resmi projeksiyonlar bu eğilimin orta vadede de devam edeceğini göstermektedir (T.C. Enerji Bakanlığı, 2009). Yüksek düzeyde ithalat bağımlılığı, enerji verimliliğinin düşük olması, yatırım eksikliği ve tedarikçilerin güvenilirlikleri Türkiye'nin enerji güvenliğinde öne çıkan sorunlar olarak dikkat çekmektedir (Balat, 2010: 2002).

Ham petrol ve kömürde enerji güvenliği konusunda doğal gaza göre daha iyi durumda bulunan Türkiye'nin enerji politikasının öncelikleri arasında doğal gaz anlaşmalarında kaynak çeşitlendirmesini sağlamak yer almaktadır. Türkiye'nin enerji arz güvenliği açısından doğal gazda çifte bağımlılık durumu söz konusudur. Doğal gaz ile 1987 yılında tanışan Türkiye'nin doğal gaz tüketimi 15 yıl içinde yüzde 87.75 düzeyinde artış gösterirken (Pehlivanoglu ve Tekçe, 2013: 367), üretim düzeyi bu süre içinde hiç artmayarak başlangıç seviyesinde kalmıştır (IEA, 2016). Uzun dönemli, "al ya da öde" esaslı boru hattı sözleşmelerine ve tek bir kaynak ülkeye aşırı derecede bağımlı olan Türkiye, uzun dönemli sözleşme yapılarını, transfer yöntemi ve kaynak ülke konusunda çeşitlendirme sağlamayı hedeflemektedir.

Türkiye'nin birincil enerji tüketiminin yanı sıra elektrik enerjisi üretiminde de doğal gaz ilk sırada yer almaktadır. Türkiye, Avrupa ülkeleri arasında doğal gaz ithalatına bağımlılığı en yüksek ülkeler arasında yer almanın yanı sıra elektrik üretiminde ise doğal gaza bağımlılığı en yüksek olan ülke konumundadır (Acar, 2013). Doğal gaz ithalatının % 52'si (2016), Rusya'dan gerçekleştirmekte

olup bu durum enerji arz güvenliği açısından ciddi bir risk teşkil etmektedir. Avrupa Komisyonu'nun Avrupa Birliği üyesi olmayan ülkelere olan bağımlılık oranı olarak % 30'u kritik eşit olarak değerlendirdiği düşünülürse, Türkiye'nin Rusya'ya olan bağımlılığının son derece yüksek bir düzeyde olduğunu söylemek mümkündür (İşeri ve Özen, 2012: 169). Siyasi kriz, teknik sorunlar ya da doğal afetler gibi bir nedenle Rusya'dan gelen gazda kesinti ya da kısıntı olması mevsimine göre değişmekle birlikte mevcut koşullar altında Türkiye'de günlük hayatın akışını ciddi derecede etkileme gücüne sahiptir. Bu nedenle, doğal gazda kaynak çeşitlendirmesi yapılması gerekmekte olup bu amaçla seçilen alternatifler arasında nükleer, yenilenebilir enerji ve yerli kömür kullanımının artırılması bulunmaktadır (ETKB, 2016).

Enerji süper gücü Rusya'nın federal bütçe gelirleri içinde enerji önemli bir paya sahiptir. Rusya'nın federal bütçe gelirlerinin % 52'si petrol ve doğal gaz gelirlerinden karşılanmaktadır (Movchan, 2015). Rusya'nın ihracat gelirleri için petrol ve doğal gazın payı % 68 olup bu gelir içinde doğal gazın payı % 14'dür (EIA, 2014). Gazprom'un 2016 yılında ihracatı 178.3 bcm olarak gerçekleşmiş olup Türkiye, 24.76 bcm'lik payla Almanya'dan (49.83 bcm) sonra Rus gazının ikinci en büyük alıcısıdır (Gazprom, 2017). Avrupa pazarındaki hakim konumunu korumak isteyen Rusya açısından Türkiye hem önemli bir pazar hem de önemli bir transfer ülkesidir. AB'nin 3. Enerji Paketi sonrasında Avrupa pazarında daha yoğun rekabetle karşı karşıya kalan Rusya için Türkiye güvenilir bir alıcı olmanın ötesinde AB üyesi olmaması nedeni ile iş birliği açısından cazip bir partnerdir. Güney Akım Projesi'nin AB'nin rekabetle ilgili düzenlemelerine takılması sonrasında gündeme gelen Türk Akımı Projesi de bunun en somut göstergesidir.

2. TÜRKİYE'NİN ENERJİ KARMASINDA TEK KAYNAK, TEK ÜLKE HAKİMİYETİ

Türkiye, doğal gaz ihtiyacının % 52'sini Rusya'dan karşılamakta olup Almanya'dan sonra Rus gazının en büyük ikinci alıcı ülkesi konumundadır. Türkiye'nin Rusya'dan ithal ettiği gaz, iki ayrı boru hattıyla taşınmakta olup Batı Hattı, sanayi ve nüfusun en yoğun olduğu Marmara Bölgesi'ni akarken, Mavi Akım, Anadolu'ya gaz akışı sağlamaktadır (Gazprom, 2016-a). Maki Akım (Gazprom, 2016-b) sadece Türkiye'ye gaz akışı sağlayan ve doğrudan Türkiye'ye ulaşan bir hat olması nedeni ile transfer ülkelerinden kaynaklanabilecek olası sorunlar açısından güvenilir bir hattır. Ayrıca bu hattan sağlanan gaz nüfus ve yatırım yoğunluğu açısından daha düşük bir orana hitap etmekte olup kesinti/kısıntı yapılması durumunda etkisinin hissedilme şiddeti daha zayıf olacaktır. Oysa Batı Hattı, nüfus ve yatırım yoğunluğu açısından Türkiye'nin can damarı olan Marmara'yı beslemekte olup bu hatta yaşanacak sorunlar karşısında ülke daha savunmasızdır.

Doğal gazının % 99'unu ithal eden Türkiye bunun % 48'ini elektrik üretimi için kullanmaktadır. Büyüme, kentleşme ve nüfus artış oranlarındaki artışa bağlı olarak artan elektrik enerjisi ihtiyacının karşılanmasında son dönemde nispeten daha hızlı faaliyete alınan doğal gaz çevrim santrallerine yönelen Türkiye, kaynak bağımlılığı ve yüksek ithalat bedelleri ile karşı karşıya kalmıştır. Doğal gaz ithalinde Rusya'nın kritik rolü göz önünde bulundurulduğunda Rus gazında bir kesinti olması halinde Türkiye'nin enerji/elektrik sistemi ve genel olarak ekonomisinin ağır bir darbe alacağı ortadadır (Pamir, 2015-a).

AB üyesi ülkelerle karşılaştırıldığında Türkiye, en düşük gaz depolama kapasitesine sahip ülke olarak kesintiler karşısında en zayıf halka durumundadır (Çetingüleç, 2014). Marmara ve İstanbul'a, doğu hattından geri besleme ile gaz verme imkânının olmaması nedeni ile bu hattın tek alternatifi LNG'dir. Ancak, Türkiye'nin mevcut LNG kapasitesi ve alt yapısı yıllık 10 bcm³ gaz akışı sağlayan bu hattın açığını kapatmaya yeterli değildir.

Batı Hattı, Ukrayna ve Bulgaristan üzerinden Türkiye'ye ulaşmakta olup transfer ülkelerinin taraflar ile yaşayacağı sorunların gaz akışını etkilemesi söz konusu olacaktır. Keza, Kırım'ın işgal edilmesiyle daha da derinleşen Ukrayna krizi sonrasında Rusya'nın bu ülkeyi tamamen by-pass etmeye yönelik çabası Türk enerji güvenliği açısından kısa vadede ciddi bir tehdit unsuru olmasının yanı sıra fırsatlar da içermektedir. Rusya'nın 2019 Sonbahar'ında Ukrayna üzerinden transfere son verme hedefine ulaşabilmek için tıpkı bir jonglör gibi sürekli havada çevirdiği Güney Akım, Türk Akımı (Chow, 2016) ve Kuzey Akımı-2 projelerinin geleceği Türk enerji politikası açısından hayati öneme sahiptir.

Rusya enerji diplomasisinin son dönem en büyük kozu olan söz konusu dev projeler aynı zamanda birbirinin rakibi konumundadır. Doğal gaz talebi yavaşlayan ve LNG başta olmak üzere kaynak çeşitlendirme arayışlarına hız veren Avrupa pazarının ciddi düzeyde ilave Rus gazına ihtiyacı bulunmamaktadır. Bu da Rusya'nın önceliğinin Avrupa pazarındaki payını korumaya itmekte olup AB üyelerini bölmek için de enerji diplomasisinin en güçlü ve etkili silahlarından biri olarak boru hattı projelerini kullanmaktadır (BBC, 2016). Kuzey Akım-2 ve Türk Akım-2 konusunda müzakerelerini sürdürmekte olan Rusya, Kuzey Avrupa ülkeleri ve Doğu Avrupa ülkelerini ikiye bölmüş durumdadır (Fischer, 2016).

Rusya'nın önce iptal ettiği, ancak Türk Akımı'nın durdurulmasıyla yeniden gündeme aldığı Güney Akım'ın gerçekleşmesi Türkiye'nin jeopolitik ve jeoekonomik olarak güç kaybetmesine yol açacaktır. İki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşme sürecine girmesi ile Türk Akımı'nın yeniden canlandırılması Türkiye açısından bir fırsat olmakla birlikte kapasitesi yarı yarıya

düşürülen projenin gerçekleşmesi Kuzey Akım-2'nin geleceğiyle yakından ilişkilidir. AB enerji güvenliğini yakından ilgilendiren üç projeyi birbiri karşısında pazarlık amaçlı kullanan Rusya, Türk Akım-1'i onaylamıştır. Türk Akımı-1 ile Türkiye'nin Rusya'dan ithal ettiği gaz miktarı değişmeyecek olup Mavi Akım'dan sonra Türk pazarına doğrudan ulaşan bir hat daha devreye girmiş olacaktır. İki ülke arasındaki doğal gaz ticaretinde böylelikle transit ülke riski sona erecek olup bu durum her iki tarafın enerji güvenliği açısından önemli bir kazanımdır.

Bir Kaynak Çeşitlendirme Aracı Olarak Türkiye'nin Nükleer Enerji Açılımı

Türkiye'nin, 1970'li¹ yıllara dayanan nükleer enerji açılımında en büyük ivme 2010'lu yıllarda sağlanmıştır. Ancak söz konusu nükleer açılım yüksel petrol fiyatlarının geçerli olduğu 2008-2014 dönemi için geliştirilmiş olup 2014'ün ikinci yarısında başlayan ucuz petrol dönemi dengeleri değiştirmiştir (Austvik ve Rzayeva, 2017: 8). Başta doğal gaz olmak üzere Türkiye'nin cari açığının oluşmasında ana etmen olan enerji ithalat faturasını düşürmeyi hedefleyen açılım enerji fiyatlarında görülen tarihi düşüş sonrasında NGS inşaa takviminde gecikmeler söz konusudur.

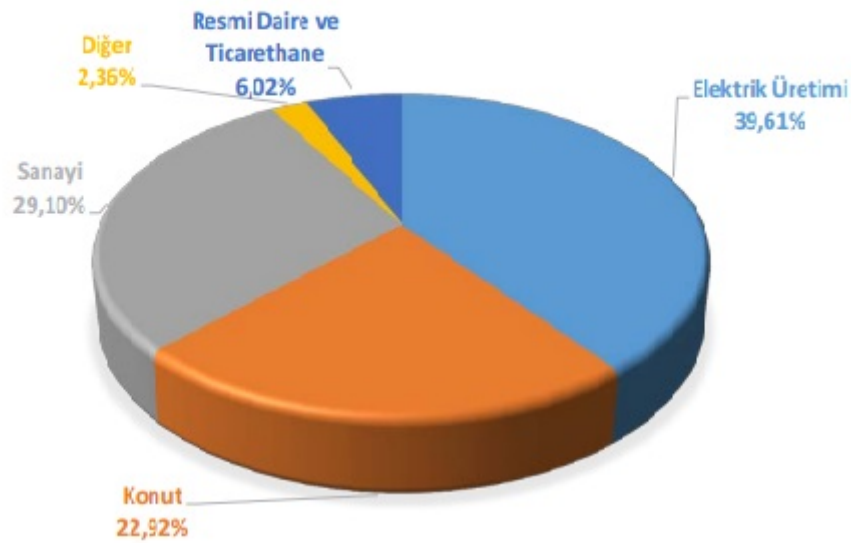
Net enerji ithalatçısı konumunda olan Türkiye, 2023 yılına kadar toplam 15.000 megawatt (MW) kapasiteli üç nükleer santral inşa etmeyi planlamaktadır. Planlanan projelerden ikisinin gerçekleşmesi için gerekli iş birlikleri sağlanmış olup üçüncü proje için yer seçimi ve üstlenici ülke/firma arayışı devam etmektedir. Türkiye'nin nükleer enerjiye yönelimi çeşitli eleştirileri beraberinde getirse de AKP iktidarı her fırsatta bu kararlılığını koruduğunu göstermektedir. Türk-Rus ilişkilerinde gerilimin tırmanacağı sinyallerini verilmeye başlandığı 1 Kasım 2015'te gerçekleşen genel seçim sonrasında kurulan 64. Hükümetin gerek Başbakan'ı gerekse bakanları tüm sorunlara rağmen nükleer enerji yatırımlarının devam edeceği yönünde sık sık demeç vermekten geri durmamışlardır. Türkiye'nin kaynak çeşitlendirmesi açısından nükleerin bir zorunluluk olduğunun belirtildiği bu açıklamalarda böylece enerji ithalatında dışa bağımlılık oranlarının azalacağı ifade edilmiştir (AA Energy Terminal, 2016).

Türkiye'nin nükleer enerji açılımını açıklamak üzere ETKB tarafından hazırlanan raporda artan enerji talebinin karşılanması için izlenecek temel stratejinin dışa bağımlılığın azaltılması olduğu belirtilerek enerji politikasının temel hedefleri şöyle sıralanmıştır (ETKB, 2010):

¹ Türkiye'nin enerji arz güvenliğinin sağlanmasında nükleer enerjiye yönelimi 1950'li yıllara dayanmaktadır. Nükleer enerjinin barışçıl amaçlı olarak kullanılması yönünde ilk adımlar 1955 yılında atılırken ilk nükleer güç santralinin kurulması yönündeki adımlar 1970'li yılların sonlarında atılmıştır. Ancak bu adımlar siyasi ve mali nedenler yüzünden sonuç vermemiştir.

- Kaynak ülke ve güzergâh çeşitliliklerinin sağlanması,
- Enerji verimliliğinin artırılması,
- Enerji yoğunluğunun azaltılması,
- Yerli kaynakların tamamının kullanılması,
- 2023 yılında elektrik üretiminde yenilenebilir enerji kaynaklarının payının en az %30'a (doğal gazın payının yüzde 30'a çekilmesi) çıkarılması hedeflenmektedir.

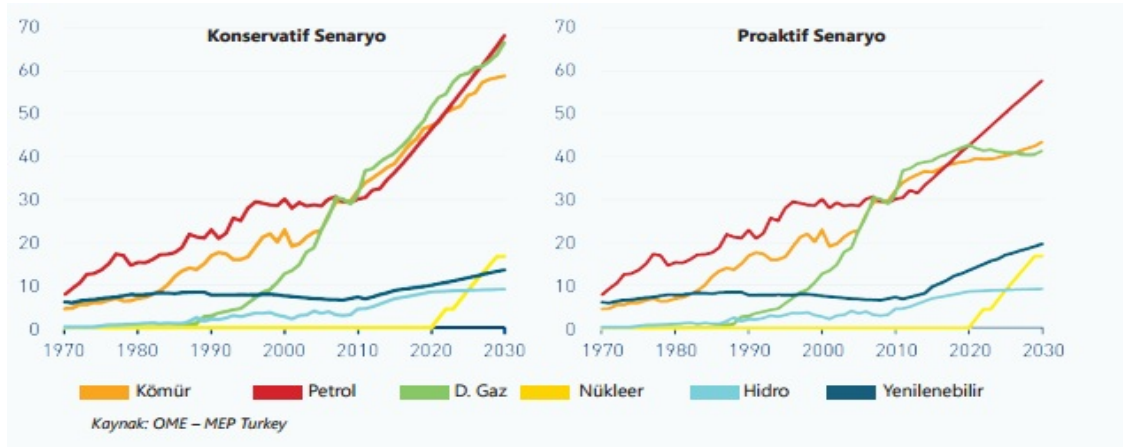
Grafik.1: Türkiye’de Doğal Gaz Talebinin Sektörlere Göre Dağılımı (2015)

Kaynak: EPDK (2016), Türkiye Doğal Gaz Piyasası Sektör Raporu/2015, <http://epdk.org.tr/TR/Dokumanlar/Dogalgaz/YayinlarRaporlar/Yillik> (11.11.2016).

Yine aynı raporda, nükleerin neden zorunluluk olduğu şu cümleler ile açıklanmaktadır (ETKB, 2010): “*Elektrik ihtiyacımızın karşılanmasında kullanılan doğalgaz ve sıvı yakıtların neredeyse tamamının, kömür yakıtların ise yaklaşık % 30’unun ithal olduğu açıktır. Diğer yandan, hidroelektrik potansiyelimize ek olarak rüzgar, güneş, jeotermal, biyokütle gibi yenilenebilir enerji potansiyelimizin tamamı kullanılsa bile 2023 yılına kadar ulaşacağımız 500 milyar kWh enerji tüketimimizin ancak yarısına yakını karşılanabilmektedir. Elektrik tüketim talebinin karşılanmasının yanı sıra, Türkiye’nin 2023 yılına kadar, 500 milyar Dolar ihracat gerçekleştirmesi, kişi başına 25.000 Dolar milli gelire sahip olması ve 2 trilyon Dolar milli gelir ile dünyanın ilk 10 ekonomisi arasında yer alabilmesi için sürekli enerji üreten nükleer güç santrallerini inşa etmesi bir seçenek değil, zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.*”

Grafik.2: Türkiye Birincil Enerji Kaynak Talebi (mtpe/ 1970-2030)

Kaynak: BOTAŞ (2014), Sektör Raporu 2014, http://botas.gov.tr/docs/raporlar/tur/sectorap_2014.pdf (01.11.2016).

Nükleer enerji, yenilenebilir enerji kaynakları ile kıyaslandığında bazı avantajlara sahiptir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının mevsimsel koşullar nedeni ile 7/24 emre amade olmaları nedeni ile sürekli çalışma özelliğine sahip baz yük santral niteliğinde olan nükleer enerji santralleri, yenilenebilir enerjinin alternatifi ya da tamamlayıcısı olarak değerlendirilebilir. Rüzgarlı ve yağmurlu gün sayısı iklime göre değişirken güneş enerjisinden de sadece gündüz saatlerinde yararlanılabiliyor olması yenilenebilir enerji konusunda da kaynak çeşitlendirmesi yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bakım dönemleri hariç yılda 8000 saat çalışma kapasitesine sahip olan nükleer santraller çalışma süreleri açısından yenilenebilir enerji kaynakları karşısında ciddi bir avantaja sahiptir (ETKB, 2013). Ancak, nükleer enerji konusunda çevreye vereceği zararın dışında yakıt ve teknoloji konusunda dışa bağımlılığın yanı sıra terörist saldırılar, deprem, siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar, nükleer kaza ve daha önce denenmemiş yeni nesil reaktörlerin tercih edilmiş olması gibi önemli handikapların da göz önünde tutulması gerekmektedir. Ayrıca nükleer atıkların güvenli şekilde depolanması ve imha edilmesi konusunda da önemli sorunsallar söz konusudur. Dünyada nükleer enerji reaktörleri konusunda Fukushima felaketi sonrasında bir duraklama dönemine girilmiş olmakla birlikte hâlihazırda 438 nükleer reaktör faal olarak çalışmaktadır (IEA, 2016). Ayrıca, inşası devam eden reaktör sayısı 66 iken kalıcı olarak kapatılan reaktör sayısı ise IAEA'nın 2016 yılı verilerine göre 157'dir (IAEA, 2016).

Nükleer teknolojiye sahip olmanın enerji dışında ulusal güç unsuru olması Türkiye'nin bulunduğu bölgenin istikrarsız yapısı göz önüne alındığında nükleer yöneliminin jeopolitik boyutu daha anlaşılır olmaktadır. Ancak, Türkiye'nin nükleer enerji santrali kurmak için seçtiği model dünyada bir ilk olma özelliği taşımakta olup yatırım ve NGS'lerin işletim süreçlerine dair ciddi belirsizlikler

taşımaktadır. Dünyadaki mevcut ve devam eden santral anahtar teslim sözleşmeler ile inşa edilirken Türkiye, BOO modeline yönelmiştir. Bu modelde bedelsiz arsa tahsisi karşılığında Türkiye’de inşa edilecek NGS’leri, inşacı ülkeler tarafından işletilecek ve yaşam döngüsünün sonunda sökülerek kendi ülkelerine götürülecektir. Bu model Türkiye finansman konusunda az yükümlülük getirirken santrallerin yatırım maliyetlerinin güvence altına alınması için verilen taahhütler Dolar üzerinden olduğu için kura bağlı olarak ciddi bir maliyet artışına yol açma riski de taşımaktadır.

3. NÜKLEER ENERJİDE DÜNYADA BİR İLK: BOO MODELİ

Türkiye’nin elektrik enerjisi talebi istikrarlı olarak büyümekte olup son yirmi yılda yıllık olarak ortalama % 10.6’lık bir artış söz konusu olmuştur (Benli, 2013: 45). Çevrecilerin ve nükleer karşıtlarından yükselen itirazlara rağmen artan talebin karşılanması açısından nükleer enerji, enerji karmasına dahil edilmiştir. Kaynak çeşitlendirme arayışı kapsamında nükleer enerji kartının yeniden gündeme alınmasının arkasında elektrik üretiminde ithal girdiler olan doğal gaz ve kömüre olan bağımlılığın azaltılması bulunmaktadır. Atmosferi kirletmeyen enerji kaynağı olarak nükleer enerjinin Türkiye’nin enerji karmasında önemli bir pay elde etmesi durumunda karbon emisyonu da azalacaktır. Türkiye’nin elektrik üretiminde doğal gaza % 50’ye varan oranda bağımlı olmasının yarattığı yüksek maliyet ve mevsimsel olarak doğal gaz arzında görülebilen dengesizliklerin yarattığı tehdidin dengelenmesi açısından nükleer enerji önemli bir seçenek olarak öne çıkmaktadır.

Türkiye nükleer güç santrali konusunda hedefine ulaşmak için dünyada ilk kez kullanılan bir modeli tercih etmiştir. Bu modelleme ile taahhüt sürecinin kolaylaştırılması öngörülmüş olup bir rekabet ortamı oluşturulmadan anlaşma yapılması tercih edilmiştir. Nükleer santral projelerinin inşası normal şartlar altında bile uzun bir zaman dilimi gerektirirken siyasi ve ekonomik belirsizlikler bu sürecin daha da uzamasına yol açabilmektedir. NGS yatırımlarını yakından izleyen Uluslararası Atom Enerji Ajansı (IAEA), 2014 yılında Akkuyu hakkında “Entegre Nükleer Altyapı Gözden Geçirme Raporu” hazırlayarak Türkiye’ye teslim etti. Kamuoyu ile paylaşılmayan rapor hakkında devlet sırrı kararı bulunurken söz konusu raporda ilk kez NGS yatırım yapacak olan ülkeler açısından BOO modelinin dezavantajlarına yer verilmektedir (Tanış, 2014). Türkiye’nin nükleer enerji açılımı konusunda kararlılığı söz konusu olmakla birlikte aradan geçen süre içinde hala “*Ulusal Nükleer Enerji Strateji Belgesi ve Eylem Planı*” hazırlanmamış olup elektrik enerjisi üretiminde doğal gazın payının azaltılması hedefine odaklanılan ETKB 2015-2019 Stratejik Planı’nda bu konuda bir husus yer almamaktadır (ETKB, 2016-c). Ayrıca, söz konusu planda NGS’nin inşası ve işleme alınmasında dair belirlenen performans hedeflerine ulaşılmasında gecikmeler olacağı kesinleşmiş durumdadır (ETKB, 2016-c: 41).

Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerin tarihsel boyutunda tarafların jeopolitik rekabeti ön plana çıkmakta olup taraflar arasında çıkar çatışması devam etmektedir. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin öncü sektörü enerji olmakla birlikte Türkiye'nin Batı bloğunun içinde yer alması, NATO'ya askeri güç sağlayan önemli ülkeler arasında yer alması Rusya ile stratejik bir iş birliğinin önündeki handikaplar içinde öne çıkan unsurlardır. Keza, iki ülke arasındaki siyasi gerilimin ekonomik iş birliğine sirayet etmesi son olarak 2015 yılının son çeyreğinde söz konusu olmuştur. Rusya'nın, Suriye'de Esad rejimini desteklemesi ile başlayan ikili ilişkilerdeki çatlak Rus jetlerinin Türk sınırını ihlal etmesi ile tırmanmış, nihayetinde ihlallerin devam etmesine bağlı olarak Türkiye angajman kuralları doğrultusunda Rus jetini vurmuştur. Rus jetinin vurulması sonrasında Rusya'nın Türkiye'ye karşı diplomatik ve ekonomik yaptırım uygulama kararı alması enerji projelerinin geleceğini de belirsiz hale getirmiştir.

Diğer bir anlaşmazlık konusu ise; Rusya'nın vaat ettiği doğal gaz indirimini yapmaya yanaşmaması olmuştur. Bu gelişme üzerine Türkiye tahkime başvururken her iki ülkenin büyük önem verdiği Türk Akımı projesi önce daraltılmış, sonrasında da durdurulmuştur. Türk Akımı'nın durdurulmasının yanı sıra olası doğal gaz kesintisi riski Türkiye'nin alternatif arayışlarını hızlandırmış olmakla birlikte kısa vadede Rus gazının alternatifini bulmak imkansız olması bağımlılık ilişkisiyle ilk kez bu derece ciddi anlamda yüzleşilmesine neden olmuştur. Enerji güvenliğinde yaşanan bu kriz nükleer seçeneğini daha da önemli hale getirmiştir. Nitekim Türk tarafının, *"Akkuyu'da Rusya ile çalışmak zorunda değiliz"* (Bloomberght, 2015) açıklamasının ardından Rusya'nın da projeyi durdurabileceğine ya da iptal edebileceğine dair iddialar gündeme gelmiştir (Reuters, 2015).

İnşa sürecine 2015 yılında başlanması hedeflenen Akkuyu NGS projesinde siyasi ve ekonomik sorunlar nedeni ile ciddi gecikmeler söz konusu olmuştur. Akkuyu NGS'nin sözleşmede yer alan 2016 tarihinde başlamasının mümkün olmadığı iki ülke arasındaki ilişkilerin seyrinden anlaşılmıştır (Telli, 2016-b: 160). Taraflar arasındaki anlaşmaya göre inşası 2016 yılında başlaması gereken 1. ünite için yapı ruhsatı başvurusu 2017 Mart ayı içinde yapılmıştır (TAEK, 2017). İnşaat ruhsatı başvurusunu incelemeye alan TAEK'in çalışmaları devam ederken elektrik üretimi için EPDK başvurusu da Şubat 2017 sonunda gerçekleşmiştir (Yeşil Gazete, 2017). Uçak krizi sonrasında taraflar arasındaki ilişkilerin normale dönmesiyle Akkuyu projesinin hayata geçirilmesi hususunda hızlı bir hareketlenme söz konusu olmakla birlikte yaşanan gelişmeler nükleer enerji yatırımlarının hassas ve meşakkatli olduğunun bir kez daha görülmesini sağlamıştır. Yapım aşamasının çeşitli nedenlerle uzama olasılığı hep yüksek olan nükleer santrallerin Türkiye'nin doğal gaz bağımlılığının kısa ve orta vadede alternatifi olması imkânsızdır. Enerji Bakanlığı'nın 2023 yılında 3 nükleer enerji

santralinin devreye alınması hedefinin gerçekleşmeyeceği kesinleşmiş olup Akkuyu NGS'nin de sadece 1. ünitesinin bu tarihte devreye alınmasının beklendiği açıklanmıştır (Ntv, 2017).

Stratejik Yatırım, Süper Teşvik Ayrıcalığı

Uçak krizi sonrasında Rusya'nın Türkiye yönelik uyguladığı ekonomik yaptırımlar enerji arz güvenliğini ciddi derecede etkilememiştir. Batı Hattı'nda özel sektöre tahsis edilen payın akışında fiyat anlaşmazlığı nedeni ile geçici bir kısıntı olmasının dışında kriz enerji akışına tesir etmemiştir. Ancak söz konusu kriz, Rusya ile aşırı bağımlılık ilişkisinin olası sonuçlarının ilk kez bu derecede hissedilmesini sağlamış olup AKP iktidarı enerjide Rusya'nın alternatifini bulmak için harekete geçmiştir. Bu kapsamda, TANAP'ın hızlandırılması, Kuzey Irak ve Doğu Akdeniz gazı ve son olarak yerli kömür açılımı gündeme gelmiştir (Karagöl vd., 2016: 5). Ancak kısa vadede Rus gazının alternatifi olmadığı gibi kaynak çeşitlendirme çabalarının çoğu için ciddi siyasi ve ekonomik belirsizlikler söz konusu olup 15 Temmuz darbe girişimi iki ülke arasındaki ilişkiler açısından da kırılma noktası olmuştur.

Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerini normalleştirme yönünde attığı adımlar 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında hız kazanmıştır. Darbe girişimi konusunda Batı'nın tavrını yanıltı bulan Türkiye, Rusya ile yakınlaşarak Batılı ülkelere mesaj vermek istemiştir (Tattersall ve Winning, 2016). Bu süreçte iki ülkenin liderleri arasında gerçekleşen görüşmede Akkuyu konusundaki mutabakat tekrarlanmıştır. Ukrayna krizi sonrasında başlayan yaptırımlar ve düşen petrol fiyatları nedeni ile ekonomik olarak dar boğaza sürüklenmekte olan Rusya (The Guardian, 2016) açısından finansman sorunsalı ortaya çıkmış olup bu noktada Türkiye, projenin stratejik yatırım kapsamına alınmasını gündeme getirmiştir.

NATO üyesi bir ülkede % 100 Rusya'ya ait bir nükleer santral bulunmasının stratejik kaldıraç etkisinin yanı sıra ekonomik olarak proje Rusya açısından önemlidir. Ukrayna krizi sonrası yaptırımlar, AB'nin daralan doğal gaz talebi, petrol fiyatlarının düşmesi ve petrole endeksli doğal gaz fiyatlarında düşüş eğiliminin başlaması Rus ekonomisini ciddi anlamda etkilemektedir (Alaksashenko, 2016). Bu noktada 20 milyar Dolar'lık bir proje ticari olarak başlı başına bir öneme sahiptir. Ancak içinde bulunduğu krizde Rusya'nın projenin finansmanı konusunda sıkıntılar yaşaması söz konusu olup son gelişmeler sonrasında Türk tarafı projenin gerçekleşmesi için daha cazip koşullar sunması gerekmektedir. Proje için ciddi vergi avantajları içeren stratejik yatırım kararının alınması durumunda Rusya'nın projeden elde edeceği kar katlanacaktır.

Akkuyu NGS'nin "*stratejik yatırım kapsamına*" alınması için Rusya başvuruda bulunmuş durumdadır. Türkiye Cumhuriyeti teşvik mevzuatına göre

en yüksek teşvik kalemlerini içeren “stratejik yatırımla” temel olarak aşağıdaki teşvikler sağlanmaktadır (Dünya, 2016): *KDV istisnası, gümrük vergisi muafiyeti, 7 yıl süreyle sigorta primi işveren hissesi desteği, yüzde 50 yatırıma katkı oranı ile yüzde 90 oranında vergi indirimi, yatırım tutarının yüzde 5’ini geçmemek kaydıyla azami 50 milyon liraya kadar kadar faiz desteği (öncelikli yatırımlardan stratejik yatırımlara geçenler 700 bin liraya kadar yararlanabilecek), yatırım yeri tahsis.* Türkiye’nin geliştirmiş olduğu proje bazında süper teşvik modeli Ekonomi Koordinasyon Kurulu tarafından belirlenecek projelere sıfıra yakın maliyetle yatırım imkanı getiriliyor (Dünya, 2016). Rusya’nın Akkuyu’nun stratejik yatırım kapsamına alınmasına ilişkin başvuru henüz sonuçlanmamış olmakla birlikte iki ülke devlet başkanları arasında varılan mutabakat doğrultusunda kabul edilmesi beklenmektedir. Bu durum, BOO modelinin Rusya’ya sağlamış olduğu jeopolitik ve jeoekonomik avantajın daha da güçlenmesi anlamına gelmektedir. Enerjide ithalat oranlarını azaltmayı hedefleyen Akkuyu projesi kapsamında Dolar baz fiyatlı olarak elektrik enerjisi satın alma taahhüdü söz konusudur (Telli, 2016-a:). Devletin büyük oranda dövizle ödeme yükümlülüğü altına girmesi dış bağımlılığın artmasına neden olacaktır. Yakıt tedariki, atık yönetimi ve ekonomik ömrünün dolması sonrasında NGS’lerin sökülmesi gibi konularda belirsizliklerin bulunduğu Akkuyu projesinin stratejik yatırım kapsamına alınması Rusya’nın kazanımlarını artırırken Türkiye’nin enerji konusunda Rusya’ya olan bağımlılığının derinleşmesine yol açacaktır (Telli, 2016-a: 6-8).

Türkiye ile Rusya arasında enerji alanında sağlanan stratejik iş birliği uçak krizinde ciddi bir sınavdan geçmiş olup iki ülke arasındaki gerilimin tırmanmasının enerji alanında yansımaları olmuştur. Söz konusu süreçte Türk Akımı’nın askıya alınması, Akkuyu NGS’nin inşa sürecinde fiili anlamda bir duraklama söz konusu olmasının yanı sıra taraflar doğal gaz fiyatı konusunda tahkime uzanan bir uzlaşmazlık sürecine de girmiştir. Türk Akımı görüşmelerinde Türk tarafına doğal gaz fiyatının % 10.25 oranında indirim yapılması taahhüdü 2015 yılı içinde sadece özel sektör alıcıları için hayata geçirilmiştir. Gazprom’dan gaz ithal etme lisansı bulunan şirketlerinin % 50 hissesinin yine Gazprom’a ait olduğu göz önüne alındığında BOTAŞ’a indirim yapılmaması daha manidar olmaktadır. Keza, petrol fiyatlarındaki düşmenin sonucu ve Ukrayna krizi sonrasında gündeme gelen yaptırımların sonucu olarak ihracat gelirlerinde ciddi bir gerileme söz konusu olan Rusya, 2016 yılı başında doğal gaz fiyat indirimini tamamen durdurmuştur. BOTAŞ’ın, 2015 yılında tahkime taşıdığı fiyat uzlaşmazlığı halen devam etmektedir (RTİB, 2016). Tahkim sürecinin devam etmekte olmasının iki taraf arasındaki iş birliği üzerinde önemli bir etkisi olmamıştır (Özertem, 2017: 131). Bununla birlikte doğal gaz indirimin gündeme gelmesinde etkili olan Türk Akımı Projesi, son gelişmelerin ışığında yarı kapasiteye indirilmiştir. Türk pazarını besleyecek Türk Akımı-1’den gaz akışının 2019’da başlaması konusunda taraflar arasında

anlaşma sağlanmış olup Türkiye'nin enerji hub olmasını ivme sağlayabilecek Türk Akımı 2 konusunda belirsizlik devam etmektedir. Rusya, Türk Akımı-2'nin hayata geçirilmesi için Avrupa Komisyonu'nun alım taahhüdünü ön şart olarak ileri sürmüş olup bu süreçte Kuzey Akım-2 konusunda devam etmek olan pazarlıkta bir yandan da Türk Akımı-2'yi baskı unsuru olarak kullanmaktadır (Tagliapietra ve Zachman, 2015). Rus gazının büyük alıcılarının bulunduğu Kuzey Avrupa pazarını besleyecek olan Kuzey Akım-2 müzakerelerinin olumlu sonuçlanması durumunda Rusya, hem AB üyelerinin enerji konusunda birlikte hareket etme girişimini bir kez daha baltalamış olacak hem de Ukrayna'yı tamamen by-pass edecek olup Türk Akımı-2'nin akibeti tamamen belirsiz bir hal alacaktır. Türkiye'nin Akkuyu'yu stratejik yatırım kapsamına aldığı göz önüne alındığında iki ülke arasındaki enerji diplomasisinde Türk tarafının karşılıklı bağımlılık ilişkisinin giderek daha savunmasız tarafı haline geldiği açıkça görülmektedir.

Rusya'nın projeden vazgeçmesi mevcut koşullarda rasyonel olmasa da Türkiye açısından inşa aşaması başlanmadığı için durumun daha net değerlendirilmesinde fayda bulunmaktadır (Kumbaroğlu ve Ülgen, 2013). Çünkü taraflar arasındaki anlaşma gereğince inşa aşaması başlamadan anlaşmanın iki tarafın anlaşmasıyla feshedilmesi durumunda Türk tarafına ek bir yükümlülük getirilmeyecek olup inşa ve sonrası aşamalarda fesih gerçekleşse bile bu anlaşmanın uygulamasını etkilemeyecek olup Türk tarafı açısından tablo daha da vahim bir hal alacaktır. Ayrıca, Akkuyu'da daha önce denenmemiş olan bir reaktörün (Pamir, 2015: 422-425) kullanılacak olması da nükleer enerji santrallerinin güvenliklerine yönelik ciddi endişelerin olduğu bir ortamda göz ardı edilmemesi gereken bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Dünyanın nükleer enerji artıklarının depolanması sorununa kesin bir çözüm bulamadığı bir ortamda nükleere yönelen Türkiye, atıkların nakli ve depolanması konusunda belirsizliklerle karşı karşıyadır (Telli, 2016-a: 38).

Türkiye'nin fosil yakıt bağımlılığı açısından nükleer enerji ve yenilenebilir enerji iki önemli alternatif olarak değerlendirilebilir. Yenilenebilir enerjinin desteklenmesine yönelik ciddi teşvikler söz konusu olmakla birlikte Türkiye'nin artan enerji ihtiyacının kesintisiz karşılanması açısından nükleer de bir seçenek olarak gündemdeki yerini korumaktadır. Türkiye'nin 2023 yılı nükleer hedeflerine ulaşması yatırım sürecindeki görünen ve görünmeyen engeller nedeni ile mümkün görünmemekte olup bu durum doğal gaz bağımlılığı sorununu uzun vadede de çözümsüz kalması anlamına gelmektedir. Akkuyu Projesi özelinde duruma bakılacak olursa santralin inşa edilmesi durumunda Türkiye'nin Rusya'ya olan enerji bağımlılığında azalma değil bilakis artış olacak olup NGS konusunda 15 yıla yayılan geri alım taahhüdü ile enerji güvenliği daha kırılgan bir hal alacaktır. Rusya ile enerji alanında yapılan iş birliği Türkiye açısından

küresel ve bölgesel güçlere karşı bir denge unsuru olmakla birlikte Rusya'ya aşırı bağımlı olmanın siyasi ve ekonomik faturasının çok boyutlu olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin yetersiz depolama kapasitesi ve LNG tesislerinin günlük akım kapasiteleri göz önünde bulundurulduğunda kısa ve orta vadede Rus gazının alternatifini bulması zor görünmektedir. Böyle savunmasız bir tabloda doğal gazın alternatifi olarak öne çıkartılan nükleer enerji alanında ilk iş birliğinin Rusya ile yapılması bağımlılık ilişkisini daha katmerli bir hale getirme potansiyeli taşımaktadır. Rusya ile yaşanılabilecek olası bir sorunda hem doğal gaz hem de nükleer enerji silahına sahip olması Türkiye'nin hareket kabiliyetini olumsuz etkileyecektir. İki taraf arasındaki enerji ilişkileri her iki taraf için de hayati olmakla birlikte uçak krizi sonrasında da görüldüğü gibi Türkiye, bu karşılıklı bağımlılık ilişkisinin naif tarafıdır.

Doğal gaz bağımlılığına çözüm olarak nükleer enerji seçeneğine yönelen Türkiye'nin ilk iş birliğini Rusya ile yapması taraflar arasındaki asimetric ilişkinin Türkiye aleyhine derinleşmesi anlamına gelmektedir. Rusya'nın Türk enerji pazarındaki payı % 35 olup Akkuyu'nun devreye girmesi ile Rusya'nın Türk enerji pazarındaki payı oransal olarak değişse bile hakim konumu devam edecektir. Doğal gaza benzer bir şekilde nükleer santraller taraflar arasında uzun vadeli istikrarlı ilişkileri gerektirmektedir. Mülkiyeti ve işletmesi % 100 Rusya'ya ait olan bir santralin en az 60 yıl boyunca Türk topraklarında bulunacak olmasının taraflar arasındaki ilişkiler üzerinde ciddi etkileri olacaktır. Mevcut haliyle teknoloji, yetişmiş eleman, yakıt ve işletme olarak tamamen Rus kaynaklarına bağımlı olacak Akkuyu NGS, Türkiye'nin enerji bağımlılığını katmerli hale getirecektir. Öte yandan enerji iş birlikleri sadece ekonomik etkileri ile değerlendirilemez. Söz konusu projeler enerji diplomasisinin önemli araçları olarak dış politik amaçlara ulaşmak için yaygın olarak kullanılmaktadır. Türkiye açısından nükleer santral sahibi olmak ulusal güç unsuru olarak görülmekle birlikte Akkuyu'da ilk kez kullanılan BOO modelinin sakıncaları göz ardı edilmektedir. Türk topraklarında % 100 Rusya'ya ait bir nükleer santralin var olmasının Rus ulusal gücü açısından sahip olacağı stratejik önem gözden kaçırılmaktadır. Fosil rezervleri sınırlı olan Türkiye'nin enerji karması açısından nükleer bir tercihten öte zorunluluk olarak kabul edilse bile tercih edilen yatırım yöntemin enerji güvenliği açısından taşıdığı tehdit oldukça yüksektir.

4. SONUÇ

Türkiye'nin 1990'lı yıllara dayanan doğal gaz açılımı sonucunda kullanımı giderek ve hızla yayılarak artan doğal gaz, birincil ve ikincil enerji tüketiminde ilk sırayı almış durumdadır. Türkiye'nin doğal gaz talebinin artış grafiğini koruması beklendiği için doğal gazın ülke enerji karmasındaki hakim konumunu uzun vadede sürdürmesi söz konusu olacaktır. Bununla birlikte Türkiye'nin tam ortasında bulunduğu bölge mevcut ispatlanmış ve ispatlanmamış zengin

rezervler sayesinde enerji güvenliğinin sağlanması açısından büyük bir avantajdır. Doğal gazda % 98 oranında ithalata bağımlı olan Türkiye'nin kaynak çeşitlendirmesi karnesinin kötü olması enerji güvenliği açısından tehlike çanlarının çalmakta olduğu anlamına gelmektedir. Kaynak çeşitlendirmesi konusunda istikrarlı ve tutarlı bir enerji politika izlenememesinin yanı sıra teknik ve yasal engeller nedeni ile Türkiye, tek kaynak ve tek ülkeye aşırı bağımlı olma sorunsalıyla karşı karşıya kalmıştır.

Mevcut koşullar altında Türkiye'nin enerji karmasında doğal gazın payını artıracak adımlar atmaktan uzaklaşarak kaynak çeşitlendirmesine yönelmesi enerji arz güvenliğinin tesisi açısından kritik öneme sahiptir. Bu süreçte Türkiye, öncelikli olarak enerji karmasındaki payı % 0 olan nükleer enerjiye yönelme kararı almış olup birbiri ardına 3 nükleer santral projesinin hayata geçirilmesi için düğmeye basmıştır.

Enerji yatırımlarının her türlü stratejik öneme sahip olmakla birlikte nükleer santraller açısından durum daha hassastır. Nükleer santrallere sahip olmanın siyasi ve ekonomik kaldıraç etkisi olmakla birlikte bu santraller aynı zamanda ev sahibi ülke açısından ciddi güvenlik açıkları anlamına da gelmektedir. Keza nükleer santralin inşası için seçilen model, kullanılan teknoloji, yer seçimi ve iş birliği yapılan ülke gibi pek çok değişken oluşacak güvenlik zafiyetlerinin derinliğini ciddi anlamda etkileme potansiyeline sahiptir. Bu çalışmada BOO modelinin ilk kez kullanıldığı Akkuyu NGS Projesi, Türkiye'nin doğal gaz bağımlılığının en kırılgan noktası olan Rusya'ya bağımlılığı açısından değerlendirilmiştir. Türkiye'nin kaynak çeşitlendirme çabası açısından nükleer yönelimi bir seçenek olmakla birlikte bu alanda Rusya ile iş birliği yapılması karşılıklı bağımlılık ilişkisinde Türkiye'nin durumunu daha da hassas bir hale getirmektedir. Üstelik projenin hayata geçirilmesini sağlamak adına verilen tavizler Türkiye'nin sahip olduğu jeopolitik ve jeoekonomik avantajları yeterince değerlendirememesine, enerji diplomasisinde pazarlık gücünün zayıflamasına neden olmaktadır. Türk Akım 1 ve 2 müzakerelerinde doğal gaz fiyat endeksi, re-export, "al ya da öde" klostları gibi Türkiye'nin enerji hub haline gelmesinin önündeki engellerin aşılması konusunda hiçbir somut iyileşme sağlanamamıştır.

Akkuyu Projesi'nin yer seçimi ve teknoloji seçimine yönelik ciddi eleştiriler söz konusu olmasının yanı sıra NATO üyesi Türkiye'de Rusya'ya ait bir nükleer santralin inşa edilmesinin ciddi güvenlik açıkları bulunmaktadır. Yaklaşık 60 yıllık ekonomik ömrü olan nükleer santralin inşa edilmesi durumunda düzenli yakıt ihtiyacının karşılanabilmesi için taraflar arasındaki ilişkilerin istikrarlı olması önem taşımaktadır. Rusya'nın enerji kartını silah olarak kullanma eğilimi göz önünde bulundurulduğunda projenin Rusya'nın Türkiye karşısında elinin güçlenmesi anlamına gelmektedir.

Enerjide dışa bağımlı olmanın siyasi, güvenlik ve mali boyutu bulunmaktadır. Olası kesintilerin telafi edilmesinin güçlüğü, bir kaynak ya da ülkeye aşırı bağımlı olmanın yarattığı siyasi kaldıraç etkisi ve dış ticaret açığının büyümesi üzerindeki etki nedeni ile Türkiye'nin enerji güvenliğinde yerli enerji kaynak oranını yükseltmesi önem taşımaktadır. Nükleer enerji açılımıyla Türkiye'nin doğal gaz tüketimi azaltılarak ithal enerjiye bağımlılık oranlarının düşeceği savunulmakla birlikte nükleer santrallerde kullanılacak yakıt konusunda yine ithalat söz konusu olacaktır. Ayrıca, bu santrallerde üretilen elektrik üstlenici şirketten dolara endeksli olarak satın alınacağı için söz konusu projelerin ekonomik olarak getirileri konusunda kesin tahminlerde bulunmak zordur. Enerjide dışa bağımlılığın azaltılması için yeni kaynaklara yönelinmesi, enerji potansiyelinin etkin ve verimli kullanılabilmesi için eşgüdüm eksikliği ile plansızlığın ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Türkiye'nin doğal gaz bağımlılığı konusunda alternatif arayışına yönelmesi enerji güvenliği açısından makul ve kaçınılmaz bir adım olmakla birlikte nükleer enerji açılımının beraberinde getirdiği yeni tehditler konusunda daha dikkatli olunması gerekmektedir. Ülkenin ilk nükleer santral projesinin doğal gazda yaklaşık % 55 oranında bağımlılık ilişkisi içinde bulunan Rusya'ya verilmesi başta olmak üzere Akkuyu, enerji güvenliği açısından ciddi zafiyetler taşımaktadır. Nitekim, Türkiye-Rusya arasında enerji alanında yakalanan sinerjinin Suriye krizi ile hızlı bir çözülme sürecine girmesi sonrasında Türkiye'nin enerji güvenliği stratejisindeki handikapların görülmesini sağlamıştır. Bu kriz sonrasında nükleer açılım konusunda duraklama ve belirsizlik söz konusu olurken iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşme sürecine girmesi ile birlikte Akkuyu Projesi yeniden öne çıkmaya başlamıştır. Akkuyu Projesi için seçilen BOO modelinin Türk topraklarında tamamı Rusya'ya ait bir nükleer santral inşa edilmesi anlamına gelmesinin yanı sıra Rusya'ya olan mevcut bağımlılık ilişkisinin daha da güçlenmesine yol açma riski bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

AA Energy Terminal (2016), "Turkey needs nuclear energy: Turkish Minister", <http://aaenergyterminal.com/news.php?newsid=7195541> (10.11.2016).

ABD Enerji Enformasyon İdaresi (EIA) (2014), "Oil and natural gas sales accounted for 68% of Russia's total export revenues in 2013", <http://www.eia.gov/todayinenergy/detail.cfm?id=17231> (15.03.2017).

Acar, Ozan (2013), “Doğal gaz tüketimi artıyor, depolama kapasitesi yerinde sayıyor”, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1387547496-0.Dogalgaz_tuketimi_artiyor__depolama_kapasitesi_yerinde_sayiyor.pdf (15.11.2016).

Armstrong, Ian (2015), “Russia is creating a global nuclear power empire”, <http://globalriskinsights.com/2015/10/russia-is-creating-a-global-nuclear-power-empire/> (10.11.2016).

Alaksashenko, Sergey (2016), “Russias Economy Doomed Collapse”, <http://nationalinterest.org/feature/russias-economy-doomed-collapse-16821> (08.11.2016).

Aslangül, Ali (2016), “Erdoğan ve Putin açıkladı; Akkuyu Nükleer’in “stratejik yatırım” statüsüne alınması ne anlama geliyor?”, <http://t24.com.tr/haber/erdogan-ve-putin-acikladi-akkuyu-nukleer-in-stratejik-yatirim-statusune-alinmasi-ne-anlama-geliyor,354050> (15.03.2017).

Austvik, Ole ve Gülmira Rzayeva (2017), “Turkey and the Geopolitics of Natural Gas”, EUCERS ‘Reflections’ Working Paper Series, 3: 7-16.

Balat, Mustafa (2010), “Security of energy supply in Turkey: Challenges and solution”, Energy Conversion and Management, 51: 1998-2011.

BBC (2016), Bulgaria warns of Russian attempts to divide Europe, <http://www.bbc.com/news/world-europe-37867591> (01.04.2017).

Benli, Hüseyin (2013), “Potential of renewable energy in electrical energy production and sustainable energy development of Turkey: Performance and policies”, Renewable Energy, 50: 33-46.

Bloomberght (2015), “Erdoğan: Akkuyu’yu Ruslar yapmazsa başkası yapar”, <http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1829066-erdogan-akkuyuyu-ruslar-yapmazsa-baskasi-yapar> (10.12.2016).

BOTAŞ (2014), Sektör Raporu 2014, http://www.botas.gov.tr/docs/raporlar/tur/sektorap_2014.pdf (01.11.2016).

BOTAŞ (2016), “Doğal Gaz Alım ve İhracat Anlaşmaları”, <http://www.botas.gov.tr/> (12.12.2016).

Chow, Edward C. (2016), “Turkish Stream Redux”, <http://www.csis.org/analysis/turkish-stream-redux> (10.12.2016).

CIA (2016), “The World Factbook-Turkey”, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html> (10.12.2016).

Çetingüleç, Mehmet (2014), “Rusya gazı keserse Türkiye ne yapacak”, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/09/turkey-russia-ukraine-european-union-natural-gas-tanap.html#> (15.11.2016).

Dünya (2016), “Proje bazında ‘süper’ teşvik modeli geliyor”, <http://www.dunya.com/ekonomi/proje-bazinda-super-tesvik-modeli-geliyor-haberi-324616> (25.03.2017).

Enerji Enstitüsü (2013), “ISMMMO Türkiye Enerji İstatistikleri ve Vizyon Raporu” <http://enerjiensitusu.com/2013/01/13/ismmmo-turkiye-enerji-istatistikleri-ve-vizyon-raporu/> (12.11.2016).

Enerji Piyasaları Düzenleme Kurulu (EPDK) (2015), Türkiye Doğal Gaz Piyasası Sektör Raporu/2015, <http://www.epdk.org.tr/TR/Dokumanlar/Dogalgaz/YayinlarRaporlar/Yillik> (11.11.2016).

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB) (2009), Faaliyet Raporu 2009, http://www.enerji.gov.tr/yayinlar_raporlar/2009_faaliyet_raporu.pdf (18.11.2016).

ETKB (2010), Nükleer Santraller ve Ülkemizde Kurulacak Nükleer Santrale İlişkin Bilgiler (Ankara: Yayın No. 1), http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FBelge%2FNukleer_Santraller_ve_Ulkemizde_Kurulacak_Nukleer_Santrale_Iliskin_Bilgiler.pdf (08.09.2016).

ETKB Nükleer Enerji Proje Uygulama Daire Başkanlığı (2013), Nükleer Güç Santralleri ve Türkiye (Ankara: Yayın No. 2), http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FSayfalar%2FNukleer_Guc_Santralleri_ve_Turkiye.pdf (08.09.2016).

ETKB Enerji İşleri Genel Müdürlüğü (EIGM) (2016-a), “Denge Tabloları”, <http://www.eigm.gov.tr/tr-TR/Denge-Tablolari/Denge-Tablolari> (18.11.2016).

ETKB (2016-b), “Bakan Albayrak TBMM Plan Ve Bütçe Komisyonunda Bakanlığın 2017 Yılı Bütçesine İlişkin Sunum Yaptı”, <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Bakanlik-Haberleri/Bakan-Albayrak-TBMM-Plan-Ve-Butce-Komisyonunda-Bakanligin-2017-Yili-Butcesine-Iliskin-Sunum-Yapti> (23.03.2017).

ETKB (2016-c), 2015-2019 Stratejik Planı, http://sp.enerji.gov.tr/ETKB_2015_2019_Stratejik_Planı.pdf (04.04.2017).

Ertürk, Emre (2014), “Significant progress in nuclear power plant projects of Turkey”, EnergyIQ, 2014-21/39: 2-3.

Fischer, Severin (2016), “Nord Stream 2: Trust in Europe”, <http://energypost.eu/nord-stream-2-trust-europe/> (02.04.2017).

Dünya (2016-a), “Türkiye’nin enerji faturası bu yıl da gerileyecek”, <http://www.dunya.com/sektorler/enerji/turkiye039nin-enerji-faturasi-bu-yil-da-gerileyecek-haberi-306489> (01.03.2017).

Dünya (2016-b), “Proje bazında süper teşvik modeli geliyor”, <http://www.dunya.com/ekonomi/proje-bazinda-super-tesvik-modeli-geliyor-haberi-324616> (01.03.2017).

Gasiorowski, Mark J. (1986), “Economic Interdependence and International Conflict: Some Cross-National Evidence”, International Studies Quarterly, 30 (1), 23-38.

Gazprom (2016-a), “Turkey”, <http://www.gazpromexport.ru/en/partners/turkey/> (15.11.2016).

Gazprom (2016-b), “Blue Stream”, <http://www.gazprom.com/about/production/projects/pipelines/active/blue-stream/> (15.11.2016).

Gazprom (2017), “Gas supplies to Europe”, <http://www.gazpromexport.ru/en/statistics/> (12.02.2017).

İşeri, Emre ve Cem Özen (2012), “Türkiye’de Sürdürülebilir Enerji Politikaları Kapsamında Nükleer Konumu”, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 47: 161-180.

Karagöl, Erdal Tanas, Seyithan Ahmet Ateş, Salihe Kaya ve Mehmet Kızılkaya (2016). Türkiye’nin Enerjide Merkez Ülke Olma Arayışı. (İstanbul: SETA Yayınları 60).

Keohane, Robert O. ve Joseph S. Nye (1998), “Power and Interdependence in the Information Age”, Foreign Affairs, 77 (55): 81-94.

Kroll, John A (1993), “The Complexity of Interdependence”, International Studies Quarterly, 37 (3): 321-348.

Kumbaroğlu Gürkan ve Sinan Ülgen (2011), Nükleer Enerjiye Geçişte Türkiye Modeli (İstanbul: EDAM Yayınları).

Morgenthau, Hans (1985), Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace (New York: McGraw Hill).

Movchan, Andrew (2015), “Just an Oil Company? The True Extent of Russia’s Dependency on Oil and Gas”, <http://carnegieendowment.org/publications/?fa=61272> (15.03.2017).

NTV (2017), “Albayrak: Akkuyu Nükleer Santralini 2023’tte Açmayı Planlıyoruz”, http://www.ntv.com.tr/ekonomi/albayrak-akkuyu-nukleer-santralini-2023te-acmayi-planliyoruz,HJRjeS4nfUaD_TGXT45HLQ (26.03.2017).

Nye, Joseph S. ve David A. Welch (2011), Understanding Global Conflict and Cooperation: An Introduction to Theory and History (USA: Pearson).

Özertem, Hasan Selim (2017), “Turkey and Russia: A Fragile Friendship”, Turkish Policy Quarterly, 15 (4): 121-134.

Özdemir, Volkan (2017), Doğalgaz Piyasaları Türkiye Enerji Güvenliği Üzerine Tezler, (İstanbul: Kaynak Yayınları).

Pamir, Necdet (2015-a), “Katar, Türkiye’nin enerji sorununa çözüm mü?” DW.com, son güncelleme Aralık 10, 2015, <http://www.dw.com/tr/katar-t%C3%BCrkiyenin-enerji-sorununa-%C3%A7%C3%B6z%C3%BCm-%C3%BC/a-18909704?maca=tr-Facebook-sharing> (15.12.2016).

Pamir, Necdet (2015-b), Enerjinin İktidarı: Enerji Kaynaklarını Elinde Tutan, Dünyayı Elinde Tutar! (İstanbul: Hayy Kitap).

Pehlivanoğlu, Ferhat ve Erhan Tekçe (2013), “Türkiye Elektrik Enerjisi Piyasasında Herfindahl-Hirschman ve CRM Endeksleri ile Yoğunlaşma Analizi”, AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13 (2): 363-385.

Reuters (2015), “UPDATE 1-Russia halts Turkey nuclear work Ankara looks elsewhere”, <http://www.reuters.com/article/mideast-crisis-turkey-russia-nuclear-idUSL8N13Y31G20151209> (10.11.2016).

Rus-Türk İşadamları Derneği (RTİB) (2016), “Rusya Türkiye'deki özel sektör ithalatçılara uyguladığı yüzde 10.5'lik indirimi de tamamen ortadan kaldırdı”, <http://www.rtib.org/news/tr/917> (15.03.2017).

Saygın, Hasan ve Ceyhan Çelik (2011), Jeoenerjik Bakış AB Bağlamında Jeoenerji Politikalarında Jeo-Enerji Alanları (İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları).

Sputniknews (2017), “Akkuyu Nükleer Güç Santrali Saha Parametreleri Raporu onaylandı”, <https://tr.sputniknews.com/ekonomi/201702151027229948-akkuyu-ngs-saha-parametreleri/> (15.03.2017).

Tagliapietra, Simone ve Georg Zachmann (2015), “The Russian pipeline waltz”, <http://bruegel.org/2015/06/the-russian-pipeline-waltz/> (12.03.2017).

Tanış, Tolga (2014), “UAEA’nın kayıp nükleer raporu”, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/tolga-tanis/uaea-nin-kayip-nukleer-raporu-27724024> (03.04.2017).

Tattersall, Nick ve Alexander Winning (2016), “As Turkey's coup strains ties with West, detente with Russia gathers pace”, <http://www.reuters.com/article/us-turkey-security-russia-idUSKCN10H05A> (17.11.2016).

Telli, Azime (2016-a), Akkuyu Aklıman’a Karşı: Nükleer Anlaşmaların İçerik Kıyaslaması, EPPEN 17, <http://www.eppen.org/haberdetay3.php?haberID=43#sthash.q9bl9oyM.dpuf> (12.10.2016).

Telli, Azime (2016-b), “Türkiye’nin Nükleer Enerji Açılımının İçerik Analizi: Çeşitlendirme mi, Teslimiyet mi?” Bilge Strateji 8 (14): 47-75.

Telli, Azime (2016-c), “Akkuyu Nuclear Power Plant from the Perspective of Energy Security: A Solution or a Deadlock?”, Caucasus Journal International, 6 (2): 151- 166.

Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (TAEK) (2017), Akkuyu Nükleer Santrali İ. Ünite İçin Akkuyu Nükleer A.Ş. Tarafından İnşaat Lisansı Başvurusu Yapıldı, <http://www.taek.gov.tr/news-flash/1619-akkuyu-nukleer-santrali-1-unite-icin-akkuyu-nukleer-a-s-tarafindan-insaat-lisans-basvurusu-yapildi.html> (17.03.2017).

Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu (TKİ) (2014), Kömür [Linyit] Sektör Raporu 2014. (Ankara: TKİ Yayınları).

Türkiye İstatistik Kurumu (TUIK) (2016), “Fasıllara Göre İthalat”, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 (18.11.2016).

Türkiye Mimarlar ve Mühendisler Odası Başkanlığı (TMMOB) (2015), Ocak 2015 İtibariyle Türkiye’nin Enerji Görünümü Raporu (Ankara: Bülten 2000).

Uluslararası Atom Enerji Ajansı (IAEA) (2016), “Permanent Shutdown Reactors in 2016”
<https://www.iaea.org/PRIS/WorldStatistics/OperationalReactorsByCountry.aspx> (24.09.2016).

Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) (2016), Key Electricity Trends 2016, <https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/KeyElectricityTrends.pdf> (12.11.2016).

Walt, Stephan M. (1991), “The Renaissance of Security Studies”, International Studies Quarterly, 35 (2): 211-239.

Winrow, Gareth (2014), Realization of Turkey Energy Aspirations Pipe Dreams or Real Project, Turkish Policy Paper Number 4 (Washington: Brookings).

Yeşil Gazete (2017), “Akkuyu için TAEK ve EPDK’ya başvuru yapıldı”, <https://yesilgazete.org/blog/2017/03/10/akkuyu-icin-taek-ve-epdkya-basvuru-yapildi/> (15.03.2017).

KİTAP İNCELEMESİ:

**CLIMATE CHANGE, FORCED MIGRATION AND
INTERNATIONAL LAW**

Jane McAdam

Oxford University Press, New York, 2012, 319 pages,

ISBN: 978-0-19-958708-7

Caner KALAYCI*

İklim değişikliği ve göç konularının birçok disiplinde farklı düzlemlerde ele alınmış olmasına rağmen, iklim değişikliği kaynaklı zorunlu göçün uluslararası hukuk boyutunu inceleyen Jane McAdam, dikkat çeken bir çalışma ortaya koymuştur. McAdam, Kiribati, Tuvalu ve Bangladeş'deki ampirik alan araştırmasının sonuçlarıyla uluslararası hukuk bağlamında yaptığı analizini bütünleştirmiş ve iklim değişikliği ile göç sorununun uluslararası hukuk boyutunda çok başvurulan bir kaynağı olmuştur. Bu bağlamda kitap, iklim değişikliği kaynaklı zorunlu göçün nasıl kavramsallaştırılabileceği ve gelecekte bu sorundan dolayı yaşanacak göçlere yönelik hem hukuki hem de siyasi nasıl çözümler üretilebileceği konusunda verimli bir çalışma olmuştur. Konusu itibariyle güncelliğini koruyan çalışma, iklim değişikliği ve göç hukuku alanında çalışan akademisyenler ve uzmanların kapsamlı değerlendirmeler bulabileceği niteliktedir.

İklim değişikliğinin etkilerinden ve doğal felaketlerden kaynaklanan, insanların sınır-aşan yer değişimleri uluslararası hukukta normatif bir boşluk olarak değerlendirilir. Uluslararası hukuk çerçevesinde düşünüldüğünde zorunlu olarak göç etmiş kişilerin çok küçük bir kısmı göç ettikleri ülkelerde korunma hakkına sahip olmaktadır. Küresel ısınmanın hangi şiddette olacağı ve toplumlar üzerinde tam olarak nasıl bir etkiye sebep olacağı belirsizliğini korurken, sera

* Arş. Gör., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İ.İ.B.F., Uluslararası İlişkiler Bölümü, canerkalayci@ibu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7693-211X>

* Makale Geliş Tarihi: 14.12.2017
Makale Kabul Tarihi: 18.01.2018

gazı emisyonun artmasının insanların aktivitelerinin bir sonucu olduğu ve bu salınının azaltılmaması durumunda durumun daha da kötüye gideceği konusunda ortak paydada buluşılmaktadır. Bu kitabın amacı iklim değışikliği nedenli göç sorununa yönelik stratejiler geliştirebilmek için konu ile ilgili var olan uluslararası hukuk metinlerini incelemek ve bu sorunun gelecek potansiyel boyutlarını tanımlamaktır. Kitap aynı zamanda var olan mevzuat boşluklarını belirlemek ve bu boşlukları giderecek en faydalı stratejiyi bulmak için uluslararası hukuk ilkelerini, mahkeme içtihatlarını ve devlet uygulamalarını sistematik bir analize tabi tutmuştur. İklim göçüne insan hakları odaklı yaklaşımı benimseyen bu kitap, iklim göçü sürecini gerçek anlamda anlayabilmek amacıyla iklim göçüne uğramış insanları anlamayı hedeflemiştir.

1980'ler ve 1990'lar boyunca, iklim değışikliği büyük oranda bilimsel ve çevresel bir konu olarak kabul edilirken, 1990 yılında Hükümetlerarası İklim Değışikliği Paneli (IPCC)'nin raporuyla birlikte, iklim değışikliğinin insanların göç etmesi üzerindeki olası etkileri tanımlanmaya başlandı. Hukuki bağlamda iklim değışikliği mültecisi kavramı olmamasına rağmen insanların iklim değışikliği sebebiyle yer değıştirdiğini kabul eden yazar, ayrıca ülkelerin kalkınma seviyelerinin farklı olmasından dolayı iklim değışikliğinin etkilerinin bazı ülkelere diğer ülkelere oranla çok daha şiddetli olabileceğini vurgulamıştır. Ayrıca yazar, birçok iklim modelleme çalışmasına ve devletlerin genel anlamda üzerinde anlaşmasına atıfta bulunarak küresel ısınmanın tehlikeli eşiğini 2 santigrat derece olarak kabul etmiştir. Bu eşiğin aşılması durumunda kitapta incelenen Kiribati, Tuvalu ve Bangladeş gibi ülkelerin olumsuz olarak etkileneceği ve 'kaybolan devlet' durumuna gelebileceği vurgulanmıştır.

İklim temelli göç sorununa dair yasal ve politik çerçeveyi iyi bir şekilde sunan yazar, Kiribati, Tuvalu ve Banglades'deki saha çalışmalarını güçlü bir analizle kavramsallaştırmıştır. McAdam, çalışmasını "iklim değışikliğinin insanların göç etme hassasiyetlerine çarpan etkisi yapan bir tehdit olduğu, göç kararı süreci ile çevresel, ekonomik, sosyal ve siyasi faktörlerin karşılıklı bağlarının olması sebebiyle iklim değışikliğine bağlı göç eden insanların sayısını tam olarak bulmanın zor olduğu, göç hareketlerinin birçoğunun ilk olarak uluslararası sınır-aşan nitelikte olmaktan ziyade ülke içinde olacağı, uygulanmakta olan uluslararası hukuk kurallarının sınır-aşan göç hareketleri için yeterli derecede bir koruma sunmadığı, iklim değışikliği nedenli göçün çok farklı versiyonları olmasından dolayı sorunun bir boyutunun bütün durumlara uygun açıklamalar getirmesinin mümkün olmadığı, iklim değışikliğinden etkilenmiş toplumların istekleri dikkate alınarak bir yaklaşımın sergilenmesi gerektiği" gibi ana öncüller üzerinde temellendirmiştir (McAdam 2012: 5).

Kitabın birinci bölümünde öncelikle iklim değışikliğinin göç ile ilişkisini tanımlayan yazar, iklim değışikliğinin başlangıçta iç göçü tetikleyen sebeplerden

biri olacağını vurgulamaktadır. Çalışmanın incelediği Tuvalu ve Kiribati ülkelerinin 2000'ler ile birlikte iklim göçünden ciddi bir şekilde endişe duymaya başladığı belirtilmiştir. İklim değişikliği ve göç bağlamında uluslararası hukuk ve koruma rejimi boşluklarının olduğunu ileri süren yazar, göç etmek istemeyen insanların durumunun ve göç sürecinin devletler üzerindeki etkileri konusunda birçok eksik olduğunu belirtmektedir. Yazar ayrıca Kiribati ve Tuvalu ülkelerinin Marshall Adaları, Mikronezya Federal Devletleri ve diğer bazı ülkeler gibi ABD'ye veya Yeni Zelanda'ya göç etme haklarının olmadığını belirtir. Fakat göç etme hakkının self-determinasyon, insanların yerlerini kaybetmesi, kimlik ve kültür gibi sorunları ortadan kaldırmadığını da eklemektedir. İklim değişikliği sorununa insan hakları odaklı yaklaşan yazar, küresel karbon emisyonu konusunda en masum ülkelerin, iklim değişikliğinden en şiddetli zarara maruz kalacağını belirtmiştir. Bu yüzden iklim değişikliğinin doğal bir olay olmadığını ve asıl olarak hükümetlerin sera gazı salınımı konusundaki başarısızlığının sonucu olduğunu savunmuştur. İkinci bölümde, uluslararası hukuktaki mülteci tanımının çok eskimiş bir tanım olduğu, var olan uluslararası hukuk kurallarında iklim sebebiyle göç eden veya göç edecek insanları korumaya yönelik boşlukların olduğu ve bu konudaki yorumların çok geliştiği ileri sürülerek yeni bir uluslararası çerçeve sözleşmenin yapılması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Bu sebeple iklim değişikliği nedeniyle yerlerini zorunlu olarak terk eden insanların var olan mülteci tanımı içerisinde yer bulup bulmadığı sorgulanmıştır. Bu sorgulama sonucunda yazar, bu kişilerin 1951 BM Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi'ndeki tanımın içinde kendilerine yer bulamadığını ileri sürmüştür.

İklim göçü sorununun uluslararası insan hakları hukuku bağlamında incelendiği üçüncü bölümde, soruna 'yaşama hakkı' odaklı yaklaşılmıştır. Bu bağlamda çevre kirliliğinin de yaşam hakkını ihlal eden bir faktör olduğunu ileri süren yazar, yaşama hakkı ve çevre kirliliği ilişkisi ile ilgili uluslararası ve bölgesel düzeyde birçok sözleşme ve karara atıf yapmıştır. Buna ek olarak, herhangi bir devletin karbon emisyonu yoluyla küresel çevreye yaptığı zararın net olarak ölçülememesi ve emisyon ile çevreye zararlı etkiler arasındaki nedenselliğin belirlenmesinin zorluğu nedeniyle devletlerin uluslararası çevre hukuku bağlamında iklim değişikliğinden sorumlu tutulabilmesinin belirsiz olduğu vurgulanmıştır. Dördüncü bölüm ise doğal felaketlerin olumsuz etkilerinden kaçan insanları koruma konusunda devletlerin uygulamalarına ve yasama gelişmelerine odaklanır. Yazar, devletlerin bu insanlar için geçici ve isteğe bağlı planlar yaptığını fakat bu örneklerin istikrarsız ve öngörülemez nitelikte olduğunu kabul etmiştir.

İklim değişikliğinden dolayı küçük ada devletlerinin yok olma olasılıkları hakkındaki yorumlara değinen beşinci bölüm Pasifik'te iki küçük ada devleti

olan ve “Kaybolan (Batan) Devletler” olarak bilinen Kiribati ve Tuvalu ülkelerini incelemiştir. İki ülke de küresel ısınma nedeniyle sıcaklıkların artması durumunda sular altında kalma riski olan devletlerdir. Bu iki örnek olaydan yola çıkarak, küçük ada devletlerinin mutlaka uluslararası hukuk kişiliğini kaybetmeyeceği ve bölgelerinin belki yaşanamaz duruma gelebileceği fakat bunun doğrudan devletlerin kendi kendilerini yok etmesine neden olmayacağı kabul edilmektedir. McAdam ayrıca Kiribati ve Tuvalu’daki iklim değişikliğinin olası etkileri hakkındaki ampirik bulguları araştırmıştır. Kiribati ve Tuvalu’da görüşmeler yapan ve bölgedeki göçün tarihini inceleyen yazar, bölgede eskiden beri ekosistem veya yoksulluk nedeniyle insanların göç ettiğini vurgulamış ve küçük ada devletlerinin toplumlarının zorunlu göç sonrasında bile kendi kültürlerini ve kimliklerini devam ettirebilmeleri için alternatif planlar önermiştir. Kitabın altıncı bölümü ise iklim değişikliği nedenli göçün Bangladeş boyutlarını ele almaktadır. Bangladeş’deki insanları göç etmeye iten faktörler kıyı erozyonu, şiddetli kasırgalar, kuraklıklar ve dolayısıyla oluşacak beslenme zorlukları olarak kabul edilmektedir. Bangladeş’deki iklim göçünün sınır-aşan bir boyut olmaktan ziyade ülke içi göç niteliğinde olacağını iddia eden yazar, iklim nedenli ülke içi göçlerin devletlerarası göç hareketi için domino etkisi olabileceğini vurgulamıştır. Mcadam, iklim değişikliği nedenli göç problemine karşı politik ve hukuki çözümler konusunda iyi bir yönetim anlayışının önemli olduğunu ifade etmiştir çünkü ona göre, iyi bir yönetim, insanların doğal felaketlere karşı nasıl davranacağı ve göç etmiş kişilerin tekrar kendi bölgelerine dönüp dönmeyeceği hususunda anahtar bir role sahiptir.

Kitabın ilerleyen bölümlerinde yazar, iklim göçü probleminin tam olarak anlaşılamadığını ve bu problemten etkilenmiş toplumların istekleri ışığında mülteci kavramına benzer bir yaklaşımla yeni bir uluslararası çok taraflı bir anlaşmanın gerekliliğini vurgulamıştır. Bu amaçla Kiribati, Tuvalu ve Bangladeş örnekleri incelenmiştir. İklim göçü problemine cevap ararken bu bölgelerdeki göçün tarihsel kayıtlarına, bu ülkelerdeki insanların arzularına, göçün biçimlerine ve iklim değişikliğinin çevre üzerindeki olası etkileri hakkında alternatif bir paradigma sunmaktadır. Koruma mekanizmalarının göçü önlemeye yeteri kadar cevap veremeyeceğini ileri süren yazar, sınır aşan göçe yönelik yasal engellerden dolayı Kiribati hükümetinin temel politikasının var olan göç seçeneklerini çoğaltmak olduğunu vurgulamıştır. Bölgedeki gelişmiş ülkeler olan Avustralya ve Yeni Zelanda’ya göç ise bu politikanın en önemli noktası olmuştur. İklim değişikliği göçüne yönelik uluslararası kurumsal çabalara da değinen yazar, iklim göçü problemi ile ilgili özel sorumluluk taşıyan hiçbir uluslararası kurumun olmadığını ileri sürmüştür. Yazar ayrıca, iklim değişikliği nedenli göç problemini kavramsallaştırmak ve koruma ve yardım stratejilerini düzenlemek için İnsan Hakları Konseyi, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, BM Genel Kurul, BM Güvenlik Konseyi, BM Mülteciler

Yüksek Komiserliği, Uluslararası Göç Örgütü tarafından konu ile ilgili yapılan çalışmaları ve BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC)'ni incelemiştir. Yazar bu incelemeler sonucunda temel insan hakları ilkelerinin onayladığı hukuki, siyasi ve kurumsal çabaların güçlendirilmesi gerektiği sonucuna varmıştır. McAdam, kitabın son bölümünde, yaptığı alan araştırmaları ile incelediği hukuk literatürü ve politik çabaları bütünleştirici bir yaklaşımla ele alıp iklim değişikliği nedenli göçe insan hakları odaklı bir analitik yaklaşım sergiler.

Sonuç olarak, iklim değişikliğinin hem uluslararası göç hukuku boyutunu hem de siyasi boyutunu derinlemesine bir yaklaşımla ele alan yazar, Kiribati, Tuvalu ve Bangladeş'te yapmış olduğu alan araştırmaları ile ileri sürdüğü tezleri güçlendirmiştir. Yazar, iklim değişikliğinin sınır aşan bir göç sorununda tek sebep olmadığını fakat tek sebep olmasa bile uzun vadede olumsuz sonuçlara neden olacağından dolayı uluslararası toplumun işbirliğinin önemini vurgulamaktadır. Bu bağlamda McAdam, iklim değişikliğinin uluslararası göçe neden olan hassasiyetlerden biri olduğunu, yoksulluk, kalkınma, doğal felaketlerin yaşanma sıklığı ve ülkelerin sosyo-ekonomik durumlarının da uluslararası göçü tetiklediğini vurgulamıştır. Yazar, bu yüzden göçe karar vermeyi karmaşık bir süreç olarak tanımlamaktadır. Var olan uluslararası hukuk kurallarının iklim değişikliği nedenli uluslararası göç sorununa yönelik tam bir çözüm getiremediğini belirten yazar, bu problemi çözmek için aile planlaması, göç edecek kişilerin yerleşimi, kültürlerinin devam etmesi ve gideceği ülkelerin konuyla ilgili sorumluluklarının belirlenmesi gibi alanlar çerçevesinde geniş kapsamlı ve çok yönlü bir yaklaşımın sergilenmesi gerektiğini savunmaktadır. Gelecekteki iklim göçü sorununa ve bu sorunun neden olacağı hukuksal boşluğa dikkat çeken yazar, bölgesel veya uluslararası mahkemelerin konuyla ilgili insan odaklı yeni bir uluslararası anlaşma için zemin hazırlayabileceğini ileri sürmektedir. Bu tür girişimlerin devletleri harekete geçirecek nitelikte olacağını ve çok faydalı sonuçlar vereceğinin vurgulandığı eser, başvurduğu zengin referanslar ve detaylı analizlerle iklim değişikliği ve uluslararası göç hukuku alanına önemli katkılar sağlamaktadır.

alternatif politika

Yayın İlkeleri

I. Genel Kurallar

- 1.Dergiye gönderilen yazılar başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Yazıların uzunluğu 10.000 sözcüğü geçmemelidir. Makaleler için alt sınır 6000 sözcüktür. Yazılar yayımlanmak üzere kabul edildiğinde Alternatif Politika Dergisi bütün yayın haklarına sahip olacaktır.
- 2.Yazarlar unvanlarını, görev yaptıkları kurumları, haberleşme adresleri ile telefon numaralarını ve e-posta adreslerini bildirmelidir.
- 3.Dergiye verilecek yazılar Yayın Kurulu'nca ilk değerlendirilme yapıldıktan sonra en az iki hakeme gönderilecek, hakemlerden gelecek rapor doğrultusunda yazının basılmasına, rapor çerçevesinde düzeltilmesine, yazının geri çevrilmesine ya da üçüncü bir hakeme gönderilmesine karar verilecek ve durum yazara en kısa sürede bildirilecektir. Yayımlanmayan yazılar yazara geri gönderilmeyecektir.
- 4.Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltmenin en geç 1 ay içerisinde yapılarak Yayın Kurulu'na ulaştırılması gerekmektedir.
- 5.Alternatif Politika Dergisi'nin yazı dili Türkçe olmakla birlikte İngilizce dilinde de yazılar yayımlanmaktadır. Yazı bu dillerden hangisinde yazılmış olursa olsun ortalama 150 sözcükten oluşan Türkçe ve İngilizce özetler de yazının başına eklenerek gönderilmelidir. Aynı şekilde, hangi dilde yazılmış olursa olsun yazının başlığının Türkçe ve İngilizce olarak yazıya eklenmesi, ayrıca yine Türkçe ve İngilizce olarak 5 anahtar sözcüğün belirtilmesi gerekmektedir.
- 6.Yazarlara telif ücreti ödenmemektedir.
- 7.Yazılar .doc ya da .docx halinde **alternatifpolitika@gmail.com** adresine gönderilmelidir.
- 8.Yayımlanan çalışmaların bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlara ait olup bu konuda dergi editörlüğü sorumlu tutulamaz.

II. Yazım Kuralları

- 1.Yazı, MS Office Word formatında, 1.5 satır aralığında, ana bölümlerinde, özet ve kaynakçada 12 punto; dipnot ve tablo gibi bölümlerinde ise 10 punto harf büyüklüğünde ve Times New Roman karakterinde yazılmalıdır.

2.Yazının giriş bölümüne numara verilmemelidir. İzleyen bölümler yalnızca kelimelerin ilk harfleri büyük olacak şekilde numaralandırılmalıdır.

III. Referanslar, Dipnot ve Kaynakça

Metinde dipnot uygulaması yalnızca açıklama amacıyla kullanılmalıdır, kaynakça metnin sonuna aşağıda belirtilen kurallara uygun olarak eklenmelidir.

Metin içinde yapılacak referanslar ayraç içinde gösterilecektir. Kaynakça da bu referans sistemine uygun olarak hazırlanacaktır. Aşağıda farklı nitelikteki kaynakların metin içindeki referanslarda ve kaynakçadaki yazılış biçimleri örneklerle gösterilmiştir:

a) Tek yazarlı kitaplar ve makaleler:

Metin içindeki referans (kitap): (Wendt, 2012: 85).

Aynı yazarın, aynı yıl birden fazla eserine referans yapılması durumunda: (Wendt, 2012a: 85); (Wendt, 2012b: 40).

Kaynakçada: Wendt, Alexander (2012), Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi (İstanbul: Küre Yayıncılık) (Çev. Helin Sarı Ertem, Suna Gülfer İhlamur Öner).

Metin içindeki referans (makale): (Waterbury, 1991: 15).

Kaynakçada: Waterbury, John (1991), “Twilight of State Bourgeoisie”, International Journal of Middle Eastern Studies, 23 (1): 1-17.

b) İki yazarlı kitaplar ve makaleler:

Metin içindeki referans (kitap): (Balibar ve Wallerstein, 2000: 67).

Kaynakçada: Balibar, Etienne ve Immanuel Wallerstein (2000), Irk Ulus Sınıf (İstanbul: Metis Yayınları) (Çev. Nazlı Ökten).

Metin içindeki referans (makale): (Sina ve Soyer, 1998: 108).

Kaynakçada: Sina, Zeynep ve Serap Soyer (1998), “Sosyolojik Açıdan Kooperatifçilik Teorisinin Niteliğine İlişkin Düşünceler” , Amme İdaresi Dergisi, 31 (3): 103-117.

c) İki den çok yazarlı kitaplar ve makaleler:

Metin içindeki referans (kitap): (Gönlübol vd., 1996: 45).

Kaynakçada: Gönlübol, Mehmet, Haluk Ülman, Ahmet Şükrü Esmer, Cem Sar, Duygu Sezer, Oral Sander ve Ömer Kürkçüoğlu (1996), Olaylarla Türk Dış Politikası, 1919-1995 (Ankara: Siyasal Kitabevi).

İki den çok yazarlı makaleler de yukarıdaki örneğe göre kaynakçada yer alacak ve referanslar da bu örneğe göre yapılacaktır.

d) Derleme yayınlar içinde yer alan makaleler:

Metin içindeki referans: (Riddell, 1994: 53).

Kaynakçada: Riddell, Peter (1994), “Major and Parliament” , Kavanagh, Dennis ve Anthony Seldon (Der.), The Major Effect (London: Macmillan): 46-63.

Metin içindeki referans: (Geray, 1992: 236).

Kaynakçada: Geray, Cevat (1992), “Çevre İçin Eğitim”, Keleş, Ruşen (Der.), İnsan Çevre Toplum (Ankara: İmge): 223-240.

e) Kurum yayınları:

Metin içindeki referans: (DPT, 1989: 145).

Kaynakçada: DPT (1989), Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1990-1994 (Ankara).

f) İnternet kaynakları:

Metin içindeki yollamada: (Çubukçu, 2009).

Kaynakçada: Çubukçu, Mete (2009), “Bu Kimin Zaferi?”, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/473346.asp> (15.06.2010).

Metin içindeki yollamada: (Dışişleri Bakanlığı, 2010).

Kaynakçada: Dışişleri Bakanlığı (2010), <http://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa> (16.06.2010).

g) Bunların dışında adı uzun çeşitli resmi yayınlara ya da mevzuata metin içinde yapılacak yollamalarda kısaltmalar kullanılmalıdır. Örneğin Devlet Memurları Kanunu için DMK, Ateşli Silahlar ve Bıçaklar Hakkında Kanun için ASBHK gibi.

h) Yollamalar dışındaki açıklamalar için dipnot kullanılmalıdır.

alternatif politika

Alternatif Politika Dergisi

İletişim İçin

Adres: Abant İzzet Baysal Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Uluslararası İlişkiler Bölümü, Merkez/BOLU

Tel: 0374 254 1000-1518

Web: www.alternatifpolitika.com

E-posta: alternatifpolitika@gmail.com

E-ISSN: 1309-0593